T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

ÇALIŞAN VE ÇALIŞMAYAN GÖÇMEN KADINLARIN İYİ OLUŞUNDA SOSYAL VE PSİKOLOJİK KAYNAKLARIN ROLÜ

Esen YANGIN KİREMİT

Danışman
Doç. Dr. Serap AKFIRAT

2023

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

ÇALIŞAN VE ÇALIŞMAYAN GÖÇMEN KADINLARIN İYİ OLUŞUNDA SOSYAL VE PSİKOLOJİK KAYNAKLARIN ROLÜ

Esen YANGIN KİREMİT

Danışman
Doç. Dr. Serap AKFIRAT

İZMİR - 2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum "Çalışan ve Çalışmayan Göçmen Kadınların İyi Oluşunda Sosyal ve Psikolojik Kaynakların Rolü" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/04/2023

Esen YANGIN KİREMİT

ÖZET

Doktora Tezi

Çalışan ve Çalışmayan Göçmen Kadınların İyi Oluşunda Sosyal ve Psikolojik Kaynakların Rolü

Esen YANGIN KİREMİT

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Psikoloji Anabilim Dalı
Psikoloji Programı

Bu çalışmada istihdamın göçmen kadınların öznel iyi oluşunu nasıl etkilediği sorusuna Suriye iç savaşından sonra Türkiye'ye yerleşen Suriyeli kadınlar örnekleminde cevap aranmaktadır. Çalışmanın amacı ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınların öznel iyi oluşuyla ilişkili sosyal ve psikolojik faktörleri ele almak, istihdama katılımın göçmen kadınların öznel iyi oluşu üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda iki aşamalı bir araştırma yürütülmüştür.

Nitel yöntemden faydalanılan ilk basamakta, ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlarla derinlemesine görüşmeler yürütülmüş, veriler tematik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Ücretli çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınların iyi oluşuna etki eden sosyal psikolojik değişkenleri ve özellikleri keşfetmeyi amaçlayan bu evrede elde edilen çıktılar göç ve kültürleşme süreçlerinin, kadın ve göçmen kimliğine dönük algılanan ayrımcılığın, iç grupla özdeşleşmenin, kadın istihdamına ilişkin görüşlerin, sosyal destek olanaklarının, çalışma koşulları ve/ya eve ilişkin sorumlulukların önemine işaret etmektedir. Çalışmanın ikinci basamağında, ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınların iyi oluşunu etkilediği tespit edilen bu bağımsız değişkenleri dâhil eden bir anket çalışması yürütülmüştür. Bu değişkenlerinSuriyeli kadınların iyi oluşunu bir psikolojik mekanizma aracılığıyla etkileyeceği beklenmektedir. Bu çalışmada öznel iyi oluş ve bağımsız değişkenlerin ilişkisine aracılık etmesi beklenen psikolojik yapı dayanıklılıktır.

Bağımsız değişkenlerin koruyucu faktör ya da risk faktörü olarak dayanıklılığı desteklemesi ya da zayıflatması ve bu yolla öznel iyi oluşu artırması ya da azaltması beklenmektedir.Dayanıklılığın öznel iyi oluş üzerindeki aracılık etkisi her bir bağımsız değişken için farklı bir düzenleyicili- aracılı (moderated mediation) modeli çerçevesinde incelenmiştir.

Önerilen modellerde değişkenler arasındaki ilişkilerin ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar arasındakibenzerlik ve farklılıkları araştırılmıştır. Sonuçlara göre etnik özdeşleşmenin, algılanan ayrımcılığın ve eve ilişkin sorumlulukların dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumu üzerindeki etkisi ücretli çalışma durumuna bağlı olarak değişmektedir. Bir diğer taraftan ulusal özdeşleşme, sosyal destek, sosyal karşılaştırma ve zamansal karşılaştırmanın iyi oluş üzerindeki etkisine dayanıklılığın aracılık ettiği ancak bu ilişkilerin ücretli çalışmaya bağlı olarak farklılaşmadığı anlaşılmaktadır. Elde edilen sonuçlar ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Öznel iyi oluş, Suriyeli kadınlar, istihdam

ABSTRACT

Doctoral Thesis

The Role of Social and Psychological Resources in the Well-Being of Employing and Nonemploying Refugee Women

Esen YANGIN KİREMİT

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Science

Department of Psychology

Psychology Program

In this study, an answer to the question of how employment affects the subjective well-being of migrant women is sought in the sample of Syrian women who settled in Turkey after the Syrian civil war. The aim of the study is to address the social and psychological factors associated with the subjective well-being of both employing in a paid job and non-employing Syrian women, and to examine the effects of employment participation on the subjective well-being of migrant women. For this purpose, a two-stage research was conducted.

In the first step, using the qualitative method, in-depth interviews were conducted with employing and non-employing Syrian women, and the datas were analyzed with the thematic analysis method. The finding of this phase, which aims to discover the social psychological variables and characteristics that are effective in the subjective well-being of employing and non-employing Syrian women, point to the importance of dynamics such as acculturation and migration experiences, perceived discrimination against gender and ethnic identities, identification with the in-group, attitudes toward women's employment, social support resources, working conditions and/or domestic responsibilities. In the second step of the study, a survey was conducted, which included these factors that were found to affect the well-being of Syrian women who are employed and non-employed in a paid job. It is expected that these variables will affect the well-being of Syrian women through a psychological mechanism.In our study, the psychological structure expected to mediate the

relationship between subjective well-being and independent variables is resilience.Independent variables are expected to support or weaken resilience as a protective or risk factor and thus increase or decrease subjective well-being. The impact of resilience on subjective well-being was examined with a different moderated mediation model for each independent variable.In the proposed conceptual models, it was examined whether the relations between the variables differ depending on the paid work. According to the results, the impact of ethnic identification, perceived discrimination, and domestic responsibilities on subjective well-being are mediated by resilience, and these relationships differ depending on employment status.On the other hand, resilience mediates the impact of national identification, social support, social comparison, and temporal comparison on well-being, but these relations do not differ depending on employment status. The results are discussed in the framework of the relevant literature.

Keywords: Subjective wellbeing, Syrian women, employment.

ÇALIŞAN VE ÇALIŞMAYAN GÖÇMEN KADINLARIN İYİ OLUŞUNDA SOSYAL VE PSİKOLOJİK KAYNAKLARIN ROLÜ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xii
TABLOLAR LİSTESİ xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ xvi
EKLER LİSTESİ xix

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE I

1.1. CİNSİYETE DAYALI İŞ BÖLÜMÜ, ROLLER VE ÇATIŞMALAR 8
1.1.1. Sosyal Rol Kuramı 8
1.1.2. Cinsiyetler Arası İş Bölümü ve Cinsiyet Eşitsizliği 9
1.1.3. Roller ve Çatışmalar 11
1.1.4. İş Bağlamında Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik ve Mesleğin Cinsiyeti 13
1.2. İŞGÜCÜNE KATILIMDA CİNSİYETE ÖZGÜ DİNAMİKLER 16
1.2.1. Meslek Grupları ve Gelir Düzeyleri Bakımından Çalışma Koşulları 17
1.2.2. İş Yerinde Cinsel Taciz ve Cinsiyet Ayrımcılığı 18

İKİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE I- KADIN, GÖÇ VE İYİ OLUŞ

2.1. GÖÇ, CİNSİYET VE İSTİHDAM BAĞLAMINDA ÖZNEL İYİ OLUŞ 20
2.2. DAYANIKLILIK 23
2.3. ÖZNEL İYİ OLUŞTA GRUP İÇİ VE GRUPLAR ARASI SÜREÇLER 29

2.3.1. Grupla Özdeşleşme 30
2.3.2. Kültürleşme 33
2.3.3. Ayrımcılık 38
2.4. ÖZNEL İYİ OLUŞLA İLİŞKİSİ BAKIMINDAN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ 39
2.4.1. Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlar 39
2.4.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerine ve Kadının İstihdamına İlişkin Yakın Çevrenin Tutumları 42
2.4.3. Ev Sorumluluklarında Cinsiyetler Arası İş Bölümü 44
2.5.ÖZNEL İYİ OLUŞTA SOSYAL DESTEK, SOSYAL KARŞILAŞTIRMA VE ZAMANSAL KARŞILAŞTIRMA 45
2.5.1. Sosyal Destek 45
2.5.2. Sosyal Karşılaştırma 47
2.5.3. Zamansal Karşılaştırma 49
2.6. SURİYE TOPLUMUNDA CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE İSTİHDAM 50
2.7. GÖÇ ARAŞTIRMALARINDA SURİYELİ KADINLAR 53
2.8. ÇALIŞMANIN AMACI VE ARAŞTIRMALAR 58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇALIŞMA 1- ÜCRETLİ ÇALIŞAN VE ÇALIŞMAYAN SURİYELİ KADINLARLA DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELER

3.1. YÖNTEM 61
3.1.1.Örneklem 61
3.1.2. Veri Toplama Araçları 64
3.1.3. İşlem 66
3.1.4. Verilerin Analizi 66
3.2. BULGULAR 72
3.2.1. Göç Evreleri 74
3.2.2. Kültürleşme 82
3.2.3. Çalışmaya Yönelik Tutumlar 85
3.2.3.1. Ücretli Çalışan Kadınların Çalışmaya Yönelik Tutumları 85

3.2.3.2. Ücretli Çalışan Kadınların Çalışmasına Yönelik Yakınlarının Tutumu 87
3.2.3.3. Ücretli Çalışmayan Kadınların Çalışmaya Yönelik Tutumları 90
3.2.4. Çalışma Hayatına Karşı Ev Hayatı 92
3.2.4.1. Ücretli Çalışan Kadınların Çalışma Hayatı 92
3.2.4.2. Ücretli Çalışmayan Kadınların Ev Hayatı 96
3.3. BULGULARIN ÖZETİ VE TARTIŞMA 98

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ÇALIŞMA I: ÜCRETLİ ÇALIŞAN VE ÇALIŞMAYAN SURİYELİ KADINLARLA ANKET ÇALIŞMASI

4.1. YÖNTEM 105
4.1.1. Katılımcılar ve İşlem 105
4.1.2. Ölçüm Araçları 106
4.2. ÖRNEKLEMİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ 119
4.2.1. Yaş 119
4.2.2. Medeni Durum ve Çocuk 120
4.2.3. Eğitim ve Türkçe Dil Becerisi 122
4.2.4. Mesleki Arkaplan 123
4.2.5. Göç Öncesi Ücretli Çalışma Deneyimi 124
4.2.6. Ücretli Çalışan Katılımcıların Türkiye'deki Çalışma Deneyimleri 125
4.2.6.1. Kariyer Dönüşümü 127
4.2.6.2. İşin Etnik ve Cinsiyet Bağlamı 128
4.2.6.3. Gelir, Çalışma Düzeni, Ücret Biçimi 129
4.3. BULGULAR 130
4.3.1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler 130
4.3.2. Değişkenler Arası Korelâsyonlar 131
4.3.3. Değişkenlerden Alınan Puanların Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Katılımcılar Arasında Karşılaştırılması 135
4.3.4. Değişkenlerden Alınan Puanların Temel Demografik Maddeler Açısından Karşılaştırılması 139

4.3.5. Suriyelilikle Özdeşleşme, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 1 (Moderated Mediation Model) 141
4.3.6. Türkiyelilikle Özdeşleşme, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 2 146
4.3.7. Bütünleşme, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 3 149
4.3.8. Bireysel Ayrımcılık Algısı, Dayanıklılık ve Yaşam DoyumuArasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 4 152
4.3.9. Kadın Kimliğine Dönük Algılanan Ayrımcılık, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 5 154
4.3.10. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Benimseme,Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 6 157
4.3.11. Ailenin Toplumsal Cinsiyet Tutumuna Yönelik AlgınınPsikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 7 159
4.3.12. Ev Sorumluluklarına İlişkin Tutum, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 8 162
4.3.13. Sosyal Destek, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 9 165
4.3.14. Sosyal Karşılaştırma, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 10 168

4.3.15. Zamansal karşılaştırma, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 11 172

BEŞİNCİ BÖLÜM
GENEL TARTIŞMA

5.1. DEĞERLENDİRME 176
5.2. ARAŞTIRMANIN KATKILARI VE SINIRLILIKLARI 194

SONUÇ 198
KAYNAKÇA 199
EKLER

KISALTMALAR

ÖİO	Öznel İyi Oluş
SBY	Sosyal Baskınlık Yönelimi
SKY	Sağ Kanat Yekteciliği

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Ücretli Bir İşte Çalışan Kadınlara İlişkin Demografik Bilgiler s. 62

Tablo 2: Ücretli Bir İşte Çalışmayan Kadınlara İlişkin Demografik Bilgiler s. 64

Tablo 3: Psikolojik Kültürleşme Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıladıklağı Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 107

Tablo 4: Algılanan Grup Ayrımcılığı Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıladıklağı Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 108

Tablo 5: Bireysel Afektif Ayrımcılık Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açılanan Varyans Oranı Ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 109

Tablo 6: Kadın Kimliğine Yönelik Algılanan Ayrımcılık Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 110

Tablo 7: Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı Ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 111

Tablo 8: Ailenin Toplumsal Cinsiyet Tutumlarına Yönelik Algı Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 112

Tablo 9: Yaşam Doyumu Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 113

Tablo 10: CD- Dayanıklılık Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 114

Tablo 11: Türkiyelilikle Özdeşleşme Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 115

Tablo 12: Suriyelilikle Özdeşleşme Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 115

Tablo 13: Kendini Zamansal karşılaştırma Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 116

Tablo 14: Ev Sorumluluklarına İlişkin Tutum Ölçeği'nin Faktörlerinin Cronbach Alfa Değerleri, Özdeğerleri, Açıklanan Varyans Oranları ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 117

Tablo 15: Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 118

Tablo 16: Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri s. 119

Tablo 17: Veri Setindeki Değişkenlerin Betimleyici Bilgiler Tablosu s. 131

Tablo 18: Ücretli Çalışan Katılımcılarda Değişkenler Arası Korelasyon Tablosu s. 133

Tablo 19: Ücretli Çalışmayan Katılımcılarda Değişkenler Arası Korelasyon Tablosu s. 134

Tablo 20: Katılımcıların Ücretli Bir İşte Çalışma Durumuna Göre Değişken Puanlarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve t-Test Sonuçları s. 137

Tablo 21: Farklı Medeni Durum, Eğitim ve Gelir Gruplarının Yaşam Doyumu ve Dayanıklılık Puan Ortalama ve Standart Sapma Değerleri s. 139

Tablo 22: Eğitim Düzeyine Göre Tukey Testi Sonuçları s. 140

Tablo 23: Medeni Duruma Göre Tukey Testi Sonuçları s. 140

Tablo 24: Yaşam Doyumu Üzerinde Suriyelilikle Özdeşleşmenin ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi s. 144

Tablo 25: Yaşam Doyumu Üzerinde Türkiyelilikle Özdeşleşmenin ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi s. 148

Tablo 26: Yaşam Doyumu Üzerinde Bütünleşme ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi s. 151

Tablo 27: Yaşam Doyumu Üzerinde Algılanan Bireysel Ayrımcılığın ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi s. 153

Tablo 28: Yaşam Doyumu Üzerinde Kadın Kimliğine Dönük Algılanan Ayrımcılığın ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi s. 156

Tablo 29: Yaşam Doyumu Üzerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerini Benimseme ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi s. 159

Tablo 30: Yaşam Doyumu Üzerinde Ailenin Toplumsal Cinsiyet Tutumuna Yönelik Algı ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi s. 161

Tablo 31: Yaşam Doyumu Üzerinde Ev Sorumluluklarına İlişkin Tutumun ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi s. 164

Tablo 32: Yaşam Doyumu Üzerinde Sosyal Destek ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi s. 168

Tablo 33: Yaşam Doyumu Üzerinde Sosyal Karşılaştırmanın ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi s. 171

Tablo 34: Yaşam Doyumu Üzerinde Zamansal Karşılaştırma ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi s. 174

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Suriyeli Göçmen Kadinlarin Iyi Oluşuna Yönelik Kavramsal Model s. 60
Şekil 2:Ücretli Çalışan Kadınların Tematik Analiz Bulgularına İlişkin Görsel s. 73
Şekil 3:Ücretli Çalışmayan Kadınların Tematik Analiz Bulgularına İlişkin Görsel s. 73
Şekil 4:Göç Evreleri Kapsamındaki Temalar, Alt Temalar ve İlişkili Kodlar. s. 74
Şekil 5:Kültürleşme Kapsamındaki Temalar ve İlişkili Kodlar s. 82
Şekil 6:Ücretli Çalışan Kadınların Çalışmaya Yönelik Tutumlar Kapsamındaki Temalar ve İlişkili Kodlar s. 85
Şekil 7: Kadınların Çalışmasına Yönelik Yakınlarının Tutumu Kapsamındaki Temalar ve İlişkili Kodlar s. 88
Şekil 8:Ücretli Çalışmayan Kadınların Çalışmaya Yönelik Tutumları Kapsamındaki Temalar ve İlişkili Kodlar s. 90
Şekil 9:Ücretli Çalışan Kadınların Çalışma Hayatı Kapsamındaki Temalar ve İlişkili Kodlar s. 93
Şekil 10:Ücretli Çalışmayan Katılımcıların Ev Hayatı Kapsamındaki Temalar ve İlişkili Kodlar s. 96
Şekil 11:Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Kadınlarda Yaş Özellikleri Grafiği s. 120
Şekil 12:Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Kadınlarda Medeni Haller Grafiği s. 121
Şekil 13: Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Kadınların Çocuk Sayısı Grafiği s. 121
Şekil 14: Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Kadınlarda Eğitim Düzeyi Grafiği s. 122
Şekil 15: Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Kadınların Meslek Grubu Grafiği s. 124
Şekil 16:Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Kadınların Suriye'deki Çalışma Geçmişi Grafiği s. 125
Şekil 17: Ücretli Çalışan Kadınların Türkiye'de Çalıştıkları İş Kolları Grafiği s. 126
Şekil 18: Ücretli Çalışan Kadınların Aylık Geliri Grafiği s. 129
Şekil 19: Suriyelilikle Özdeşleşme, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışıp Çalışmama Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçinÖnerilen Düzenleyicili Aracılı Model 1'e ilişkin istatistiksel Değerler. s. 142

Şekil 20: Ücretli Çalışma Durumu ve Suriyelilikle Özdeşleşmenin Dayanıklılık Üzerindeki Etkileşimi s. 143

Şekil 21: Ücretli Çalışma Durumu ve Dayanıklılığın Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkileşimi s. 145

Şekil 22: Türkiyelilikle Özdeşleşme, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçinÖnerilen Düzenleyicili Aracılı Model 2'ye ilişkin istatistiksel değerler. s. 146

Şekil 23: Ücretli Çalışma Durumu ve Türkiyelilikle Özdeşleşmenin Dayanıklılık Üzerindeki Koşullu Etkisi s. 147

Şekil 24: Bütünleşme, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 3'e İlişkin İstatistiksel Değerler s. 149

Şekil 25: Ücretli Çalışma Durumu ve Bütünleşmenin Dayanıklılık Üzerindeki Koşullu Etkisi s. 150

Şekil 26: Bireysel Ayrımcılık Algısı, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek içinÖnerilen Düzenleyicili Aracılı ModelBağımsız Değişkeni İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 4'e İlişkin İstatistiksel Değerler s. 152

Şekil 27: Kadın Kimliğine Dönük Algılanan Ayrımcılık, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 5'e İlişkin İstatistiksel Değerler s. 155

Şekil 28: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Benimseme,Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 6'ya İlişkin İstatistiksel Değerler s. 157

Şekil 29: Ailenin Toplumsal Cinsiyet Tutumuna Yönelik Algı Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışıp Çalışmama Durumuna Göre Değişip Değişmediğini

İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 7'ye İlişkin İstatistiksel Değerler. s. 160

Şekil 30: Ev Sorumluluklarına Yönelik Tutum, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 8'e İlişkin İstatistiksel Değerler s. 162

Şekil 31: Ücretli Çalışma Durumu ve Ev Sorumluluklarına İlişkin Tutumun Dayanıklılık Üzerindeki Koşullu Etki s. 163

Şekil 32: Sosyal Destek Algısı,Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 9'a İlişkin İstatistiksel Değerler s. 166

Şekil 33: Ücretli Çalışma Durumu ve Sosyal Desteğin Dayanıklılık Üzerindeki Koşullu Etkisi s. 167

Şekil 34: Sosyal Karşılaştırma, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 10'a İlişkin İstatistiksel Değerler s. 169

Şekil 35: Ücretli Çalışma Durumu ve Sosyal Karşılaştırmanın Dayanıklılık Üzerindeki Koşullu Etkisi s. 170

Şekil 36: Kendini Zamansal karşılaştırma, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 11'e İlişkin İstatistiksel Değerler s. 172

Şekil 37: Ücretli Çalışma Durumu ve Kendini Zamansal karşılaştırmanın Dayanıklılık Üzerindeki Etkileşimi s. 173

EKLER LİSTESİ

EK 1: Etik Kurul İzin Belgesi ek s. 1
EK 2: İzmir Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğünden Alınan Araştırma İzni ek s.2
EK 3: Hatay Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğünden Alınan Araştırma İzni ek s.3
EK 4: Bulguların Özeti Tablosu ek s. 4

GİRİŞ

Bu tez kapsamında yürütülen araştırmaların genel amacı göçmen kadınların iyi oluşunda istihdama bağlı etkileri Suriye iç savaşından sonra Türkiye'ye yerleşen Suriyeli kadınlar örnekleminde incelemektir. Yirminci yüzyıl, kadınların hem istihdamdaki görünürlüğünün arttığı hem de göçlerde aktif rol oynadığı bir dönemdir (Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa, 2009: 13). Kadınların küresel göç hareketliliğinde, özellikle 1960'lardan sonraki emek göçlerinde artan rolü, *göçün kadınlaşması* (*feminization of migration*) olarak tarif edilmektedir (Castles ve Miller, 1998:9). Göç sürecinde kadınların konumu, 1970'lere kadar *erkek tarafından gerçekleştirilen bir olayın edilgen figüranı* olarak tanımlanmıştır (Şeker ve Uçan, 2016: 205). Bu yaklaşımla beraber kadın göçmenlerin deneyimlerinin uzun yıllar ihmal edildiği ve göç araştırmalarında toplumsal cinsiyet bakış açısının yerleşmesinin güncel bir gelişme olduğu vurgulanmaktadır (Biehl ve Danış, 2020: 8; Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa, 2009: 15). Dedeoğlu ve Ekiz-Gökmen (2020: 18), göç kuramlarında kadınların son yıllarda görünürlük kazanmasını küreselleşme ve emek piyasasında kadın göçmenlerin varlığını giderek daha çok hissettirmesiyle ilişkili olarak tartışmaktadır. Benzer şekilde Şeker ve Uçan (2016: 206), emek piyasasında yaşanan bu dönüşümle beraber göç araştırmalarında toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımların benimsenmesinin kaçınılmaz hale geldiğinin altını çizmekte, göç süreçlerinde cinsiyete dayalı eşitsizlikleri vurgulamaktadırlar. Özellikle savaş ve ekonomi gibi nedenlerle zorla yerinden edilmiş kadınlar, hem sosyal alanda hem de istihdam alanında, bütün mültecilerin yaşadığı dil yetersizliği, ayrımcılık gibi ortak konuların ötesinde birtakım sorunlarla mücadele etmekte, bütün göçmenleri ilgilendiren dezavantajları, ötekileştirilmiş bir diğer kimlik olan kadın kimliğiyle birlikte karşılamaktadırlar (Casimiro, Hancock ve Northcote, 2007: 60-65). Göç ettikleri ülkelerde yasadışı ve düzensiz statüde bulunan kadınların şiddete ve cinsel istismara uğrama riskinin daha yüksek olduğu vurgulanmakta, istihdam alanlarında kendilerine yer bulamamak ve yoksulluk gibi faktörler göçmen kadınların seks ticaretine yönelme sebepleri arasında sayılmaktadır (Pavlish, 2007: 31; Tappis ve diğerleri, 2012: 293). Bunun yanı sıra belirsizlik, sınır dışı edilme kaygısı ve suçluluk gibi stres etkenlerine maruz kalmak, yalnızlık, aile üyelerinden ayrı olmak (Ayala ve Dalouh,

2014: 228) ve memleket özlemi (Khan ve Watson, 2005: 312) göçmen kadınların psikolojik ve fiziksel sağlıkları üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Geleneksel Müslüman toplumlardan görece daha az geleneksel kültürlere göç eden kadınların yeniden yerleşme sürecinde dini ve kültürel pratikleri nedeniyle maruz kaldıkları taciz ve güvenlik problemlerinden, bunun gündelik yaşamda yarattığı zorluklardan bahsedilmektedir. Bir taraftan geleneksel yaşam biçimine müdahalede bulunan bir ev sahibi toplumla mücadele eden Müslüman kadınlar, diğer taraftan gayrimüslim bir ülkede bulunmayı tehdit olarak algılayan ve bu nedenle kadının davranışlarını kontrol altına almaya çalışan eşin ve köken kültürün ataerkil baskısıyla yüzleşmektedir (Casimiro ve diğerleri, 2007: 64).

Göçmen kadınlarda psikolojik sağlığı etkileyen unsurlar pek çok çalışmada *ötekileştirilmiş* kimlikler, dezavantajlılık ve ayrımcılık deneyimleriyle ilişkili olarak ele alınmaktadır (Araújo-Dawson, 2009; Dominguez-Fuentes ve Hombrados-Mendieta, 2012; Moghaddam, Ditto ve Taylor, 1990). Kadınlar, göç ettikleri ülkelerde etnik aidiyetlerinden kaynaklanan sorunların yanında cinsiyet kimliği ile ilişkili dezavantajlarla karşılaşmakta, bu nedenle kadın ve göçmen olmak itibariyle çoklu ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. *Çoklu ayrımcılık* (*multiple discrimination*) göçmen kadınların farklı sosyal kimliklerinden dolayı yüzleştiği farklı tiplerde ayrımcılık deneyimlerini (ırkçılık, cinsiyetçilik gibi) ifade etmektedir (DeBlaere ve diğerleri, 2014:20). Birden fazla kimliğin hedef alınması yoluyla gerçekleşen bu süreç alanyazında farklı biçimlerde kavramsallaştırılabilmektedir. *Kesişimsellik* (*intersectionality*) kavramıyla kadınların toplumsal konumlarının cinsiyet, sınıf ve etnik köken özelliklerinden etkilendiği ifade edilmektedir. Birden fazla sosyal gruba mensup olmanın anlamı ve çıktıları kesişimsellik kavramıyla eleştirel ırk ve feminist kuramcılarca incelenmeye çalışılmıştır (Cole, 2009: 170). Buna göre kadınların kimliğini oluşturan dezavantajlı boyutların her biri, kadınları ayrımcılığın farklı bir biçimiyle karşı karşıya getirmektedir. Ayrımcı ve ötekileştirici deneyimler, psikolojik sağlık üzerinde olumsuz etkiler bırakmakta, bir anlamda iç içe geçmiş bir zincir yaratmakta ve katlanarak ilerlemektedir. Szymanski ve Moffitt bu süreci *eklemeli model* (*additive model*) ile kavramsallaştırmaktadırlar (aktaran DeBlaere ve diğerleri, 2014: 21). Kesişimsellik kavramı ve eklemeli model, heterojen olmayan cinsel yönelimlerden ve etnik azınlıklardan kadınların deneyimlerinin araştırıldığı

pek çok çalışmada karşımıza çıkmaktadır (Szymanski, 2006; Szymanski ve Meyer, 2008; Szymanski ve Gupta, 2009). Özetle göçmen kadınların, göçmen olmayan kadınlardan ve kadın olmayan göçmenlerden daha dezavantajlı konumda olduğu, hem cinsiyet hem göçmen olmaktan kaynaklı olarak ayrımcılığın farklı biçimlerine maruz kaldıkları anlaşılmaktadır.

Göçmen kadınların yeniden yerleşme sürecinde yaşadıkları zorluklar, istihdam süreçlerinde de kendini göstermektedir. Pek çok kadın, göç ettiği ülkede işsizlikle karşılaşmaktadır. Çalışmalar, göçmen kadınların göçmen olmayan kadınlara veya göçmen erkeklere kıyasla istihdama katılım oranlarının daha düşük olduğunu göstermekte, gelir eşitsizliğinde cinsiyet faktörünün etnik köken özelliğinden daha belirleyici olduğunun ve özellikle görünür olan göçmen kadınların gelir seviyelerinin en az düzeye indiğinin altını çizmektedir (Tastsoglou ve Preston, 2005: 206). İstihdama katılımın birincil koşulu olarak görülen dil becerilerinden yoksun olmak (Casimiro ve diğerleri, 2007: 60; McLaren ve Dyck, 2004: 46), sosyal roller, aile içindeki bakım görevlerinin yarattığı engeller ve çocuk bakım kurumlarına erişim eksikliği (Khan ve Watson, 2005: 311; O'Mahony ve Donnelly, 2012: 7) kadınları istihdamdan alıkoyan unsurların başında gelmektedir. Etnik merkezcilik, yaş ayrımcılığı, yasal statü sorunları gibi sistemik bariyerlerin yanı sıra evin erkek üyelerinin kadının çalışmasına karşı görüşleri gibi kişisel engellerin de kadınların istihdamına engel oluşturduğuna dikkat çekilmektedir. Taşıdıkları niteliklere ve çalışma arzularına rağmen karşılaştıkları bariyerler, kadınların istihdamdan dışlanmış hissetmesine yol açmaktadır (Tastsoglou ve Miedema, 2005: 202). Tastsoglou ve Preston (2005), kadınları istihdama giden yoldaki donanımları edinmekten alıkoyan bu faktörleri geleneksel toplumlardaki cinsiyet ideolojilerinin bir sonucu olarak değerlendirmekte, kadın göçmenlerin istihdam deneyimlerindeki özgün koşullarını sınıf, etnik köken ve cinsiyet temelinde açıklamanın önemini vurgulamaktadır.

Bütün bariyerlere rağmen istihdama katılım sağlayabilen göçmen kadınları farklı sorunlar ve olumsuzluklar karşılamaktadır. Öyle ki, göçmen kadınlar büyük çoğunlukla güvencesiz ve kayıtdışı (Dedeoğlu, 2011: 33), düşük statülü ve düşük gelirli (Man, 2004: 145; Purkayasytha, 2005: 189) ve kariyer düzeyleriyle uyumsuz işlerde (Koert, Borgen ve Amundson 2011), erkek göçmenlerle eşit olmayan koşullarda (Üstübici, 2020: 94) çalışmakta; iş yerinde cinsel istismara maruz kalmak

gibi olumsuzluklar yaşayabilmektedirler (Tappis ve diğerleri, 2012: 293). Bunun yanında, göçmen kadınların emek piyasasındaki koşulları istikrarsızlık, mevsimsellik ve fiziksel yük ile karakterize edilmekte (Ayala ve Dalouh, 2014: 227, 228), çalışmaktan doğan yükümlülükleri evle ilgili sorumluluklarıyla bir araya geldiğinde, karşılaştıkları zorluklar derinleşmektedir (Leon-Perez, Richards ve Non, 2021: 882). Ücretli bir işte çalışan kadınların ev ve işyerindeki emekleri değersizleştirilmekte, kadınlar elde ettikleri gelir üzerinde kontrol hakkı edinememektedirler (Oxman-Martinez, Abdool ve Loiselle-Leonard, 2000: 395).Bunun ötesinde**,** kadın göçmenlerin istihdama katılmak yoluyla ev geçimine sağladığı katkılara rağmen ailedeki konumunu güçlendiremedikleri, aile içerisindeki erkek merkezli işleyişin üstesinden gelemedikleri (Im ve Meleis, 2001: 99), ev ve bakım sorumluluklarının tam zamanlı işlerde çalışmalarına, dil becerilerini geliştirmelerine engel olduğu ifade edilmektedir (Man, 2004).Man'e göre (2004: 145), istihdamda göçmen kadınların dezavantajlılığı cinsiyetçi ve etnik merkezci politika ve uygulamalara dayanmaktadır. Irk, cinsiyet, etnik köken, sınıf ve vatandaşlık ekseninde gelişen bu süreç göçmen kadınları marjinalleştirmiş, kendi ülkelerinde eğitimli ve vasıflı olanları vasıfsızlaştırmış, göç sürecinde ve sosyal hayatta kadınları erkeklere bağımlı gören anlayış göçmen kadınların istihdamdakikonumunu da etkilemiştir. Bu doğrultuda göçmen kadınların çalışma yaşamındaki konumu önemsiz, yarı zamanlı, güven vermeyen pozisyonlarla karakterize edilmiş ya da kadınlar istihdamın dışında tutulmuştur.

İstihdam alanında karşı karşıya kaldıkları pek çok dezavantaj ve olumsuzluğa rağmen, ücretli bir işte çalışmanın göçmen kadınların refahına ve iyi oluşuna sağladığı katkılar dikkat çekicidir. Pek çok araştırma, ücretli bir işte çalışan göçmen kadınların sosyal kaynaklarını çeşitlendirdiklerine, ekonomik koşullarını iyileştirdiklerine, aile içindeki statülerini ve müzakere güçleriniartırdıklarına, bağımsızlık ve güç kazandıklarına işaret etmektedir (Ahmad, Riaz, Barata & Stewart, 2004; Dion & Dion, 2001; 2004; Foner, 2001). Bunun yanında çalışmalar, kadınların göç ettikleri ülkelerde eğitim ve istihdam talebinde bulunduklarına dikkat çekmektedir (Baird, 2012: 258; Mangrio, Zdravkoviç ve Carlson, 2019: 3,4; Timberlake ve diğerleri, 2003: 78). Bu yolla donanımlarını artırmak, göç edilen toplumun kültürüne ve sosyal hayatına uyum sağlayabilmek, kendilerini ve ailelerini

finansal olarak desteklemek, yaşam koşullarını iyileştirmek ve hayata yeni bir yön vermek gibi beklentilerini ön plana çıkarmaları, göçmen kadınların genel anlamda istihdama atfettikleri anlamın olumlu olduğunu göstermektedir.

Bir diğer açıdan Tastsoglou ve Preston (2005), göç sürecini başlı başına toplumsal cinsiyet rollerini ve ailedeki güç ilişkilerini değiştirebilen bir deneyim olarak ele alan bakış açısını, kadınların istihdam deneyimlerini göz önünde tutarak değerlendirmektedir. Göçün her zaman özgürleştirici bir deneyim olmayabileceğini vurgulamakta ve bunu kadınların birden çok sorumluluğa sahip olmalarına bağlamaktadır. Yazarlara göre, kadınları çalışma hayatına dâhil eden temel dinamik, göçle birlikte karşı karşıya kalınan ekonomik zorluklardır ve ücretli çalıştıklarında da kadınların eve harcadıkları ücretsiz emek devam etmektedir. Aynı zamanda çoğu zaman çalışma koşulları tatmin edici ve arzu edilir değildir. Dahası nitelik gerektiren yüksek gelirli işlerden bile erkek göçmenlerin elde ettiği faydalara erişemeyebildikleri ifade edilmektedir (Dion ve Dion, 2001: 512). Bütün bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde istihdama katılmanın göçmen kadınların iyi oluşuna sağladığı katkılar ya da getirdiği yükler konusunda bir fikir birliğinden söz edilememektedir. Göçmen kadınlardaistihdama katılmak yoluyla iyi oluşundestekleneceği ya da bundan olumsuz etkileneceği yönündeki yargılara doğrudan varmak güçtür. Bunun yerine alanyazın bilgileri bu sorunun çok boyutlu, karmaşık ve pek çok dinamiğe bağlı bir biçimde açıklanabileceğini göstermektedir.

Bu tezde, göçmen kadınların öznel iyi oluşunun istihdama bağlı olarak nasıl farklılaştığı sorusuna Suriye iç savaşından sonra Türkiye'ye yerleşen Suriyeli kadınlar örnekleminde cevap aranmaktadır. Türkiye 2011'den bu yana yoğun bir göçle karşı karşıyadır. Resmi rakamlara göre Türkiye'de 3.5milyonu aşkın Suriyelinin 1 milyon 640 bin 264'ü kadındır ve kadınların en az yarısı yaşı itibariyle aktif-çalışabilir nüfus içinde yer almaktadır. Suriyeliler savaş göçmeni olmaları bakımından zorla yerinden edilmişlerdir ve Türkiye'ye *geçici koruma* kapsamında kabul edilmişlerdir (Üstübici, 2020: 91). Tarafı olduğu yasal sözleşmeler doğrultusunda Türkiye, Suriyelilere mülteci statüsünü vermemektedir (Şimşek ve İçduygu, 2017:7). Çalışmamızın amacı ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınların iyi oluşuyla ilişkili sosyal ve psikolojik faktörleri ele almak, aralarındaki farklılaşma ve benzerliklerden hareketle istihdama katılımın göçmen kadınların öznel

iyi oluşu üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'de ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlarla hem nitel hem de nicel yöntemlerden yararlandığımız bir dizi araştırma yürütülmüştür. Çalışmanın ilk aşamasını oluşturan nitel araştırmada çeşitli sektörlerde çalışan 13 ve herhangi bir ücretli işte çalışmayan 12 Suriyeli kadın ile yarıyapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş veriler tematik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Ücretli çalışan ve çalışmayan kadınların iyi oluşunda hangi sosyal psikolojik değişkenlerin ve özelliklerin etkili olabileceğini *keşfetmeyi* amaçladığımız bu evreyi herhangi bir kuramsal beklenti biçimlendirmemiş, bütünüyle verinin ne söylediğine odaklanılmıştır. Elde ettiğimiz çıktılar, ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan kadınların öznel iyi oluşunu etkileyen bir dizi faktöre işaret etmektedir. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgular, alanyazın bilgilerinin de doğruladığı şekilde, ücretli çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınların iyi oluşunun çok sayıda faktörden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu faktörlerden bazılarının hem çalışan hem de çalışmayan kadınların ortak deneyimlerinin bir sonucu olduğu, bazılarınınsa istihihdamda yer alma ya da almama durumuna bağlı olarak beliren özgün faktörler olduğu anlaşılmaktadır. Analiz sonuçları *kültürleşmesüreçleri, ayrımcılık algısı, iç grupla özdeşleşme, toplumsal cinsiyet algısı, göç deneyimleri, göç sonrası yeniden yerleşme sürecinde yaşanan değişimler, sosyal destek olanakları, eşin ve yakın çevrenin tutumları* gibi değişkenlerin Suriyeli kadınların iyi oluşunda etkili olacağı kanısına varılmaktadır. Sıralanan faktörlere ek olarak ücretli çalışan kadınlar açısından *çalışmaya yönelik tutumların ve çalışma koşullarının* ücretli bir işte çalışmayan kadınlar açısındansa *ev hayatı* ile ilişkili deneyimlerin iyi oluşla yakından ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tematik analiz bulguları ve alanyazın bilgileri, araştırmamızın ikinci evresini oluşturan nicel çalışmaya da ışık tutmuştur. Ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınların iyi oluşunu etkilediği tespit edilen bu faktörleri ve demografik özellikleri içeren bir form aracılığıyla ücretli çalışan 228 ve ücretli çalışmayan 223 Suriyeli kadının katıldığı bir anket (tarama) çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, bir dizi düzenlenmiş aracılık (moderated mediation) modeli çerçevesinde incelenmiştir. Suriyeli kadınlarda iyi oluşla ilişkili farktörlerin ücretli çalışmaya bağlı

olarak farklılaşıp farklılaşmadığı, farklılaşan yönlerde hangi değişkenlerin aracı rol oynadığı araştırılmıştır.

Bu tez beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü izleyen tezin ilk bölümünde, üst bir kuramsal çerçeve dâhilinde kadınların iş hayatında yaşamakta oldukları eşitsizlik, dezavantajlılık ve ayrımcılıkların nedenleri ve kökenleri hakkında farklı kuram, model ve kavramların açıklamalarına yer verilmektedir. Bu kısımda kadınların istihdam alanında daha az yer almasının nedenleri ve çalışma hayatındaki cinsiyete dayalı fırsat eşitsizliği tartışılmaktadır.

İkinci bölüm, göçmen kadınlarda öznel iyi oluş ve öznel iyi oluşla etkileyen sosyal ve psikolojik değişkenlere ilişkin alanyazın bilgilerini içermektedir. Bu kapsamda göçmen kadınlarda öznel iyi oluş, psikolojik dayanıklılık, kültürleşme süreçleri, ayrımcılık algısı, iç grupla özdeşleşme, soyal destek, soyal karşılaştırma, zamansal karşılaştırma ve ücretli çalışma deneyimine ilişkin süreçleri içeren bir alanyazın incelemesine gidilmektedir. Devamında Suriyeli kadınların ücretli çalışma ve göç deneyimlerini işleyen çalışmaların bir derlemesiyle birlikte, Suriye toplumunda kadının sosyal statüsüne ilişkin bir özet bulunmaktadır.

Üçüncü ve dördüncü kısımlarda sırasıyla derinlemesine görüşmeler (nitel çalışma) ve anket çalışması (nicel çalışma), her bir çalışmanın yürütüldüğü yöntemler, elde edilen bulgu ve sonuçlar sunulmaktadır.

Beşinci ve son bölümde araştırmalardan elde edilen bütün bulgu ve sonuçlar alanyazın bilgileri ışığında tartışılmakta, bu tezin pratik ve akademik katkıları, sınırlılıkları ve güçlü yanları değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE I

1.1. CİNSİYETE DAYALI İŞ BÖLÜMÜ, ROLLER VE ÇATIŞMALAR

Kadınların çalışma yaşamındaki dezavantajlı konumlarının ve karşı karşıya kaldıkları eşitsizlik ve ayrımcılığın kaynağına ve sebeplerine açıklama getirmeye çalışan çok sayıda farklı kuram, model ve kavram bulunmaktadır. Bu bölümde kadınların neden iş yaşamında erkeklerden daha az varlık gösterdiği ve pek çok açıdan cinsiyetler arasında neden fırsat eşitliğinden bahsedilemediği sorularına çeşitli kuram ve yaklaşımlarla cevap aranacaktır.

1.1.1. Sosyal Rol Kuramı

Sosyal davranışlarda cinsiyetler arasıbenzerlik ve farklılıkları izah ederken, ücretli bir işte çalışan kadınların karşı karşıya kaldığı problemlerin kökenlerine ilişkin önemli açıklamalar getiren yaklaşımlardan biri Sosyal Rol Kuramı'dır (*Social Rol Theory*) (Eagly, Wood ve Diekman, 2000: 123). Bu yaklaşıma göre cinsiyetler arası farklılaşmalarkadın ve erkeklerin üstlendiği sosyal rollerin farklılaşmasından ileri gelmektedir. Kadınların ve erkeklerin nasıl davranması gerektiğine ilişkin toplumca paylaşılan beklentileri ifade eden bu roller c*insiyet roller* olarak adlandırılır (Eagly ve Karau, 2002: 574). Eagly ve Karau (2002: 574), rollerin insanların zihninde gruplarla ilgili *şemalar* ya da birtakım soyut bilgi yapıları biçiminde bulunduğunu ve rol şemalarıyla ilgili toplumun üyeleri arasında geniş bir fikir birliği bulunduğunu ifade etmektedir. Her bir cinsiyet için *makbul olan* özellikleri ve davranışsal eğilimleri tanımlaması bakımından normatif özellik gösteren cinsiyet rolleri, iki tip beklentiyi ya da normu yansıtmaktadır. Bunlardan *tanımlayıcı normlar* (descriptive norms), bir grubun üyelerinin davranışlarına ilişkin ortak beklentileri; *buyurucu normlar* (injunctive norms) ise yapılması ideal ya da gerekli görülenler konusundaki fikir birliğini ifade etmektedir. Eagly (1987: 756), tanımlayıcı normların kalıp yargılara yakın bir anlam taşıdığını, ancak buyurucu normların buna ek olarak birtakım reçeteler sunduğunu belirtir. Benzer şekilde cinsiyet kalıp

yargıları, kadın ve erkeklerin nasıl davranması gerektiğini belirten kültürel ideolojiler olarak tarif edilebilir (Pratto ve Walker, 2004). Cinsiyet rolü ile her iki cinsiyet üyeleri için hem tanımlayıcı hem de buyurucu normların toplamı ifade edilmektedir. Cinsiyet rollerinin tanımlayıcı yönü, insanların eylemleri ile içsel yatkınlıkları arasında bir uygunluk olduğuna ilişkin çıkarsamalardan kaynaklanır. Bu anlamda erkeğin ekmeği kazanan olarak yüksek, kadının ev kadını olarak düşük statülü pozisyonları, onların kişisel özelliklerinden ileri gelmektedir. Her bir cinsiyetin tipik ve diğer cinsiyetten ayırıcı birtakım kişilik özelikleri taşıdığına ilişkin görüş, Sosyal Rol Kuramında *komünal* (*communal)* ve *fail* (*agentic)* kişilik özellikleriyle tarif edilmektedir. Daha çok kadınlara atfedilen komünal özellikler, başkalarının iyiliğinin düşünen, yardımsever, hassas ve sevecen gibi kişiler arası ilişkilerde başarıyı tarif eden sıfatlar içermektedir. Erkeklerin daha çok taşıdığına inanılan fail niteliklerse iddialı, denetim gücüne sahip, baskın, bağımsız ve lider olmaya yatkınlığı kapsamaktadır (Eagly, 1987:756).

Kadınların ve erkeklerin sahip olduğu düşünülen ve sahip olması gerektiğine inanılan niteliklerin faklı olduğuna ilişkin bütün bu toplumsal kabuller, hangi cinsiyetten bireylerin hangi işleri daha iyi yapabileceği konusundaki normları biçimlendirmektedir. Sonuç itibariyle, kadına komünal rolleri gereğince iki tip davranış seçeneği sunulmaktadır. Bunlar, ev içi bakım hizmetleriyle ilgilenmek üzere çalışma hayatının dışında kalmak ya da çalışma hayatında komünal niteliklerine uygun mesleklerde yer almaktır. Kadına ve erkeğe atfedilen bu roller ve içsel olduğuna inanılan bu nitelikler böylelikle kadını toplum içerisinde daha aşağıda bir statüye konumlandıran cinsiyetler arası iş bölümünü yaratacaktır.

1.1.2. Cinsiyetler Arası İş Bölümü ve Cinsiyet Eşitsizliği

Ataerkillik (*patriarchy*), toplumda erkeğin kadın üzerindeki baskınlığını savunan bir dizi fikir ve inancı ifade eden evrensel bir ideoloji olarak tanımlanmaktadır (MacKinnon, 1983: 635). Yaygın ve evrensel bir ideoloji olmasının yanında kültürel farklılıklara duyarlılık gösterebilmektedir. Pratto ve Walker (2004) cinsiyet ve iktidar arasında güçlü bir ilişki olduğundan bahseder. Bilinen toplumların hiçbirinde kadınların erkeklere egemen olmadığını, erkeklerin

ortalama olarak kadınlardan daha fazla güce sahip olduğunu ifade eder. Gücün cinsiyetini anlamanın ırk, etnik köken ve sınıf temelli eşitsizlikleri anlamak açısından da önemli olduğunu vurgular. Güç ve iktidar ilişkilerinin temelinde kaynak kontrolünün yer aldığını; hem tarım hem de sanayi toplumlarında kaynakların daha büyük bölümünün erkeklerin kontrolünde olduğunu vurgular. Tarım toplumlarında birincil kaynak olan toprağın yerini günümüzde ücretli işlerin ve mesleklerin aldığını; mesleklerin cinsiyetlere göre ayrışmasının ve iş ortamlarındaki cinsiyet eşitsizliklerinin, kadın ve erkek arasındaki güç ilişkilerinin bir yönü olduğunu ifade etmektedir. Erkekleşen mesleklerinse daha yüksek saygınlıkla ilişkilendirildiğini, erkek baskınlığından kadın egemenliğine geçen mesleklerin maaş ve itibar kaybına uğradığı savunmaktadır (Pratto ve Walker, 2004: 248).

Sosyal Rol Kuramı'nda da değindiğimiz gibi cinsiyet rolleri yalnızca kadın ve erkekten beklenen davranışları kapsamakla kalmaz, aynı zamanda aile ilişkileri ya da mesleki rollerle de bir arada bulunur (Eagly, Wood ve Schmidt, 2004:270). Çalışma ortamlarında insanlar, meslek tarafından tanımlanan rolün yanında kadın ya da erkek, anne ya da eş olmaktan kaynaklanan rollerini de yaşarlar. Eagly ve arkadaşları (2004: 271) meslek gibi, cinsiyet rollerinin de iş ortamlarındaki davranış üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte cinsiyet rolleri, belirli rollerin birincil öneme sahip olduğu ortamlarda ikincil bir konumda bulunsa bile davranışın -söz gelimi mesleki gerekliliklerin nasıl yerine getirileceği- üzerinde etkilidir.

Eagly ve arkadaşları (2000: 124), bütün toplumlarda ve bütün kültürlerde üretim faaliyetlerinin çoğunun her iki cinsiyet tarafından değil, ağırlıklı olarak tek bir cinsiyet tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Cinsiyetler arası iş bölümü olarak adlandırılan bu süreçte, kadınlardan ev ile ilgili sorumlulukları üstlenmesi beklenirken erkekler ücretli işlerde çalışmaktadır. Çalışan pek çok kadınsa örgütsel hiyerarşide gelir, statü, güç ve kaynak bakımından dezavantajlı konumdadır. Bu sosyal yapı *cinsiyet hiyerarşisi* olarak ifade edilir. Toplumdaki egemen düşünceler zaman içerisinde değişse de özellikle endüstriyel toplumlarda roller, cinsiyetler arasında *kaynak saylayıcı erkek* ve *ev kadını* şeklinde ayrılmaya devam etmekte, çocukluk çağından itibaren kadınlara ve erkeklere bu örüntüye uygun beceriler edindirilmektedir. Kadının görevlerinde başarılı olabilmesi için kişiler arası ilişki ve

bakım gibi becerileri geliştirmesi gerekmekteyken; erkeklerin ekonomik kaynak sağlama görevi için girişken ve görece daha bağımsız, kendinden emin davranması beklenir. Bu yapı kadın ve erkeklerin hangi meslekleri icra edebilecekleri konusundaki beklentileri de biçimlendirmekte; cinsiyet rollerinin en yoğun biçimde ortaya çıktığı dönem olan yetişkinlikte, öğretmenlik ve hemşirelik gibi kadınların daha başarılı olabileceği düşünülen mesleklere yönelmeleri umulmaktadır (Eagly ve arkadaşları, 2000). Bunun paralelinde, kadınların toplumun kendileri için uygun gördüğü mesleklerde daha az, uygun olmadığını düşündüğü mesleki alanlardaysa daha çok ayrımcılık algılaması önemli bir veridir (Avcı, 2013).

Wood ve Eagly (2002: 702), erkeğin cinsiyetler arası iş bölümünde ve toplumsal cinsiyet hiyerarşisindeki avantajlı konumunun, fiziksel farklılıklar ve kadının üreme kapasitesinden ileri geldiğini ifade etmektedir. Bunda sosyoekonomik sistemlerden gelen bir dizi talep ve çevresel koşullar da etkili olmaktadır. Özellikle kadının üreme etkinlikleri iş bölümünde kritik bir öneme sahiptir. Gebelik, emzirme gibi sorumluluklarını, çocuk bakımı ile ilgili görevler takip etmektedir. Bu süreçler kadının hareket mesafesini sınırlamakta, evden uzaklaşmasını kontrol altında tutmakta ve en nihayetinde çocuk bakımı ile daha uyumlu olan faaliyetler içerisinde kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Erkeğin fiziksel büyüklüğü, gücü ve hızıysa vücut kuvveti gerektiren işlerde kadınlardan daha yüksek verimlilik göstermesini sağlamış ancak endüstri sonrası toplumlarda bu gücün belirleyici bir etkisi kalmamıştır. Sonuç itibariyle Wood ve Eagly (2002: 704) geçmişten günümüze bu biyolojik ve sosyal etkileşimlerin toplumlardaki cinsiyet rol farklılaşmalarının büyük resmini ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

1.1.3. Roller ve Çatışmalar

Cinsiyetler arası iş bölümünde kadınların kendilerinden beklenen görevlerin üstüne veya dışına çıkması; evdeki rolleriyle uyum içinde olmayan birtakım yeni roller üstlenmesi bir tür çatışma yaratmaktadır. *İş-ev çatışması* (*work-home interference*) olarak adlandırılan bu kavram, çalışma hayatından ve aileden gelen taleplerin uyuşmaz olduğu durumlarda yaşanan bir tür roller arası çatışma biçiminde tanımlanmaktadır (Hammer ve arkadaşları, 1999; Taris ve diğerleri, 2006: 140). Çok

sayıda role sahip olmanın sağlıklı olup olmadığı tartışılan bir konudur (Bernas and Major, 2000) ve sağlık üzerindeki etkileri konusunda iki farklı bakış açısı vardır. Kişilerin belirli bir kapasitede enerji ve zamanları olduğunu savunan bakış açısına göre aşırı rol yüklenmesi, ev ve iş hayatının gerektirdiği rollerin çatışması kadınlarda birtakım zorlanmalara ve sağlık sorunlarına neden olabilir (Goode, 1960; Coser, 1974). Noh ve arkadaşları (1992: 578) bu görüşü *çifte yük hipotezi* (*double burden hypothesis*) ile açıklamaktadır. Hem ücretli çalışan hem de evli göçmen kadınların çalışmayan kadınlara ve çalışan erkeklere göre daha yüksek stres yaşamadığını ifade eden yazarlara göre ev sorumlulukları, çocuk bakımı ve istihdamdan ileri gelen aşırı rol yüklemesi, olumsuz psikolojik sonuçlar yaratmaktadır. Buna karşılık *güç hiptezi* (*power hypothesis*) (Noh ve diğerleri, 1992: 578) psikolojik sıkıntıyı gücün aile içinde özellikle kadın ve erkek eş arasındaki dağılımıyla ilişkilendirmektedir. Güç hipotezinde istihdam yoluyla kaynak ve gelir elde eden kadın aile içindeki statüsünü yükseltecek, karar mekanizmalarına dâhil olacak ve bu durum psikolojik sağlığını olumlu yönde etkileyecektir. Benzer şekilde Marks (1977) birden fazla role sahip olmanın psikolojik iyi oluş ve sağlık üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamaktadır. Bir diğer taraftan, rolün sayısından ziyade niteliğinin ve gerektirdiklerinin sağlıkla daha yakın bir ilişki içerisinde olduğu ifade edilmektedir (Matud, Hernandez ve Marrero, 2002). Ev ve ailenin sorumluluğu ister çalışsın ister çalışmasın kadının üzerinde olduğundan iş-aile çatışması erkeklere göre kadınlarda çok daha yüksektir (Noor, 2004).

Baron tarafından ortaya atılan *Rol Çatışması Kuramı* (*Role Conflict Theory*), davranışla ilgili başkalarının beklentileri ve kişinin kendi beklentileri arasındaki tutarsızlıktan kaynaklanan çatışmayı tarif etmektedir (Aktaran Koberg ve Chusmir, 1989: 780). Bu tutarsızlık cinsiyete dayalı beklentilerin farklılaşmasından kaynaklandığında çatışma *Cinsiyet Rol Çatışması* (*Sex Role Conflict*) olarak adlandırılır. Özellikle çalışan evli kadınların, cinsiyet temelli rol çatışmasını erkeklerden daha yoğun yaşadıkları ifade edilmektedir. Yüksek düzeyde çatışma kadınların iş doyumunun, işe bağlılığının ve çalışma motivasyonun azaldığı vurgulanmaktadır (Koberg ve Chusmir, 1989).

Bir diğer taraftan, cinsiyet rol beklentilerine aykırı bir işte çalışmanın yol açabileceği tehdit algısı, kalıp yargı tehdidi (*stereotype threat*) olarak ifade

edilmektedir. Kalıpyargı tehdidi, kişinin mensubu olduğu grup hakkında kalıpyargılar barındıran bir durum ya da davranış içinde bulunduğunda ortaya çıkan sosyal bir tehdit biçimi olarak tanımlanmaktadır (Steele, 1997: 614). Buna göre kişinin kalıpyargıya uygun davranma olasılığıyla kendi kendini tehdit etmesi de söz konusudur. Von hippel, Sekaquaptewa ve McFarlane (2015), böyle bir tehdit algısının kadın kimliği ve iş kimliğinin birbirinden ayrışmasıyla (evdeki ben ve işteki ben) sonuçlanabileceğini ve bunun iyi oluşu olumsuz yönde etkileyebileceğini ifade etmektedir. Kadının toplumsal normlar tarafından kendisine çizilen sınırın ötesine geçme girişimleri sonucunda ortaya çıkan bu çatışmaların, sosyal roller ve cinsiyetler arası iş bölümüyle yakın bir ilişki içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.4. İş Bağlamında Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik ve Mesleğin Cinsiyeti

İş yaşamındaki cinsiyet eşitsizliğini ve kadınlara yönelik tutumları açıklamaya yardımcı olabilecek bir başka kuram *Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik* (*Ambivalent Sexism)* kuramıdır. Kuramı geliştiren Glick ve Fiske (1997:120), erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğunu savunan cinsiyetçiliği, iki boyutta kavramsallaştırmakta ve tanımlamaktadır. Buna göre cinsiyetçiliğin *düşmanca cinsiyetçilik* (*hostile sexism*) ve *korumacı cinsiyetçilik* (*benevolent sexism*) olmak üzere iki yüzü bulunmaktadır. Düşmanca cinsiyetçilik, erkeğin kadını kontrol etmesi, yönlendirmesi, onu cinsel bir nesne gibi görmesi ve istismarını haklılaştırmasıdır. Korumacı cinsiyetçilikse erkek egemenliğinin daha *naif ve ince* yapısını yansıtmaktadır. Cinsiyetçiliğin bu pozitif tutumları, zayıf karakterize edilen kadın cinsiyetine karşı sübjektif şefkat ve koruma duygularından oluşmaktadır. Korumacı cinsiyetçilikte, geleneksel rolleri benimsemeyen ve ihlal eden kadınlar, bu değerlendirmenin dışında tutulmakta ve olumsuz tutumlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Rudman ve Glick (2008), korumacı cinsiyetçiliğin, önyargının ataerkil formu olduğunu ve her iki cinsiyet tarafından kabul görebildiğini vurgulamaktadır. Tespit edilmesi güç olan ve düşmanca cinsiyetçiliğin aksine kadını birtakım olumlu özelliklerle donatan bu yargıların, iş yerinde yaygın olarak kendini gösterdiğini ifade etmektedir. Söz gelimi iş yaşamında kariyer gelişiminin anahtarı olan özel

durumlardan kadınları *incinebilirlikleri* sebebiyle uzakta tutulmalarını bu etkiye örnek olarak göstermektedirler. Kadın yöneticilere yönelik tutumların cinsiyetçilikle ilişkisini Türkiye örnekleminde inceleyen bir çalışmanın sonuçlarına göre, korumacı cinsiyetçilik ile yönetici pozisyondaki kadınlara yönelik tutumlar arasında bir ilişki bulunamamıştır. Ancak düşmanca cinsiyetçilik puanları yüksek olan katılımcılar kadın yöneticileri olumsuz değerlendirmektedir. Bu katılımcıların daha çok erkeklerden oluşmasına da dikkat çekilmektedir (Sakallı-Uğurlu ve Beydoğan, 2002). Sakallı-Uğurlu ve Beydoğan'a (2002) göre Türkiye,cinsiyetler arası rollerin belirgin şekilde ayrıştığı bir ülkedir. Bu nedenle yalnızca erkek rolleriyle uyumlu olduğu kabul edilen yöneticilik pozisyonlarında kadınların yer almasının olumsuz değerlendirildiğini vurgulamaktadırlar. Mesleklerin cinsiyete bağlı olarak ayrışması ve kadınlar için belirli mesleklerin uygun görülmesinin yanı sıra *dikey katmanlaşma* olarak adlandırılan bu ayrımcılık pratiği *cam tavan* olarak adlandırılmaktadır (Özkaplan, 2013: 7). Cam tavan kavramı, Hymowitz ve Schellhardt tarafından şirket, devlet ya da eğitim gibi kurumlarda üst düzey pozisyonlara ulaşmaya çalışan kadınların karşılaştığı engelleri tarif etmek için kullanılmaktadır (aktaran, Lockwood, 2004:2). Önyargının gizil bir formu olarak da tanımlanan cinsiyet temelli bu bariyerlerin görünmez olduğu ifade edilmektedir.

Toplum tarafından erkeklere ait olarak kodlanmış mesleklerde, kadınların başarılı olamayacağına dair bir ön kabul bulunmakta, bu varsayım kadınları söz konusu alanlarda çalışmaktan ve bu alanlarda liderlik pozisyonuna gelmekten alıkoymaktadır. Toplumda erkeklerin kadınlardan daha başarılı olduğuna ilişkin yerleşik bir peşin hükümden bahsedilmektedir. *Goldberg paradigması* olarak adlandırılan bu fenomen, bir yazılı metin ya da konuşmanın bir erkeğe ait olduğu bilgisi verildiğinde, söz konusu ürünün insanlar tarafından daha olumlu değerlendirilmesi eğilimini ifade eder (Goldberg, 1968: 28-30). Bu durum kadının iş ve sosyal hayatında bir erkeğe özdeş niteliklerinin azımsandığının göstergesi kabul edilmektedir. Rudman ve Glick (2008: 182) bu durumun neden ve nasıl oluştuğunu birkaç yolla açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre nedenlerden biri, kadınların erkeksi görevlerdeki başarılarının şans eseri ya da aşırı çaba sonucu elde edildiğinin düşünülmesidir. Oysa erkeklerin bu alanlardaki başarıları çok daha doğal algılanmakta ve yeteneklerine atfedilmektedir. Şans ve çabaya bağlamak kadınların

performansının kaynağını güvenilmez ve geçici bir zemine oturtmak anlamına gelmektedir. Bu durum kadının yetkinliğinin sorgulanmasına, işe katkısına daha az değer verilmesine ve liderlik rolünün kadına daha az yakıştırılmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda cinsiyet bakımından karma iş ortamlarında kadınların önerilerinin göz ardı edilmesini bir tür *görünmezlik* olarak tarif etmektedirler. İkinci olarak, Rudman ve Glick (2008: 182) kadının eşit değerdeki niteliklerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıda bulunmadığını, kadının performansının özdeş değerlendirilebilmesi için erkeğin performansından çok daha iyi olması gerektiğini vurgulamaktadır. Erkeklere peşin olarak yüklenen yüksek statünün erkeklerin daha yetkin algılanmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Bir kalıpyargıyı onaylamanın o kalıpyargının yanlışlığını ispatlamaktan daha kolay olduğunu savunan araştırmacılara göre, belli alanlarda kadınların *yeteneksizliği* algısının yıkılması için kadınlar tarafından çok iyi derecede performanslar gösterilmesi gerekebilir. Ancak aynı alanda bir erkeğin vasat bir performans sergilemesi yetkinliğinin onaylanması için yeterli olabilecektir. Parker ve arkadaşları (aktaran Rudman ve Glick, 2008: 183) bu problemi *yüksek performans talebi* olarak adlandırmaktadır. Geleneksel erkeksi mesleklerde çalışan kadınların cinsiyetini işiyle uyumsuz gören yaygın algı, kadınları sürekli olarak kendini kanıtlamaya sevk etmekte ve bu durum kadınların iyi oluşunu olumsuz yönde etkilemektedir. Genel tabloya bakıldığında, üst düzey yönetici pozisyonlarındaki kadınları kuşatan bu talep ve beklentilerin gizil bir önyargının ürünleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum araştırmacılar tarafından kadınların yeteneklerini ketleyen, kadınlara yoğun bir şekilde kişiler arası görevler yükleyen ve erkeklere göre daha az ödüllendiren bir süreç olarak tarif edilmektedir (Rudman ve Glick, 2008: 183).

Kadın liderlere yönelik önyargıların kaynağına işaret eden bir diğer kuram olan *Rol Uyumu Kuramı'*na (*Role Congruity Theory*) göre kadınsal özelliklerle lider rolünün gereklilikleri uyumsuz algılanmaktadır (Eagly, Makhijani ve Klonsky, 1992; Eagly ve Karau; 2002: 587). Schein tarafından gerçekleştirilen bir dizi deneysel çalışmanın sonuçlarına göre, toplum tarafından kadınlara atfedilen komünal nitelikler, başarılı bir lider olmak için sahip olunması gerektiğine inanılan niteliklere uyum sağlamazken; erkeklere atfedilen fail nitelikler liderlik özellikleriyle benzerlik ve uyum arz etmektedir (aktaran, Eagly ve Karau, 2002: 577). Liderlik rolleriyle

cinsiyet rolleri arasındaki bu ilişki cinsiyet rollerinin iş ortamına da taşındığının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Gutek ve Morasch, 1982: 231).

Bir diğer taraftan liderlik pozisyonlarındaki kadınların bu rolün gerekliliklerine uygun, erkeksi davranışlar sergilediklerine ilişkin somut veriler bulunmasını Eagly ve Karau (2002: 575) paradoksal bir durum olarak yorumlamaktadır. Öyle ki, lider kadınlar erkeklere atfedilen fail nitelikler sergilediklerinde cinsiyet rolleriyle ilgili normları ihlal etmiş olacaklardır. Yani liderlik rolünü yerine getiren bir kadın hem olumlu hem de olumsuz tepkiler alabilecektir. Rol Uyum Kuramı'na göre kadının liderliğine yönelik önyargılar iki biçimdedir: a) kadının potansiyel liderliği, erkeklerin liderliğinden daha az arzu edilir ve uygundur; b) lider bir kadının davranışları erkek liderlerin davranışlarından daha az olumlu değerlendirilir; çünkü bu davranışlar sadece erkekler için kabul edilir ve uygundur. Bu iki tip önyargı, kadın liderlere yönelik erkek liderden daha olumsuz tutumlar geliştirilmesine, kadınların liderlik konumuna daha az erişmesine ve lider kadınların rollerini başarıyla ve etkili bir biçimde gerçekleştirmeleri önünde engellerin oluşmasına neden olmaktadır (Eagly ve diğerleri, 1992; Eagly ve Karau; 2002: 587).

Bütün bu bilgilerden hareketle, cinsiyet rol kalıplarının kökenini oluşturan geleneksel iş bölümünün, kadınların iş yaşamındaki performansının ve yükselişinin önünde engeller oluşturduğunu söyleyebiliriz. Gutek, cinsiyet rollerinin çeşitli sosyal bağlamlara yayılmasını ve iş yerine taşınmasını *cinsiyet rolü yayılımı* olarak adlandırmaktadır (akt., Eagly ve arkadaşları, 2000). Bu etki kadınların gelebileceği mesleki pozisyonları belirlemekte ve mevcut pozisyonda kendilerinden cinsiyet kalıplarına uygun etkinlikler beklenmesine neden olmaktadır. İş ortamında kadınlardan sosyal etkinlikleri organize etmek gibi geleneksel cinsiyet rolleriyle uyumlu birtakım iş dışı etkinlikler beklenmesi buna örnek verilebilir.

1.2. İŞGÜCÜNE KATILIMDA CİNSİYETE ÖZGÜ DİNAMİKLER

Ücretli iş deneyiminde kadınların dezavantajlı konumu ve yüzleştiği ayrımcılığın kaynakları çeşitli kavram, kuram ve modellerin ışığında yukarıda tartışılmıştır. Farklı kültürlerden, meslek gruplarından ve sosyoekonomik gruplardan

kadınlarla yapılmış görgül çalışmalara baktığımızda ücretli çalışan kadınlar açısından çeşitli faktörlerin olumlu ve olumsuz psikolojik sonuçlara yol açtığını görmekteyiz. Çalışan kadınlarda psikolojik sağlık ve iyi oluşu etkileyen unsurları bu başlık altında kategoriler halinde incelemeye çalışacağız.

1.2.1. Meslek Grupları ve Gelir Düzeyleri Bakımından Çalışma Koşulları

Çalışmanın kadınlar üzerindeki psikolojik etkilerini farklı meslekgrupları açısından incelediğimizde işçi statüsünde çalışan kadınların yaşam doyumunun öğretmen, akademisyen, psikolog gibi beyaz yakalı meslek gruplarına mensup kadınlardan daha düşük olduğu görülmektedir (Avcı, 2013). Bazı yüksek gelir grubundaki mesleklerde çalışan kadınların yaşam doyumu puanlarının daha düşük olmasıysa, yaşam doyumunun yalnızca ekonomik kazanca bağlı olmadığının göstergesidir. Yüksek sorumluluk gerektiren işlerde çalışmanın kadınların psikolojik sağlığına etkilerini inceleyen çalışmaların birbiriyle tutarlı sonuçlar vermediği görülmektedir. Bunlardan bazıları yüksek sorumluluk gerektiren bir işte çalışmanın duygusal tükenmişlikle ilgili olduğunu göstermektedir (Avcı, 2013; Haran, 1997). Farklı mesleklerden profesyonel işlerde ve yönetici pozisyonlarındaki kadınlarla yapılan bir başka çalışmadaysa zorlu görevler üstlenmenin ödüllendirici bir deneyim yaşattığı bulunmuştur (Aston, 1993). Bu sonuçlar arasındaki tutarsızlığın nedenin çalışmaların farklı kültürel bağlamlarda yürütülmüş olmasından ileri geldiği düşünülmektedir.

Tükenmişlik kavramının kronik yorgunluk, umutsuzluk, çaresizlik ve duygusal anlamda tükenme olarak tanımlandığı bir başka çalışmada ise gelirdüzeyi azaldıkça tükenmişlik düzeyinin arttığı görülmektedir (Karaaslan, 2015). Ücretli çalışan kadınlar çalışmayanlardan genel anlamda daha az psikopatolojik belirti gösterirken, enformel bir ekonomik faaliyet olan pazarcılık işiyle uğraşan kadınların maaşlı bir işte çalışan kadınlara göre daha fazla psikopatolojik belirtiler gösterdiği bulunmuştur. Bunun nedeni olarak olumsuz ekonomik koşullar ve çalışma motivasyonu olasılıkları üzerinde durulmuş ancak bu değişkenler araştırılmamıştır (Dökmen, 2003). Aynı zamanda uzmanlık gerektiren bir işte çalışan kadınların yeterlilik duygusu, benlik değeri ve kişisel sağlığı vasıfsız bir işte çalışan ya da

çalışmayan kadınlara göre daha olumludur (Gezici ve Güvenç, 2003). Bu bilgilerden hareketle, yüksek gelirli ve statülü, sorumluluk gerektiren bir işte çalışmanın kadınların psikolojik sağlığını olumlu yönde etkilediğini söyleyebiliriz.

1.2.2. İş Yerinde Cinsel Taciz ve Cinsiyet Ayrımcılığı

Çalışan kadınların psikolojik sağlığını ve iyi oluşunu etkileyen bir başka unsur daçalışma alanlarındaki erkek egemen kültürüdür. İş ortamlarının erkek baskınlığından kaynaklanan cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık, belirli bir işte başarılı olmanın kadın ya da erkek olmaktan geçtiğine ilişkin görüşü yansıtır (Cejka ve Eagly 1999). Bu durum toplumda *maskülen* olarak kodlanmış mesleklerde çalışan kadınları ayrımcılığa maruz bırakmakta; fırsat ve rekabet koşullarında eşitliği ortadan kaldırmaktadır. Farklı meslek, gelir ve sosyoekonomik gruptan kadınlarla yapılan çalışmalar, iş yerinde cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kalmanın genel iyilik haline, iş yerindeki verimliliğine ve iş doyumuna etkilerini incelemektedir. Bu çalışmalar cinsel taciz ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın kadınların yaşam ve iş doyumunu azalttığını ve öznel iyi oluşu olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir (Avcı, 2013; Bebekoğlu ve Wasti, 2002). İş yerlerinde çoğu zaman maaşların, eğitim olanaklarının ve maddi kaynakların dağılımında eşitsizlik gözetilmesi (Antecol, Barcus ve Cobb-Clark, 2009), kadınlardan çok erkeklerin üst düzey yönetici pozisyonlarına uygun görülmesi (Cannings ve Montmarquette, 1991), kadınları erkek iş arkadaşlarından daha dezavantajlı konuma itmektedir. İş yerinde cinsiyetçiliğin olumsuz etkileri aynı zamanda kadınların iş değiştirmesine (Antecol ve arkadaşları, 2009), işi bırakma niyetinin artmasına ya da iş yerinde devamsızlık saatlerinin uzamasına (Fitzgerald ve diğerleri, 1997) neden olmaktadır. Akademik alanda çalışan kadınlarla yapılan bir çalışmada üniversitelerin kurumsal yapısı itibariyle erkek merkezli olduğu ve bu durumun özellikle çocuklu kadınlar açısından dezavantaj yarattığı ifade edilmektedir. Akademide çalışmanın annelikle uyuşmaz olduğuna ilişkin toplumsal kabulün yarattığı iş–aile çatışması, kadın akademisyenlerin verimliliğini azaltmakla beraber daha az ürün vermelerine neden olmaktadır (McCutcheon ve Morisson, 2017). Benzer sonuçlar finans alanında çalışan kadınlarla yapılmış araştırmalardan da elde edilmiştir. Von Hippel ve arkadaşları (2015), cinsiyete dayalı kalıp yargıların erkek

baskın iş ortamlarında çalışan kadınların yeteneklerini baskıladığını ifade etmektedir. Kariyer sürecini maaşlar ve promosyonlar açısından değerlendiren boylamsal bir çalışmada cinsiyetler karşılaştırılmıştır. Üniversite yıllarında kadınlarda daha yüksek ders başarısı ve erkeklerle eşit düzeyde kariyer motivasyonu bulunmasına rağmen iş hayatında erkek katılımcıların daha yüksek gelirlere sahip olduğu bulunmuştur. Kadınların çalışmaya ara verme süresi özellikle çocuk sayısına bağlı olarak artarken erkeklerde böyle bir etki görülmemesi, kadınların eğitim düzeyinin artmasına rağmen kariyerde geri planda kalmalarının nedeni olarak açıklanmaktadır (Evers, 2013).

Kadınlar açısından olumsuz işyeri deneyimlerini cinsel taciz çerçevesinde ele alan çalışmalarda da cinsel tacizin istihdam ve psikolojik sağlık üzerindeki olumsuz etkilerine değinilmektedir. Fitzgerald ve diğerleri (1997), organizasyonlardaki cinsel taciz için bütünleşik bir model önermektedir. Buna göre örgütlerde ortaya çıkan taciz iki koşulun fonksiyonudur. Bunlardan *örgütsel iklim,* cinsel tacize karşı örgütün toleransını; *işin cinsiyet bağlamı* ise çalışma grubunun cinsiyetlere göre oranını ve işin gereklerinin geleneksel cinsiyet rollerini yansıtıp yansıtmadığını ifade eder. Yazar bu iki unsura bağlı olarak tacizin yaygınlaştığını ifade eder. Erkek kültürün baskın olduğu iş ortamlarında daha yüksek düzeyde cinsel taciz yaşandığını vurgular. Benzer şekilde Willness, Stell ve Lee (2007) cinsel tacizin ortaya çıkmasında örgütsel iklimin belirleyici rolüne değinmektedir. Kadının kariyeri ve yaşam doyumu önündeki en büyük engel olarak tanımladığı cinsel tacizin iş doyumunu, fiziksel ve ruhsal sağlığı olumsuz yönde etkilediğini vurgulamaktadır.

Bu bölümde yer verdiğimiz kuram, kavram ve modeller, kadınların emek piyasasında yaşadıkları engellerin ve çalışma hayatında yaşadıkları güçlüklerin cinsiyete dayalı iş bölümünden ve diğer pek çok yaşam alanında olduğu gibi istihdam sürecindeki cinsiyet eşitsizliğinden ileri geldiğini ortaya koymaktadır. Alanyazın çalışmaları, nitelikli bir işte çalışmanın kadınların benliğini güçlendirdiğine ve psikolojik sağlığını olumlu yönde etkilediğine işaret etmektedir. Ancak kadınların, hala erkek alanı olarak kabul edilen istihdama katılma çabaları sosyal çevre tarafından tepkiyle karşılanabilmektedir. Kadının çalışmasıyla ilgili görüşler bir yanıyla kadına etkinlik alanının ev içi sorumluluklar olduğunu hatırlatmakta; bir yanıylaysa toplumdaki korumacı ve düşmanca cinsiyetçilik reflekslerini ortaya çıkarmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE I- KADIN, GÖÇ VE İYİ OLUŞ

Bu kısımda öncelikle alanyazın bilgilerinin ve nitel çalışmamızın işaret ettiği, göçmen kadınların öznel iyi oluş üzerinde etkili olduğu anlaşılan bir dizi sosyal ve psikolojik değişkene yer verilmektedir. Devamında Suriyeli kadınların köken kültüründe toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yerleşik inançlara ve savaş öncesi Suriye'de kadınların istihdamdaki konumuna değinilmektedir. Son olarak da göç araştırmalarında Suriyeli kadınların deneyimlerini konu alan araştırmalara yer verilmektedir.

2.1. GÖÇ, CİNSİYET VE İSTİHDAM BAĞLAMINDA ÖZNEL İYİ OLUŞ

Bu başlık altında çalışmamızın bağımlı değişkeni olan öznel iyi oluşa ilişkin tanımlar ve açıklamalar yer almakta, iyi oluşla ilişkili koşullara ve özelliklere değinilmektedir. Devamında kadın göçmenler açısından göç sürecinin ve istihdama katılımın iyi oluşa katkı ve yükleri tartışılmaktadır.

Öznel iyi oluş (ÖİO), kişilerin yaşamları hakkındaki olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bu değerlendirmeler yaşamın önemli alanları ile ilgili doyumu, yaşam olaylarına karşı duyuşsal tepkileri içerir (Diener ve Ryan, 2009; Diener, Oishi ve Lucas, 2003). İyi oluşun, olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım ve yaşam doyumu olmak üzere üç temel bileşeninden söz edilmektedir. Olumlu olumsuz duygulanım bu yapının afektif-duygusal yönüne, yaşam doyumu ise bilişsel-yargısal yönüne işaret eder (Emmons ve Diener, 1985:89; Diener ve diğerleri, 1985:71). Alanyazında öznel iyi oluş kapsamında yapılan çalışmalarda *doyum, olumlu duygu, olumlu duygudurum* ya da günlük söylemde yer alan *mutluluk* gibi kavramlar çalışılmaktadır. Temelde bu alanda yürütülen araştırmaların üç ayırt edici özelliğinden söz edilir. Buna göre öznel iyi oluş, bireysel deneyimlere dayanması bakımından *özneldir*. Sağlık, refah gibi nesnel şartlar öznel iyi oluşun üzerindeki potansiyel etkileri ölçeğinde ele alınır. İkinci olarak öznel iyi oluş olumsuz faktörlerin yokluğunu ve olumlu ölçümlerin

varlığını bir arada gerektirir. Son olarak kişinin yaşamının tüm yönlerini bir bütün olarak değerlendirmesi ile ayırt edilir (Diener, 2009:13).

İyi oluşun yakından ilişkili olduğu pek çok demografik değişkenden söz edilmektedir. Buna göre gelir, sosyal sınıf, hem gerçek hem de algılanan finansal koşullar (Chen ve diğerleri, 2020; Diego-Rosell, Tortora ve Bird, 2016; Diener ve diğerleri, 1993; Pereira ve Coelho, 2013), eğitim seviyesi ve medeni durum gibi demografik özellikler (Hashemi ve diğerleri, 2020) yaşam doyumuyla yakından ilişkilidir. Olumlu ve olumsuz duygulanım cinsiyet tarafından da yordamakta, kadınlar erkeklerden daha fazla olumsuz duygulanım ifade etmektedir (Hashemi ve diğerleri, 2020). Bunun yanı sıra, algılanan sosyal desteğin iyi oluşa önemli katkıları olduğu vurgulanmaktadır. (Brajsa- Zganec, Kaliterna-Lipovčan, ve Hanzec, 2018; Lui et al., 2017). Benlik saygısı (Sheldon ve Hoon, 2007); hastalık, kaza gibi önemli yaşam olayları ve dışadönüklük, duygusal denge gibi kişilik özellikleri (Hentschel, Eid, Kutscher, 2016; Garcia ve Erlandsson, 2011), algılanan sağlık koşulları ve sosyal sermaye değişkenleri (Addai, Opoku-Agyeman, Amanfu, 2013) öznel iyi oluşu yordamaktadır.

Sosyal ilişkilerde, fiziksel çevrede, yaşam koşullarında yarattığı değişimler ölçeğinde önemli bir yaşam olayı olarak göç, öznel iyi oluşla yakından ilişkilidir. Göçmen olan ve olmayan örneklemlerle yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, göçmenlerde iyi oluş ve bileşenlerinin belirgin bir biçimde daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Beirens ve Fontaine, 2011; Brailovskaiave diğerleri, 2019; de Vroome ve Hooghe, 2014; Safi, 2010). Bu kırılganlığın sınırlı sosyal ağlara sahip olma, yabancılık, kültürleşme stresi, ayrımcılık algısı, dilsel ve kültürel bariyerlerden ileri geldiği vurgulanmaktadır (Hashemi ve diğerleri, 2019; Tegegne ve Glanville, 2019). Kültürleşmede bütünleşmeci yönelimleri benimsemek (Zheng, Sang, Wang, 2004), göçmen olan ve olmayan gruplar arasındaki olumlu temaslarsa (Tip ve diğerleri, 2018) iyi oluşa katkı sunmaktadır.

Göç sürecinde kadın göçmenlerin deneyimleri iyi oluşla ilişkisi bakımından da pek çok açıdan özgünlük taşımaktadır. Özellikle göç sonrası kadınların aile içindeki statüsü ve geleneksel cinsiyet rollerinde meydana gelen değişimler, iyi oluşa etkileri ekseninde tartışılmaktadır (Boyd ve Grieco, 2003; Darvishpour, 2002; Jibeen ve Hynie, 2012). Bu çalışmalarda göç, kadını özgürleştiren ve kadına özerklik

sağlayan, bu yolla da iyi oluşu destekleyen bir deneyim olarak tanımlanmaktadır. Darvishpour'a göre (2002), cinsiyet ilişkilerinin doğasındaki bu değişim iki faktöre bağlı olarak gerçekleşmektedir: birincisi göçün sosyal statü, gelir kaynakları ve aile yaşantısı üzerindeki etkileri; ikincisi ise kültürleşme süreciyle birlikte yeni kültürel normların benimsenmesidir. Jiben ve Hynie (2012) bu iki faktöre ek olarak kadınların göç sonrasında artan istihdam beklentisinin rolünü vurgulamaktadır. Özellikle daha eşitlikçi, patriarkal kodları ve pratikleri dışlayan toplumlara yönelen göçlerde, aile içindeki ilişkilerin yeniden tanımlandığını ifade etmektedir. Ancak sürecin her zaman bu yönde işlemeyebileceğini, nitekim göç sonrası öz kültürün normlarını terk etmenin sancılı bir süreç olduğunu da eklemektedir. Bu süreçte algılanan ayrımcılık göçmen kadınların öznel iyi oluşunu olumsuz yönde etkilerken (Greenwood, Adshead ve Jay, 2017; Schmitt ve Branscombe, 2002), aileden gelen sosyal destek, cinsiyet ve etnik kimlikle özdeşleşme iyi oluşu desteklemektedir (Diaz ve Bui, 2016).

Göç ettikleri ülkelerde istihdama katılan göçmenler açısından iş doyumu, öznel iyi oluşu yordayan en temel değişkenlerden biridir (Amit, 2013). Göçmen işçilerin istihdamdaki görünümünün karakteristik özellikleri arasında sıralayabileceğimiz standartlara uymayan, mesleki becerileri yansıtmayan, istikrarsız, düşük gelirli ve ağır çalışma koşulları göçmenlerin iyi oluşunu olumsuz etkilemektedir (Pitt ve diğerleri, 2015). İstihdam yoluyla kurulan sosyal ilişki ağlarına değindiği çalışmasında Hoppe (2011), göçmen işçilerin takım dışına itilme, iş ortamında olumsuz sosyal ilişkiler gibi çok sayıda sosyal stres yaratan faktöre maruz kaldığını ortaya koymaktadır. İş yerinde kurulan sosyal ilişkilerin niteliğinin işçilerin sağlığını ve iyi oluşunu doğrudan etkilediğini, iş arkadaşlarından alınan sosyal desteğin önemini, çok çeşitli stres etkenine rağmen göçmen işçilerin iyi oluş düzeyinin göçmen olmayanlardan daha düşük olmadığını vurgulamaktadır. Bu anlamda işyerinde algılanan desteğin iyi oluş üzerinde koruyucu etkilerinden söz edilmektedir.

Göçmen kadınların istihdam deneyimlerini ele alan sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bunlardan Paillard-Borg ve Hallberg (2018), çalışmak üzere aile üyelerinden bağımsız, bireysel olarak göç eden kadınların öznel iyi oluşuna odaklanmaktadır. Araştırmalarında dilsel yetersizliklerin, aile ve dini kurumların

sağladığı duygusal ve moral destek ağlarının, daha iyi bir geleceğe dair inancın ve annelik kimliğinin iyi oluşla yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Çalışma koşullarının çalışan göçmen kadınların sağlık temelli yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini ele alan bir başka çalışmada mesai saatleri, işin esnekliği, fiziksel ve psikolojik gereksinimleri, iş ortamının iklimi gibi faktörlerin önemine yer verilmektedir (Arcury ve diğerleri, 2014). Göç öncesinde nitelik gerektiren bir mesleği bulunan kadınların göç ettikleri ülkelerde karşılaştıkları işsizlik ya da statü kaybı yaşadıkları en önemli sorunlardan biri olarak tanımlanmaktadır (Khan ve Watson, 2005). Her ne kadar göçmen kadınlar açısından ücretli bir işte çalışmak ekonomik güvence ve bağımsızlık anlamına geliyor olsa da, eğitim ve kariyer düzeyleriyle uyumlu bir iş bulamamanın onların iyi oluşunu zarara uğratacağı vurgulanmaktadır (McLaren ve Dyck, 2004). Bu koşullar altında düşük ücretli ve nitelik gerektirmeyen çalışma alanlarına zorunlu olarak dahil olan kadınların benlik saygısı ve güven duygularının olumsuz etkilendiğine değinilmektedir (Khan ve Watson, 2005).

Görüldüğü üzere göçmenlerin ve daha özelde kadın göçmenlerin iyi oluşu kişisel, sosyal, psikolojik, ilişkisel, pek çok faktörün varlığından ya da yokluğundan etkilenmektedir. İyi oluşu olumsuz yordayan birtakım değişkenlerin göçmen ve kadın kimliğine özgü ve sınıfsal yönü dikkat çekmektedir. Ek olarak iyi oluşu destekleyen ve pekiştiren pek çok koruyucu faktörün varlığından bahsedilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda takip eden başlıklarda dayanıklılık, kültürleşme, iç grupla özdeşleşme, ayrımcılık, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar, sosyal destek, sosyal karşılaştırma ve zamansal karşılaştırma değişkenleri ele alınmakta; bu değişkenlerin öznel iyi oluşla ilişkisi açıklanmaktadır. Devamında Suriyeli kadınların göç sonrası yaşam koşullarını ve istihdam süreçlerini ele alan çalışmalar gözden geçirilecek ve göç öncesi içinde bulundukları sosyal bağlamın kısa bir betimlemesi sunulacaktır.

2.2. DAYANIKLILIK

Bu başlıkta çalışmamızın temel değişkenlerinden biri olan dayanıklılığa ilişkin tanımlara, kavramsallaştırmalara ve farklı bakış açılarına yer verilmekte,

dayanıklılığın yordayıcılarına değinilmektedir. Devamında dayanıklılık çalışmalarında göçmen kimliğine özgü süreç ve değişkenler ele alınmaktadır. Son olarak göçmen kadınların dayanıklılığındaki koruyucu faktörlere ve risk faktörlerine değinilmekte, göçmen kadın istihdamının dayanıklılıkla ilişkisi tartışılmaktadır.

Göç ve yeniden yerleşme süreci stresli ve travmatik bir deneyim olarak karakterize edilir (Goodman, Vesely, Letiecq ve Cleaveland, 2017:309). Bireylerin göç sürecinde yaşadıkları birçok sorunun ve zorluğun üstesinden gelebilme kapasiteleri, yeniden yerleşme sürecinde geliştirdikleri direnç ve güçlenmenin dinamiklerine ilişkin merak uyandırmaktadır. Bu ilgi, göçmenlerin deneyimlerini konu alan pek çok çalışmanın dayanıklılık süreçlerine bu denli odaklanmasını açıklayabilir. En basit tanımıyla *dayanıklılık* (*resilience*), kişinin çeşitli yaşamsal zorlukların üstesinden gelmesini mümkün kılan kişisel özellikleri kapsayan bir nitelik olarak tanımlanır ve baş etme becerisinin bir ölçütü olarak tarif edilir (Connor ve Davidson, 2003). Dayanıklılıktan bahsedebilmek için iki temel şarttan söz edilmektedir: bireyin yaşantısında olumsuz sonuçlar meydana getirmesi muhtemel bir *güçlük* (*adversity*) ya da riskin varlığı ve bu durumun üstesinden başarıyla gelmeyi ifade eden *olumlu uyum* (*positive adaptation*) (Masten ve Powell, 2003). Bonanno'nun (2004, 2005) tanımında, dayanıklılıktan söz edilebilmesi için üstesinden gelinmesi gereken güçlük, risk ya da yaşantının travmatik bir deneyim olduğuna işaret edilmektedir. Dayanıklılık aynı zamanda yaşamda karşı karşıya kalınan stresi yönetebilme, buna uyum sağlama veya stres sonrasında kendini yeniden toparlayabilme kabiliyeti olarak da tanımlanır (Papini ve diğerleri, 2020). Uyum ya da olumlu uyumla neyin kastedildiği konusunda çeşitli ölçütler tanımlanmaktadır. Sosyal ve akademik başarı, mutluluk, yaşam doyumu gibi unsurlar dâhil edilirken, duygusal sıkıntı, psikolojik rahatsızlık gibi istenmeyen durumlar dışlanmaktadır (Masten ve Reed, 2002). Ancak basitçe psikopatolojiden yoksun olma hali olmadığının da altı çizilmektedir (Bonanno, 2004).

Dayanıklılık kavramına ilişkin açıklamalarda iki farklı bakış açısının benimsendiği ifade edilmektedir (Çetin, Yeloğlu ve Basım, 2015). Birinci yaklaşımda psikolojik açıdan dayanıklı olarak tarif edilen bireylerin sahip olduğu niteliklere odaklanılmaktadır. Bu itibar ile dayanıklılığın görece kararlılık gösteren birtakım kişilik özellikleriyle birlikte anılması söz konusudur. Bir anlamda bireylerin

sahip olduğu eğilimlerin yaşantıları karşılama biçiminde etkili olacağı görüşünden yola çıkan bu yaklaşım, kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılığı önemli ölçüde açıklayacağını iddia etmektedir (Bonanno, 2004). İkinci bakış açısıysa bu niteliklerin hangi süreçlerle elde edildiğine odaklanır. Dayanıklılığı olağan gelişim sürecinin içinde tanımlayan Masten'a (2001) göre dayanıklılık yaygındır, bireyin uyum sağlama sisteminin bir fonksiyonudur, olağanüstü süreçlerden ziyade sıradan süreçlerin bir ürünüdür. Benzer şekilde Bonanno (2004), dayanıklılığı olağan akıştaki geçici sorunlarla baş etmeye yarayan bir kapasite olarak tarif etmekte; değişmez bir özelliğin aksine, kişinin öğrenebileceği geliştirebileceği dinamik bir süreç olarak açıklamaktadır. Dayanıklılığın yalın tanımlarının içermediği biçimde biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel pek çok faktörün ve dahası bu faktörlerin etkileşimlerinin, kişinin stres verici yaşantılara nasıl tepki vereceğini, yani dayanıklılığı belirlediği üzerinde durulmaktadır. Yani dayanıklılığın bir özellik olduğu kadar bir süreç ya da bir sonuç olarak da ele alınabileceği üzerinde durulmaktadır (Southwick ve diğerleri, 2014). Bu anlamda dayanıklılığın var-yok şeklinde düşünülemeyeceği, daha ziyade yaşamın okul ve iş hayatı, romantik ilişki gibi farklı alanlarında farklı derecelerde gözlenebileceği ifade edilmektedir (Pietrzak ve Southwick, 2011).

Dayanıklılığın bağlam, zaman, yaş, cinsiyet, etnik köken, eğitim, gelir, kültür gibi pek çok değişkenden etkilenen çok boyutlu doğasına değinilmektedir (Bonanno ve diğerleri, 2007; Connor ve Davidson, 2003). Kişisel özelliklerden, sosyal politikalara kadar uzanan geniş bir yelpazede sıralanabilecek kadar çeşitli faktör, dayanıklılık üzerinde belirleyicidir (Windle, 2011). Örneğin beş faktör kişilik özelliklerinden dışadönüklük, özdisiplin, gelişime açıklık ve uyumluluk gibi olumlu özellikler yüksek dayanıklılıkla; nevrotiklik özelliğiyse düşük dayanıklılıkla ilişkilendirilmektedir (Çetin ve diğerleri, 2015). Yanı sıra dayanıklılık, iyi oluş (Connor ve Davidson, 2003), sosyal destek (Bonanno ve diğerleri, 2007; Lee ve diğerleri, 2013) gibi olumlu psikolojik ve sosyal değişkenlerle de yakından ilişkilidir. Kişinin dayanıklılık düzeyinin travmatik ya da zorlu yaşantıların muhtemel olumsuz psikolojik sonuçlarını tamponlaması iyi oluşa katkı sunmaktadır (Kimhi, 2016).

Hutchinson ve Dorsett (2012), mültecilerin göç sürecinde yaşadıkları birçok sorunun üstesinden gelebildiklerini, yeniden yerleşme sürecinde sergiledikleri güç ve dayanıklılığı vurgulamakta; göç alanındaki çalışmaların travma odaklı yaklaşımını ve mültecilerin dirençli yanının görmezden gelmesini eleştirmektedir. Mültecileri *kurban* olarak tanımlayan Batılı anlayışın yerine, onların dayanıklılığını engelleyen ve inşa eden faktörleri göz önünde bulundurmanın önemini hatırlatmaktadır. Mültecilerin dayanıklılığı söz konusu olduğunda, sosyal bağlamın son derece önem kazandığı daha toplumsal bir dayanıklılıktan bahsedilebileceğini iddia ederler. Yaptıkları derleme çalışmasıyla dil bariyeri, ırkçılık, ayrımcılık gibi faktörleri göçmenlerde dayanıklılığı olumsuz etkileyen değişkenler olarak tespit ederler. Yanı sıra kişisel özelliklerin ve aileden, arkadaşlardan gelen destek gibi dışsal faktörlerin dayanıklılığı besleyen kaynaklar olduğunu vurgularlar. Göçmen örneklemlerinde yürütülen araştırmalar zorunlu göç deneyiminde dayanıklılığın güvenli bağlanma (Karataştan, 2021), algılanan sosyal destek (Sayan, 2021) gibi istendik psikolojik değişkenlerle olumlu yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Yanı sıra alanyazındaki çalışmaların ortaya koyduğu üzere, yüksek dayanıklılık iyi oluşu desteklemekte ve göçmen sağlığındaki kaygı düzeyi, yalnızlık duygusu, depresyon gibi olumsuz göstergeleri azaltmaktadır (Aroian ve Norris, 2000; İsaoğlu ve Tuzcuoğlu, 2021; Miller ve Chandler, 2002; Vahud, 2021).

Göçmen kadın örneklemlerinde yürütülen çalışmalar da dayanıklılığın çok sayıda değişken tarafından yordandığını ortaya koymakta, birtakım koruyucu faktör ve risk faktöründen bahsedilmektedir. Dindarlık**,** dini inançlar ve maneviyatın göçmen kadınların dayanıklılığında çok merkezi bir yer tuttuğu, dayanıklılığı artıran koruyucu bir faktör olarak araştırmalarda sıklıkla önplana çıktığı görülmektedir (Abuzahra, 2004; Babatunde ve diğerleri, 2016; Hawkes, ve diğerleri 2020; Hutchinson ve Dorsett, 2012; Kira, Amer ve Wrobel, 2014; Timberlake ve diğerleri, 2003; Sossou, Craig, Orgen ve Schnak, 2008). Dindarlığın yanı sıra umut beslemek, iyimserlik, benlik yeterliliği, azim gibi pek çok içsel süreç, kadınların başa çıkma becerilerini beslemek yoluyla dayanıklılığa katkıda bulunmaktadır (Sanchez-Teruel ve Robles-Bello, 2022; Toth, 2003; Timberlake ve diğerleri, 2003). Goodman ve diğerleri (2017), bunlara daha iyi bir geleceğe inanmak, deneyimlerin nasıl çerçevelendirildiği gibi unsurları da eklemekte ve bu içsel süreçlerin varlığını,

dayanıklılığın başat destekleyicisi olarak tanımlamaktadır. Özellikle aile ilişkilerinin, sosyal servislerin ve arkadaşlıkların sağladığı dışsal destek süreçlerinden yoksun olan göçmen kadınlar açısından içsel süreçlerin daha da önem kazandığını ifade ederler. Nitekim göçmen kadınlarda eş, aile, arkadaş gibi kaynaklardan algılanan sosyal destekönemli koruyucu faktörlerdendir (Abuzahra, 2004; Hawkes ve diğerleri, 2020; Sanches-Teruel ve Robles-Bello, 2022; Toth, 2003). Babatunde ve arkadaşlarının (2016), ekolojik yaklaşımdan beslenen derleme çalışmaları göçmen kadınların dayanıklılığında etkili olan unsurları özetler ve sınıflandırır. Yazarlar düşünce, inanç, kişisel değerler ve becerileri mikro sistemde; aile, aile değerleri, normlar ve beklentileri mesosistemde; yerel toplumun bir parçası olmaktan kaynaklanan sosyal desteği ekzosistem ve kuşatıldıkları geniş toplumdan aldıkları desteği makrosistem içinde ele almaktadır.

Reyes ve Constantino (2016), kadınların etnik ve cinsiyet kimliklerinden kaynaklanan dezavantaj ve ayrımcılıklarla mücadelesini dayanıklılıkla ilişkilendirmekte ve bunu özgürleştirici bir deneyim olarak ele almaktadır. Bu deneyime koruyucu ya da destekleyici olduğu ifade edilen pek çok unsurun yanı sıra göç, etnik kimlik ve cinsiyet deneyimlerinin etkisindeki çok sayıda risk faktörü de eşlik etmektedir. Kira ve arkadaşlarına (2014) göre, göçmen kadınların psikolojik sağlığını ve dayanıklılığını olumsuz yönde etkileyen travmatik yaşantılar, cinsiyet eşitsizliği temellidir. Sosyokültürel bir alt grup olarak Arap toplumlarında bu eşitsizliklerin daha keskin olduğunu, erken evlilik, eğitimsizlik ve istismar gibi unsurların kadınların yaşadığı travmaları derinleştirdiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde Arntez ve arkadaşları (2013), geleneksel toplumlarda kadınların yüklendiği rollerin ve toplumsal konumun, onları travmalara açık hale getirdiği, bu anlamda cinsiyetin dayanıklılık sürecinde bir risk faktörü olduğunu iddia etmektedir.

Göçlerin en önemli nedenlerinden biri olarak savaşlar, dayanıklılık süreçlerinde çevresel risk faktörlerinden biri olarak sayılmaktadır (Gizir, 2007). Savaş nedeniyle göç etmiş kadınların, göç sebebi savaş olmayan kadınlara göre daha yüksek düzeyde psikolojik sıkıntı ve travma sonrası stres bozukluğu yaşaması, şiddete maruz kalmanın belirleyiciliğine işaret etmektedir (Arntez, Rofa ve diğerleri, 2013). Aynı çalışmanın bulgularına göre, savaş göçmeni kadınlarda dayanıklılık arttıkça psikolojik sıkıntı düzeyi azalmaktadır. Bu anlamda dayanıklılığın travma

etkilerini hafifleten ve psikolojik sıkıntıyı önleyen koruyucu bir faktör olduğuna işaret edilir. Savaşın bütün taraflar için travmatik bir deneyim olmasının yanında her bireyin travmaya aynı biçimde karşılık vermediği ve bunda dayanıklılıktan sorumlu diğer pek çok faktörün etkili olduğu ifade edilmektedir (Winter, Brown, Goins ve Mason, 2016:6). Kişilik, çevresel faktörler, geçmiş deneyimler, inançlar, dünya görüşleri, maneviyat gibi genel geçer faktörlerin yanı sıra göçmen kadınlar açısından dil bariyeri, ayrımcılık, sosyal izolasyon, kültür şoku, uyum sorunları (Shishehgar ve diğerleri, 2017; Sossou ve diğerleri, 2008; Toth, 2003) ve yasal statü (Goodman ve diğerleri, 2017) dayanıklılık sürecinde etkili olan risk faktörleri olarak sıralanmaktadır. Ek olarak Müslüman kadın göçmenlerin dayanıklılığı dini kimliğe dönük kalıpyargılardan olumsuz etkilenmektedir (Abuzahra, 2004). Bu süreçte özellikle 11 Eylül sonrasına referans verilmektedir (Kira ve diğerleri, 2014). Yeniden yerleşme sürecindeki deneyimlerin yanı sıra bütünsel bir yaklaşımla göçmen kadınların dayanıklılığında, göç öncesinden ileri gelen zekâ, benlik saygısı, inanç, mizaç, akrabalık bağları, evlilik gibi bireysel, ailesel ve toplumsal kaynakların etkisine değinilerek, dayanıklılığın süre giden yönünün altı çizilmektedir (Ginesini, 2018; Rashid ve Gregory, 2014). Bunlara ek olarak kadın göçmenlerin dayanıklılığının sıradan, olağan ve gündelik rutinlerinden oldukça etkilendiği vurgulanmakta, sosyal çevreyle etkileşimlerin önemine dikkat çekilmektedir (Lenette, Brough ve Cox, 2013).

Çalışmamızın merkezi unsurlarından istihdam süreci, göçmen kadınların öznel iyi oluşu kadar dayanıklılık süreçlerinde de belirleyici rol oynamaktadır. Yeniden yerleşme sürecindeki en önemli stres faktörlerinden biri olarak yoksulluğa işaret edilmekte, buna karşılık kadınların istihdamı önündeki engeller vurgulanmaktadır (Goodman ve diğerleri 2017). Özellikle geleneksel toplumlardan göç eden kadınların istihdama katılamadıkları ve erkek göçmenlere göre sosyal hayattan daha yalıtılmış bir yaşam sürdükleri ifade edilmektedir (Kira ve diğerleri, 2014). Kadınların istihdam yoluyla elde etmeyi umdukları kazanımlara erişememiş olmaları başlı başına dayanıklılık sürecini olumsuz etkileyen bir faktör olarak sayılmaktadır (Toth, 2003). Göçmen kadınların ücretli çalışma deneyimleri ve dayanıklılık ilişkisini ele alan çalışmalarda, göç öncesinde iyi eğitim almış kadınların eğitimiyle uyumlu bir işte çalışabilecek olanaklardan yoksun olmasının (Rashid ve

Gregory, 2014; Sossou ve diğerleri, 2008), yasal olmayan, düşük gelirli, düşük statülü işlerde çalışmanın ve iş bağlamındaki ayrımcılık deneyiminin olumsuz etkilerine değinilmektedir (Goodman ve diğerleri, 2017). Buna karşılık iyi koşullar altında çalışmak göçmen kadınların iyi oluşunu, zihinsel sağlığını yakından ilgilendirip, sosyal ağlarını geliştirmesine yaramakta (Shishehgar ve diğerleri, 2017) kadınlara güç ve güven duygusunu kazandırmaktadır (Pschiuk, 2018). Özellikle ekonomik açıdan dezavantajlı göçmen kadınlar açısından yeniden yerleşme sürecinde dayanıklılıkla yakından ilişkili olan yaşam koşullarını iyileştirmede, sosyal katılımda istihdamın rolü vurgulanmaktadır (Timberlake ve diğerleri, 2003). Aynı zamanda ücretli çalışan kadınlarda aile, arkadaş ve etnik topluluktan gelen sosyal destek, dayanıklılığı artıran faktörler arasında sayılmaktadır (Van der Ham ve diğerleri, 2014). Türkiye'de yaşayan kadın ve erkek Suriyeli sığınmacıların dayanıklılık düzeylerinin incelendiği bir araştırma (Aydın, 2020), ücretli bir işte çalışanların çalışmayanlara göre dayanıklılık düzeyinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bununla beraber aynı çalışmada yüksek gelir ve eğitim düzeyi, bekâr olmak, çocuk sahibi olmamak gibi demografik değişkenlerin yüksek düzeyde dayanıklılıkla ilişkili olduğu ifade edilmektedir.

Sonuç olarak savaş, göç, yerinden edilme gibi travmatik ve zorlayıcı yaşam olaylarından sonra göçmen kadınlar açısından dayanıklılığın koruyucu bir faktör olarak işlev gördüğü açıktır. Dayanıklılığı olumlu ve olumsuz yönde etkileyen çok sayıda faktör tanımlanmakta ve bunların cinsiyet kimliğine ve etnik kimliğe özgü yanları ele alınmaktadır. İstihdama katılımın göçmen kadınların dayanıklılık sürecine katkı sunma potansiyeli vurgulanmakta, ancak çalışma koşullarının önemine de dikkat çekilmektedir.

2.3. ÖZNEL İYİ OLUŞTA GRUP İÇİ VE GRUPLAR ARASI SÜREÇLER

Göç, farklı sosyal grupların temas ettiği, grup aidiyetlerinin yeniden anlam kazandığı, bir araya gelen grup üyelerinin etkileşiminin olumlu ya da olumsuz birtakım ilişkisel çıktılar yarattığı oldukça dinamik bir süreçtir. Göç sonrası yeniden yerleşme sürecinde gruplar arası ilişkilerin ürünü olan pek çok değişken, göçmenlerin öznel iyi oluşu üzerinde etkilidir. Bu başlık altında bu değişkenlerden

kültürleşme, ayrımcılık ve grupla özdeşleşme, göçmen kadınların iyi oluşuyla ilişkisi çerçevesinde ele alınacaktır.

2.3.1. Grupla Özdeşleşme

Grupla özdeşleşme en genel anlamıyla bir gruba üye olmanın ortaya çıkardığı sonuçları önemsemektir (McCauley, 2001). Daha ayrıntılı bir tanımlama ile *iç grupla özdeşleşme* (*ingroup identification*) belirli bir gruba belirli bir zaman diliminde üye olmaktan duyulan memnuniyet ve kendini o gruba ait hissetme düzeyi olarak tarif edilmektedir (Silver, 2002: 7). Kişi, özdeşleştiği grubun özelliklerini ve sembollerini içselleştirmekte ve sahiplenmektedir. Günlük yaşamdaki sıradan süreçlerden önemli kararlara kadar çeşitli davranışların bu güç tarafından motive edildiği ifade edilmektedir (Moskalenko, McCauley ve Rozin, 2006). Bu noktada grubun ne olduğunu tanımlamak yerinde olacaktır. Tajfel ve Turner (1986) grubu, kendilerini aynı sosyal kategorinin birer üyesi olarak algılayan, duygudaş, grubu ve grup üyeliğini değerlendirmede fikir birliği gösteren bireylerden oluşan bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Grupla özdeşleşme *sosyal kategorizasyon* ve *sosyal kimlik* kavramlarıyla yakın ilişkilidir. *Sosyal kimlik* "bireyin benlik kavramının bir sosyal gruba (ya da gruplara) üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe atfedilen değer ve duygusal önemden kaynaklanan kısmı" olarak tanımlanır (Tajfel, 1978: 63). Sosyal Kimlik Kuramcıları sosyal kimlikte üç farklı ama birbiriyle ilişkili yön ayırt eder. Bunlar bilişsel bileşen olarak *kendini kategorilendirme*, duygusal bileşen olarak *bağlılık* ve değerlendirici yön olarak *benlik saygısı*dır. Kendini kategorilendirme kendini bir grup üyesi olarak tanımlamayı ve kendini gruba benzer olarak değerlendirmeyi; duygusal bağlılık grupla kurulan güçlü bağları veya yakınlık hissini; benlik saygısı ise bu gruba üye olmaya iliştirilmiş olumlu ya da olumsuz değer çağrışımını ifade etmektedir (Ellemers, Kortekaas ve Ouwerkerk, 1999). Sosyal kategorizasyonun bireyin içinde yaşadığı toplumdaki konumunu tanımlama, sınıflama ve düzenleme ihtiyacından ileri geldiği ifade edilmektedir. Buna göre sosyal kategorizasyon bireylerin hem sosyal dünyayı sistematik hale getirmesini hem de kendine bir referans sistemi belirlemesini sağlamaktadır. Bir grup içinde yer almak ve bu grupla özdeşleşmek, kişiye kendini diğer gruplar ve bu grupların

üyeleriyle karşılaştırma, kendini diğer grupla benzer ya da diğer gruptan farklı şekilde tanımlama imkânı vermektedir (Tajfel ve Turner, 1986). Sosyal kimliğe ilişkin birtakım varsayımlara göre insanların kendine olumlu bir benlik yaratmak yönünde bir motivasyonlarıbulunmaktadır ve bir sosyal grubun taşıdığı değer o grubun üyelerinin benlik sayısına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle insanlar olumlu bir sosyal kimlik edinmek ve mevcut olumlu sosyal gruplara mensubiyetlerini sürdürmek için çaba göstermektedirler (Tajfel ve Turner, 1986). İnsanlar benlik saygısını yükseltmek için üyesi oldukları gruplarla özdeşleşmekte (Brewer, 1991) mensubu oldukları sosyal gruplarla özdeşleşme dereceleri bakımından farklılaşmaktadır (Tajfel ve Turner, 1986). Araştırma bulguları sosyal kimlik kuramının varsayımlarını doğrular şekilde etnik azınlıkların gruplarıyla ne kadar özdeşleşirlerse grubu o kadar olumlu değerlendirdiğini, grup kimliğinin yüksek benlik saygısı ile ilişkilendiğini ve grubu olumlu değerlendirme düzeyi arttıkça daha olumlu benlik tutumlarının gözlenebildiğini ortaya koymaktadır (Hughes, Kiecolt, Keith ve Demo, 2015).

Sosyal sağaltım hipotezi (*social cure hypothesis*), azınlık ve göçmenlerin iç gruplarıyla güçlü bir biçimde özdeşleşmelerinin olumlu sonuçlarına işaret etmektedir (Jetten, Haslam, Haslam, Dingle ve Jones, 2014). Alanyazındaki çalışmalar kültürleşme sürecinde bütünleşme yönelimine karşılık gelen hem etnik hem de ev sahibi kimlikle özdeşleşmenin yüksek iyi oluşla ilişkisini göstermektedir (örn. Berry ve Sam, 1997; Berry ve diğerleri, 2006; Wright ve diğerleri, 2012). Etnik ve ırksal azınlıkların algıladığı ayrımcılık ve önyargı nedeniyle çoğunluk grupla zayıflayan bağlarını ve önyargıya maruz kalmış olmanın olumsuz sonuçlarını telafi etmesinin bir yolu olarak kendi gruplarıyla daha güçlü bir biçimde özdeşleştikleri vurgulanmaktadır (Branscombe, Schmitt ve Harvey, 1999; Jetten, Branscombe, Schmitt ve Spears, 2001; Schmitt, Spearsve Branscombe, 2003). Bu türden güçlü bir iç grup özdeşleşmesinin azınlık grup üyelerinin iyi oluşu üzerindeki olumlu etkilerini gösteren çok sayıda çalışma örneğine rastlanmaktadır. Bu çalışmalara göre göçmenler de dahil olmak üzere azınlık üyelerinin iç grubuyla ya da etnik kimliğiyle özdeşleşmesi iyi oluş, benlik saygısı, psikolojik sağlık gibi olumlu psikososyal çıktıları yordamakta (Bilewicz, Skrodzka, Olko ve Lewinska, 2021; Umana-Taylor, Gonzales-Backen ve Guimond, 2009; Rivas-Drake, Hughes ve Way, 2009); bir diğer

yandan daha düşük depresyon ve algılanan stres belirtileriyle bağlantılı olduğu gösterilmektedir (Heim ve diğerleri, 2011; Hughes ve diğerleri, 2015). Kültürel kimliği sürdürmek göçmenlerin karşı karşıya kaldıkları zorlu ve stresli deneyimlere karşı dayanıklılık geliştirmesinde bir faktör olarak işlev görmektedir (Sanchez-Teruel ve Robles-Bello, 2022).

Bir diğer taraftan özdeşleşmenin çok yönlü yapısına dikkat çeken Cameron (2004), özdeşleşmede üç farklı boyut tanımlamaktadır. Bunlar grubun benlik için önemini ifade eden *grup merkeziliği*, grubun üyesi olmaya atfedilen değeri temsil eden *grup içi etki* ve son olarak diğer üyelerle bağlanma derecesine karşılık gelen *grup içi bağlar*dır. Özdeşleşmenin bu farklı yönlerinin göçmen toplulukların kültürleşme sürecine etkilerini incelediği çalışmasında Bilewicz ve diğerleri (2021), grubun benlik için önemi yani merkeziliği artıkça kültürleşme stresi düzeyinin de artmakta olduğunu; grubun üyesi olmaya atfedilen olumlu anlam ve diğer üyelerle bağlanma derecesi arttıkça kültürleşme stresinin azaldığını göstermektedir. Özetle grubun merkezilik düzeyinin kültürleşme süreciyle uyumsuz olabileceği ancak grup içi bağların ve grubun üyesi olmaya atfedilen olumlu anlamın kültürleşmeyi kolaylaştırdığı sonucuna varılmaktadır.

Kavramsal açıdan özdeşleşme ile benzerlik gösteren *yüksek etnik kimlik,* bir etnik gruba yönelik olumlu duygu ve tutumlar, o gruba mensup bir üye olduğuna ilişkin farkındalık ve ait olma duygusu ile karakterize edilmektedir (Costigan ve diğerleri, 2010). Etnik kimlik ve benlik saygısı, psikolojik sağlık, akademik başarı ve uyum arasında iyi kurulmuş ilişkiden bahsedilmektedir. Ancak Costigan ve arkadaşlarına göre (2010), güçlü etnik kimlik iyi adaptasyonu destekleyebileceği gibi, zayıf etnik kimlik düşük adaptasyon için risk teşkil edebilmektedir. Bu noktada bir yordayıcı olarak etnik kimliğin teşvik edici ve kırılganlık etkisi arasında ayrıma gidilmektedir. Bir teşvik edici olarak etnik kimliğin yüksek olmasının bireylerin ortalamadan daha iyi uyum göstermesine katkı sunabileceği, ancak etnik kimliğin düşük olmasının mutlaka bir risk faktörü yaratmayacağı üzerinde durulmaktadır. Kırılganlık etkisindeyse düşük etnik kimliğin ortalamadan düşük uyumla ilişkili olabileceği, bir yordayıcı olarak etnik kimliğin yüksek düzeylerinin mutlaka uyumu teşvik etmeyeceği ifade edilmektedir. Yazarlara göre etnik kimlik olumlu psikososyal sonuçlar üzerinde hem teşvik edici hem de kırılganlık etkisini aynı anda gösterip iki

yönlü çalışabilmektedir. Göçmen kadın örnekleminde yürütülmüş bir çalışmanın sonuçları benzer şekilde etnik kimlikle özdeşleşmenin kadınların yaşam doyumunu yükselten faktörlerden biri olduğunu göstermektedir (Diaz ve Bui, 2016).Özetle göçmenler arasında yüksek düzeyde etnik kimlik duygusu, ayrımcılık ve kültürleşme stresi gibi risklere karşı koruyucu etki göstermektedir (Eccles, Wong ve Peck, 2006; Beiser ve Huo, 2006).

2.3.2. Kültürleşme

Göç araştırmalarının temel kavramlarından *kültürleşme* (*acculturation*), birden fazla kültürel grubun temas etmesiyle birlikte her bir grup üyesinin tecrübe ettiği psikolojik ve kültürel değişim süreci olarak tanımlanmaktadır (Berry, 2005: 698-699). Kültürleşme grup düzeyinde kültürel pratikleri, birey düzeyindeyse kişinin davranış repertuarını değişime uğratan, yıllar ya da nesiller sürebilen, uzun vadeli ve dinamik bir süreç olarak tarif edilmektedir (Berry, 2005). Kültürleşmenin tanımındaki değişim fiziksel, biyolojik, kültürel, sosyal ve psikolojik olarak ayırt edilmektedir. Psikolojik değişimler bireyin davranış ve zihinsel dünyalarında gerçekleşen değişimleri, sosyal ilişkiler ağındaki değişimlerse iç ve dış grup aidiyetlerindeki örüntülerin yeniden kurulmasını ifade etmektedir (Berry, Kim, Minde ve Mok, 1987).

Kültürleşmenin önemli kavramlarından biri de kişilerin benimsedikleri kültürleşme stratejileridir. Göçmen grup üyeleri göç ettikleri yeni kültürle ve bu kültürün üyeleriyle kuracakları ilişkilerde farklı yönelimler benimseyebilmektedir. Bu yönelimler yeni kültürü ve/veya köken kültürü benimsemek ve sürdürmek arasındaki tercihler temelinde sınıflandırılmaktadır (Berry, 2001; Bourhis ve Montreuil, 2016). Bu yönelimlerden *asimilasyon*, kendi kültürel mirasını sürdürmeyip bütünüyle yeni kültürü benimsemeyi ifade etmektedir. *Seperasyon* ya da *ayrılma* stratejisi, yeni kültürle etkileşime girmeyi reddedip köken kültürü sürdürme eğilimidir. *Entegrasyon* ya da *bütünleşme* diye adlandırılan strateji, bireyin hem kendi kültürel mirasını koruma hem de yeni kültür ile etkileşimde olma isteğini ifade eder. *Marjinalleşme* ise köken kültürü sürdürmeye dair istek duymamayı aynı zamanda yeni kültürle ve bu kültürden bireylerle etkileşime girmenin de önemsiz

görüldüğü stratejiyi ifade eder (Berry, 2005). Günlük yaşamda yeni kültürden bireylerle ilişki içinde olmayı ve her iki ülkeye bağlılık hissetmeyi ifade eden bütünleşme yöneliminin olumlu sosyal ve psikolojik değişkenleri en iyi yordayan, göçmenlerin psikolojik ve sosyokültürel uyumuna (Berry ve Sam, 1997; Berry, Phinney, Sam, Vedder, 2006; Wright, Masten ve Narayan, 2012) ve yaşam doyumuna, iyi oluşa, psikolojik sağlığa (Berry ve Hou, 2016, 2017) en çok katkı sağlayan kültürleşme profili olduğu kabul görmektedir. Bu bulgu göçmen kadın örnekleminde yürütülen çalışmalarda da doğrulanmaktadır. Kültürleşme sürecinde köken kültürün yanı sıra göç edilen kültürle ve o kültürün üyeleriyle ilişkide olmak göçmen kadınların psikolojik uyumuna önemli katkılar sunmakta (Dervişoğlu-Akpınar, 2017), dayanıklılığı pekiştirmekte (Pulvirenti ve Mason, 2011; Reyes ve Constantino, 2016) ve psikolojik sağlık göstergeleriyle ilişkili bulunmaktadır (Choi, Miller, Wilbur, 2009). Bir diğer taraftan bütünleşme yönelimini benimseyen göçmenlerin yaşam doyumundan daha düşük olmakla birlikte, asimilasyon ve ayrılma yönelimlerini benimseyen göçmenlerin yaşam doyumu benzer seviyelerde seyretmektedir. Hem miras kültürün hem de ev sahibi kültürün dışında kalmayı ifade eden marjinalleşme yönelimini benimseyenlerinse yaşam doyumunun en düşük seviyede olduğu gösterilmektedir (Berry ve Hou, 2017; Sam ve Berry, 2016). Marjinalleşme yönelimini benimseyen göçmenlerin belirli demografik eğilimlere sahip olduğunu gösterdiği çalışmasında Choi ve diğerleri (2009), yaş faktörüne (göç edilen yaşın görece büyük olması) ve düşük dil becerilerine dikkat çekmektedir.

Genel göçmen popülasyonunda olduğu gibi kadınlar açısından da psikolojik sağlık, kültürleşme süreciyle ve benimsenen kültürleşme yönelimiyle yakından ilişkilidir. Hem miras hem de göç edilen kültürü benimsemek göçmen kadınlarda da olumlu psikolojik göstergelerle ilişkili bulunmaktadır (Lopez-Zafra ve El Ghoudani, 2014). Bir seçimden öte, göç edilen toplumun kültürüne dahil olma girişimlerindeki başarısızlığın bir sonucu olarak da değerlendirilen marjinalleşme stratejisi ise, yabancılaşma, kimlik kaybı, kültürleşme stresi ile yakından ilişkili görülmekte ve göçmen kadınlarda yüksek depresyon puanlarıyla ilişkili bulunmaktadır (Choi ve diğerleri, 2009).

Göçmen kadınların kültürleşme sürecinin erkek göçmenlerinkinden farklı dinamiklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kültürleşme sürecini toplumsal cinsiyet

normlarındaki dönüşüm ekseninde inceleyen çalışmalar, iki kültürel yapı arasındaki farklılaşmalara odaklanmakta ve bu farklılaşmaların kadınların toplumsal entegrasyonu üzerindeki etkilerini tartışmaktadır (Moghaddam ve diğerleri, 1990; Lopez-Zafra ve el Ghoudani, 2014). Göçler, doğrultuları itibariyle görece yoksul, tarıma dayalı ve sanayileşme sürecinin başında olan toplumlardan zengin ve sanayileşmiş toplumlara yönelmektedir. Evans ve Lukic (1998), bu iki toplumsal bağlamda kadın ve erkek cinsiyetlerinin sosyal statüsünün ve birbirine göre konumunun farklılaştığını vurgulamaktadır. Bu anlamda görece daha geleneksel bir kültürden göç eden kadınlar, iki farklı değer sistemi arasında kalmaktadır. Nitekim miras kültür kadınlardan geleneksel rollerini yerine getirmesini talep ederken, göç edilen yeni kültürün alternatif olarak sunduğu modern-özgür kadın imajı, kadınları ikileme sokmaktadır. Geleneksel kültürün dışındaki normlara yönelen kadınlarsa aile ve etnik grup tarafından çok az destek görmektedir. Bir diğer taraftan Moghaddam ve arkadaşlarının (1990) çalışması, göç sonrasında yüksek düzeyde psikolojik sıkıntı bildiren kadınların aynı zamanda erkek eşle daha eşit bir ilişki kurma arzusu taşıdıklarını ve çocuklarına geleneksel cinsiyet rol aktarımında bulunmayı tercih etmediklerini ortaya koymaktadır. Bu bilgiler kültürleşme sürecinin toplumsal cinsiyet rollerini sarsan ve sancılı yönüne işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir. Buradan hareketle göçmen kadınların toplumsal bütünleşmesi ya da göç ettiği toplumda marjinalleşmesinin ne anlama geldiğini toplumsal cinsiyet kimliğinden bağımsız ele almanın eksik kalacağını vurgulamak gerekmektedir.

Alanyazın bilgilerinden de anlaşılacağı üzere yeniden yerleşme sürecindeki pek çok deneyim stres barındırmakta, göç sonrası kültürleşme sürecinin beraberinde getirdiği fiziksel, biyolojik, kültürel değişimler bireyin sağlığına, davranış ve zihniyet dünyasına yansımaktadır (Berry ve diğerleri, 1987). Kültürleşmenin psikolojik sağlıkla ilişkisindeki kültürel ve psikolojik faktörleri kavramsal bir çerçevede açıklamaya çalışan Berry ve Kim (1988), kültürel stres modelini önermektedir. *Kültürleşme stresi* (*acculturativestres*) kavramı kaynağını kültürleşme sürecinden alan, kaygı, depresyon, marjinallik, yabancılaşma ve kimlik karmaşası ile ilişkili olabilen bir tür stres biçimini ifade eder. Modelde açıklandığı üzere kültürleşme ve stres arasındaki ilişkiye aracılık eden pek çok faktör tanımlanmaktadır. Göç edilen toplumun (çok kültürlü ya da tek kültürlü) yapısı,

kültürleşen grubun (sığınmacı, mülteci) yasal statüsü, benimsenen kültürleşme yönelimleri, kişinin psikolojik özellikleri (baş etme becerileri, tutumları) ve sosyodemografik karakteri (yaş, cinsiyet, eğitim, ülkede bulunduğu süre) bunlardan bazılarıdır. Miller, Kim ve Benet-Martinez (2011) kültürleşme stresi potansiyeli barındıran beş farklı yaşam alanı tanımlamaktadır. Bunlardan dil becerileri, aksana bağlı yanlış anlaşılmaları; istihdam alanında yaşanan zorluklar, göçmen olmayanlardan daha ağır koşullar altında çalışmayı; kültürler arası ilişkiler, farklı kültürel gruplar arasındaki anlaşmazlıkları; ayrımcılık, etnik kimlikten dolayı olumsuz muameleye maruz kalmayı ve son olarak kültürel izolasyon, kültürel açıdan tek tip bir çevrede yaşamayı ifade etmektedir.

Demografik özelliklerden biri olarak cinsiyetin kültürleşme sürecinde belirleyici bir değişken olduğu, kadınların erkeklere göre kültürleşme stresi yaşamak konusunda daha çok risk taşıdığı ifade edilmektedir (Berry, 1997; Choi, 2016). Kültürleşme sürecinde bütün bireylerin karşı karşıya kalabileceği risklere ilave bazı risklere kadınların psikososyal durumları ve cinsiyetleri arasındaki etkileşim itibariyle daha açık olması *çifte risk* (*double jeopardy*) kavramıyla ifade edilmektedir (Sam, 2006: 403). Kadınlar göç ettikleri kültürlerde dil, istihdam ve uyum sorunlarına bağlı stres yaşamakta (Lee, 2022), toplumsal cinsiyet rolleri ve geleneksel aile yapısı kadınların stres düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olmasının bir nedeni olarak gösterilmektedir (Lee ve GlenMaye, 2014). Göçmen kadınların kültürleşme sürecinde yaşadıkları stres bir yönüyle de aile dinamiklerine ve istihdam faktörüne bağlanmaktadır. Göç sonrasında ücretli bir işte çalışıyor olsalar dahi kadınların domestik sorumluluklarının devam ettiği ve cinsiyete dayalı iş bölümünün muhafaza edildiği hatırlatılmakta; bunun yarattığı sorumluluk artışı ve strese dikkat çekilmektedir (Evans ve Lukic, 1998; Lee, 2022).

Kadınlar, göçmenlik deneyiminin kültür şoku, sınır dışı edilme kaygısı, ekonomik yetersizlik ve ayrımcılık gibi zorluklarını vurgulamakta ve bu stres verici yaşantıların psikolojik sağlık üzerindeki olumsuz etkilerine değinmektedirler (Adewunmi, 2015). Göç edilen ülkede sosyal hayattan yalıtılmış bir yaşam sürmeleri, göçmen kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde kültürleşme stresi yaşamalarının bir nedeni olarak gösterilmektedir (Kira ve diğerleri, 2014). Yüksek düzeyde psikolojik sıkıntı yaşayan kadınlar hem işteki hem de evdeki rollerinden

daha az tatmin duymakta ve kendilerini toplumdan dışlanmış hissetmektedir (Moghaddam ve diğerleri, 1990).

Kültürleşmenin temel unsurlarından biri olan dil becerilerinin kültürleşme stresi düzeyindeki belirleyiciliğine dikkat çekilmektedir (Sam ve Berry, 1995). Dilsel bariyerler göçmenlerin iyi oluşunda olumsuz etkiler bırakmakta (Tegegne ve Glanville, 2019; Paillard-Borg ve Hallberg, 2018), dilsel becerilere sahip olmaksa göç edilen toplumda kişiler arası teması ve kültürel uyumu kolaylaştırmaktadır (Tip ve diğerleri, 2019). Göçmen kadınların güçlenmelerinde (Çakır ve Güneri, 2011), uyum sağlamalarında ve dayanıklılık geliştirmelerinde (Wright, Masten ve Narayan, 2012) dil becerilerinin önemine dikkat çekilmektedir. Kadınların yeniden yerleşme sürecinde dil öğrenme olanaklarındaki toplumsal cinsiyet temelli sınırlılıklar, toplumsal uyum (Ahmad ve diğerleri, 2004) ve istihdama katılımın önündeki en önemli bariyerlerden biri olarak sayılmaktadır (Lee, 2013).

Bourhis ve arkadaşları (1997) kültürleşme sürecini Etkileşimli Kültürleşme Modeli (Interactive Acculturation Model) adını verdikleri bir model çerçevesinde analiz etmektedirler. Kültürleşme sürecinde göçmen ve ev sahibi topluluk arasındaki ilişkileri açıklarken göçmen grubun göç ettikleri toplumda benimsediği kültürleşme yönelimleri kadar ev sahibi topluluğun belirli bir göçmen grup için benimsediği kültürleşme stratejilerine de değinmektedirler. Modele göre ev sahibi ve göçmen grupların benimseyecekleri kültürleşme yönelimleri birbiriyle uyumlu olabileceği gibi uyumsuzluk da gösterebilmektedir. Bu anlamda göçmen grup ve ev sahibi toplulukların kültürleşme yönelimlerinin birbiriyle uyumsuz olması, gruplar arası ilişkilerde ayrımcılık, önyargı, nefret söylemi gibi sorunlar yaratabilmektedir.

Bütün bu bilgiler ışığında kültürleşme sürecinin göçmenlerin iyi oluşunu olumlu ya da olumsuz etkileyen pek çok deneyim barındırdığı, bu deneyimlerin iyi oluşla ilişkisini belirleyen faktörlerin etnik kimliğin yanı sıra birçok açıdan cinsiyete özgü tarafları olduğu anlaşılmaktadır. Bir sonraki başlıkta gruplar arası ilişkisel çıktıların olumsuz yüzünü oluşturan ayrımcılık, göçmen kadınların iyi oluşuna etkileri çerçevesinde tartışılmaktadır.

2.3.3. Ayrımcılık

Ayrımcılık, etnik azınlıkların gündelik yaşamında kendini çeşitli biçimlerde gösterebilen, stresli bir yaşam olayı ve güçlük olarak açıklanmaktadır (Gee, Ro, Shariff-Marco ve Chae, 2009). Etnik köken, kültür, ırk, ten rengi, din, dil, yaş, cinsiyet, fiziksel görünüm ya da engellilik ile deneyimlenebilmektedir (Berry ve Hou, 2017). Pek çok çalışmada, farklı bağlam ve kültürde etnik ve ırksal azınlıkların, ayrımcılığın hedefinde olduğu (Rodriguez, 2001; Torres-Saillant ve Hernandez, 1999) ve bu olumsuz deneyimlerin bireylerin psikolojik sağlığına, iyi oluşuna zarar verdiği üzerinde durulmaktadır (Araújo ve Borrell, 2006; Heim, Hunter ve Jones, 2011; Falcon ve Tucker, 2000; Finch, Kolody ve Vega, 2000; Schmitt ve diğerleri, 2014).

Ayrımcılığın psikolojik sağlık üzerindeki olumsuz etkileri göçmen kadınlarla yürütülen çalışmalarda da doğrulanmaktadır (Araújo-Dawson, 2009; De Snyder, 1987). Özellikle görünür bir etnik gruba mensup göçmen kadınların görünmez gruplardan gelen kadınlara göre açık ayrımcılığa daha çok maruz kaldığı vurgulanmaktadır (Greenwood, Adshead ve Jay, 2017). Kadın göçmenlerin yaşadıkları ayrımcılığın sistematik yönüne dikkat çekilmekte, kadın göçmenlerin kaynaklara erişimindeki engellerin ve erkeklere nazaran ikincil konumda bulunmalarının başlı başına iyi oluşu olumsuz etkilediği üzerinde durulmaktadır (Hashemi, Marzban, Sebar ve Harris, 2021). Erkek göçmenlerin kadınlardan daha çok ayrımcılık olayı yaşamasına rağmen daha az psikolojik stres bildirmesi (Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Jaakkola ve Reuter, 2006) ayrımcılığın iyi oluş üzerindeki etkilerinin farklı cinsiyetler tarafından farklı biçimlerde karşılanacağının göstergesi niteliğindedir. Göçmen kadınların yüzleştikleri ayrımcılığın en görünür olduğu alanlardan biri de istihdamdır. Kadınların cinsiyet, etnik kimlik, göçmenlik statüsü, göç geçmişi, eğitim seviyesi gibi etkenler nedeniyle istihdam alanında birden fazla dezavantaj ve ayrımcılık yaşadıklarının üzerinde durulmaktadır (Rydzik ve Anitha, 2020).

Ayrımcılığın iyi oluş üzerindeki etkisi benimsenen kültürleşme yönelimine göre değişebilmektedir. Azınlık grup üyelerinin algıladığı ayrımcılığın, onların çoğunluk grup üyeleri ile bağlarını zayıflattığına *Grupla Özdeşleşme* başlığında da

değinilmiştir (Jasinskaja-Lahti, Liebkind ve Solheim, 2009; Kunst ve Sam, 2014), bu sürecin olumsuz sonuçlarının üstesinden gelmenin bir yolunun iç grupla artan özdeşleşme olduğu vurgulanmıştır (Branscombe, Schmitt ve Harvey, 1999). Benzer şekilde Berry ve Hou (2017) göçmenlerin iyi oluşu ve toplumsal uyumu önündeki en önemli engelin ayrımcılık olduğunu vurgulamakta, yüksek düzeyde ayrımcılığa maruz kalan göçmenlerin ayrılma yönelimini daha çok benimsediğini tespit etmektedir. Bir diğer taraftan marjinalleşme yöneliminin ayrımcılığın iyi oluş üzerindeki olumsuz etkisini artırdığını, buna karşın asimilasyon stratejisini benimsemenin bu etkiyi hafiflettiğini vurgulamaktadırlar. Ayrımcılık, iyi oluş ve kültürleşme arasındaki ilişkiyi göçmen kadın örnekleminde incelediği çalışmasında Araújo-Dawson (2009), ayrımcılık deneyimlerinin psikolojik sağlık üzerindeki olumsuz etkisini vurgulamakta ve buna karşı ev sahibi gruptan çok kendi miras kültürünü sürdürmenin koruyucu bir faktör olduğunu ileri sürmektedir. Köken kültüre bağlılığın kişiye aidiyet duygusu sağladığını ve onları ayrımcılık gibi olumsuz deneyimlerden koruyan bir destek mekanizması olarak işlev gördüğünü ifade etmektedir. Kişinin mensubu olduğu iç grubuyla kurduğu bağın iyi oluş ihtiyacıyla yakından ilişkili olduğunu anlaşılmaktadır (Brewer, 2001).

2.4. ÖZNEL İYİ OLUŞLA İLİŞKİSİ BAKIMINDAN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Cinsiyetler arası işbölümünde kadınlardan ve erkeklerden beklenen rollere, tanımlanmış rollerin dışına çıkmanın kadınlar açısından sonuçlarının neler olduğuna ve cinsiyet eşitsizliğinin ücretli çalışma deneyimine yansımalarına ilişkin ayrıntılar *Birinci Bölüm*'de işlenmiştir. Bu kısımda kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının, ailenin, yakın çevrenin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının ve son olarak eve ilişkin sorumlulukların iyi oluşla ilişkisini ele alan araştırma örneklerine yer verilecektir.

2.4.1. Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlar

Geleneksel kodlara göre kadınlar açısından ücretli bir işte çalışmakstres verici bir deneyimdir, toplumsal cinisyet sınırlarında annelik ve ev kadınlığı görevlerini

yerine getirmekse doğal ve stressizdir. Bu nedenleeş, aile, sosyal çevre gibi kaynaklar tarafından kadınların anneliği işe tercih etmesi gerektiği dayatılmaktadır (Gross ve Pattison, 2001; Matud ve diğerleri, 2002). Becker (2010), toplumda yer bulan bu gibi stres söylemlerinin kadınları bulundukları yerde tutmaya hizmet ettiğinden bahsetmekte, kadınların aile ve iş arasında denge kurmaya çalışırken yaşamakta olduğu gerilimlerin toplumsal temellerini gizlediğini savunmaktadır. Matud ve arkadaşlarına göreyse (2002) iyi oluş üzerindeki en etkili değişken *rol tatmini*dir. Buna göre kadınların sergiledikleri rollerden aldıkları doyum arttıkça kaygı ve depresyon riski azalmakta ve benlik saygısı artmaktadır. Bir başka deyişle kadının arzu ettiği rolü arzu ettiği şekilde yerine getirebilmesi, kendini ne geleneksel rol beklentileriyle sınırlaması ne deüstün başarı göstermeye zorlanması sağlık üzerinde belirleyicidir. Çalışan kadınların evli, çocuk sahibi ya da bekâr olması farketmeksizin edindiği rolleri olumlu değerlendirmesi sağlığını olumlu yönde etkilemektedir (Barnett, Marshall ve Singer, 1992). Bu bilgiler, kadınların yerine getirdiği rollerin iyi oluşa etkilerini anlamanın toplumsal cinsiyete ilişin benimsedikleri tutumları anlamaktan geçtiğini göstermektedir.

Toplumsal cinsiyete ilişkin inançlardageleneksel ya da eşitlikçi değerleri benimsemenin psikolojik sağlık, iyi oluş ve dayanıklılık gibi olumlu göstergelerle ilişkisini ele alan çalışmalar, farklı profillerdeki örneklemlerde farklı sonuçlara ulaşmaktadır. Üniversite öğrencileri arasında yürütülen çalışmalardan elde edilen sonuçlar, toplumsal cinsiyette eşitlikçi değerleri benimsemek ile yüksek iyi oluş (Palas-Karaca ve Çubukçu-Aksu, 2020) ve yüksek dayanıklılık (Göksel-Oflas, 2017) arasında ilişkiye işaret etmektedir. Ücretli çalışan kadınlarla yürütülmüş bir araştırmadaysa, erkeksi ve androjen cinsiyet rolüne sahip kadınların iş yaşamından daha çok tatmin duyduğu ifade edilmektedir. Hem erkeksi hem de kadınsı özellikleri taşımanın işin gereklerine göre esneklik gösterebilmek bakımından sağladığı faydalar vurgulanmakla beraber, kadınsı cinsiyet rollerinin evlilik uyumu ve yaşam doyumu gibi değişkenlerle ilişkili bulunduğunun altı çizilmektedir(Ünüvar ve Tagay, 2015). Benimsenen cinsiyet rolünün aynı anda hem iş hem de aile yaşamında doyum sağlamadığı görülmekte, cinsiyetler arası iş bölümünün ve cinsiyet rollerinin kadınların refahına etkilerinin, kadınların hangi rolleri yerine getirmekle iyi oluş sergileyeceğinin pek çok açıdan tartışmalı olduğu anlaşılmaktadır.

Toplumsal cinsiyete ilişkin inaçların ve tutumların kadınların istihdama katılımına etkisi pek çok yönden tartışılmıştır. Van de Vijver (2007), kadınların istihdama artan katılımının cinsiyet rollerine ilişkin inançlarda ve cinsiyetler arası işbölümünde yarattığı değişimleri ele almakla bu ilişkiyi farklı bir bakış açısından tartışmayı olanaklı kılmaktadır. Farklı göçmen gruplarıyla yürütüğü çalışmasında göçmenlerin cinsiyet rollerine ilişkin inançlarının ev sahibi topluluğa kıyasla daha geleneksel ve iyi oluş düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda cinisyet rollerine ilişkin inançlarda kuşaklar arası farklıklara dikkat çeken araştırmacı ikinci kuşak göçmenlerin geleneksel cinsiyet rollerini daha az benimsediğini; kültürleşme sürecinde göçmenlerin benimsediği geleneksel inançların zamanla daha eşitlikçi hale geldiğini vurgulamaktadır. Kuşaklar arasındaki bu tutum farkınıysa büyük ölçüde eğitim düzeyiyle ve istihdama katılımlaaçıklamaktadır. Benzer çalışmalarda cinsiyet eşitliği normlarını ve değerlerini daha az benimseyen dindar göçmen kadınların istihdama daha az katıldığına işaret edilmektedir (Kanas ve Müller, 2021).Bir diğer yandan Almanya'da Suriye kökenlilerdâhil Müslüman göçmen kadınlarla yapılmış bir çalışmanın sonuçlarına göre kadınların hem kendi geleneksel değerleri hem de eşlerinin geleneksel görüşleri kadınların sosyal temaslarını sınırlamakta ve toplumsal uyumları önünde engel teşkil etmektedir (Hartmann ve Steinmann, 2020). Ayrıca göçmen kadınların istihdama katılımında kadının kendi seçiminden çok partnerinin kadının çalışmasına ilişkin görüşlerinin belirleyici olduğu ifade edilmektedir (Farre ve Vella, 2013).

Bu bulgular, cinsiyetlere ilişkinrollerin tanımlanmasında ve cinisyetler arası işbölümündegeleneksel ya da eşitlikçi değeleri benimsemenin olumlu psikolojik göstergeleri ne şekilde yordayacağı üzerinde kişilerin yaş, eğitim ve istihdam durumu gibi özelliklerinin belirleyici olacağını göstermektedir. Bir diğer taraftan kadınların istihdama katılımında kendi görüşleri kadar partnerlerinin toplumsal cinsiyet inanışlarının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

2.4.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerine ve Kadının İstihdamına İlişkin Yakın Çevrenin Tutumları

Kadınların cinsiyetler arası iş bölümünde hangi sınırlar içinde etkin olabileceği, istihdama katılıp katılamayacağı gibi konularda kendi görüşleri kadar yakın çevresinin tutumları ve kadınların bu tutumları nasıl algıladığı önemlidir. İşsizlik durumunda çalışma hakkının kadından çok erkekte olduğu; kadının eşinden daha çok kazanmasının evlilikte sorunlara yol açabileceği; dışarıda çalışan annenin çocuklarının bundan zarar gördüğü; erkeğin yönetim becerilerinin daha üstün olduğu gibi görüşlerin, geleneksel toplumlarda güncelliğini koruduğu görülmektedir (World Value Survey-Turkey, 2012). Örneğin, toplum tarafından çalışan kadınlar çalışmayan annelerden, çalışan babalardan ve çalışmayan babalardan daha bencil ve daha olumsuz olarak değerlendirilmektedirler (Brescoll ve Uhlmann, 2005).

Partner şiddeti kadın istihdamı önündeki en önemli engellerden biridir (Lynch ve Graham-Bermann, 2004) ve kadınların çalışma düzenleri aile içi şiddet yaşantılarından olumsuz etkilenmektedir (Tolman ve Wang, 2005; Browne, Salomon ve Bassuk, 1999). Kadınların kariyer ve eğitim bakımından erkekten daha ileride olduğu durumların aile içerisinde sorunlara neden olabileceği ifade edilmektedir (Akçam, 1996). Çalışmanın erkeklik alameti olarak algılandığı ve özellikle erkeklerin çalışmadığı durumlarda kadının iş yaşamında yer almasının partner şiddeti doğurabildiği vurgulanmaktadır (Macmillan ve Gartner, 1999). Kadının ekonomik bağımsızlığını kazanmasının erkeğin sahip olduğu egemen alanı tehdit edebileceğini ifade eden Tolman ve Wang (2005), aile içi şiddet araştırmalarına getirilen en etkili bakış açısının feminist teori olabileceğini ifade etmektedir. Raphael'den aktardığı perspektife göre erkek, eşi olan kadının çalışma hayatına dâhil olmasını çeşitli yollardan sabote ederek ekonomik anlamda sahip olduğu hâkimiyeti korumaya çalışır. Bu sayede kadını aile içindeki rolleri sınırlarında tutmaya devam edecek mekanizmayı da işletmiş olacaktır. Ayrıca her şiddet biçimi iş alanındaki faaliyetleri hedef almasa da bu şiddetin yarattığı zihinsel ve fiziksel koşullar kadının çalışma motivasyonunu ve iş başarısını olumsuz etkileyecektir.

Christopher ve Wojda (2008), kadınların çalışmasıyla ilgili önyargıların Sosyal Baskınlık Yönelimi (SBY) ve Sağ Kanat Yetkeciliği (SKY) ile arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışmada önyargılar, istihdam şüphesi (kadınların iş yerinde

başarılı olmak için gereken yeteneklere sahip olmadığına ilişkin inanış) ve geleneksel cinsiyet rollerini benimseme olmak üzere iki biçimde ele alınmıştır. SBY, istihdam şüphesiyle; SKY ise geleneksel cinsiyet rollerini benimsemekle ilişkili bulunmuştur. Aynı zamanda SKY ile geleneksel rol tercihleri arasındaki ilişkinin tamamı koruyucu cinsiyetçilik tarafından yordanmaktadır. Düşmanca cinsiyetçilikse SBY ve istihdam şüphesi arasındaki ilişkiye kısmen aracılık etmektedir. Sosyal baskınlık yönelimi gruplar arası ilişkilerde önyargıyla; sağ kanat yetkeciliğiyse aynı grup içerisindeki üyelerin hiyerarşik ilişkisiyle ilgilidir. Bu bağlamda yazar, sosyal baskınlık yöneliminin erkeğin kadına üstünlüğüne ilişkin bir inanışı temsil ettiğini vurgulamaktadır. İstihdam şüphesiyse, kadınların sahip olduğu yeteneklerin *erkek işi* alanların üstesinden gelmeye yetemeyeceğine dair inanışı temsil eder. Bir diğer taraftan SKY Cristopher'ın çalışmasında erkek ve kadın tarafından yerine getirilmesi beklenen rollerin birbirini tamamlamasıyla ilişkili olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda SKY rol beklentisiyle uyumlu olarak kadının ücretli bir işte başarısız olacağını iddia etmez; bunun yerine kadının yeteneklerinin en iyi bir ev işçisi ya da eş-anne olarak ortaya çıkabileceğine ilişkin geleneksel görüşü yansıtır.

Genel popülasyonda olduğu gibi Suriyeli kadınların karşı karşıya olduğu pek çok sorun yakın çevrenin ve ailenin toplumsal cinsiyete ilişkin inançlarından ileri gelmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan (2018) Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeli kadınların ihtiyaçlarını analiz eden raporda kaynağını bu geleneksel normlardan alan pek çok soruna işaret etmektedir. Raporda ifade edildiği üzereSuriyeli kadınların istihdama katılımı önündeki en belirgin engellerden birieşin/partnerin kadınınistihdama katılımını onaylamamasıdır. Bunun yanında aile baskıları, erken evlilik, istismar, eğitime devam edememe gibi sorunlar sayılmaktadır. Kadınlar ev dışına nadiren çıkabildiklerini, yine eşin sınırlaması ile eğitsel kurslara devam edemediklerini ifade etmeklerdir (UN Women, 2018: 8).

Aile içinde ve genel toplumsal kanıda kadınların yedek iş gücü olarak görülmesi, ekonomik katkısının ek gelir olarak değerlendirilmesi ve çalışan kadının asıl sorumluluklarını aksattığı yargısı, kadının istihdama katılımının ancak belli şartlar çevresinde onayladığının göstergesidir.Ancak çalışan kadınların aile, eş, iş arkadaşı gibi sosyal kaynaklar tarafından desteklenmesinin psikolojik iyi oluşa olumlu katkıları olduğu bilindiğinden (Bernas ve Major, 2000) toplumdaki bu

değerlerin çalışan kadınların psikolojik sağlığını zarara uğratacak etkiler yaratmasını bekleyebiliriz.

2.4.3. Ev Sorumluluklarında Cinsiyetler Arası İş Bölümü

Çocuk yetiştirme süreci ve evlilik kurumu, kadının bakım görevlerini üstlendiği, erkeğinse kaynakları temin ettiği bir işbölümü çerçevesinde organize edilmektedir. Bora (2010: 21) *kadınlığın kurucu mekanı* olarak nitelediği ev ve evle ilişkili sorumlulukların kadın cinsiyet rolleriyle temelden ilişkili; bu rollere ilişkin inançlarınsa normatif olduğunu vurgular. Artan sayıda çalışma, kadınların ev içi ücretsiz emeğine işaret etmektedir (Acar-Savran ve Demiryontan, 2016; Bora, 2010; Toksöz, 2021: 36). *Kadının görünmeyen emeği* olarak kavramsallaştırılan bu uğraşı biçimi, kaynağını cinsiyete dayalı iş bölümünden alan, doğallaşmış, duygusal ilişkilerden kaynaklanan davranışlardan ayrıştırılması güç, sınırları belirsiz ve karşılıksız olan fiziksel, duygusal, zihinsel çaba olarak tanımlanır (Acar-Savran ve Demiryontan, 2016: 10). Bu faaliyetlerin temelde günlük ihtiyaçları karşılamaya dönük, piyasa değeri bulunmayan, ev ve ev halkının bakımı, temizlik, yemek ve tedarik görevlerini kapsadığı ifade edilir (Memiş ve Özay, 2011: 3). İster ev kadınları ister ücretli ev işçileri tarafından yerine getirilsin, ev işlerinin görünmez, özel alanda gelişen, kişilerarası ilişkilerce çevrelenmiş düşük statülü bir aktivite olduğu vurgusu önemlidir (Bora, 2010).

Ev işlerinin paylaşımında evli çiftlerin her birinin ücretli bir işte çalıştığı durumlarda dahi eşit olmayan bir zaman ve emek harcama söz konusudur. Eşlerin üstlendikleri sorumluluklar yalnızca harcanan vakit açısından farklılaşmamakta, aynı zamanda işlerin niteliği de değişmektedir. Kadınlar daha acil ihtiyaçlara cevap veren çok daha fazla sayıda ve çeşitlilikte ev işinin sorumluluğunu üstlenmektedir. Erkekler ise evin daha *erkeksi* olan *dışarı* kısmıyla ilgilenmektedir. Ev işlerinin eşler arasındaki paylaşımının daha geleneksel olduğu ailelerde kadınlar, ev dışında çalışma durumu fark etmeksizin evle ilgili sorumlulukların daha büyük bir bölümünü üstlenmektedir. Çalışma yaşamında olmak, kadının ev içi sorumluluklarını azaltmamakla birlikte katlamaktadır. *İkinci vardiya(second shift)*, özellikle çalışan annelerin yaşadığı bu çifte yükü ifade etmektedir (Hochschild, 1989). Ev işleri

sorumluluğunun eşitsiz paylaşımının çalışan kadınlarda yarattığı gerginlik ve zorlanma depresyonla ilişkili olabilmektedir (Golding, 1990). Medeni durum ile kişisel başarı (Karaaslan, 2015), depresyon düzeyi, benlik algısı (Akçagöz, 2017) arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaların sonuçları, evli olmayan kadınların lehinde farklılaşmalar ortaya koymaktadır. Bunun yanında çocuk sahibi olan çalışan kadınlarda psikolojik sorunların daha yaygın olduğu, çocukların okul çağında olmasının daha olumlu psikolojik sonuçlarla ilişkilendirildiği ve uzun çalışma saatlerinin çocuklu kadınlar açısından fonksiyonel olmadığı, özellikle genç annelerde strese neden olduğu vurgulanmaktadır (Haw, 1995).

Ev sorumlulukları kadınlar açısından tanımlanmayan ve büyük ölçüde görmezden gelinen bir emek harcama alanıdır ve ücretli bir işte çalışmanın kadınların ev sorumluluklarını değiştirmediği anlaşılmaktadır. Gündelik yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olan bu sorumluluklar kadınların iyi oluşuyla yakından ilişkilidir.

2.5.ÖZNEL İYİ OLUŞTA SOSYAL DESTEK, SOSYAL KARŞILAŞTIRMA VE ZAMANSAL KARŞILAŞTIRMA

Bu bölümde sosyal destek, sosyal karşılaştırma ve zamansal karşılaştırma değişkenlerinin iyi oluş ve dayanıklılık ile ilişkisi tartışılacak, göç alanyazınında bu ilişkileri işleyen çalışmalardan örneklere yer verilecektir.

2.5.1. Sosyal Destek

İyi oluşla yakından ilişkili olan sosyal destek, bireylerin kişilerarası ilişkiler yoluyla elde ettikleri maddi ve psikolojik faydaları ifade eden, ruhsal ve fiziksel sağlığa katkıları vurgulanan, çok boyutlu bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Rodriguez ve Cohen, 1998: 535). Bu sosyal ağların stres verici olaylarla baş etmeye, sosyal ihtiyaçları karşılamaya yaradığı üzerinde durulmaktadır. Sosyal destek ve iyi oluş arasındaki olumlu ilişkinin kuramsal olarak iki farklı yolla ortaya çıktığı ifade edilmekte ve bununla ilgili iki kavramsal model önerilmektedir (Cohen ve Wills, 1985: 310). *Tamponlama (buffering) modeli*nde sosyal desteğin stres etkeninin olumsuz etkisini hafifletmesiyle dolaylı yoldan psikolojik sağlığı koruması söz

konusudur. Ana etki modelinde ise sosyal desteğin iyi oluş üzerinde kişilerin stres yaşantısından bağımsız olarak olumlu etkiler gösterdiği üzerinde durulmaktadır. Sosyal desteğin bu fonksiyonu etnik ve ırksal azınlıkların ayrımcılık deneyimlerine odaklanan çalışmalarda da açığa çıkmaktadır. Bu çalışmalara göre aileden ve arkadaşlardan gelen sosyal destek ayrımcılığın psikolojik iyi oluş üzerindeki etkilerini düzenlemekte (Hashemi ve diğerleri, 2021; Fernandez ve diğerleri, 2015) ve olumsuz etkilerini tamponlamaktadır (Mossakowski ve Zhang, 2014). Bu veriler sosyal desteğin, göçmenlerin psikolojik sağlığı üzerindeki koruyucu etkisini göstermektedir.

Genel popülasyonda olduğu gibi göçmen gruplarda da iyi oluşu güçlendiren başlıca değişkenlerden biri sosyal destektir ve genelde kültürel ve dini grup mensubiyeti, iş, eğitim yoluyla edinilen arkadaşlık ilişkileriyle karakterize edilmektedir (Hoppe, 2011; Pitt, Sherman ve Macdonald, 2015).Göçmen olan ve olmayan işçilerle yapılmış karşılaştırmalı bir çalışmada sonuçlar sosyal desteğin göçmen grupta göçmen olmayanlardan farklı olarak tamponlama işlevine işaret etmektedir (Hoppe, 2011). Stresli bir yaşamsal olay olarak göçün böyle bir fark ortaya çıkarmış olması sosyal desteğin zorlu yaşamsal koşullar altındaki bireylerde güçlüklerle baş etmede etkili bir mekanizma olduğuna ilişkin varsayımı desteklemektedir. Bunun yanında göçmen gruplarda sosyal desteğin iyi oluş üzerindeki ana etkisine işaret eden çalışmalara da rastlanmaktadır (Pitt, Sherman ve Macdonald, 2015). Göçmen kadınlar örnekleminde yapılan çalışmalarda aileden algılanan sosyal desteğin yaşam doyumunun ve olumlu duygulanımın en temel yordayıcılarından biri olduğunun altı çizilmektedir. Sosyal destek ağlarınındiğer olumlu psikolojik göstergeler gibi dayanıklılıkla ilişkisi zorunlu göçmenler (Sayan, 2021); kadın göçmenlerle (Hawkes, 2020) yürütülen pek çok çalışmada tartışılmaktadır. Toth (2003: 81) göçmen kadınlarla yürüttüğü çalışmasında bütün bireysel özelliklerin ötesinde sosyal destek olanaklarının,dayanıklılık geliştirmede anahtar unsur olduğunu vurgulamaktadır. Ulusötesi işçilik için göç etmiş kadınlarda aileden uzak olmak birtakım sosyal destek kaynaklarından yoksunluk anlamına gelmektedir ve bu sosyal kaynakların eksikliğinin bir sonucu olarakgöçmen kadınlar yüksek düzeyde stres, düşük iyi oluş bildirmektedir.Aynı etnik kimlikten gelen kadın göçmenlerin arasında kurulan arkadaşlık ilişkilerinin sağladığı desteğin stresi

önleyici bir işlevi bulunmadığı ifade edilmekte ve bu durum bütün göçmen kadınların göç temelli stresle mücadele etmek bakımından benzer deneyimleri paylaşmalarıyla açıklanmaktadır. Bu anlamda dini kurumlardan ve etnik topluluktan algılanan sosyal desteğin stres düzeyi ve iyi oluş üzerindeki önemi önplana çıkarılmaktadır (Van der Ham ve diğerleri, 2014:562).

Kısaca sosyal destek, gerek tampon rolü gerekse ana etkisi ile iyi oluşu ve dayanıklılığı destekleyen ve ayrımcılık, stres gibi olumsuz yaşantıların etkisini hafifleten bir fonsiyona sahiptir.

2.5.2. Sosyal Karşılaştırma

Kişilerin kendi fikirlerini ve potansiyellerini değerlendirirken diğer insanlara göre nasıl durduklarını bir ölçüt olarak kabul etmeleri, Festinger tarafından sistematik olarak *Sosyal Karşılaştırma Süreçleri Teorisinde* ele alınmıştır (Suls ve Wheeler, 2011:460). Bir çeşit kendini değerlendirme süreci olan *sosyal karşılaştırmaya* (*social comparison*) ilişkin güncel bir tanımlama Wood (1996) tarafından yapılmaktadır. Bu tanıma göre sosyal karşılaştırma kişinin herhangi bir konuda diğer kişiler hakkındaki bilgileri gözden geçirerek kendiyle ilgili düşünme süreci olarak tanımlanmaktadır. Tanımda yer alan *hakkında düşünmek* sürecinin dikkatli ve biliçli bir düşünme biçimi olmadığı; *kendiyle ilgili* ifadesiyle de asgari düzeyde de olsa başkası ile kendi arasında belli bir boyutta benzerlik veya farklılık aramaktan bahsedildiği ifade edilmektedir(Wood, 1996: 521). Sosyal karşılaştırmalar fiziksel sağlık, yaşam doyumu, baş etme stratejileri, probem çözme becerileri, yeni şeyler öğrenme becerisi, aile ilişkileri gibi pek çok farklı yaşam alanı temelinde ele alınabilmektedir (Todd ve Worell, 2000: 122).

Gibbons ve Buunk (1999) kişilerin kendini başkalarıyla karşılaştırma sıklığındaki farklılıkları *sosyal karşılaştırma yönelimi* olarak isimlendirilmektedir. Yazarlara göre karşılaştırma motivasyonun temelinde kişinin kendi hakkında bilgiye erişme amacı yer alır. Ancak sosyal karşılaştırmaların sadece kendini değerlendirme motivasyonundan kaynaklanmadığı, bunun yanında benlik yüceltmek ve iyi hissetmek için de sosyal karşılaştırmalara başvurulduğu ifade edilmektedir (Wills, 1981). Bireyler belli bir konuda kendilerinden daha kötü durumda olduğunu

düşündükleri kişilerle karşılaştırdığında bu durum *aşağı doğru karşılaştırma*olarak kavramsallaştırılmaktadır (Todd ve Worell, 2000: 120). Kendilerinden daha iyi durumda olduğunu düşündükleri kişilerle yapılan sosyal karşılaştırmalarsa *yukarı doğru sosyal karşılaştırma* olarak adlandırılmakta ve bu karşılaştırmaların kişinin kendini geliştirmesine de hizmet ettiği ifade edilmektedir. Çalışmalar bireylerin kendini iyi hissetmek ihtiyacıyla yaptığı ya da daha iyi hissetmeleriyle sonuçlanan sosyal karşılaştırmaların aşağı doğru karşılaştırmalar olduğunu göstermektedir (Collins, 1996).

Ücretli bir işte çalışan göçmenlerin olumsuz yaşam ve çalışma koşullarına rağmen mevcut durumlarını olumlu değerlendirmelerinin ardındaki faktörleri açıklamaya çalıştığı çalışmasında Filipek ve Polkowska (2020) sosyal karşılaştırmadan yola çıkarak farklı referans noktalarının kişisel görüş ve değerlendirmeleri nasıl etkileyebileceğini araştırmaktalardır. Özelikle göçün erken evresinde kişilerin kendilerini kendilerinden daha kötü durumdaki diğerleriyle karşılaştırma eğiliminde olduklarını ve bunun kendini daha iyi hissetme ile sonuçlandığını ifade etmektedir. Benzer bir sorgulama etnik azınlık mensubu, yoksul kadınların dayanıklılığını ele aldığı çalışmasında Todd ve Worell (2000) tarafından gündeme getirilmektedir. Stresli ve zorlu bir yaşam süren düşük gelirli Afroamerikan kadınların olumlu ve üretken bir yaşam sürmesinin nasıl mümkün olabildiğini araştırdığı çalışmasında aşağı doğru sosyal karşılaştırmaların dayanıklılık üzerindeki etkilerine değinmektedir. Sonuç olarak aşağı doğru sosyal karşılaştırmaların dayanıklılıkla olumlu yönde ilişki gösterdiği vurgulanmaktadır. Kişinin kendini, kendisinden daha talihsiz, daha olumsuz koşullardaki biriyle karşılaştırmasının iyi oluşa katkı sunduğu ifade edilmektedir. Bir başka çalışmada Jin ve diğerleri (2012), göçmenlerin sosyal ağlarının, sosyal karşılaştırma süreçlerini ve dolayısıyla sosyal hiyerarşideki algılanan konumlarını şekillendirdiğini öne sürmekte ve bu durumun göçmenlerin hem zihinsel hem de fiziksel sağlığı üzerindeki etkilerine değinmektedir. Göçmenlerin kendi topluluklarıyla devam eden bağlarının onları yine kendi gruplarıyla sosyal karşılaştırmalara yönlendirdiği ve bunun sonucunda göçmenlerin daha fazla özgüven geliştirip daha olumlu psikolojik sağlık bildirdikleri üzerinde durmaktadırlar. Sığınmacılarda travma sonrası stres bozukluğunu ele alan bir çalışmanın sonuçlarına göreyse, sosyal karşılaştırmalar bir dayanıklılık faktörü

olarak ele alınmakta ve başa çıkma stilleri ile travma sonrası stres bozukluğu arasındaki ilişkiyi düzenleyici bir rol oynamaktadır (Hooberman ve diğeleri, 2010).

2.5.3. Zamansal Karşılaştırma

Festinger'in (1954) iki farklı kişinin kıyasına dayanan sosyal karşılaştırma teorisinden farklı olarak *zamansal karşılaştırma*da (*temporal comparison*),aynı kişinin kendini iki farklı zamanda değerlendirmesi, karşılaştırması söz konusudur (Albert, 1977: 485). Albert (1977: 485), zamansal karşılaştırmanın, Festinger'in sosyal karşılaştıma kuramının kavramsal bir çevirisi olduğunu, sosyal karşılaştırmada bireyler arasında gerçekleşen sürecin, tek birey için farklı zamanlarda yapılacak bir karşılaştırmaya *tercümeedildiğini* ifade eder. Bir diğer ifadeyle zamansal karşılaştırma, kişinin kendi yaşamının zaman içinde nasıl değiştiğine ilişkin algısı olarak tarif edilir. McFarland ve Alvaro (2000) benlik geliştirme motivasyonunun stresli yaşam olayları deneyimlemiş kişilerin zamansal karşılaştırmalarına etkilerini incelemektedir. Travmatik olaylar yaşamış kişilerin kendini geçmiş durumuna göre daha olumlu algılama eğiliminde olduğunu, yani tehdit edici duygularla baş etmenin bir yolu olarak benliği geliştirme yönünde zamansal karşılaştırmalara başvurduklarını öne sürmektedirler.

Zamansal ve sosyal karşılaştırmalar azınlık grup üyelerinin karşı karşıya kaldığı ayrımcılığın olumsuz etkileriyle başa çıkmalarına yarayan bir mekanizma olarak da ele alınmaktadır. Madi ve diğeleri (2022), çalışmasında algılanan etnik ayrımcılık ile psikolojik ve sosyal iyi oluş arasındaki ilişkide aşağı ve yukarı doğru zamansal karşılaştırmaların rolünü incelemektedirler. Çalışmanın bulguları göçmenlerin ayrımcılığın yarattığı tehdide tepki olarak kendi iç gruplarının kültürünü diğer göçmen grupların kültüründen daha ilgi çekici görme ve böylece kendilerini daha iyi hissetme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Ancak aşağı doğru gruplararası karşılaştırmanın algılanan ayrımcılığın iyi oluş üzerindeki olumsuz etkilerini pekiştirdiği ifade edilmektedir. Bir diğer taraftan bireylerin mevcut durumlarını geçmişe göre daha olumlu algılamaları, yani olumlu zamansal karşılaştırmların iyi oluşa katkı sunduğu ifade edilmektdir (Brown ve Zagefka, 2006). Ancak Madi ve diğelerinin çalışmasında (2022), göçmenlerin ayrımcılık

algısının olumlu zamansal karşılaştırmalara daha az başvurmalarıyla sonuçladığını gösterilmektedir. Bu durum yüksek ayrımcılık algısının olumlu karşılaştırmalar yapmayı zor hale getirmiş olabilmesiyle açıklanmaktadır.

Özetle sosyal ve zamansal karşılaştırmalar kişinin kendini değerlendirme ihtiyacına cevap verdiği gibi kendini iyi hissetme, olumsuz ve stres verici yaşantılarla baş etme fonksiyonuyla da önplana çıkmaktadır. Bu anlamda zorunlu göç ve savaş gibi travmatik yaşantılardan sonra yeniden yerleşme sürecinde göçmenlerin mevcut durumlarını göç öncesine göre nasıl değerlendirlerini açıklamaya olanak sağlaması bakımından bu iki değişken önem arz etmektedir.

2.6. SURİYE TOPLUMUNDA CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE İSTİHDAM

Arap Müslüman toplumlarda cinsiyetler arası farklılığın keskin ve sosyal hayatta erkeklerin baskın olduğu; erkeğin hem hanede hem de ekonomik ve yönetsel işleyişte en yüksek otoriteyi temsil ettiği ifade edilmektedir (Al-Krenawi ve Graham, 2000: 10). Cinsiyet eşitliğiyle bağdaşmayan birtakım değerlerin Arap- Müslüman toplumlarda oldukça yaygın kabul gördüğü; kültürel normların kadınlardan doğal olarak ve temelde erkeğe hizmet beklediği vurgulanmaktadır (Rizzo, Abdel-Latif ve Meyer, 2007: 1162; Charles ve Denman, 2012). Bu anlayışa göre kadınlar *güçsüz ve itaatkâr* sayılmakytadır (Al Haj'dan aktaran Al-Krenawi ve Graham, 2000: 10). Charles ve Denman'ın (2012) Suriyeli kadınların toplumsal statüsünü konu alan çalışmasında, Suriyeli kadınların büyük çoğunluğunun politik ve kamusal failliğinin önündeki bariyer olarak mevcut sosyokültürel ve politik unsurlara işaret edilmektedir. Yazarlara göre, Suriye'nin erkek egemen yapısı, kadınların politik ve kamusal alandaki varlığını ve etkinliğini sınırlamaktadır. Öyle ki, Suriyeli kadınların savaşın hemen öncesinde parlamentoda temsil ettiği sınırlı mevkilerin önde gelen pozisyonlar olmadığı aktarılmaktadır. Bir diğer taraftan politik anlamda aktif ve sosyal alanda görünür olan *elit azınlığın* Suriyeli kadınları temsil etmediği, kadınların büyük bir çoğunluğunun karar alma mekanizmalarının dışında tutulduğu anlaşılmaktadır. Orta ve üst sınıftan gelen kentli kadınların, kırsal bölgelerde yaşayan ve yoksul kadınlarla aynı şartları paylaşmadığı görülmektedir. Yazarlar, ülkede yüksek öğrenim düzeyinde eğitime erişenlerin yarsından fazlasının kadın olduğunu;

ne var ki kadınların eğitim düzeyinin istihdama yansımadığını, kadınların ekonomik ve politik etkililiğini de değiştirmediğini vurgulamaktadırlar (Charles ve Denman, 2012: 202-203).

Suriye toplumunda eğitimli kadınların ücretli işlerde çalışması daha çok kabul görse de (Gallagher, 2007: 239), üniversite eğitiminin kadınlara bir *saygınlık* derecesi sağladığı ve *yüksek sosyoekonomik statüye sahip bir erkekle evlenebilmekle sonuçlanan, makbul bir ev hanımına dönüşme* gibi bir işleve sahip olduğu ifade edilmektedir (Charles ve Denman, 2012: 204). Son olarak Charles ve Denman (2012: 204), kadınların istihdamı önünde bir sınırlama olmadığı halde istihdama katılım düzeyinin bu denli düşük olmasını, cinsiyet rol beklentilerinin güçlü olduğu toplumsal bağlamlarda, kadınların da tercihlerini ev kadınlığından yana kullanabilmeleriyle ve normatif ideallerle uzlaşmayan istihdam gibi alanlardan uzak durmalarıyla izah etmektedirler.

Bir diğer taraftan Abu-Assab (2017:17), Suriye'de cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusundaki sosyal araştırmaların sayısal göstergelere gereğinden fazla ağırlık vermesini eleştirmektedir. Suriyeli kadınların yasalar önünde eşit hak sahipliğinin ve kamusal alandaki görünürlüğünün yanıltıcı olduğunu vurgulayan yazar, *devlet feminizmi* olarak ifade ettiği atmosferde ancak *seçilmiş kadınların* önemli görevlerde ön plana çıkabildiğini; bu kadın tipininse Suriyeli kadınları temsil etmediğini vurgulamaktadır. Görünenin aksine kadın haklarındaki ilerlemenin bütün kadınlar için geçerli olmadığını, bakım görevlerinin hala kadınların sorumluluğu olduğunu ve kadın üzerindeki kontrolün kendini hissettirmeye devam ettiğini savunmaktadır. Ancak Suriye kriziyle birlikte kurumların çözülmesi, artan çatışmalar ve göçler neticesinde toplumsal cinsiyet dinamiklerinin de sarsıldığını ifade etmektedir. Özellikle erkeklerin, evin gelir kaynaklarıyla birlikte ailedeki otoritesini de kaybettiğini; daha önce ekonomik etkinliklerin içinde yer almamış olan kadınların çalışma hayatına dâhil olmasının ailedeki güç dengesini etkilediğini eklemektedir.

Savaşın hemen öncesinde kaleme aldığı çalışmasında Gallagher (2007), düşük gelirli ailelere mensup kadınlar örneğinden, toplumsal cinsiyet, istihdam ve sosyoekonomik politikalar ekseninde Suriye'nin ayrıntılı bir betimlemesini sunmaktadır. Charles ve Denman'a benzer şekilde *saygın kadınlık* anlayışını çerçeveleyen ahlaki sorumluluklara, *kolektif olarak cinsiyetlendirilmiş benlik*

yapısına ve kadının toplumsal konumunun ikincilliğine değinmektedir. Kadınların faaliyette bulunma yetisinin ataerkil akrabalık ilişkilerince sınırlandığından ve bu ilişkiler dizisi içinde müzakere edilip şekillenebildiğinden bahsetmektedir (Gallagher, 2007: 230). Abu-Assab'tan farklı olarak Gallagher (2007: 231), son 30 yıllık süreçte Suriye'de kadınların eğitim ve istihdamının devlet politikası olarak teşvik edilip desteklenmesinin, kadınları kamusal alana davet eden kampanya ve faaliyetlerin kadınların temsiliyetine önemli ölçüde katkılar sağladığından söz eder. Ancak mevcut siyasal otoritenin eğitim ve istihdama yönelik teşviklerinin düşük gelirli muhafazakâr ailelerde karşılık bulamadığı da ekler. Bir diğer yandan ideal kadınlık normlarının, Suriyeli Müslüman kadınların katılabileceği istihdam alanlarını ciddi anlamda sınırlandırdığı, bir anlamda kabul edilebilir istihdamın açık bir tarifi olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, Suriyeli kadınların bir istihdam alanında yer alabilmesinin koşulları, aileden olmayan erkeklerle etkileşim gerektirip gerektirmediği ve kadının domestik yükümlülükleriyle bağdaşıp bağdaşmadığına bağlı olarak belirlenmektedir (Gallagher, 2007: 240). Erkeğin evin geçimini sağlayacak kaynakları temin edemediği ve ailenin kadın üyelerinin sağlayacağı ek gelirlere ihtiyaç duyması karşısında ise eğitim seviyesi düşük kadınların ev içi kayıt dışı emeğe yöneldiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda evden çalışmaya imkan vermesi bakımından el sanatları üretiminin bahsi edilen kaygılara yol açmadığı, bu nedenle de Suriyeli kadınlar arasında yaygın olduğu ifade edilmektedir. Gallegher'e göre (2007:243), ev içinde üretilen el sanatları, toplumsal cinsiyet şemalarını ihlal etmeden ve erkeklerin birincil yükümlülüğü olan para kazanma sorumluluğunu incitmeden gelir elde etmeye yarayan önemli bir stratejidir. Bir diğer ifade ile ev sınırlarında yürütülen gelir getirici faaliyetler, kadınlara mali kaynak yaratan, erkeği tek gelir sağlayıcı gören anlayışı değiştiren ve aynı zamanda da ideal kadınlık anlayışına çok da ters düşmeyen bir etkinliktir. Yazar bu süreci, geleneksel anlatıları *cinsiyet etrafında bükmek* olarak tanımlamakta ve cinsiyet ilişkilerinde kadınları bağımlı kılan yapıyı değiştirmese de bu yapıyı oluşturan değerler içinde *ince* değişimlere izin vermesi bakımından değerli bulmaktadır (Gallegher, 2007:244).

Buradan hareketle Arap Müslüman bir toplum olan Suriye'de savaş öncesi süreçte mevcut otoritenin politikaları doğrultusunda kadınların sosyal statüsünü yükseltmeyi amaçlayan adımlar atıldığı, ancak devlet politikaları ile tabandan

yükselen seslerin her zaman örtüşmediği ve toplumun belirli katmanlarından kadına ulaşabildiği görülmektedir. Bu anlamda geleneksel-muhafazakâr sosyal yapı içerisinde, Suriyeli kadınların cinsiyet hiyerarşisindeki dezavantajlılığı sürse de, savaş sonrası politik ve sosyal atmosferde kaçınılmaz olarak cinsiyet ilişkilerindeki dinamiklerin değişime uğradığı anlaşılmaktadır. Belirli şartlar ölçeğinde cinsiyet hiyerarşisi müzakere edilebilmekte ve köklü bir değişim söz konusu olmasa da sarsılabilmektedir.

2.7. GÖÇ ARAŞTIRMALARINDA SURİYELİ KADINLAR

Suriyeli kadınların Türkiye'de göç sonrası yeniden yerleşme sürecindeki deneyimlerini, yaşadıkları sorunları ve çözüm önerilerini ele alan çalışmaların sayısı giderek artmaktadır (Fiskeci, 2019). Savaş nedeniyle göç etmiş olması itibariyle psikolojik sağlık açısından risk grubu olarak değerlendirilen Suriyeli kadınların iyilik haline ilişkin araştırmalar, göç öncesi travmatik yaşantıların ve göç sonrası yaşamsal zorlukların,travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon gibi olumsuz klinik tablolara yol açtığını ortaya koymaktadır (Güdül, 2018; Eskici, 2019; Başoğlu ve Korkut, 2020). Travma belirtilerinde ve klinik bulgularda müdahale programlarının etkililiği vurgulanmakta (Eskici, 2019; Çelebi, 2018); ruh sağlığı hizmetlerine ve sosyal-hukuksal desteğe erişimin öneminin altı çizilmektedir (Güdül, 2018). Bir diğer taraftan dil problemi, sosyal uyum, aile içi şiddet, cinsel şiddet, önyargıya maruz kalma ve geçim (Köroğlu ve Dural, 2020); ötekileştirilme ve sosyal dışlanma (Selvü, 2020); erken evlilik, eğitim hakkına ve sağlık hizmetlerine erişimde cinsiyet temelli problemler (Özgür-Baklacıoğlu ve Kıvılcım, 2015); barınma, temel ihtiyaçlara erişim, istihdam sorunu (Barın, 2015); sosyoekonomik ve hukuksal problemler (KADEM, 2016); güvenlik problemleri ve sosyal baskı (Özüdoğru, 2018) Suriyeli kadınların göç sonrasında yaygın olarak karşılaştığı sorunlar arasında sıralanmaktadır. Suriyeli kadınların dayanıklılık düzeyinin erkeklere göre daha düşük olduğu (Pak, 2019), düşük eğitim seviyesi, istihdamın dışında kalmak ve çocuk sahibi olmak gibi faktörler düşük dayanıklılık düzeyiyle ilişkili bulunmuştur. Genel popülasyonda olduğu gibi Suriyeli kadınların da stresle başa çıkmada maneviyatın etkili bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır (Aydın, 2020). Gündelik hayatta

karşılaştıkları ayrımcılık, dışlanma ve ötekileştirilmelere karşı Suriyeli kadınların kamusal alanda etnik kimliğini gizlemeyi bir başka baş etme stratejisi olarak kullandıkları ve bu yolla güvende kalmayı hedefledikleri ifade edilmektedir (Özgür-Baklacıoğlu ve Kıvılcım, 2015).

Toplumsal cinsiyet perspektifini benimseyen ve kadın göçmenlerin deneyimlerine odaklanan çalışmaların bir bölümü, göç sürecinin toplumsal cinsiyet ilişkilerine yansımalarına, rol ve sorumluluk sınırlarında yaşanan değişim ve dönüşümlere ve bu değişimlerin etkilerine işaret etmeleri bakımından önemli veriler sunmaktadır (Çelebi, 2018; Üstübici, 2020; Körükmez, Karakılıç ve Danış, 2020; Öztoraman-Adıgüzel ve Tanyaş, 2020). Bu çalışmaların birinde Köroğlu ve Dural (2020), göç sürecinde failliğin bir göstergesi olarak, göç yoluna erkek refakatçi olmadan çıkılması itibariyle Suriyeli kadınların göç kararında etkili olabildiğine değinilmektedir.

Çalışmamızın temel değişkenlerinden ücretli iş gücüne katılım, Suriyeli kadınların rol ve sorumluluk sınırlarındaki değişimlerin en önemli göstergelerinden biridir ve alanyazındaki birçok çalışmada kendine yer bulmaktadır. Farklı disiplinlerce yürütülmüş bu araştırmalar, Suriyeli kadınların istihdam alanındaki dezavantajlılığı konusunda ortak bir kanaate ulaşmaktadır. Türkiye'de dar istihdam olanaklarına sahip olduğu ifade edilen Suriyeli kadınların çalışma hayatında yaşadıkları olumsuzluklar, emek piyasasına katılım sürecinin daha en başında kendini göstermektedir (Özgür-Baklacıoğlu ve Kıvılcım, 2015:74). Öyle ki, geçici koruma statüsü edindikten sonra Suriyeli göçmenlerin yasal olarak çalışma iznine başvurabildiği ancak çalışma izni almak isteyen göçmenleri uzun ve zorlayıcı bir prosedürün beklediği ifade edilmekte, bunun düşük ücretle güvencesiz çalışma koşullarının yolunu açtığı vurgulanmaktadır (Dinçer 2018:140). Benzer sebeplerden mülteci kadınların yaygın olarak istihdam edildiği tekstil, tarım gibi sektörlerde ve parça başı işlerde kayıt dışı istihdamın, esnek ve güvencesiz çalışma koşullarının oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır (Baklacıoğlu ve Kıvılcım, 2015:74; Aygül ve Kaba, 2019). Bu anlamda hem göçmen hem de kadın olarak, olumsuz koşullarda çalışmak bakımından Suriyeli kadınların hiyerarşideki en alt katmanlardan birini oluşturdukları ifade edilmektedir. Diğer göçmenler gibi Suriyeli kadınların da emek piyasasındaki konumu *en ucuz ve en itaatkâr* işgücü kaynağı olarak tarif edilmektedir

(Aygül ve Kaba, 2019;Yaman, 2018: 307). Suriyeli kadınların karşı karşıya kaldığı problemlerin başında iş karşılığında hak edilen ücreti temin edememek yani hak ihlali gelmektedir (Baklacıoğlu ve Kıvılcım, 2015:75). İhlallere karşı hak arayışında bulunamadıkları, bunun gibi hukuki mevuzlara dahil olmanın söz gelimi üçüncü ülkeye yerleşme başvurusunda bulunanlar için kabul süreçlerine zarar vereceği endişesi duyulabildiği ifade edilmektedir. Özellikle kadın ve LGBTİ+ mültecilerin, işyerinde yaşadıkları cinsel şiddet karşısında sıraladığımız sebeplerden dolayı yasal olarak hak arayışına gitmek konusunda çekinceler duyabildikleri anlaşılmaktadır. (Dinçer, 2018: 140).

Cinsel istismar, Türkiye'de yaşayan Suriyeli kadınların çalışma hayatında karşı karşıya bırakıldıkları temel problemlerden bir diğeridir (Aygül ve Kaba, 2019). İş arayışına giren genç kadınlar, tacize maruz kalma endişesi ve şiddete uğrama korkusu taşıdıklarını bildirmektedirler. Özellikle çalışma izninin işverenin inisiyatifine bırakılması gibi durumların, işini kaybetme tehdidi ile kadınları taciz ve istismara açık hale getirdiği anlaşılmaktadır (Baklacıoğlu ve Kıvılcım, 2015). Suriyeli kadınlar açısından istihdam edilmenin önündeki en temel engellerden bir diğeri de dil bariyeridir (Baklacıoğlu ve Kıvılcım, 2015: 75; Aygül ve Kaba, 2019). Çalışma deneyimini olan eğitimli kadınlar açısından da Türkçe bilmiyor olmak iş bulma sürecinde olumsuzluklar yaratmakta, iş bulan bu kalifiye elemanlarsa düşük ücretlere çalıştırılmaktadırlar (Baklacıoğlu ve Kıvılcım, 2015:76).

Suriyeli kadın göçmenler çalışma hayatında ortaya koydukları emeğin yanı sıra diğer hemcinsleri gibi hasta, yaşlı, çocuk bakımı gibi görevleri üstlenmekte; evin temizlik, yemek, düzen gibi gündelik ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Yaman, 2018). Bir diğer taraftan alanyazındaki çalışmalarda, ücretli işlerde evin dışında çalışmanın kadınlık vazifeleriyle bağdaşmadığı algısına rağmen zorlu yaşam koşullarının kadınları ücretli çalışmaya mecbur kıldığı ifade edilmektedir. Bunun, kadınlar açısından evin geçimini sağlamak için başvurdukları bir *ayakta kalma stratejisi* olduğu ifade edilmektedir (Yaman, 2018: 310). Bütün dezavantajlılıklarının yanında emek piyasasında yer almanın kadınların iyi oluşuna bazı açılardan katkılar sunabildiği anlaşılmaktadır. Ekonomik gelir elde etmek, dil becerilerini ve sosyal ağlarını geliştirmek yoluyla uyum süreçlerini kolaylaştırmak (Aygül ve Kaba, 2019) ve güçlenmek (Bilgin, 2021) bu kazanımlardan bazıları olarak sıralanmaktadır.

Türkiye'de ücretli bir işte çalışan Suriyeli kadınlar açısından toplumsal cinsiyet ilişkilerinin istihdama katılımdan nasıl etkilendiğini ele alan ayrıntılı bir raporda Körükmez, Karakılıç ve Danış (2020), Suriyeli kadınların ücretli bir işte çalışmaya *mecburen* başladıklarını ancak daha sonrasında kadının iş gücüne katılmasının aile içindeki geleneksel rol dağılımını dönüşüme uğrattığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak ücretli işlerde çalışmaya başlayan kadınların zorluklara rağmen dayanıklılık geliştirebildiği ve güçlendiği vurgulanmaktadır. Ancak bu dönüşümde kadınların çalıştığı işin niteliğinin önemli etkisi olduğunun altı çizilmekte, görece daha iyi koşullarda çalışan kadınlarda bu değişimlerin daha belirgin olduğu vurgulanmaktadır.

Ücretli çalışma hayatına katılmaktan bağımsız, göç deneyimin kendisinin olumlu ve güçlendirici etkilerini ortaya koyan bir dizi çalışma göze çarpmaktadır. Bunlardan Türkiye'de yaşayan çocuk sahibi Suriyeli kadınların göç öncesi ve sonrası yaşam zorluklarını ve olumlu değişimleri birlikte ele alan bir çalışma, göçün ve annelik deneyiminin Suriyeli kadınlarda dayanıklılığı desteklediği yönünde veriler sunmaktadır. Türkiye'de kamusal alana katılım bakımından görece daha özgür oldukları ifade edilen Suriyeli kadınların sorumluluk artışı paralelinde edindikleri yeni rollerin güçlendirici yönü vurgulanmaktadır (Öztoraman-Adıgüzel ve Tanyaş, 2020). Son olarak Suriyeli kadınların yeniden yerleşme sürecinde yaşadığı problemlere çözümler sunması ve kadınların sosyal sermayesine katkılar sunması bakımından Sivil Toplum Kuruluşları'nın düzenlediği kurs ve eğitimlerin önemine işaret edilmektedir (KADEM, 2016). Göç alanında faaliyet gösteren kuruluşların, sosyal ağları geliştirme fonksiyonu vurgulanmakta, kadınların iş bulmasına dolaylı ve doğrudan katkılarının altı çizilmektedir (Körükmez ve diğerleri, 2020). Benzer şekilde kadın hakları alanında düzenlediği eğitimler aracılığıyla Suriyeli kadınlarda toplumsal cinsiyet farkındalığını artırması, geleceğe dönük olumlu beklentiler geliştirilmesi ve birey olarak güçlenmeye katkılar sunması bakımından da sivil toplum kuruluşlarının etkililiğine dikkat çekilmektedir (Pehlivan, 2019).

Mülteci kadınların hem cinsiyet hem de etnik kimliğin sonucunda yüzleştikleri zorlukları ve fırsatları Lübnan'a göç eden Suriyeli kadınlar örnekleminde incelediği çalışmasında Yammine (2020), göç sonrası değişen toplumsal cinsiyet ilişkilerine odaklanması bakımından önemli bulgular sunmakta ve

Suriyeli kadınların istihdam dâhil olmak üzere yerinden edilme sonrasındaki yaşam koşullarının geniş bir betimlemesini sunmaktadır. Ülke koşullarında göçmenlerin istihdam olanaklarının önündeki yasal engellerin kayıt dışı istihdamı ve emek sömürüsünü artırdığını vurgulamaktadır. Kadınların istihdama ilişkin tutumlarında, ücretli bir işte çalışmayı ve göç sonrasında artan sorumlulukları geleneksel cinsiyet rolleriyle bağdaşmaz algıladıklarını işlemektedir. Geleneksel bir kültüre mensup kadınların göç sonrası cinsiyet rollerindeki değişimin en önemli göstergelerinden biri olarak istihdama katılım ve sorumluluk artışının Suriyeli kadınların yaşamına bir açıdan stres yaratan zorlu bir deneyim olarak eklendiğini, ancak bir diğer açıdan kadınların güçlenmesine ve dayanıklılık geliştirmesine aracılık ettiği üzerinde durmaktadır. Birçok Suriyeli kadının göç sonrasında erkek eşten bağımsızlaştığı ya da pek çoğunun ailede statüsünün değişime uğradığı ve karar mekanizmalarına katılımlarının arttığı vurgulanmaktadır. Benzer şekilde Amerika Birleşik Devletlerine göç etmiş kadın ve erkek Suriyelilerin göç sonrası yaşam koşullarını toplumsal cinsiyet ve emek piyasasına katılım bağlamında incelediği çalışmasında Gowayed (2019), kadınların istihdama katılımda erkek göçmenlerin gerisinde kaldıklarını ortaya koymaktadır. Kadınların genelde yarı zamanlı işlerde çalıştıklarını, ortalama eğitim düzeyi erkeklerden yüksek dahi olsa bunun istihdama katılımı belirlemediğini ortaya koymaktadır. Yarı zamanlı çalışma düzeninin dil öğrenmek gibi beşeri sermayeyi artırabilecek zamanı sağlaması itibariye kadınlara dolaylı bir avantaj sağladığı üzerinde durmakta; aile içinde cinsiyet temelli iş bölümündeki değişikliklere de işaret etmektedir.

Göç sonrasında Suriyeli kadınların yaşam koşullarını ele alan çalışmaların gösterdiği üzere, göç sonrası yeniden yerleşme sürecinde yaygın olarak karşılaştıkları pek çok sorunun cinsiyet kimliğiyle ilişkili olduğu, iyi oluşu ve psikolojik sağlığı yakından ilgilendirdiği anlaşılmaktadır. İşgücü deneyimlerinden anlaşılacağı üzere kadın göçmenlerin çoklu ayrımcılık sorunu, istihdam alanında da kendini eşitsizlik, istismar, olumsuz çalışma koşulları olarak göstermektedir. Ancak bütün dezavantajlara rağmen istihdama katılımla birlikte, Suriyeli kadınların güçlendiğine, sosyal kaynaklarını artırdığına ve aile içindeki konumunu güçlendirdiğine ilişkin veriler dikkat çekmektedir.

2.8. ÇALIŞMANIN AMACI VE ARAŞTIRMALAR

Alanyazında farklı sosyal bağlamlarda yürütülmüş pek çok çalışma göçmen kadınların öznel iyi oluşunu etkileyen göç koşulları, toplumsal cinsiyet ve istihdam süreçlerine bağlı çok sayıda değişken sıralamaktadır. Kadınların istihdam alanında yaşadıkları dezavantaj ve ayrımcılıkları gösteren çalışmalara karşı (Im ve Meleis, 2001; Man, 2004; Leon-Perez ve diğerleri, 2021) ücretli bir işte çalışmanın göçmen kadınların yaşamına sunduğu katkı, kazanım ve değişimler itibariyle iyi oluşa işaret eden araştırmalar da dikkat çekmektedir (Dion ve Dion, 2001;Tastsoglou ve Preston, 2005). Bu anlamda istihdamın göçmen kadınlar açısından katkı ve yüklerinin neler olduğu konusunda bir fikir birliği olmadığı anlaşılmaktadır. Bu tezin birbiriyle bağlantılı iki temel amacı vardır: birincisi ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan göçmen kadınların iyi oluşunu etkileyen sosyal ve psikolojik faktörleri keşfetmektir. Bu amaç doğrultusunda Suriye iç savaşı ile yerinden edilmiş ve varış yeri olarak İzmir'e yerleşmiş, ücretli bir işte çalışan on üç ve ücretli bir işte çalışmayan on iki Suriyeli kadınla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde göç öncesi yaşam koşulları, göç sonrası yeniden yerleşme sürecindeki deneyimler, gruplar arası ilişkiler ve istihdam süreçleri ele alınmaktadır. Elde edilen veriler nitel analiz yöntemlerinden biri olan tematik analiz tekniğiyle iki gruptan katılımcılar için birbirinden bağımsız olarak analiz edilmiştir. Analizlerde katılımcıların göç süreçlerine ve çalışma deneyimlerine odaklanılması, iyi oluş üzerinde etkili olabilecek faktörlerin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Suriyeli kadınların iyi oluşunda etkili olan bu faktörlerden bazılarının hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınların ortak deneyimlerinin bir sonucu olduğu, bazılarınınsa istihdam deneyimine bağlı olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

İkinci çalışma ise bir anket çalışmasıdır. Tezin bu aşamasında nitel çalışmadan elde edilen bulgularda beliren ve Suriyeli kadınların öznel iyi oluşunda etkili olduğu anlaşılan değişkenlerin kavramsal bir model çerçevesinde bu iki örneklem grubu için incelenmesi amaçlanmaktadır. Bir diğer deyişle Suriyeli kadınların iyi oluşuna yönelik önerilen kavramsal modellerin ücretli çalışan ve çalışmayan Suriyeli göçmen kadınlar açısından işleyip işlemediği, yine bu modellerde önerilen değişkenler arası ilişkiler bakımından ücretli çalışan ve

çalışmayan Suriyeli göçmen kadınların benzerliklerini ve farklılarını ortaya koymak hedeflenmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda nitel çalışma sonucunda elde edilen bulgularıgözeterek oluşturduğumuz anket formu aracılığıyla, Hatay ve İzmir illerinde ikamet eden, ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlar arasında kendi ana dillerinde (Arapça) bir tarama çalışması yürütülmüştür.

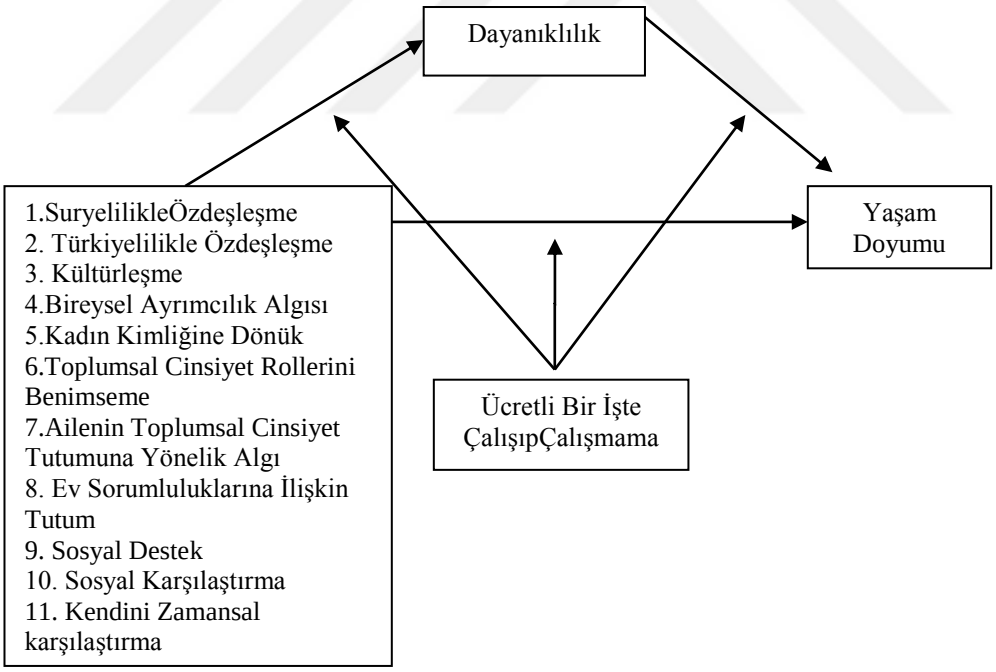
Çalışmamızın bağımlı değişkeni olan öznel iyi oluş, hem alanyazın bilgilerinin hem de tematik analizlerin işaret ettiği üzere, çok sayıda sosyal ve psikolojik faktörden etkilenmektedir. Göçmen kadınların iyi oluşu söz konusu olduğunda göç ve cinsiyete ilişkin özgün unsurlar da devreye girmektedir. Savaş nedeniyle zorla yerinden edilmek ve göçmen olmak itibariyle Suriyeli kadınlar travma deneyimlemiş ve zorlu yaşamsal tecrübeleri olan bir gruptur ve Suriyeli kadınların iyi oluşu üzerindeki en belirgin etkiyi yaratan unsur şüphesiz söz konusu travmatik süreçler ve yaşantılardır. Anket çalışmasında yer verdiğimiz ve iyi oluşla ilişkisini hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlar için sınamayı amaçladığımız bütün bu değişkenlerin, öznel iyi oluşu zorlu yaşamsal süreçlerden geçmiş bu bireylerde bir psikolojik mekanizma aracılığıyla etkilemesi beklenmektedir. Bu çalışmada analiz ettiğimiz kavramsal modele ve örneklemin özelliklerine uyum sağladığına kani olduğumuz psikolojik mekanizma *dayanıklılıktır*. Dayanıklılık, tanımının da içerdiği, gibi karşı karşıya kalınan güçlükleri yönetebilme kabiliyetidir, dayanıklılıktan söz edilebilmesi için üstesinden gelinmesi gereken bir güçlük, travma veya stresli bir deneyime işaret edilmektedir (Bonanno, 2004). İyi oluşla ilişkisi içerisinde dayanıklılık, zorlu yaşantıların olumsuz sonuçlarını tamponlayarak çalıştığı ifade edilen bir mekanizmadır (Kimhi, 2016). Modelimizde ele alacağımız değişkenlerin bu mekanizmayı güçlendirerek ya da zayıflatarak iyi oluşuetkileyeceğini öngörmekteyiz. Söz gelimi sosyal destek, göçmen kadınlarda dayanıklılığı artırdığı, algılanan ayrımcılık ise dayanıklılığı azalttığı bilinen değişkenlerdir (Abuzahra, 2004). *Dayanıklılık* ve *Göç, Cinisyet ve İstihdam Bağlamında Öznel İyi Oluş* başlıklarında bunun gibi pek çok araştırma örneği bulunmaktadır.

Bütün bu bilgiler ışığında temel varsayımımız, ele aldığımız sosyal ve psikolojik değişkenlerin iyi oluşu bir psikolojik yapı aracılığıyla etkileyeceği yönündedir ve yine varsayımımıza göre bu yapı dayanıklılıktır. Bu

doğrultudaSuriyelilikle özdeşleşme, Türkiyelilikle özdeşleşme, kültürleşme, algılanan bireysel ayrımcılık, kadın kimliğine dönük algılanan ayrımcılık, toplumsal cinisyet rollerini benimseme, ailenin algılanan toplumsal cinsiyet tutumu, ev sorumluluklarına ilişkin tutumlar, sosyal destek, sosyal karşılaştırma ve zamansal karşılaştırma değişkenlerinin her birinin dayanıklılığı güçlendirmek veya zayıflatmak suretiyle iyi oluşu etkileyeceği önerilmektedir.

Bu on bir sosyal psikolojik değişkenin sırasıyla bağımsız değişken, öznel iyi oluşun bağımlı değişken, dayanıklılığın aracı değişken, ücretli bir işte çalışıp çalışmamanınsa düzenleyici değişken olarak atandığı bir dizi düzenlenmiş aracılık (moderated mediation) modeli Hayes'in (2018) PROCESS Makrosu Model 59 ile incelenecektir (bkz. Şekil 1). Bu yolla her bir modelde sınanan ilişkilerin ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan kadınlarda farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılacaktır.

Şekil 1: Suriyeli Göçmen Kadinlarin Iyi Oluşuna Yönelik Kavramsal Model

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇALIŞMA 1- ÜCRETLİ ÇALIŞAN VE ÇALIŞMAYAN SURİYELİ KADINLARLA DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELER

3.1. YÖNTEM

3.1.1.Örneklem

Örneklemi, Suriye iç savaşından sonra Türkiye'ye yerleşmiş ücretli bir işte çalışan 13 ve gelir getirici herhangi bir işte çalışmayan 12 Suriyeli kadın oluşturmaktadır. Farklı profilde ve ücretli çalışanlar açısından farklı iş kollarında istihdama katılan katılımcılara ulaşma konusunda göç alanında faaliyet gösteren, Suriyeli sığınmacılar tarafından kurulmuş olan İzmir'de Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği'nden destek alınmıştır. İlk katılımcılara dernek çalışanlarının rehberliğinde ulaşılmış, araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve bilgilendirilmiş onamları alınmıştır. Devam eden aşamada kartopu örnekleme yöntemi izlenmiştir. Derinlemesine görüşmeler Temmuz-Aralık 2020 tarihleri aralığında gerçekleştirilmiştir. Suriye'nin Rakka, Kamışlı, Şam, Halep, Haseke, İdlib, Deyrizor, Lazkiye gibi çeşitli bölgelerinden göç eden katılımcıların İzmir'de ikamet ettikleri iller de çeşitlilik göstermekte; Türkiye'de bulundukları sürelerse görüşmelerin yapılığı tarihler itibariyle 2.5 ve 8 yıl arasında değişmektedir. Ekonomik koşullarına ilişkin veriler, haneye giren aylık gelir seviyesinin düşük ve düzensiz olduğunu göstermektedir. Görüşmecilerin her birine metin boyunca kullanılacak sembolik bir isim verilmiş, bu sayede metinde yer verdiğimiz alıntıların hangi katılımcıya ait olduğunu takip etmek mümkün kılınmıştır.

*Ücretli bir işte çalışan*13 katılımcının yaş ortalaması 35.5, 9'u evli, 10'u çocuk sahibidir. Dokuz katılımcının bir mesleği bulunmaktadır ve 9 katılımcı göçten önce Suriye'de de gelir getirici bir işte çalıştığını bildirmiştir. Katılımcıların Suriye'deki ücretli çalışma faaliyetlerinin meslekleriyle uyumlu olduğu ancak Türkiye'de istihdama katıldıkları iş kolları göz önünde tutulduğunda eğitim ve meslek arkaplanını yansıtmayan sektörlere yöneldikleri görülmektedir. Görüşmecilerin Türkçe hâkimiyeti az ya da orta düzeydedir ve önemli bir bölümü

düşük seviyede İngilizce veya Fransızca bildiklerini ifade etmişlerdir. Lisans düzeyinde eğitimini tamamlayan katılımcı sayısı 2'dir, örneklemin geneli lise veya ortaokul düzeyinde eğitime erişebilmiştir. Katılımcıların 12'si geçici koruma kimliğine sahip olduğunu; yalnızca biri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçiş yaptığını bildirmiştir. Ücretli işlerden elde ettikleri aylık gelir genelde asgari ücretin oldukça altındadır ve katılımcılardan yalnızca biri çalışma izni ve sosyal güvencesi olduğunu, dördü resmi yıllık izin hakkını kullanabildiğini bildirmiştir. Günlük çalışma saatleri genelde 8 saatin üzerinde olup, haftada çalıştıkları gün sayısı işin düzenli, düzensiz ya da yarı zamanlı niteliğine bağlı olarak değişmektedir. Katılımcıların 5'i çalışma rejimini *düzensiz* veya *iş buldukça* olarak tarif etmiştir. Düzenli olarak çalışanların ise çalışma süreleri 2 ay ve 5 yıl arasında değişim göstermektedir. Görüşmeler, Covid-19 pandemisi tedbirleri kapsamında işletmelerin ve kurumların faaliyete büyük ölçüde ara verdiği dönemde yapılmıştır. Bu nedenle görüşmenin gerçekleştirildiği zaman diliminde pandemi sebebiyle işine devam edemeyen kadınların, örneklemin ücretli çalışan grubuna dahil edilmesinde, tedbirler ve kısıtlar kaldırıldığında işe devam etme niyetleri ve mevcut işsizliğin kalıcı ya da geçici olduğuna ilişkin kişisel öngörüleri göz önünde tutulmuştur. Katılımcıların altısı öngörülemeyen bir süre için işine ara verildiğini, ikisi ücretli izne ayrıldığını, dördü işe devam edebildiğini, biri ise zaten düzensiz olan çalışma durumunun belirsizliğini koruduğunu ifade etmiştir. Örneklemin ücretli çalışan grubuna ilişkin yaş, medeni durum, (varsa) çocuk sayısı, meslek, çalıştığı iş ve Suriye'de çalışma durumu aşağıdaki Tablo 1'de sunulduğu gibidir:

Tablo 1: Ücretli Bir İşte Çalışan Kadınlara İlişkin Demografik Bilgiler

İsim*	**Yaş**	**Medeni Hal/Çocuk Sayısı**	**Asıl Meslek**	**Çalıştığı İş**	**Suriye'de çalışma geçmişi**
1.Samira	43	Bekar/2	Öğretmen	Tekstil/ İşçisi	Öğretmenlik
2.Ruveyda	32	Bekar/-	Hemşire	Ayakkabıcılar sitesi/İşçi	Hemşirelik
3.Rola	19	Bekar/-	-	Abiye atölyesi/İşçi	
4. Maya	31.5	Evli/-	Sağlık personeli	Geçici eğitim merkezi/Öğretmen	Sağlık personeli
5.Ahlem	36	Evli/2	Kuaför	Kuaför/İşyeri sahibi	Kuaför

6. Latifa	45	Evli/4	-	Göçmen sağlığı merkezi/Yaşlı ve engelli bakım görevlisi	-
7.Nour	39	Evli/5	-	Çamaşırhane/ İşçi	-
8.Farah	39	Evli/6	Hemşire	Çamaşırhane/ İşçi	-
9.Muna	24	Bekar/1	-	Ev içi temizlik ve çocuk bakım	Öğrenci/Özel ders öğretmeni
10.Rima	39	Evli/6	Nakış	Atölye/ Nakış	Evde nakış
11.Ayla	31	Evli/2	Kuaför/Kozmetik	Kuaför	Kuaför/Özel öğretmen
12.Suzan	42	Evli/6	Çiftçi	Günlük ücretli tarla işçisi	Çiftçilik
13.Rania	43	Evli/2	Terzi	Evde yün ve dikiş	İlaç şirketi/ Çalışan

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

*Katılımcılara analizler boyunca kullanılacak birer kurgusal isim atanmıştır. Bu yolla katılımcılara ilişkin bilgilerin ve ifadelerin takibini kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

Ücretli bir işte çalışmayan 12 katılımcının yaş ortalaması 38.6, tamamı evli ve en az 2 çocuk sahibidir. Üç katılımcı bir mesleği bulunduğunu ifade etmiş ancak yalnızca biri göçten önce Suriye'de de gelir getirici bir işte çalıştığını bildirmiştir. Ücretli çalışmayan katılımcıların yarısı Türkiye'de bulunduğu süreçte geçici olarak gelir getirici bir işte çalıştığını ifade etmiştir. İşten ayrılma nedeni olarak da evlilik, doğum, hamilelik, sağlık sorunları ya da ailenin erkek üyelerinden birinin işe başlaması gibi gerekçeler bildirilmiştir. Katılımcıların biri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına, diğerleri ise geçici koruma kimliğine sahiptir. Türkçe bilgisinin oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Örneklemin ücretli bir işte çalışmayan grubuna ilişkin yaş, medeni durum, (varsa) çocuk sayısı, meslek ve Suriye'de çalışma durumu aşağıdaki Tablo 2'de sunulduğu gibidir:

Tablo 2:Ücretli Bir İşte Çalışmayan Kadınlara İlişkin Demografik Bilgiler

İsim*	Yaş	Medeni Durum/Çocuk Sayısı	Asıl Meslek	Türkiye'de çalışma geçmişi/süresi	Suriye'de çalışma geçmişi
1.Majida	41	Evli/6	-	-	-
2.Sabah	28	Evli/3	-	-	-
3.Fayda	35	Evli/4	-	-	-
4.Meryem	39	Evli/6	-	Tarım işçisi/6 ay	-
5.Leyla	42	Evli/5	-	-	-
6.Neval	37	Evli/2	-	Tekstil/3 hafta	-
7.Zeyneb	51	Evli/3	Güzel sanatlar	Tekstil/1 yıl	-
8.Karima	35	Evli/6	Dikiş	Tekstil/1 ay	-
9.Wafaa	29	Evli/2	-	-	-
10.Mahabat	45	Evli/3	El sanatları	-	El sanatları eğitmeni
11.Şadya	27	Evli/2	-	Ambalaj atölyesi/1 yıl	-
12.Amina	58	Evli/8	-	Çanta atölyesi/4-5 ay	-

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

*Katılımcılara analizler boyunca kullanılacak birer kurgusal isim atanmıştır. Bu yolla katılımcılara ilişkin bilgilerin ve ifadelerin takibini kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

3.1.2. Veri Toplama Araçları

Kişisel bilgi formu: Bu form, katılımcıların eğitim durumu, hane halkı bilgileri, yaş, Türkiye'de bulundukları süre, yasal statüsü ve dil yetenekleri gibi demografik bilgilere ulaşmak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Hem çalışan hem de çalışmayan kadın grubuyla yapılan görüşmelerde aynı kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu:Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme için hazırlanan sorular araştırma probleminden hareketle araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Soru formu, çalışmanın amacına ve nitel analiz tekniğine elverişliliği bakımından alanında uzman ikinci kişi tarafından değerlendirilmiştir.

Formda yer alan sorulara ek olarak, görüşme esnasında daha detaylı bilgiye ihtiyaç duyulması halinde katılımcılara yeni sorular yöneltilmiştir. Aynı zamanda soruların yerleri görüşmenin akışına göre değişiklik gösterebilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan soruların bir bölümü ücretli çalışan ve çalışmayan gruplar için farklılaşmaktadır. Ücretli çalışan kadın grubuna çalışmakta oldukları iş ile ilgili birtakım sorular yöneltilirken, istihdama katılmayan kadınlar için bu soruların yerini ev hayatına ilişkin sorular almaktadır.

Görüşmelerde hem ücretli çalışan hem de çalışmayan katılımcılara yöneltilen ortak sorular aşağıdaki gibidir:

1. Savaştan önce Suriye'de nasıl bir hayatınız vardı? (Sosyal hayat, çalışma durumu, aile ilişkileri)
2. Türkiye'ye geçiş süreciniz nasıl oldu?
3. Türkiye'de yaşamak sizce nasıl?
4. Türkiye'ye geldikten sonra yaşamınızda neler değişti?
5. Destek/yardım aldığınız kurumlar/dernekler var mı?

Sadece ücretli çalışan kadınlara yöneltilen sorular aşağıdaki gibidir:

1. Çalışmaya nasıl karar verdiniz? Bu işi nasıl buldunuz?
2. Daha önce çalıştığınız bir iş var mı?
3. Çalıştığınız iş hakkında bilgi verir misiniz? (Maaş, çalıştığınız süre, göreviniz, mesai saatleriniz, resmi tatil, yıllık izin, çalışma izni, güvence gibi başlıklar çerçevesinde)
4. Genel anlamda bu işte çalışmanın sizin için olumlu ve olumsuz yanları nelerdir?
5. İş ortamında kendinizi rahat hissediyor musunuz, kadın ve göçmen olarak ne gibi sorunlarla karşılaşıyorsunuz?
6. Yakınlarınız çalışmanız hakkında ne düşünüyor?
7. Evdeki ev içi iş bölümünüzü anlatır mısınız?

Sadece ücretli çalışmayan kadınlara yöneltilen sorular aşağıdaki gibidir:

1. Evde olağan bir gününüz nasıl geçer?
2. Ev dışında neler yaparsınız, katıldığınız etkinlikler varsa nelerdir?

3.1.3. İşlem

Araştırmanın etik kurul onayı Dokuz Eylül Üniversitesi Etik Kurulundan ve veri toplama izni İzmir Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğünden alınmıştır. Etik kurul onayı Ek 1'de, veri toplama izni Ek 2'de sunulmuştur. Görüşmeler her bir katılımcı ile yüz yüze, araştırmacı tarafından ve katılımcıların anadili olan Arapça dilinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar "*Suriyeli kadınların Türkiye'deki hayat koşullarını ve deneyimlerini incelemeyi amaçlayan bilimsel bir çalışma*" kapsamında görüşmeler yapıldığı ve bu konudaki fikirlerine başvurulacağı yönünde bilgilendirilmişlerdir. Katılımcılara, diledikleri zaman görüşmeyi sonlandırabilecekleri bilgisi verilmiştir. Görüşmelerin ortalama otuz dakika sürdüğü gözlenmiştir. Görüşmeler araştırmacı tarafından yazıya geçirilmiş, bu esnada Arapçadan Türkçeye çevrilmiştir.

3.1.4. Verilerin Analizi

Görüşmelerden edinilen veriler, nitel analiz yöntemlerinden biri olan tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Psikolojinin nitel araştırma metodolojisiyle tanışıklığının 1990'lara rastladığı; nitel geleneğe artan bir ilgiyle beraber Türkiye'de psikoloji alanında yürütülen araştırmalarda nitel yöntemlerin kullanımının hala sınırlı bulunduğu ifade edilmektedir (Tanyaş, 2014: 25,26). Göç gibi çok yönlü, çok boyutlu ve dinamik araştırma alanlarında nitel yöntemlerin kullanımına, derinlemesine analizler üretebilme potansiyeli nedeniyle özel bir önem atfedilmektedir. Nitekim göç araştırmalarının kültür, toplumsal cinsiyet, mekân, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı gibi alt başlıkları içerdiği ve bu yönüyle disiplinlerarası bir bakış açısına sahip olmayı gerektirdiği vurgulanmaktadır (Zapata-Barrero ve Yalaz, 2018:3,5). Benzer şekilde King (2018:36) göçü *kaçınılmaz olarak bağlama dayalı* bir araştırma alanı olarak tarif eder. Bağlamın inkâr edilemez önemi, göçmenlerin hem içinden geldiği ve ulaştıkları yerdeki sosyal ortamdan hem de göç yolunun kendine özgü dinamiklerinden ileri gelmektedir.

Toplumsal cinsiyet perspektifini merkezine alması itibariyle bu araştırma, yöntem tartışmalarının cinsiyet boyutunu da göz önünde bulundurmaktadır. Coşkun, Sarıalioğlu ve Dinçer (2020), göç çalışmalarında araştırma yöntemlerini etik boyutta

tartışmakta, göçe ilişkin akademik birikimi toplumsal cinsiyet kimliğine duyarlı olmaması bakımından eleştirmekte, kadın göçmenleri konu alan araştırmalar için feminist yaklaşımın kaçınılmaz olarak gerekli olduğunu varsaymaktadır. Yazarlara göre, göç araştırmalarının değişen yapısı, göçmen kadınları görünür kılmakla kalmamış toplumsal cinsiyete duyarlı bir yöntem benimsenmesini de gerektirmiştir. Hakkında yeterli bilgi bulunmayan, sınırlı sayısal veriye ulaşılabilen alanlarda sıklıkla benimsenen bir yöntem olarak nitel yönteme işaret etmekte; uluslararası göç araştırmalarında da en yaygın benimsenen yöntemin nitel yöntem olduğunu ifade etmektedir (Coşkun ve diğerleri, 2020:73). Anaakım araştırma yöntemleriyle bilgi üretme sürecinin her aşamasında, kadınların cinsiyet kimliğinden doğan özgün deneyimlerinin göz ardı edebileceği riskini hatırlatmaktadır. Bu doğrultuda, Coşkun ve arkadaşları (2020), araştırma sürecinde hangi kuramsal zeminden hareket edildiği, örneklemin nasıl belirlendiği, veri toplama sürecinin nasıl yürütüldüğü, görüşmelerde kurulan araştırmacı-görüşmeci ilişkisinin hiyerarşi barındırıp barındırmadığı, veri analizinin nasıl gerçekleştirildiği gibi başlıklara dikkat çekmektedir. Bunların her birinin cinsiyet eşitliği bakımından etik problem potansiyeli taşıyan ve bu nedenle feminist metodolojinin süzgecinden geçmesi gereken süreçler olduğunun da altını çizmektedir.

Bu açılardan bakıldığında ele aldığımız araştırma probleminin çok yönlü ve çok boyutlu doğası; örneklemin sosyal, kültürel, dilsel özellikleri ve konuyla ilgili verilerin kısıtlı olması gibi unsurlar, çalışmamızın ilk aşamasında nitel analiz yöntemlerinden yararlanmayı gerekli kılmıştır. İnsanların belirli sosyal olaylar hakkındaki düşünme biçimleri ve kavramsallaştırmaları hakkında yürütülen araştırmaların, nitel analiz yöntemlerinden biri olan tematik analizin kullanımına oldukça uygun olduğu ifade edilmektedir (Willig, 2013: 183).

Verideki örüntüleri yani temaları saptama, analiz etme ve en nihayetinde raporlama amacıyla kullanılan bir yöntem olan tematik analiz, veri setini mümkün olan en küçük düzeylerde düzenlemeye ve betimlemeye yaramaktadır (Braun ve Clarke, 2006:79). Braun ve Clarke'a göre (2019:878) bir tema, veri seti içerisinde araştırma problemine ilişkin bir örüntü, anlam ya da tepkiyi temsil eder. Tematik analizlerde bir örüntüyü tema olarak ele alma sürecinde, araştırma sorusu ve araştırmacı tarafından benimsenen epistemolojik yaklaşımın etkili olduğu ifade

edilmektedir (Willig, 2013:182). Willing (2013:200), epistemolojik temeller ve metodolojik gereksinimler arasındaki bağı vurgulamakta ve bunun için de araştırmanın ne tür bilgi üretmeyi hedeflediği konusunda net bir tavır ortaya koyulması gerektiğini hatırlatmaktadır. Araştırma problemi, araştırmacının neyi bilmek istediğini, hangi tipte veri toplaması gerektiğini, hangi materyallere başvuracağını, kimlerden veri toplanacağını, örneklemin genişliğini (katılımcı sayısını) belirlemektedir. Bu anlamda bir araştırma problemi saptamanın atılacak ilk adım olduğunun altı çizilmektedir. Zira araştırmanın ne tür bilgi üretmeyi hedeflediği; sosyal dünya hakkındaki varsayımlarının ne olduğu, araştırma sürecinde araştırmacının rolünün ne olduğu da araştırma sorusuna bağlı olarak değişmektedir. Öyle ki araştırmacı *dedektif*, *danışman* veya bir *mimar* gibi davranabilmektedir (Willig, 2013: 204).

Braun ve Clarke'ın (2006), psikolojide tematik analizin kullanımına ilişkin ortaya koydukları çalışma bir rehber niteliğindedir. Bu kılavuzda, keskin hatlarla çizilmiş sınırları bulunmayan ve *esnek bir yöntem* olarak tarif ettikleri tematik analizi uygulayacak araştırmacıların belirli aşamalarda bazı tercihlerde bulunması gerektiğini ifade etmektedirler. Söz gelimi nelerin bir tema olarak kabul edileceği, bir temanın kapsamının ne kadar geniş olacağı gibi seçimleri *niceliksel göstergelerin* belirleyemeyeceği; bunun yerine çoğu zaman araştırmacının değerlendirmesine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır (Braun ve Clarke, 2006: 82). Benzer şekilde Willig (2013: 180), temaları oluşturma sürecinde, bir temayı tema yapan şeyin ne olduğu, nerede başlayıp bittiği ve diğer temalarla arasındaki sınırın nasıl tespit edileceği gibi kararların araştırmacının değerlendirmesine bağlı olduğuna değinmektedir. İkinci olarak tematik analizde veri setinin belirli bir boyutu derinlemesine incelenebileceği gibi bütün veri setini kapsamına alan detaylı betimlemeler de tercih edilebilmektedir. Hakkında yeterli bilginin bulunmadığı alanlarda yürütülen tematik analizlerde tüm veri setine yayılan ayrıntılı betimlemelerin tercih edilmesinin daha işlevsel olabileceği vurgulanmaktadır. Üçüncü olarak, temaların saptanması sürecinde *tümevarımsal* (özelden genele) ya da *tümdengelimsel* (genelden özele) bir yaklaşım benimsenebileceği ifade edilmektedir. Tümevarımsal yoldan gidildiğinde; verilerin ilgili araştırma kapsamında elde edildiği ve tespit edilen temaların büyük ölçüde bu veriye tabi olduğu bir yöntem izlenmiş

olacaktır. Tümdengelimsel tematik yaklaşımda araştırmacının kuramsal eğilimi etkili olmakta, verinin belirli bölümleri belirli kuramsal beklentiler ölçeğinde analiz edilebilmektedir. Ancak Tanyaş (2014: 27), kuramsal bir altyapıdan hareketle önceden belirlenmiş hipotezleri test etmenin nitel araştırmaların doğasına uygun olmadığını ima eder. Bunun yerine nitel araştırmaların amacını bir örneklemden hareketle belirli bir olguyu anlamak tanımak ve yorumlamak olarak saptar.

Tematik analizlerde araştırmacının karşı karşıya kaldığı bir diğer seçim, analiz sürecinde benimseyeceği *anlamsal* (açıkça görünen) ya da *örtük* (yorumsal) ölçüt arasındadır (Boyatzis'den aktaran Braun ve Clarke, 2006: 84). Anlamsal yaklaşımlarda katılımcıların ifadelerinin "*ötesinde*" bir anlam aranmaz; örtük ölçüt benimseyen araştırmalardaysa "*verinin anlamsal bağının ötesine geçilmesi*" söz konusudur (Braun ve Clarke, 2006: 84). Benzer şekilde Willig (2013: 184) araştırmacının, katılımcı ifadelerindeki açık içeriklere odaklanabileceği gibi, daha gizil anlamlara yoğunlaşarak katılımcının söylemlerine ilişkin yorumlarını derinleştirebilmesini, veri setinin *empatik* ya da *şüpheli* bir tavırla ele alınabileceğinin göstergesi olarak tarif etmektedir.

Bu çalışmada, araştırmanın amacı doğrultusunda *tümevarımsal* yani özelden genele bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşım paralelinde analizleri daha önceden belirlenmiş kuramsal beklentiler yönlendirmemiş, bunun yerine tamamen veriye dayalı bir kodlama süreci izlenerek gerçekleştirilmiştir (Braun ve Clarke, 2006). Nelerin tema olarak kabul edileceği ve bir temanın kapsamının ne kadar geniş olacağı hususunda örnek ifade sayısı gibi herhangi bir sayısal ölçüt yerine Braun ve Clarke'ın (2006) önerdiği üzere temaların, araştırma problemine yönelik içerdiği cevaplar önemsenmiştir. Alanyazındaki çalışmaların yetersizliğinden dolayı araştırma problemimizde ele aldığımız konu hakkında detaylı betimlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle tematik analizlerde verinin belirli bölümlerine odaklanmak yerine bütün veri setini dâhil edecek biçimde gerçekleştirilmiştir. Bu tercihte tümevarımsal yaklaşımın benimsenmesi ile benzer gerekçeler ve ihtiyaçlar etkili olmuştur. Son olarak analizlerde *anlamsal* bir ölçüt benimsenmiş, katılımcıların ifadelerindeki açık anlamlara odaklanılmış, daha empatik bir yaklaşım benimsenmiştir.

Verilerin analizinde Braun ve Clarke'ın (2006) önerdiği tematik analiz uygulama rehberindeki adımlar sırasıyla takip edilmiştir. Aşağıda, her bir adımda gerçekleştirilen işlemlere ilişkin ayrıntılı bilgiye yer verilmiştir:

Veriyle tanışmak: Braun ve Clarke'ın bahsi geçen kılavuzunda tematik analize ilişkin ilk adımda araştırmacının veriye yeterince aşina olması gerektiğinden bahsedilir. Bu amaç doğrultusunda Suriyeli göçmen kadınlarla derinlemesine görüşmeler bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilip, deşifre edilmiştir. Deşifre esnasında bütün ifadeler kelimesi kelimesine kapsamlı şekilde yazıya dökülmüş, Arapçadan Türkçeye çeviride orijinale olabildiğince sadık kalmaya özen gösterilmiştir. Veriye aşina olmak amacıyla görüşme kayıtları aktif bir biçimde tekrar ve tekrar okunmuştur.

İlk kodların üretilmesi: İkinci aşamada kılavuzda önerildiği üzere, ele alınan olguya dair anlam barındıran unsurlar, metin içerisinden kodlar halinde tespit edilmiştir. Kodlama aşamasında mümkün olduğunca fazla sayıda örüntüye yer verilmiş, takip eden aşamalarda araştırma problemine cevap vermesi bakımından daha yaygın görülen ve önemli olduğuna kanaat getirilen kodlar üzerine odaklanılmıştır. Nicel yöntem için mutlak ölçüt olan geçerlik ve güvenirlik gibi kavramların nitel yönteme olduğu gibi aktarılamayacağı vurgulanmakta; bu iki farklı araştırma geleneği arasındaki bilimsel anlayış farklılığının altı çizilmektedir. Ancak tartışmalı olmakla birlikte bazı araştırmalarda geçerlik kavramının nitel uyarlamaları sayılabilecek bağımsız denetim, çoklu ölçüm, katılımcı doğrulaması gibi tekniklere başvurulabildiği ifade edilmektedir (Tanyaş, 2014:27). Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik yerine *inandırıcılıktır* (*trustworthiness*) önemsenmektedir ve inandırıcılığın yerine getirilebilmesi için çeşiti ölçütler tanımlanmaktadır (Guba ve Lincoln, 1982: 236). Bu çalışmada veriyi toplayan araştırmacının katılımcıların kültürüne, diline ve görüşlerine aşinalığı, katılımcı grubuyla etkileşim halinde bulunması araştırmanın inandırıcılığına yani sonuçların ne kadar inanılır olduğuna dayalı ölçüte katkı sağlamaktadır. Yanı sıra çalışmanın onaylanabilirliği ham verilerle çalışılması, bütün süreçlerin ve etkinliklerin kayıt altına alınmasına dayanan audit trail (denetleme yolu) ile sağlanmıştır. Bu sayede sonuçlara ulaştıran sürecin kanıtları görünür kılınmaktadır. Aynı zamanda bu çalışma kapsamında yürütülen analizlerde aynı veri setinin iki farklı araştırmacı tarafından kodlanması ve veri

parçalarının ait olduğu kodlar konusunda fikir birliğine ulaşmasıyla sağlanan *kodlayıcılar arası güvenilirlik* tekniğinden yararlanılmıştır (Miles ve Huberman, 1994: 64). Bu amaç doğrultusunda, ikinci kodlayıcı veri setinin belirlenen bir bölümünü kodlanmış ve bu iki farklı kodlayıcının benzer veri parçaları için benzer kodlar belirleyip belirlemedikleri dikkate alınmıştır. Uzlaşılan kod oranı %80 civarındadır. Milles ve Huberman'a göre bu oran kodlayıcılar arası güvenirlik kriterini yerine getirmek bakımından yeterli düzeyde bulunmaktadır.

Temaları aramak: Bu evrede eldeki uzun ve kalabalık kod listesi yeniden incelenerek kodlardan kapsayıcı temalara ulaşılmayaçalışılmaktadır. Elde edilen kodlar yeniden analiz edilirken, tablolardan ya da zihinsel haritalardan yararlanılması önerilmektedir. Bu aşamada, uzun kod listesinden anlamlı kümeleri oluşturmak üzerine mesai harcanmış, kodlar ve temalar arasında kurulabilecek ilişkiler gözden geçirilmiş, neticede bazı tema ve ya alt temalar saptanmıştır. Analizin bu evresinde temaların nihai halini aldığını iddia etmek güçtür çünkü ilerleyen aşamalarda temaların değişime uğraması, farklı temaların birleşmesi, alt temalara ayrılması ya da tamamen tema olmaktan çıkarılması yoluna gidilebilmektedir. Bu nedenle dördüncü aşamada temaların yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Temaların yeniden gözden geçirilmesi: Braun ve Clarke'a göre dördüncü aşamada, elde edilen temalar üzerinde bir sadeleştirmeye ve düzenlemeye gidilmelidir. Bu doğrultuda, birbirine benzeyen unsurlar kapsadığı keşfedilen temalar bir araya getirilmiş; aynı tema altına kodlanan veri içerikleri yeniden incelenmiş ve bu içeriklerin tutarlı bir örüntü teşkil edip etmediği kontrol edilmiştir. Yazarlar bu aşamada verinin tamamının yeniden okunmasını önermektedir. Nitekim bu yeniden ve yeniden okuma süreçleri, oluşturulmuş temaların veri setini ne kadar iyi temsil ettiğine ilişkin bir değerlendirme olanağı sunacaktır. Aynı zamanda ilk kodların oluşturulması esnasında ihmal edilmiş olabilecek verilerin ilgili bulunduğu temalar altına sonradan kodlanabilmesine imkân verecektir. Öyle ki kodlama işlemi "organik bir süreç" olarak tanımlanmaktadırlar (Braun ve Clarke, 2006: 91). Bir sonraki evreye geçilebilmesi ve kodlamanın sonlandırılması içinse yeteri kadar olgunlaşmış bir tematik haritaya ulaşılmış olması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak kodlama ve tema tanımlama sürecine bir yerde nokta koyulması gerektiği konusuna da dikkat çekilmektedir. Kodlamaya nerede son verilmesi gerektiği ile ilgili kesin bir ölçüt

tanımlamamakla birlikte, bu karar araştırmacının iyileştirme çabalarının yeni bir katkı sunup sunmadığı konusundaki kanaatine bırakılmaktadır. Araştırmamızda bu aşamadaki öneriler takip edilmiş ve nihai olarak tatmin edici bir tema haritasına ulaşılabilmiştir.

Temaların tanımlanması ve adlandırılması: Bu evre, elde edilen tema haritasını sadeleştirme, temaların her birinin önemi, ne ifade ettiği ve veri seti içerisinde neye tekabül ettiğini belirleme sürecidir. Bu aşama temalara tanıtıcı, kısa ve net isimler verilmesiyle tamamlanmıştır.

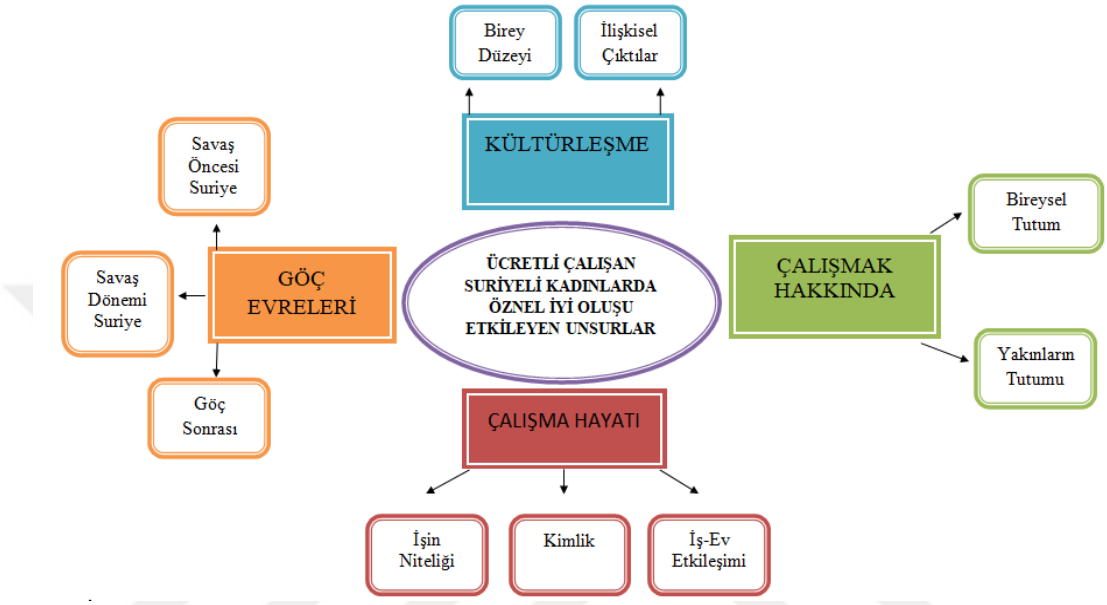
Raporun düzenlenmesi: Bu son aşamada sonuç niteliğindeki analizlerin yapılması, bu analizlerin anlaşılır, açık ve tutarlı bir rapora dönüştürülmesi gerekmektedir. Raporda yer verilecek alıntılar hem temalara ilişkin kanıt niteliği taşıyacak hem de verilerin betimlenmesine ve araştırma sorusuna ilişkin görüş bildirmeye yarayacaktır. Özetle, bu çalışma kapsamında Suriyeli kadınlarla gerçekleştirmiş olduğumuz derinlemesine görüşmeler Braun ve Clarke'ın (2006) önermiş olduğu bu altı aşamalı tematik analiz sürecinden geçmiş ve elde edilen çıktılar aşağıdaki *Bulgular* başlığı altında raporlanmıştır.

3.2. BULGULAR

Ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınların öznel iyi oluşunu etkileyen unsurlar, tematik analiz tekniğiyle incelenmiştir. Görüşme verileri önce çalışan ve çalışmayan grup için ayrı ayrı, kendi içinde analiz edilmiş; ardından iki grup arasında örtüşen ve farklılaşan temalar tespit edilmiştir. Ortaya çıkan temalar dört başlık altında ele alınmıştır. *Göç Evreleri* ve *Kültürleşme* başlıkları kapsamında ele aldığımız temalar ve alt temaların hem çalışan hem de çalışmayanörneklem için benzer örüntüler gösterdiği ve ortaklaştığı tespit edilmiştir. *Çalışmak Hakkında* başlığı altındaki üç alt başlık ile *ücretliçalışan kadınların çalışmaya yönelik tutumları*; *ücretli çalışmayan kadınların çalışmaya yönelik tutumları* ve *ücretli çalışan kadınların çalışmasına yönelik yakınlarının tutumları* ele alınmıştır**.** Çalışan ve çalışmayan grup arasında farklılaşan temaları kapsamına alan, dördüncü ve son başlık ise çalışan grup için *Çalışma Hayatı*, çalışmayan grup içinse *Ev Hayatı* olarak adlandırılmıştır. Analizler sonucunda ortaya çıkan tema, alt tema ve bunlara ilişkin

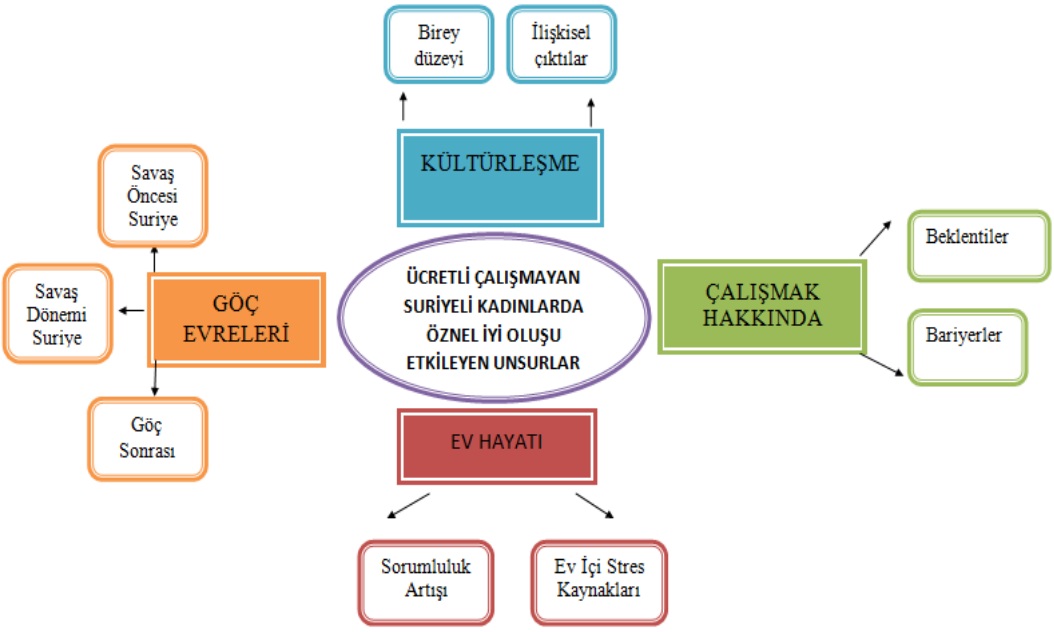
kodlara bu bölümde değinilecektir. Şekil 2 ve 3'te ilgili temalar konu başlıkları altında çalışan ve çalışmayan örneklem grubu için ayrı ayrı gösterilmektedir.

Şekil 2:Ücretli Çalışan Kadınların Tematik Analiz Bulgularına İlişkin Görsel

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3:Ücretli Çalışmayan Kadınların Tematik Analiz Bulgularına İlişkin Görsel

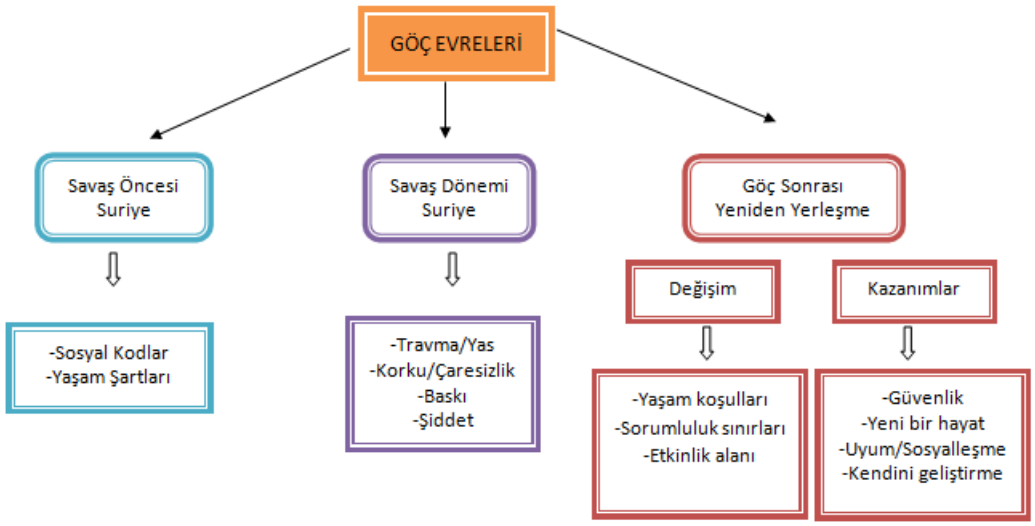

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.1. Göç Evreleri

Hem ücretli çalışan hem de ücretli çalışmayan Suriyeli kadınlar açısından benzer örüntülerin açığa çıktığı göç sürecine ilişkin ve öznel iyi oluş üzerinde etkili olduğu tespit edilen temalar, bu başlık altında incelenmiştir. *Savaş öncesinde Suriye, savaş dönemindeSuriye* ve *göç sonrasında yeniden yerleşme* temaları, göçten önce ve göçten sonraki yaşam koşullarını karşılaştırmakta ve göç sonrasındaki değişimleri dönüşümleri analiz etmeye olanak tanımaktadır. Yeniden yerleşme süreci *değişim* ve *kazanım* olmak üzere iki alt tema dâhilinde ele alınmıştır.Temalar ve temalara ilişkin kodlar Şekil 4'te gösterildiği gibidir.

Şekil 4:Göç Evreleri Kapsamındaki Temalar, Alt Temalar ve İlişkili Kodlar.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Savaş Öncesi Suriye'de Yaşam:Suriyeli kadınların iyi oluşunu ele aldığımız bu araştırmada göç öncesi yaşam koşulları, en az göç süreci ve göç sonrası kadar önemli ve anlaşılması gereken bir evredir. Kadınların savaş öncesinde Suriye'deki sosyoekonomik hayata ilişkin değerlendirmeleri, köken kültürün yaşam koşullarını anlamayı mümkün kılan bir çerçeve sunmakta, Suriye toplumunda cinsiyet kimliklerinin nasıl kurulduğu hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu tema altında beliren argümanlarda yaşam şartları ve sosyal kodların önplana çıkarıldığı görülmektedir. Savaş öncesi yaşam şartlarında ekonomik anlamda geçimin oldukça rahat olduğu

görüşünü hem ücretli çalışan hem de ücretli çalışmayan katılımcılar paylaşmaktadır. Cinsiyete bağlı görev paylaşımındaki sorumlulukları gereği asıl gelir sağlayıcının erkek olduğu ve evin erkek üyesinin elde ettiği gelirle bütün ailenin geçimini sağlayabildiği ifade edilmektedir. Bu durum aynı zamanda çalışmamızın merkezi değişkenlerinden olan istihdama katılımın Suriyeli kadınlar arasında neden yaygın olmadığına ilişkin açıklamalardan biridir. Elde ettiğimiz bulguları destekler nitelikteki katılımcı ifadelerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

> Rima: *(savaştan önce Suriye'de hayat)…Çok güzeldi. Psikolojik olarak daha rahattı, maddi olarak daha rahattı. Her şey daha rahattı. Burada çok büyük bir farkla karşılaştık. Bizde kadın çıkıp çalışmaz Suriye'de. Evde çocuklarına, evinin temizliğine bakar. Boş vaktim olduğunda çalışırdım ben, olmadığında çalışmazdım. İşe ihtiyacım yoktu, muhtaç değildim. Çok şükür kocam çalışırdı, bütün eve yeterdi. Ev satın aldı bize, durumumuz çok yani idare ediyordu, daha da fazlası. Çok rahattık. Sadece bu savaş bizi mahvetti… Ama biz Suriye'de mesaili işte çalışmıyorduk. Evde. Bizde Suriye'de ayıptır kadının gidip çalışması. Çok ayıp bizde yani.*" (Yaş, 43; Nakış atölyesi)
> Majida: "*Kardeşlerim hepsi okumuş, baba ister okulu. Ama işe bağlı değil. Kardeşlerim okumuş, hukuk diploması almışlar, mühendislik, edebiyat, ama çalışmazlar*. (Yaş 41, Ücretli çalışmıyor)

Bir diğer taraftan kadın ve erkeklere biçilmiş geleneksel rollerin belirgin bir şekilde ayrıştığı ve katılımcıların ekseriyeti tarafından genel anlamda kanıksandığı anlaşılmaktadır. Savaş öncesi dönemde, daha muhafazakâr bir yaşantı benimseyen sosyal çevrelerde, kadınlar için sosyal hayatın genelde evle sınırlandırıldığı ve genel anlamda sadece yakın akrabaların oluşturduğu ilişkiler ağında hareket edilebildiği anlaşılmaktadır. Bu yapının, ailenin muhafazakârlık düzeyiyle, kentsel ve sınıfsal faktörlerle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Suriyeli kadınların toplumsal statüsü ve yaşam biçimi üzerinde etkili olan sosyal kodları örnekleyen katılımcı ifadeleri aşağıda sunulduğu gibidir.

> Ahlem: … *Yani biz Şam'da yaşıyorduk. Yani Şam'da daha açıklık var. Şimdi Halep, değil. Çok kötü. Kadınları pencereden bakamaz. Kadınları dışarısı, sokak nedir bilmez. Buraya geldiler de öğrendiler hatta. Ne demek istediğimi anladın mı? Biz öyle değiliz. Ben Şam'da nasıldıysam burada da öyleyim. Hatta bugün biraz uzun giyindim. Normalde senin gibi giyerim. …Onların kadınları yolu görmezdi. Şimdi bak çoğu buralarından itibaren örtülü. Başörtüsü. Örtünmek güzel, değil diyemem. Ama çok abartıyorlar. Hatta Türkler de, sen Suriyelisin başörtüsü giymez misin derler. Halep'ten gelenler bütün Suriyelilerin örtünmesi gerektiğini düşünüyor. Hayır. Türkiye'de olduğu gibi Suriye'de de var*… (Yaş 36. Kuaför.)

Bir diğer taraftan Suriye toplumundaki geleneksel yapının kadınların yaşamına erken evlilik, eğitimden yoksun bırakılma, sosyal hayatı sınırlama gibi etkilerinin kadınları yeni arayışlara sevk edebildiği anlaşılmaktadır. Aşağıda alıntıda,

söz konusu ortamdan çıkış konusunda göç etmeyi bir seçenek olarak gören görüşlere yer verilmektedir.

Majida: "Bir kız büyür tamam nişanlanır. Kocasının evine gider, çalışır, ev işleri yapar, çocuk doğurur. Bu kadar... Gider kocamın ailesini ziyaret ederiz, ailemi, akrabaları… Davetlerde bulunuruz düğün falan gibi. Eve döneriz, sadece bu kadar. Ah keşke daha önce burada olsaydım." (Yaş 41, Çalışmıyor).

Her ne kadar Türkiye'ye göç yaşam koşullarını iyileştirmenin bir yolu olarak görülse de göçün her zaman arzu edilen koşullara erişmeyi mümkün kılmadığı anlaşılmaktadır. Aşağıda görüşlerine yer verilen, eğitimine devam etmek hedefiyle göç etmeyi seçtiğini belirten katılımcı, Türkiye'de bir eve temizliğe giderek geçimini sağlamaya çalışmaktadır. Görüşmenin devamında, mevcut koşullarda hayatını sürdürmede yaşadığı, kadın ve göçmen kimliğinden doğan güçlükleri ve Suriye'ye geri dönüş arayışını ifade etmektedir. Katılımcının göç sonrasına ilişkin öyküsünde cinsel istismar, psikolojik ve fiziksel şiddet gibi olumsuz yaşantılar yer almaktadır.

Muna:

> *Şimdi bizde kızları küçük yaşta evlendirirlerdi Suriye'de. Okumak istese bile. Ben kız kardeşlerim arasında tek okuyan benim. Beni evlendirmek istediler ama ben istemedim. Üniversiteye başladıktan sonra okulumu tamamlayacağım dedim. Baskı yaptılar bana evlenmem için falan. Teyzem Türkiye'ye gidiyorum deyince onunla çıktım geldim. Erken yaşta evlenmek istemedim. Kız çocukları erken evliliğe mecbur ederler. 15- 16 yaşında. Okulu tamamlamama izin vermeyince ailem işte bu yüzden Türkiye'ye geldim evlenmemek için*." (Yaş 24, Ev temizliliği)

Savaş öncesi Suriye'de çalışma koşullarının olumlu değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Ücretli çalışan katılımcılardan dokuzu, çalışmayanlardan biri savaş öncesinde Suriye'de istihdama katıldığını bildirmiştir. Farklı iş kollarında faaliyet göstermiş olduğu anlaşılan katılımcıların ifadelerinden, Suriye'de savaş öncesinde çalışma koşullarının Türkiye'deki koşullara kıyasla daha rahat ve ekonomik getirisinin hayatı idame ettirmek bakımından daha elverişli olduğu anlaşılmaktadır. Göç öncesinde Suriye'de çalışma deneyimi bulunmayan katılımcıların da evin çalışan üyesinin çalışma koşulları için benzer görüşleri bildirdiği görülmektedir. Savaş öncesinde Suriye'de hemşire olarak çalışmış bir katılımcıya ait ifadeler aşağıdaki gibidir.

Ruveyda: "Mesleğim vardı, çalışma saatleri belli, maaş belli, tatiller belli… Yani Suriye'deki iş burası gibi değil. Suriye'de iş nasıldı, sabah sekizde başlardık,

öğlen saat bire kadar. Birde eve giderdik, saat dört-döt buçuğa kadar, eğer mesaimiz varsa dönerdik yine saat akşam yedi-sekize kadar. Gündüz bir saat istirahat var. Burada yok şimdi, burası öyle değil." (Yaş, 32; Ayakkabıcılar sitesinde işçi)

Savaş Dönemi Suriye:Savaş dönemi Suriye teması altında, iç savaş sürecinde kadınların karşı karşıya kaldıkları şiddetin ve çatışmanın öznel iyi oluş ve psikolojik sağlık üzerindeki olumsuz etkileri belirmektedir. Savaş ve çatışma ortamının yarattığı psikolojik travmaların, manevi ve maddi kayıpların, korku, çaresizlik ve baskının cinsiyet kimliğiyle yakından ilişkili olabildiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların Suriye'den ayrıldıkları tarihler ve dolayısıyla savaş ortamında geçirdikleri süreler değişiklik göstermektedir. Savaşın yarattığı şiddet olaylarına tanıklık arttıkça, baskı ve kargaşa ortamının iyi oluş üzerindeki etkilerinin derinleştiği anlaşılmaktadır. Göç öncesi savaş dönemi teması altında beliren örüntülere ilişkin katılımcıların ifadelerinden alıntılar, baskı ve şiddet ortamının iyi oluş üzerindeki etkilerini açığa vurmaktadır.

> Farah: "*Kocamı da rejim aldı tutukladı. Önce rejim değil dedi, biz almadık dediler… Aldı dediler, karanın karası, haklarında hiçbir şey bilmiyoruz. Nereye sorsak herkes bizde değil dedi. Yaklaşık bir sene böyle sorduk haber alamadık. En sonunda ümidi kestik, belki öldü dedik. Öldürdüler. Onlar kocamı aldıklarında, dükkâna girdiler dükkândaki bütün eşyaları çaldılar ne var ne yoksa. Sonra kayboldu bu adam. Uzun bir süre sonra içeriden biri çıktı, dedi ki ben onu gözlerimle gördüm. Ama ölümcül işkence ediyorlar. Bir ihtimal sağ çıkar bir ihtimal çıkmaz. Sonra para ödedik, ödedik, ödedik elimizde avucumuzda ne varsa. Ödedik ve çıkardık.* " (Yaş 39. Çamaşırhane)
> Leyla: "*Savaş sırasında bir yerden bir yere taşındık. Mesela bir yerden çıkardık başka yere giderdik, orada da savaş çıkınca geri dönerdik, bu şekilde yaklaşık üç yıl kaldık sonra Türkiye'ye geldik. İlk zamanlarda düşünmedik, sandık ki savaş biter döneriz. Çok yorulduk. Oturduğum yerde, Halep'in köyünde oturuyordum, bombalar variller inmeye başladı. İnsanlar önümüzde ölmeye başladı, insanların nasıl öldüğünü görmeye başladık önümüzde. Çocuklarım zarar görmeye başladı, okula giderlerken, önlerine füze inerdi. Onlar için korktum, bu yüzden gelmeye karar verdik. Yani durumlar çok zor oldu*." (Yaş 42, Çalışmıyor).

Savaşın yarattığı düzensizlik ve kargaşa ortamının bir baskı aracı olarak kadınlar üzerinde farklı biçimlerde tezahür edebildiği anlaşılmaktadır. Öyle ki kadınların sahip olduğu sosyal hakları ellerinden alabilecek mekanizmaların savaş esnasında kolaylıkla tesis edilebildiği görülmektedir. Savaş deneyimini toplumsal cinsiyete ilişkin dinamiklerden bağımsız ele almanın eksik kalacağını ifade eden bu argümanı destekler nitelikte bir alıntı aşağıdaki gibidir:

> Samira: "*Savaş başlayınca sorunlar da başladı. Eşim sinirlenmeye başladı çünkü. Işid'e katıldı eşim. Sonra okulu ve öğretmenliği bırakmam gerektiği*

şeklinde konuşmaya başladı. Eğitim karşıtı olmaya başladı, Işid gibi. Ben bunu istemiyordum yani, eğitimimi ve okulu bırakmayacağım.... Eşime rağmen çıkmaya başladım. Çıkacağım mecbur çıkacağım diyordum. 'Tamam çık' diyordu, bir şey konuşmuyordu. Gidip Işid'e haber veriyordu. Işid gelip benim dersime engel oluyordu… Eşim ismimi verdi Işid'e. Beni kontrollerde durduruyorlardı. Bütün okulla ilgili falan resmi evraklarımı aldılar benden. Beni iki gün hapiste tuttular. Tahkikat yaptılar, nereye gidiyordun nereden geldin. Üniversiteye gidiyorum diyemezdim… (kocam) Gitti bizi Daeş'e şikayet etti. Daeş beni ve babamı tutukladı… Senin bizden 3 ay boyunca ders alman gerekiyor hükmü verdiler. Çünkü ben kâfirim ve düzelmem gerekiyor onlara göre… Kaçmayı düşündük, her gün bana gelip kocana dönecek misin diye soruyorlardı. (Yaş 43. Tekstil)

Göç Sonrasında Yeniden Yerleşme: Yeniden yerleşme süreciyle ilişkili örüntüler incelendiğinde hem ücretli çalışan hem de ücretli çalışmayan grup için iki alt tema belirmektedir. Ortaya çıkan bu iki alt tema *değişim* ve *kazanımlar* olarak adlandırılmıştır. Her bir alt temanın kapsamı aşağıda açıklanmaktadır. Suriyeli kadınların göçten sonra Türkiye'de yaşam şartlarında, etkinlik alanlarında ve sorumluluk sınırlarındaki farklılaşmalara ilişkin örüntüler değişim alt teması etrafında toplanmaktadır. Türkiye'ye göç sonrasında en belirgin değişimin ekonomik şartlarda kendini gösterdiği ve yaşam standartlarının büyük ölçüde kötüleştiği anlaşılmaktadır. Mevcut yaşam şartlarına ilişkin değerlendirmelerin büyük ölçüde savaş öncesi Suriye'deki koşullarla mukayese içerdiği görülmektedir. Bu anlamda savaş öncesi Suriye teması içerisinde beliren yaşam şartlarına ilişkin ifadelerle göç sonrası yeniden yerleşme temasının değişim alt teması kapsamında ortaya çıkan argümanlar genelde bir arada bulunmaktadır. Göç sonrasında ekonomik koşullarda yaşanan değişim ve kötü gidişe ilişkin katılımcıların ifadelerinden bir örnek aşağıda sunulmuştur.

Meryem: *Suriye'deyken evde sadece bir kişi çalışsa bütün aileyi yaşatırdı, benim sadece kocam çalışıyordu. Çok şükür dükkânım vardı, durumum maddi olarak çok iyiydi. Ama burası gibi değil, Türkiye gibi değil. Türkiye'de bütün ailenin çalışması lazım. Masraflara yetişebilmek için. Bizde Suriye'de bir kişi çalışırdı ailede, çocuklar okullara giderdi. Kadın evinde otururdu, evinin işini yapardı, Türkiye'deki gibi değil. Burada yaşamak zor*. (Yaş 39, Çalışmıyor)

Latifa: *Her şey değişti. Suriye'de kiraya verdiğim iki evim vardı. Yerim vardı. Maddi olarak çok rahattım. Buraya geldim durum çok değişti. Dil konusu, yeni bir hayat konusu. Başlangıçta bana da çocuklarıma da çok zor zordu hayat değişikliği çok fazlaydı. Ama şimdi yavaş yavaş düzledik*. (Yaşlı- Hasta Bakım Personeli, 45)

Suzan: *Daha önce (Suriye'de) mutluyduk ve keyfimiz yerindeydi valla. Her şey her şey ucuz. Bu durumları hissetmezdik. Yani evler bizimdi. Elektrik çok ödemezdik. Her şey ucuzdu, sebze ucuz, ekmek ucuzdu, yani buradaki gibi yorulmazdık. Kendi tarlalarımızda çalışırdık sadece. Yani çok azdı çıkıp dışarıda falan çalışma. Buraya geldik, durumumuz böyle değişti. Erzak pahalı.*

Keyfimiz yerindeydi orada Suriye'de ama burada durumumuz değişti burada. Şimdi çoğu zaman çocukların ekmeği olmaz. Doğruyu söylüyorum ben. Çocukların bazen ekmeği yok yani. Burada çalışmazsan yemek yemezsin. (Yaş 42, Ücretli Tarım İşçisi)

Savaş öncesi Suriye'de toplumsal normların Suriyeli kadınlara çizdiği sınırlı fiziksel ve sosyal çevrenin göç sonrasında Türkiye'de genişleyebildiği anlaşılmaktadır. Buna paralel olarak kadınların etkinlik alanlarının evin sınırlarını aştığı ve sorumluluk çerçevesinin genişleyebildiği anlaşılmaktadır. Bu değişimde etkili olduğu anlaşılan faktörlerden biri göçün geleneksel bir ortamdan görece daha geniş olanaklara sahip bir kent yönünde gerçekleşmiş olmasıdır. Bunun yanında yeni koşulların zorlayıcı etkisi de göze çarpmaktadır. İlk defa Türkiye'de ücretli bir işte çalışmak, değişen sorumluluk sınırları ve etkinlik alanının en önemli göstergesidir. Öyle ki, ücretli çalışmayan grubu oluşturan 12 katılımcının 6'sı, ilk ücretli iş deneyimini Türkiye'ye göç sonrasında yaşadığını belirtmektedir. Çalışan grubu oluşturan 13 katılımcının beşi Suriye'de herhangi bir işte çalışmadıklarını, ilk defa Türkiye'de ücretli bir işte yer aldıklarını ifade etmektedirler.

Ücretli çalışmak dâhil olmak üzere, göç sonrasında karşılaşılan değişimleri, etkinlik alanlarını genişletmesi ve yeni tecrübeler sağlaması açısından olumlu olarak değerlendirmek, değişimin öznel iyi oluşa katkısını yansıtmaktadır. Söz konusu değişimlerden duyulan memnuniyet ve buna paralel olarak geleceğe ilişkin yeni beklentiler geliştirmek birbirini izleyen örüntüler olması itibariyle anlamlıdır. Suriye'den Türkiye'ye değişen şartları olumlu sonuçlarıyla tecrübe eden katılımcıların ifadelerinden örnekler aşağıda sunulduğu gibidir.

Sabah*: Burası biraz değişmeme imkan verdi. Okumamı sağladı, bir dil daha öğrenmemi sağladı. Tanımadığım insanları tanımaya, farklı dilleri tanımaya, böyle… Olumlu anlamda ben hayatla ilgili her şeyi öğrenmeye başladım. Ne doğru ne yanlış, hakkım olan ne olmayan ne. Yani böyle. Ders aldım, öğrendim, çıktım girdim, insanların nasıl yaşadığını gördüm. Öğrendim bunun ismi zulüm bunun değil. Böyle yani… Kurslara gidip gelerek, dil öğrenerek, okullarda… Yavaş yavaş tanıdıklarım olmaya başladı. Buraya merkeze gelmeye başladım, arkadaşlarım oldu. Benden daha büyük birilerini gördüm, öğretmenlerle görüştüm, uzmanlarla görüştüm yani. Bunlar beni değiştirdi… Çok şeyleri geliştirmeye çalıştım. Yine de daha fazlasını istiyorum. Daha fazla şeyler edinmek istiyorum*. (Yaş 28. Çalışmıyor.)

Muna: *Yani sosyal hayat kadınlar için Suriye'de iyi değildi biliyorsun. Hakkı yoktur, tamamen her şey ailenin istekleri doğrultusunda olur. Aile ne derse o olur. Kadının düşüncesi asla yoktur Suriye'de. Aile ne derse onu yapardık… Buraya gelmek istedim çünkü burada kadınların hakları var. Daha iyi, daha güzel. Yaşayabilir, okuyabilir. Bağımsız olabilir. Kadın da insandır yani. Kendileri nasıl isterse hareket ettiremezler*.(Yaş, 24; Ev temizliği)

Göç sonrası yeniden yerleşme sürecinde, sorumluluk sınırlarında ve etkinlik alanında yaşanan değişimleri algılama ve yorumlama konusunda katılımcılar arasında farklılaşmalar gözlenmektedir. Bu nedenle analiz sonuçları, değişimin öznel iyi oluşa katkı ve yüklerinde, kadınların bireysel değerlendirmelerinin ve öznel deneyimlerinin göz ardı edilemeyeceğini göstermektedir. Öyle ki, toplumsal cinsiyete ilişkin daha geleneksel bir tutum benimsendiğinde, cinsiyet rolleriyle bağdaşmayan istihdama katılmak, evin sınırlarını aşan ve daha çok erkek üyeye biçilen sorumlulukları üstlenmek gibi değişimleri olumsuz değerlendirmişlerdir. Katılımcıların toplumsal cinsiyet algısındaki farklılaşmaların büyük ölçüde eğitim seviyesinden, yaş faktöründen ve içine doğdukları sosyal çevrede benimsenen cinsiyet rol kalıplarından etkilendiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda eklenen rollerin (söz gelimi emek piyasasına katılım koşullarının) niteliği, o rolün iyi oluşu hangi yönde etkileyeceği üzerinde belirleyicidir. Öyle ki, katılımcıların önemli bir bölümünün geçmiş ya da mevcut istihdam tecrübelerinde düşük gelirle ve statüyle, fiziksel yükü bakımından emek yoğun işlerde olumsuz koşullarda çalışmış ya da çalışmakta oldukları anlaşılmaktadır. İstihdama katılan ve katılmayan kadınların çalışmaya yönelik tutumları "Çalışmak hakkında" başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Değişimi olumsuz algılayan katılımcı ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda sunulduğu gibidir.

> Karima: *Doğrusu Suriye'deyken bu baskıları hissetmezdik. Yani Suriye'de baskı olduğunu hissetmezsin hayatta. Her şey bize gelirdi, adam kendisi sorumluydu, biz çıkmazdık doğrusu. Kocam bize getirirdi yemeği içmeyi. Her şey. Biz sadece evde, yemek, çocuklar, hatta çocuklara ilgi daha fazlaydı. Yani çok ilgileniyorduk onlarla. Mesela dersleri, eğitimleri, onlara ayıracak vaktimiz vardı. Şimdi sanki kafamız karışmış gibi*. (Yaş 35, Çalışmıyor)
> Farah: *İlk çalışmaya başladığımda tuhaf hissettim. Nasıl yani bir kadın, bizde Suriye'de kadın çalışmaz. Nadir görürsün çalışan kadın. Kadın daima evde, erkek çalışır. O gider o getirir, o her şey… Burada kadının kendisi her şey oldu. Gidiyorum çalışıyorum, yemek temin ediyorum. Yani bilmiyorum. İlk geldiğimde, şey hissettim, zordu, sonra alıştım*. (Yaş, 39; Çamaşırhane).

Bir diğer yandan göç sonrasındaki değişimleri olumsuz değerlendiren görüşlerden birinde kadınların davranışları üzerindeki kontrolün azaldığı ifade edilmektedir. Bu yeni bağlamda aile bütünlüğünün bozulduğu, boşanmaların arttığı, kadınları denetleyen toplumsal normlara aykırı birtakım davranışların yaygınlık kazandığı gibi değerlendirilmelerde bulunulmaktadır.

> Zeyneb: *Bu söylediklerin güzel ama bunu yanlış anlayanlar oldu maalesef. Bazıları özgürlüğü dışarı çıkmak, sigarasını yolda yürürken içmek olarak*

anladılar. Belki bir adamla görüşmeyi normal algıladılar. Bu yanlış çünkü bu yüzden yuvası yıkılan çok insan oldu. Genel anlamda Suriye'de erken evlenirler. Yani 15-14, evlenir. Bir tane kadın gördüm 25 yaşında boşanmış üç tane çocuğu var, terk etmiş. Sonra başka bir adamla evlendi, şimdi pişman dönmek istiyor kocasına ve çocuklarına. Böylesi zor. Özgürlük güzel yani ama onlar bunu yanlış yoldan anladılar. Aslında özgürlük akıl özgürlüğü, özgür biri hayatını ve durumunu anlar. Yani kocalarını terk edip gitmek değil. Çocuklar için yani. (Yaş 51, Çalışmıyor).

Göç sonrası yeniden yerleşme temasının *kazanım* alt temasında iyi oluşa katkı sunduğu anlaşılan güvenlik ihtiyacının karşılanması, yeni bir hayata başlama ve sosyal ortama uyum sağlama gibi gelişmeler ele alınmaktadır. Savaşın yarattığı en temel problem olan güvenlik eksikliği Türkiye'ye yerleşme sürecinin ardından giderilmiştir ve güvenli bir ortama erişmenin, katılımcıların iyi oluş sürecine ilişkin kazanımların başında gelen unsurlardan olduğu anlaşılmaktadır. Güvenlik kazanımına ilişkin ifade örnekleri sunulduğu gibidir.

Leyla: *Şimdi çok şükür güvende hissediyoruz, orada güvenlik yoktu, çok korkuyorduk. Burada çocukların güvenliğini sağladık çok şükür. Yani burada çocuğunu okula gönderdiğinde güven duyarsın, Suriye'de bir dönem çok korktuk, okula gönderirdik geri dönmez diye korkar olduk yani. Aniden bombalama olurdu aniden savaş olurdu yani. Hiç bir şey yokken ortam normalken birden bire varil inerdi mesela. Çıkardın bakardın insanlar ölüyor falan. Psikolojimiz bozulurdu, burada daha rahatız psikolojik olarak daha iyiyiz*. (Yaş 42, Çalışmıyor).

Farah: "Hamdolsun rahatız, bombalama olmaması falan açısından ama zor yani, yaşam olarak zor." (Yaş, 39; Çamaşırhane)

Bunun yanı sıra katılımcıların uyum ve sosyalleşme yönündeki motivasyonları göze çarpmaktadır. Katılımcıların bir bölümü Türkiye'nin Suriye'den farklı olarak kadınların ev dışında daha fazla zaman geçirmesine zemin yarattığını vurgulamakta ve bunu göç sonrası yeniden yerleşme sürecinin öznel iyi oluşa katkı sağlayan bir kazanımı olduğunu yansıtmaktadır. Suriye'den Türkiye'ye bu değişimin zaman zaman zorunlu şartların bir sonucu olduğu; bir diğer taraftan bunun kadınlar açısından daha özgür ve kendini geliştirmeye fırsat veren bir ortam yarattığı görüşü dikkat çekmektedir. Mültecilere ve göçmenlere yönelik faaliyetler yürüten sivil toplum kuruluşlarınca düzenlenen etkinliklerin, kadınlara kişisel donanımlarını arttırmak yönünde katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu faaliyetlerin bir diğer kazanımı, göçmen ve yerli gruplar arasında olumlu temasları beslemesi bakımından etkili bir sosyal bütünleşme araçları olarak işlev görebilmeleridir.

Mahabat: *Şimdi ben ilk aşmada biraz zorlandım. Gurbet, biraz gurbet. Kimseyi tanımıyorum burada sadece buradaki akrabalarımızdan kimseleri tanıyorum.*

Yani buraya geldiğim ilk sene çok depresyonda hissettim kendimi. Sonra dedim ki ben ortama uyum sağlamayı çok severim, nereye gidersem. Yani burada yaşayacaksın, bitti. Sonra burada yeni insanlar tanıdım, arkadaşlar edindim. Burada Waha'yı (İzmir'de göç alanında faaliyet gösteren bir dernek) tanıdım. Sonra burada etkinliklere katılmaya başladım, bütün etkinliklere katılmaya çalışıyorum, ufak şeyler de olsa. Sonra Waha ile birlikte çalışma fırsatım oldu. Ben sevdiğim işi tekrar yapmaya başladım. Yılda bir ya da iki kez olsa da sergilere katılıyorum. En azından oturmuyorum. Ben oturmayı sevmiyorum. Evet, ben ev kadınıyım ama bu yetmiyor. Yani mecburen gidip geleceksin, çıkacaksın, göreceksin insan içine karışacaksın. İnsanlarla bütünleşmenlazım. Ben hamdolsun bu konuda kendimi aktif görüyorum" (Yaş 42. Çalışmıyor.)
Samira: "*Şu anda evet mutluyum. Çünkü hayatım bir düzene girdi doğrusu. Kabul ettim tamam kocam yok. Çalışmayı öğrendim. Çocuklarım bu yeri öğrendi. Ben de ailem ile bir aradayım. Bu durumda rahat ve mutluyum. Bazen maddi olarak zorlanıyorum ama bir şey olmaz, kimse yoktur ki maddi zorluklar yaşamasın. Bu normal bir durum*.(Yaş, 43; Tekstil)

3.2.2. Kültürleşme

Bu başlık altında hem ücretli çalışan hem çalışmayan kadınların öznel iyi oluşu üzerinde etkili olabilecek kültürleşme süreciyle ilişkili iki tema belirmektedir. Kültürleşme sürecinin birey düzeyindeki etkileri *psikolojik çıktılar* olarak adlandırdığımız tema altında, gruplar arası ilişkiler düzeyindeki etkileriyse *İlişkisel Çıktılar* adlı tema kapsamında ele alınacaktır. Temalar ve ilişkili başlıca kodlar Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5:Kültürleşme Kapsamındaki Temalar ve İlişkili Kodlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Psikolojik Çıktılar: Kültürleşme süreci, kişinin ruh sağlığı ve iyi oluşu üzerindeki etkilerine işaret eden kültürleşme stresi, memlekete duyulan özlem, kaygı ve yabancılık hissi gibi unsurlar bu tema altında toplanmıştır. Görüşmecilerin önemli bir bölümü savaş ortamının ve göç sürecinin yaratmış olduğu etkilerden kaynaklı, Türkiye'ye yerleştikten sonra psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Ancak az sayıda katılımcı göç sonrasında psikolojik destek aldığını ifade etmiştir. Analizler, kültürleşme sürecinin yarattığı kaygı, yabancılık gibi sorunların bir arada bulunduğu ve anlamlı bir örüntü yarattığını göstermektedir.

Neval: "Zorluklar yani, burada özgür değilim. Suriye'de dil kendi dilimizdi, her şeyi konuşabiliyorduk. Burada yapamıyoruz, ülkemiz değil. Yapamayız, her ne kadar olursa biz göçmeniz bizim ülkemiz değil. Sesimizi yükseltemeyiz, sorun çıkaramayız. Hakkımız fazla yok." (Yaş 37, Çalışmıyor)

> Maya: *Her şey değişti, orada üniversite bitirdim, staj görüyordum ve göreve başlamak için bekliyordum. Tamam dedim ben 12-13 yıldır yoruldum, tamam ben okulu dersleri bitirdim, üniversiteyi bitirdim, şimdi hayata atılacağım diyordum. Kendime yeteceğim, kendimden sorumlu olacağım diyordum. Geleceğimi sağlama alacağım, en sonunda kendimi teminat altına aldım. Yaşamımı, mesela kendime bir özel yer açmayı düşündüm. Böyle yani, sonra savaş başladı. Her şey tersine döndü. Şimdi benim kardeşim eczacı, iki yıl okudu tamamlayamadı. Mobilyacı oldu burada. Gelecek kayboldu."* (Yaş, 31.5; Öğretmen)
>
> Latifa: "*Dediğim gibi bir yabancı bir yerden geldim. İlk dönemde çok yoruldum. Dil çok önemli iletişim anlamında. Suriye'de bir hayatım var. Çevrem var. Buraya geldim. İlk dönem çok zordu depresyona girdim hatta. Oturdum, düşün düşün durumun nasıldı. Suriye'de ev sahibiydim, şimdi burada kiracı oldum çok zordu benim için çok zor. Hatta çocuklarım için, tam bir şok*. (Yaş, 45; Yaşlı-Hasta bakımı)

İlişkisel Çıktılar:Kültürleşme başlığında, göçmenlere yönelik reddedici ve olumsuz tutumların bir sonucu olarak açığa çıkan önyargı, ayrımcılık ve dışlanma gibi deneyimler bu tema altında ele alınmıştır. Türkiye'de göçmen ve kadın kimliğini hedef alan olumsuz deneyimlere ilişkin anlatılarından, katılımcıların etnik kimliklerine yönelik algıladıkları ayrımcılığın cinsiyet kimliğine dönük ayrımcılık algısından daha belirgin olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer deyişle sosyal hayatta ve gündelik yaşamda karşılaştıkları olumsuz deneyimlerin kadın olmaktan çok Suriyeli olmaktan ileri geldiği kanısı katılımcılar arasında yaygındır. Etnik kimliğe yönelik algılanan ayrımcılığın gündelik yaşamda hak ihlalleri, alay edilme, emek gaspı,

önyargıya maruz kalma gibi biçimleriyle karşı karşıya kaldıkları anlaşılmaktadır. Çalışan katılımcıların iş yerinde yaşadıkları ayrımcılık deneyimlerine "Çalışma Hayatı" başlığı altında yer verilmektedir. Ücretli çalışan ve çalışmayan katılımcıların gündelik yaşamda, sosyal alanda ve kamusal hizmetlere erişim sürecindeki deneyimlerine ilişkin ifadelerinden örnekler aşağıda sunulduğu gibidir.

> Ruveyda: *Bir şey daha var diş hastanesine gittim bir kere, kadın bir doktor var, o bize çok hakaret etti. Suriyelilere çok hakaret ediyor. Hala yaralı dişim. Dişim ağrıyor diye gittim, Suriyeli olduğumu anladı. Konuşmaya başladı işte siz en ufak bir ağrınız olsa hemen doktora koşuyorsunuz, bedava bilmem ne. O böyle konuşurken elindeki alet yanağıma geldi. Benim ağzım açık ne cevap verebiliyorum ne bir şey. Yani iğneyi bana vurduğunda, yani gâvur öyle yapmaz*. (Yaş, 32; Ayakkabıcılar sitesi)
>
> Wafaa: *Benim oğlum ayrımcılıkla okulda karşılaştı. Çocuklara dedim ki Türkçe olarak, oynayın onunla da, dedi ki biz Suriyeli çocuklarla oynamayız. Ben böyle, kahroldum. Yani neden, benim oğlum Türkçe biliyor olsaydı çok üzülürdü, belki psikolojisi bundan olumsuz etkilenirdi. Belki artık gitmek istemezdi anaokuluna. Zaten korkuyordu oraya gitmekten. Ben çocuğu suçlamıyorum, çocuk sonuçta, bir şey bilmiyordur. Ama ailelerden kaynaklanıyor. Bu fikri onlar ekti çocukların kafasına. Ben sana söylüyorum bütün Suriyeliler birbiri gibi değil. Bütün Türklerin aynı olmadığı gibi. Bazı Suriyeliler var mesela benim oğlum onlarla oynamak istemez. Yani aynı şey, Türk olsa ve kötü olsa yine oynatmam oğlumu onunla. Ama alenen bütün insanları bir tutmak mı*? (Yaş 29, Çalışmıyor)

Diğer yandan yakın çevre, ailenin diğer fertleri gibi çeşitli kaynakların paylaştığı olumsuz deneyimler, *diğer Suriyelilerin* sosyal yaşamda karşı karşıya kaldığı ayrımcılığa tanıklık etmek, katılımcıların birtakım kaçınmacı davranış biçimleri geliştirmesiyle sonuçlanmaktadır. Aşağıdaki alıntıda da aktarıldığı üzere olası bir ayrımcılık yaşantısını önlemek amacıyla sosyal alanda *istendik* şekilde davranma veya etnik kimliğini gizleme gibi stratejiler izlenebildiği anlaşılmaktadır.

> Sabah: *Ama ben evimde sokağımda, etrafımdaki arkadaş ve komşularımdan (ayrımcılık) görmedim. Çünkü ben yanlış davranmak istemem. Çünkü birine eğer yanlış davranırsan ayrımcılık görürsün, sana senin yanlışından daha fazla ayrımcılık gösterir. Ama eğer bir yanlış gördüğünde, boş ver, sorun değil, tamam Allah afiyet versin dersen, kusuruma bakma falan, seni tatlılıkla davranıyor görünce kendisi yanlış yapmaktan utanır. Çok şükür mahallemde, evimde bir şey yok ama dışarıda görüyorum. Çocuklarımın okullarında çok şey bulursun*.(Yaş 28, Çalışmıyor).

Şadya: "Yoldayken sessiz kalıyorum. Çok Arapça konuşmuyorum." (Yaş 27. Çalışmıyor).

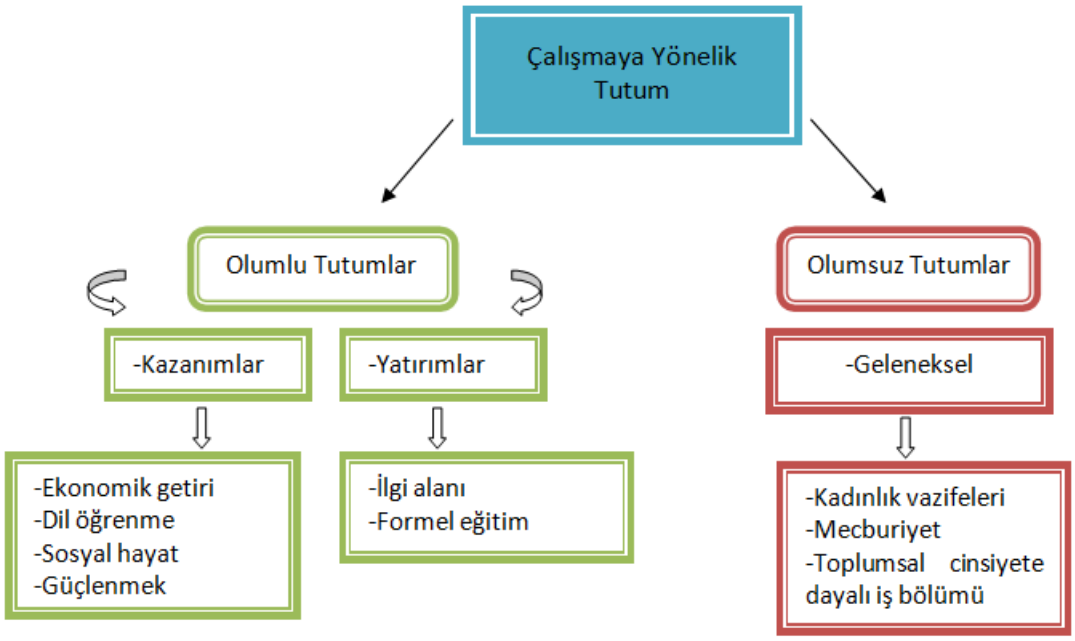
3.2.3. Çalışmaya Yönelik Tutumlar

Bu başlık altında çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınların çalışmak hakkındaki görüşlerine; kadınların çalışmasına yönelik yakın çevrenin tutumlarına ilişkin temalar incelenmiştir. Çalışmak hakkındaki tutumları yansıtan temalar ve alt temalar üç alt başlık altında ele alınmıştır.

3.2.3.1.Ücretli Çalışan Kadınların Çalışmaya Yönelik Tutumları

Bu başlık altında ücretli çalışan Suriyeli kadınların istihdam hakkındaki görüşlerine ilişkin temalar incelenmiştir. Çalışmak hakkındaki tutumları yansıtan temalar *olumlu tutumlar* ve *olumsuz tutumlar* olmak üzere iki başlığabölünmüş; olumlu tutumlar teması kendi içinde *kazanım* ve *yatırım*; olumsuz tutumlar teması ise geleneksel görüş olarak alt temalara ayrılmıştır. Temalar ve temalara ilişkin kodlar Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6: Ücretli Çalışan Kadınların Çalışmaya Yönelik Tutumlar Kapsamındaki Temalar ve İlişkili Kodlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Olumlu Tutumlar: Suriyeli kadınların çalışma hayatını hangi nedenlerden ve hangi açılardan olumlu değerlendirdikleri konusu bu başlık altında analiz edilmiştir. Olumlu görüşler *kazanım* ve *yatırım* alt temaları altında detaylandırılmıştır.

*Kazanım*alttemasıücretli bir işte çalışıyor olmanın getirileri üzerinde yoğunlaşan görüşleri içermektedir. Bu tema altında çalışmanın aile ekonomisine, dil öğrenmeye, sosyal hayata dâhil olmaya katkısı vurgulanmaktadır. Bu anlamda çalışmanın, Suriyeli kadınlar açısından dış dünyaya açılan bir kapı işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Bu tema ile kadınları çalışmaya sevk eden unsur olarak *güçlenmek* motivasyonunun bir arada görüldüğü söylenebilir. Kadının çalışmaya başlamasıyla birlikte aile içindeki konumunda da değişimler gözlenebilmektedir. Ücretli bir işte çalışmanın sosyal ve psikolojik kazanımlarını ve kadının aile içindeki statüsüne katkılarını örnekleyen alıntılar aşağıdaki gibidir:

> Latifa : *Daha güçlü ve kendinden emin olunca, tabi karar benim elimde yani. Şimdi bu yabancı yerde ben ondan (eşinden) daha iyi dil biliyorum yani. Gidiyorum-geliyorum ondan daha iyi biliyorum. İnsan mecburen güçlenmeli yani. Bana daha çok saygı duymaya başladı aksine. Karşımda durmadı yani… Ben önceden karar vermiştim. Kendimi ispat etmek için. Sürekli ah edip evde oturmamak için, işte ben Suriye'den savaştan geldim, ağlayayım depresyona gireyim, oturup kendime ağlayayım işte benim durumum çok iyiydi falan. Güçlü olmaya karar verdim ve gerçekten ben o kadar savaş oldu kader böyle Suriye'den buraya geldik. Benim dil öğrenmem lazım. Daha güçlü olmam lazım. Kendimizi ispat etmemiz lazım. Yardıma muhtaç olarak kalmayalım. Kendi emeğimle para kazanmak istedim. Bu aşamaya gelene kadar çok uğraştım, çok iş aradım.* (Yaş 45; Yaşlı-Hasta bakımı)
>
> Ruveyda: *Çalıştığım zamanlarda kendimi psikolojik olarak çok rahat hissediyorum, insanlar görüyorum, gidip geliyorum. Bu bile yeterli. Ama çalışmayıp evde kaldığımda düşünceler tam tersine, çok düşünürüm, psikolojik olarak kötü hissederim. Bir dönem oldu, ne çalışıyorum ne çıkıyorum kendi kendime konuşur oldum, sıkıntıdan her şeyden. Ama çalıştığın zaman hem hafta sonunda emeğinin karşılığı olan parayı alıyorsun, ihtiyaçların falan varsa karşılıyorsun*. (Yaş 32; Ayakkabıcılar sitesi)

Yatırım alt temasını oluşturan argümanlarda icra edilen mesleğin, bir ilgi alanı olması ya da formel bir eğitim sonucu yapılıyor olması nedeniyle, katılımcının çalışmaya ilişkin tutumun doğal olarak olumlu olduğu vurgulanmaktadır. Katımıcıların sahip olduğu mesleği icra etmek, bilgi ve becerilerini kullanmak yönündeki motivasyonları bu alt temada önplana çıkmaktadır. Bu durum genelde beyaz yaka işlerde çalışan, üniversite eğitimi almış ya da kuaförlük gibi mesleki eğitimden geçmiş kadınlar arasında gözlenmektedir.

> Ayla: *Çalışmak sayesinde benim özel girişimlerim olur, kocama ve çocuklarıma yardım edebilirim. Bu açıdan yani, bir de çabalarımdan sonra, kendim için bir şey yapmış olurum. ...Daha önceden yapmış olmam gereken bir şey gibi*

hissediyorum, maddi ve manevi faydaları var… Yaptığım kremler basit düzeyde hastalıklara iyi geliyor. Arkadaşlarım ve bazı müşterilerim alıyordu o kremleri Suriye'deyken tabi. Burada denemedim… Evet yani çalışmaya hevesim var. (Yaş 31; Kuaför/Kozmetik)

Olumsuz Tutumlar: Suriyeli kadınların çalışma hayatını hangi nedenlerden ve hangi açılardan olumsuz değerlendirdikleri konusu bu başlık altında analiz edilmiştir. Olumsuz görüşler geleneksel görüş alt teması altında detaylandırılmıştır.

Geleneksel görüş alt teması, çalışmanın kadınlık vazifelerinin aksatmasına neden olduğu ve kadın için fazladan yük teşkil ettiği görüşünü temsil etmektedir. Bu görüşe sahip olduğu halde çalışıyor olan kadınları iş aramaya yönlendiren temel motivasyonun "mecburiyet" olduğu tespit edilmiştir. Özellikle ilk defa Türkiye'ye göç sonrasında çalışan kadınlar açısından, ailede çalışan başka (erkek) birey olmaması veya çalışan üyelerin sağladığı kaynakların yetersiz kalması gibi faktörlerin zorunlu olarak kadınları iş arayışına yönlendirdiği anlaşılmaktadır.

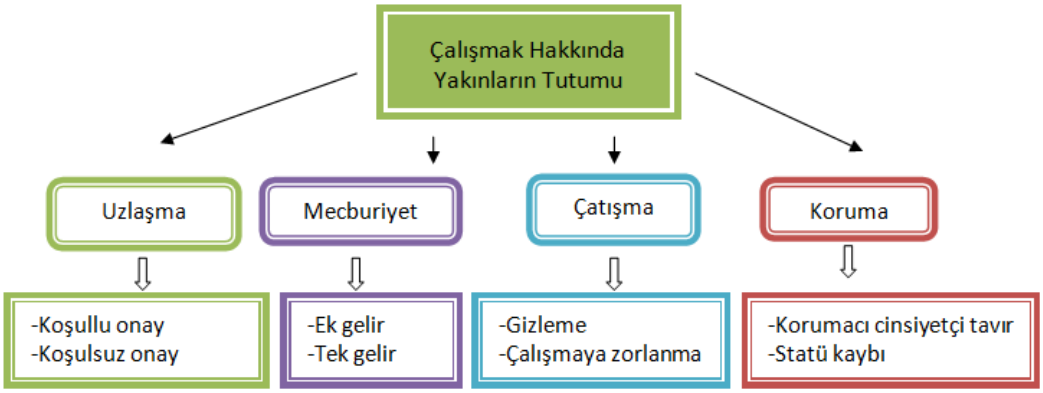
Nour: *Yani bizde benim bildiğime göre iş kadının değil erkeğin, zorluk nedir kadın kendinden daha büyük bir yükün altına giriyor. İş hep bizim sorumluluğumuzda oldu. Bu benim zorlandığım şey, her şey benim omuzlarıma yüklendi. Bazı kadınlar var evlerinde oturuyorlar kocaları çalışıyor.*(Yaş 39; Çamaşırhane)

Rima: *Ben kendimi kadın gibi hissetmiyorum. Kendimi hem kadın hem de erkek gibi hissediyorum aynı anda. Bu sorumlulukların kendi ülkemizdekinden daha fazla olduğunu hissediyorum… Psikolojik olarak sürekli yorgunum. Canım hiç ama hiç bir şey istemiyor. Canım ne erkek istiyor, ne yemek istiyor, ne giyim istiyor. Kendimi sürekli sıkılmışhissediyorum. Hatta işte de olsam evde de olsam sıkılmış hissediyorum. Kendimi böyle psikolojik olarak rahat hissetmiyorum*. (Yaş 39; Nakış)

3.2.3.2.Ücretli Çalışan Kadınların Çalışmasına Yönelik Yakınlarının Tutumu

Kadının çalışması hakkında yakın çevresini oluşturan eş ve aile bireylerinin tutumuna ilişkin temalar bu başlık altında incelenmiş, *uzlaşma, mecburiyet, koruma* ve *çatışma* olmak üzere dörttema tespit edilmiştir. Temalar ve temalara ilişkin kodlar Şekil 7'de gösterilmiştir.

Şekil 7: Kadınların Çalışmasına Yönelik Yakınlarının Tutumu Kapsamındaki Temalar ve İlişkili Kodlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Uzlaşma: Yakınlarının kadının çalışıyor olmasını onayladığı görüşü ifade etmektedir. Kadının çalışmasına dair onay, belli şartlar yerine getirildiği müddetçe verildiğinde bu durum koşullu onay olarak kodlanmıştır. Burada, kadının *kadınlık vazifelerini ihmal etmediği sürece* çalışmasında bir sakınca olmadığı anlamını içermektedir.

> Ayla: *Şimdi o (eşi) erkek. Bizim kurallarımız sizinkilerden farklı. Burada kadın işte erkek gibi. Bizim Suriye'de çocuklar konusunda sıkıntı yoksa çalışılabilir. Yani ben çocuklarıma ve kocama hakkıyla bakabiliyorsam bu şekilde evin dışına çıkabilirim. Benim bir taktik ve düzenim vardır, yani çocuklarıma ve kocama karşı sorumluluklarımı yüzde yüz yerine getirebiliyorsam çıkıp çalışmamda sorun yoktur*. (Yaş 31; Kuaför/Kozmetik)

Koşulsuz onayda ise bir üst başlıkta *yatırım* olarak adlandırdığımız temaya benzer şekilde, kadının bir eğitim ya da mesleki beceri arka planı olmasından kaynaklı olarak, çalışacak olmasının yakınları tarafından da beklenen ve kabul gören bir durum olduğu görüşü temsil edilmektedir.

> Maya: *Ben Suriye'den beri görevim var çalışacağım yani. Maaşım var çalışacağım yani devlette. Bizimkilerde öyle kız çalışmaz diye bir düşünce yok. Öyle olsa okumazdım hatta. Bağnaz insanlar var mesela. Kız altıncı sınıfa ulaştı mı evde. Kocam da özgür düşünür, onda da o katılık yok. Benim hem ailem tarafından hem kocamın ailesi tarafında böyle şeyler yok. Her birey istediği şeyi yapabilir keyfince*.(Yaş 31.5; Öğretmen)

Mecburiyet:Kadının ailede tek çalışan olması ya da sağladığı ek gelire duyulan ihtiyaç ön plana çıkarılmaktadır. Burada kadının çalışması ailesi ve yakınları tarafından ekonomik zorunluluklar çerçevesinde kabul görmektedir.

Farah: " (Eşim çalışmama) **…**başta karşı çıkıyordu. Sonra durumları gördü, zor yani. Dedim ki biz yabancı bir ülkedeyiz yani. Ülkemizde değiliz yani bana zor mor diyesin. Yani insan yaşayacak, çocuklarını yaşatacak. Tamam dedi. En son ikna oldu." (Yaş 39; Çamaşırhane)

Koruma: Kadınların çalışmasına ilişkin tutumlarda kadınların çalışmasının yakınları tarafından kanıksanamadığı görüşleri dile getirmektedir. Bu temanın kapsadığı görüşlere göre kadınların çalışmasına karşı duruş aile üyelerinin korumacı cinsiyetçi tavırdan kaynaklanmaktadır.

Rima: "Zordu onun (eşi) için çok zordu yani kadın çalışıyor, adam evde oturuyor olsun kadın çalışsın. Çok zordu onun için." (Yaş 39; Nakış atölyesi).

Ya da erkeğin cinsiyetler arası statü dengelerini muhafaza etmeye çabasını yansıtmaktadır. Her iki açıklamanın da temelinde, kadının çalışmasının toplumsal cinsiyet statüleri üzerindeki potansiyel etkiye karşı duruş söz konusudur.

> Nour: *…(Çalıştığımı) Erkek kardeşlerime söylemedim, sadece anneme. Önce üzüldü, sonra ne yapacaksın ki dedi. Olabilir dedi, çocukların için. Erkek kardeşlerime söyleme dedim. Ben bilirim onlar çok üzülür… Kocam diyor ki çalışmaya başlayayım durumumuz düzelsin ben seni işe göndermeyeceğim. Evinde oturacaksın*. (Yaş 39; Çamaşırhane)

Çatışma: Çalışma konusunda katılımcıların tutum ve kararlarının, aile üyelerinden biri ya da birkaçının görüşüne ters düşmesi ile kendini göstermektedir. Çatışma hali özellikle fiziksel olarak uzakta bulunan aile üyelerinden çalıştığını gizleme ile kendini gösterebilmektedir.

Farah: " Suriye'deki ailem çalıştığımı bilmiyor. Zor gelir onlara. Zor onlar için kabul etmezler… Bir şey düşünmezler yani, neden derler, sen neden çalışıyorsun. Neden böyle derler." (Yaş 39; Çamaşırhane)

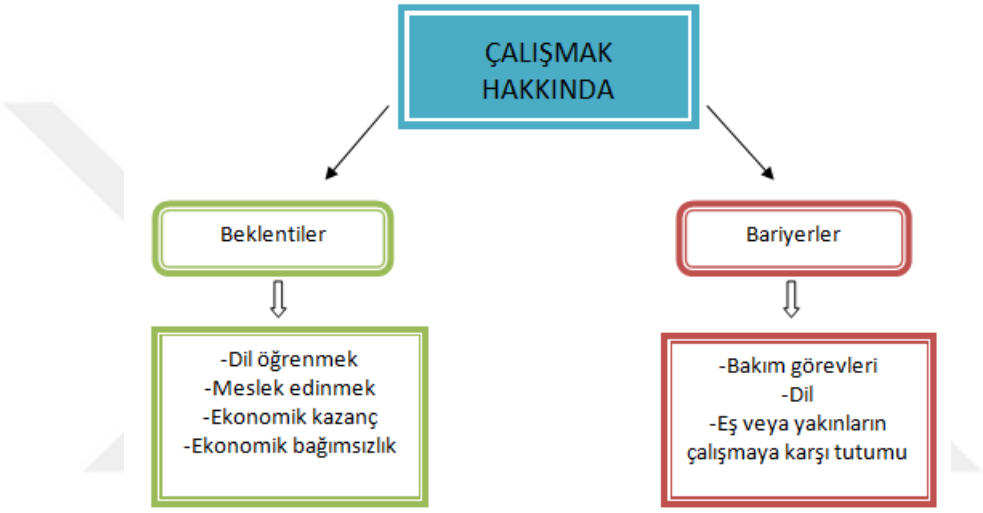
Çatışma teması, kadının çalışmak istemediği halde çalışmaya mecbur kaldığı durumlarda da ortaya çıkmaktadır.

> Muna: *Buraya geldik buradaki hayat zor, çalışmak gerekiyor falan. Dedim ki gel ikimiz çalışalım ve yaşayalım. Nasıl çalışacağız, iş burada çok zormuş, kendisi çalışmayacakmış. Kendisi evde oturdu ve beni mecbur etti çıkıp çalışmaya tek başıma. Çalışıp ona veriyordum. Yani uzun bir zaman böyle kaldık. Sonra ben yapamadım yani nasıl o evde otursun ben çalışayım? Bazı günlerim oldu beni dövüp zorla işe gönderdiği oldu. Sen çık çalış derdi, alıştı benim çalışmama ve kendisinin evde oturmasına*. (Yaş 24; Ev temizliği)

3.2.3.3.Ücretli Çalışmayan Kadınların Çalışmaya Yönelik Tutumları

Mevcut durumda herhangi bir işte çalışmayan katılımcıların çalışmak hakkındaki görüşleri analiz edildiğinde iki tema belirmektedir. Temalara ilişkin görsel Şekil 8'de sunulmuştur.

Şekil 8:Ücretli Çalışmayan Kadınların Çalışmaya Yönelik Tutumları Kapsamındaki Temalar ve İlişkili Kodlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Beklentiler: Demografik verileri sunduğumuz tabloda yer verdiğimiz üzere çalışmayan örneklem grubundaki katılımcıların 6'sı ilk defa göç sonrası süreçte Türkiye'de ücretli bir işte çalışma deneyimi yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Yine tabloda da yer aldığı üzere katılımcıların bu işlerde çalışma süreleri 3 hafta ile 1 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların çalışma hayatını sona erdiren nedenlerin başında doğum, evlilik, evin erkek üyelerinden birinin iş bulması gibi gelişmeler yer almaktadır. Hem Türkiye'de geçmiş iş tecrübesi bulunan hem de bulunmayan çalışmayan grup katılımcılarının önemli bir kısmı çalışmak hakkında olumlu görüş bildirmektedir. Çalışmaya yönelik olumlu görüşlerin çalışma hayatından dil öğrenmek, meslek edinmek ve güçlenmek gibi beklentilerle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Göç sonrasında kötüleşen ekonomik standartları yükseltme zorunluluğunun, kadınları istihdama yönlendiren en temel motivasyon olduğu

anlaşılmaktadır. Yanı sıra kadınların ücretli bir işte çalışmaktan güçlenmek, bireysel kaynaklarını artırmak yönündeki beklentileri de göze çarpmaktadır. Katılımcıların ücretli bir işte çalışmaktan beklentilerini örnekleyen ifadelere ilişkin alıntı aşağıda sunulduğu gibidir.

> *Majida: Yani ben buradaki hayatı nasıl mı görüyorum? Şahane! Ama sana dedim, bundan farklı olmak isterdim… İlk önce Türkçe öğrenmek isterdim. Elimde bir meslek olsun isterdim. Şöyle mesela sabah erken kalkayım… Bir mesaim olsun. Arkadaşlarımla gideyim, geleyim. Böyle severim yani. Yani sizin gibi işte siz nasılsanız. (Yaş 41. Çalışmıyor).*

Aile fertleri Suriye'de kalan bir katılımcının ücretli bir işte çalışmaktan beklentilerini ifade eden alıntı aşağıda sunulmuştur.

> Sabah: *Benim Allah'tan başka güvenecek kimsem yok. Eğer bir şey olursa, korkuyorum bir şey olursa diye. Eğer evimde, kocamla, biriyle sorunum olursa burada kimsem yok, ne ailem ne akrabalarım, ne de kimse, hiç. Korkuyorum eğer bana bir şey olursa ben nereye giderim? Eğer oğluma bir şey olursa bir sorun olursa çocuklarıma, kocama bir şey olursa ben nereye gideceğim nerede ne yapacağım, bundan korkuyorum. İşte bu yüzden bir işe girmeyi çok istiyorum. Eğer bir şey olursa kendimi bu işe dayayabilirim. Kimsenin bana gel al demesini beklemem. Her ne kadar dersen, illa ki karı-koca arasında sorunlar olur. Eğer kadın sürekli kendini kocasından bekler hissederse, kocası bile olsa. Kendi ihtiyaçlarını karşılasın, ben bunu istiyorum.* (Yaş 28. Çalışmıyor)

Bariyerler: Toplumsal cinsiyete göre belirlenen normların ve ilişkilerin sonucu olarak ele alabileceğimiz birtakım engeller, Suriyeli kadınları ücretli bir işte çalışmak ve çalışmak yoluyla elde etmeyi umdukları birtakım beklentilere bariyerler oluşturabildiği görülmektedir. Dil öğrenmek, ekonomik anlamda bağımsızlaşmak, sosyal hayata katılmak şeklinde örnekleyebileceğimiz bu taleplerin çoğu zaman kadınların hareket alanı üzerindeki aile-eş kontrolü, bakım görevleri gibi engellere takılmaktadır. Bu bariyerlerin göçmen kadınları, refahını destekleyecek ve iyi oluşuna katkı sunabilecek şartlardan uzaklaştırdığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden alıntılar aşağıda sunulmaktadır.

> Sabah: *Çok istiyorum çalışmak. Ama bir şey bulamıyorum hem bana hem çocuklarıma-aileme uygun olan. Çünkü küçük çocuklarım var... İstiyorum, yani bir işim olsun isterim. Kocam bu neslin insanı değil biraz eski (kafalı). O ister ki işim sadece kadınların olduğu bir fabrika olsun. Karışık olmasın erkekler kadınlar. Yani burası gibi sadece kadınların olduğu bir yer olsun. Buraya geliyorum, gelen giden çok erkek yok. Böyle yani bu şekilde*. (Yaş 28, Çalışmıyor).

Bir diğer açıdan, özellikle göç edilen kültürün diline ilişkin sorunların, sosyal yaşamda var olmak, gündelik işlerini sürdürmek, çalışma hayatına katılmak ve kendini kamusal alanda ifade etmek gibi süreçleri olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

> Şadya: *Güzel, uyum sağlarsan, mesela benim ve kocamın aynı anda çalışabileceğimiz bir imkânımız olsa, durumumuz ve hayatımız yürür. Yani burada krallar gibi yaşarız. Ama öncelikle dil bilmiyorum. İkincisi çocuklarım. Çocuklarımı bırakabileceğim bir yer yok. Bu iki şey benim için en zor şeyler. İşte bu yüzden Avrupa'ya gitmek istiyorum diyorum…* (Yaş 27. Çalışmıyor).

Ücretli çalışmayan katılımcıların arasında Türkiye'de bulunduğu süreçte geçici olarak gelir getirici bir işte çalıştığını ifade eden kadınların deneyimleri, bakım görevlerinin ve toplumsal cinsiyet normlarının çalışma hayatına olumsuz etkileriniortaya koymaktadır. Aşağıdaki alıntı, çalışan kadınların annelik vazifelerini gerektiği gibi yerine getiremeyeceği algısını yansıtmaktadır.

> Şadya: *Üzülüyordum, çocuklarımdan uzak olduğum için. Yani çocuklarımın bana ihtiyacı olan dönemde, ne doğru ne yanlış onlara öğretmem gereken vakitte yanlarında değildim. Yani ağlayarak çalışıyordum. Çocuklarım, çocuklarımı istiyorum diye, öyle. Çalışmaya mecburdum, aynı anda çocuklarımdan da uzak kalıyordum. E psikolojim çok bozuldu, en son tamam dedim çalışmak istemiyorum. İşi bıraktığım gün, sorunlar başladı. Ödememem gereken faturalar falan var, ev sahibi her ne kadar beklediyse de, sonra hakkını istiyor. Mecburen bir yolunu bulup ödeyeceğim*. (Yaş 27, Çalışmıyor).

Kadınların ücretli bir işte çalışması yalnızca annelik görevlerinin ihmal edildiği algısında olduğu gibi kadının cinsiyet rolleriyle sınırlı bir etki yaratmamaktadır. Bu etki aynı zamanda erkek cinsiyet rollerini sekteye uğratmasıyla da norm dışı algılanmakta ve çalışan kadınların eşlerinde olumsuz duygular yaratabilmektedir.

> Karima: *Zamanında bir ay çalışmıştım. O dönemde bu ona ağır geldi. Ben sinirli olmazdım, bana derdi ki 'Sen niye sinirlisin, çalışıyorsun diye mi? Bana mı yapıyorsun bu tavrı, yani sen çalışıyorsun diye mi asabisin yani?'. Ben sinirli değilimdir, yani normaldir hayat. Hassaslaşıyordu yani çalıştığım vakitlerde*. (Yaş 35, Çalışmıyor).

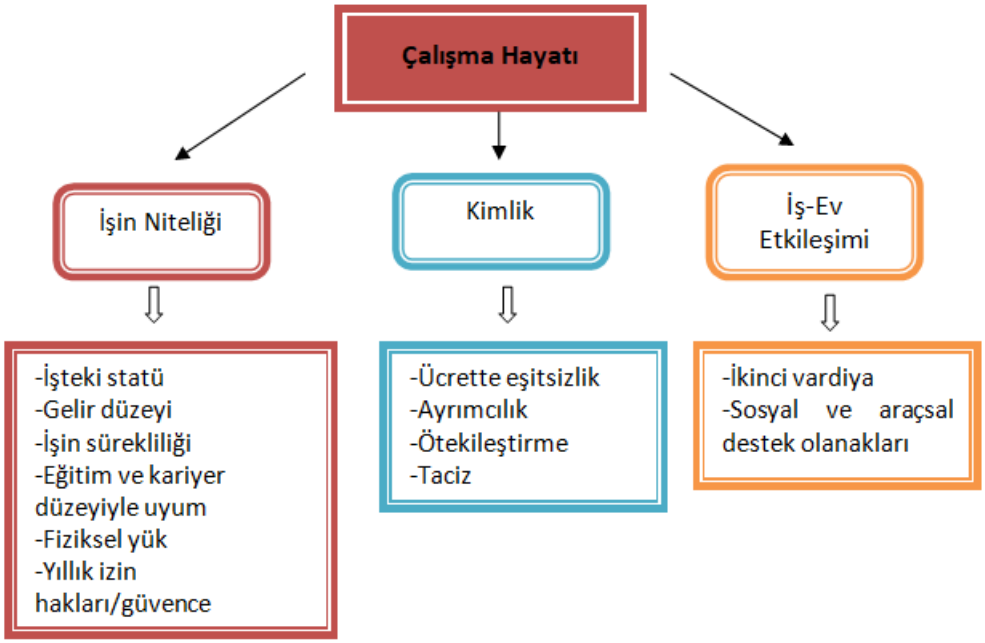
3.2.4. Çalışma Hayatına Karşı Ev Hayatı

Bu başlık altında, öznel iyi oluşa etki eden faktörler çalışan kadınlar açısından çalışma hayatı, çalışmayan kadınlar açısındansa ev hayatı çerçevesinde ele alınmaktadır.

3.2.4.1.Ücretli Çalışan Kadınların Çalışma Hayatı

Görüşmelerde çalışma hayatına ilişkin temalar, *çalışılan işin niteliği, kadın ve göçmen kimliği, iş-ev etkileşimi* olarak adlandırılmıştır. Temalar ve temalara ilişkin kodlar Şekil 9'da gösterilmiştir.

Şekil 9: Ücretli Çalışan Kadınların Çalışma Hayatı Kapsamındaki Temalar ve İlişkili Kodlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışılan İşin Niteliği: Katılımcıların sürdürmekte oldukları işin özelliklerinin bütün görüşmelerde vurgulandığı belirlenmiştir. Bu anlamda çalışılan işteki statü veya pozisyon, işten sağlanan gelir düzeyi, işin kalıcı ve sürekli olup olmaması, çalışmanın yarattığı fiziksel yük, çalışılan işin eğitim ve kariyer düzeyiyle uyumu, sosyal güvence ve resmi izin hakları gibi konu başlıklarının katılımcılar tarafından ön plana çıkarıldığı belirlenmiştir. İşin niteliği ile yakınmalar genel anlamda düşük statülü ve gelirli, daimi olmayan, mesai saatleri uzun, fiziksel yorgunluk yaratan, eğitim düzeyini yansıtmayan, herhangi bir sosyal güvence ya da yıllık izin hakkından yoksun çalışma şartlarındaki katılımcılar arasında görülmektedir.

Aşağıdaki alıntı uzun mesai saatlerinin, işyerinde ayrımcılık ve olumsuz davranışlara maruz kalmanın ve iş-kariyer uyumsuzluğunun katılımcılar üzerindeki etkilerini örnekler niteliktedir.

> Samira: *Burada çalışmaya başladığımda ne yaptığımı bilemiyordum. Daha önce hiç böyle yerlere dâhil olmamıştım. Dilim azdı, işi bilmiyordum maaşlar azdı. Getir, götür, koy diye sesleniyorlardı. Davranışları zordu, kötüydü. Bana zor geliyordu. Bazen eve dönüyordum hem yorgun hem üzgün. Durmadan ağlıyordum, ağlıyordum. Biz çalışmaya mecburuz diyordum. Ben Suriye'ye döneceğim diyordum. Bitti. Döneceğim yani. Maaşım var, rahatım, öğretmenim, ayrıcalıklıydım, çok kibar muamele görüyorum… On- on iki saat. Sabah sekiz buçuk akşam yedi arası. Gömlek işinde bazen mesaiye kalırdık. İki saat*

fazladan çalıştırırdı bizi. Acil bir işi olduğunda bazen saat akşam ona kadar. Ve parasız. Bize izin isterseniz vereyim ama para yok derdi. Oğlum hasta izin istiyorum. Tamam, git sorun yok ama sonrasında parasız fazla mesai yaparsın. Haftalığı tam verirdi. Ama ben o hafta izin aldım bir saat hastayım ya da bir işim var diyelim. Sonra gelip onun yerine bir saat çalışmam gerekirdi. Bu şekilde tam haftalık alırdım. (Yaş 43; Tekstil)

Bir diğer alıntıda savaş nedeniyle eğitimini yarıda bırakarak erken yaşta çalışma hayatına dâhil olan katılımcının ifadeleri, düşük statülü bir işte çalışma deneyimini örneklemektedir.

Rola: *Patron ne istiyorsa yapman lazım. Paspas yap. Hemen paspas yapmalısın. Hiç konuşmamalısın. Çünkü ayakçıyız biz. Ayakçı konuşmaz, ne iş verilirse yapar. Beş sene aynı iş, evet bıktım biraz. Yani keşke Avrupa'ya gitsem, benim Suriye'den okul arkadaşlarım Almanya'ya Kanada'ya gittiler. Okuyorlar, üçüncü sınıfı bitirdiler. Okul bitti üniversiteye şimdi gittiler. Ben de Avrupa'da olsam onlarla aynı üniversitede olmam lazımdı*. (Yaş 19; Abiye atölyesi)

Güvencesiz ve kayıt dışı istihdamın bir sonucu olarak katılımcıların çalışma hayatında karşı karşıya kaldıkları en büyük sorunlardan biri emek gaspıdır. Çalışma karşılığında anlaşılan ücretin işveren tarafından ödenmediği durumların herhangi bir kanıtı olmadığı, bu nedenle yasal olarak hak arayışına gidilemediğini ifade eden katılımcılar, sıklıkla iş yeri değiştirmek durumunda kaldıklarını ifade etmektedir.

Rima: *Farklı yerlerde çalıştım. Türkiye'ye ilk geldiğimde yanında çalıştığım adam sekiz yüz liramı yedi. Bu dört yıl önce falandı. Sekiz yüz liramı yedi. Belki dolar o zaman iki buçuk liraydı. Yani diyeceksin ki o zamanlar üç yüz dolar ederdi. Sonra döndüm onun erkek kardeşinin yanında çalıştım. İşimin iyi olduğunu gördü, kardeşine gönderdi. O da dört yüz elli liramı yedi. Sonra bende psikolojik sıkıntılar oldu, artık bir iş yapmak istemedim*. (Yaş, 39, Nakış işçisi).

Bir diğer taraftan düzenli, görece yüksek gelirli, güvenceli ve nitelik gerektiren bir işte çalışan kadınların çalışma hayatına ilişkin görüşleri daha olumludur ve çalışmanın kazanımları daha sık vurgulanmaktadır. Aşağıdaki alıntıda nitelikli bir işte ve olumlu koşullarda çalışmakta olan bir katılımcı ücretli çalışmanın maddi ve sosyal kazanımlarını vurgulamaktadır.

Latifa*: Ben çalışıyorum çocuklar için gelecekleri için. Evet, yani güzel bir eğitim, iyi bir üniversite, güzel ev... Çok şükür şimdi ben evimi değiştirdim, o kadar iyi değildi, rutubet vardı. Güzel değildi yani, şimdi evimi değiştirdim, daha güzel güneş alan bir ev… Çok şükür maddi olarak faydalandım, hayatımı daha da güzelleştirdim. Daha güçlü oldum, kendime güvenim arttı. Hem aktif bir insan oldum hem de maddi olarak daha iyiyiz. Oturduğum yer hamdolsun güzel yani*… (Yaş, 45, Yaşlı ve hasta bakımı).

Kimlik: Kimlik teması altında, iş yerinde kadın ve göç kimliği ile var olmaktan kaynaklanan deneyimler üzerinde durulmuştur. Ücrette eşitsizlik, ayrımcılık, ötekileştirme ve taciz gibi olumsuz yaşantılar kimlik ile ilişkisi içerisinde

analiz edilmiştir. İşyerindeki kadın-erkek, Suriyeli-Türkiyeli dengesinin çalışma ortamının niteliğini belirleyen önemli faktörlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki pek çok görüşmeci çalışacağı işte aradığı ölçütlerden birinin çalışma ortamında sadece kadınların bulunması olduğunu ifade etmiştir. Bu talep çoğu zaman kadının eşinden, ailesinden ya da sosyal çevresinden geliyor olsa da, işyerindeki olumsuz yaşantılardan bazılarının işin etnik ve cinsiyet bağlamından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki alıntılarda kadın ve Suriyeli olarak çalışma hayatında yer almanın ücrette eşitsizlik gibi ayrımcılıklara ve taciz gibi olumsuz yaşantılara yol açtığını gösteren örneklere yer verilmektedir. Özellikle ücret konusunda çalışanlar arasında cinsiyete ve etnik kimliğe dayalı bir hiyerarşi bulunduğu ve Suriyeli kadınların en düşük ücrete tabi tutuldukları sıklıkla ifade edilmiştir.

> Rola: *Suriyeli kadın her zaman en az şeyi alıyor. Türk kadınla ben aynı işi yapıyorum, o altı yüz ben üç yüz alıyoruz. Benim iki katım alıyor. Bazen psikolojik olarak o kadar yoruluyorum ki, öyle konuşuyorum… Beş yıldır bıktım buradaki hayattan. İş zor, yorucu. Bazen insanlardan kötü kelimelere muamelelere maruz kalıyorsun. Bazen tek başına bir kız olduğunu görürler, babası yok erkek kardeşi yok, bunun arkasında kendisini koruyacak biri yok derler. Ve başlar rahatsız etmeye taciz etmeye. Ben ve kızım çok maruz kaldık böyle şeylere. Çok. Bazen bu yüzden iş bırakırım, devam edemem*. (Yaş 19; Abiye atölyesi)

Ağırlıklı olarak erkek işçinin istihdam edildiği ayakkabı sanayisinde, çalıştığı atölyedeki tek kadın olan görüşmeciden alıntılanan deneyim, işin cinsiyet bağlamının etkilerine işaret etmektedir.

> Ruveyda: *…Tek kadın benim. Zorluklar nasıl, sen bir kadın olarak tamamen erkeklerin olduğu bir ortamda çalışmak için biraz cesaret sahibi olmalısın… Sonra işyerinde varlığımı kanıtladım…Çalıştığım ilk dönemlerde bir adam vardı, sabah işe gittiğimde birkaç laf attı. Güzel kız falan gibi. İlk olarak bir şey demedim… Bir sonraki sefer aynı sözleri tekrar etti… Nasıl oldum yani, korku oldu bende… Bir hafta durdum, üçüncü kez tekrar edince artık dayanamadım. Cevap vermem lazım dedim... İlk defa, kendimi bilemiyorum nasıl hissettim. Tuhaf bir şey, ben ilk olarak yabancıyım. İkincisi eğer konuşursam türlü konuşmasam adam diyecek acaba böyle konuşmam hoşuna mı gidiyor. O zaman artıracak bu lafları. Yani eli kelepçeli biri gibi. En son tahammül edemedim kalktım patrona söyledim*. (Yaş 32; Ayakkabıcılar sitesi)

İş-Ev Etkileşimi: Örneklemimizdeki kadınların büyük bir bölümü, çalışan kadın olmak yanında anne ve eş rollerine de sahiptir. Bu durum, çalışma hayatından söz ederken ev içi süreçlerin de altının çizilmesiyle kendini göstermektedir. Ev içi sorumluluklardan bağımsız bir çalışma hayatı tasvir edilemiyor olması, çalışma hayatının iyi oluş üzerindeki etkilerini incelerken ev ve aile bağlamını göz önünde bulundurmayı önemli kılmaktadır. Özellikle çocukları küçük yaşlardaki anneler için

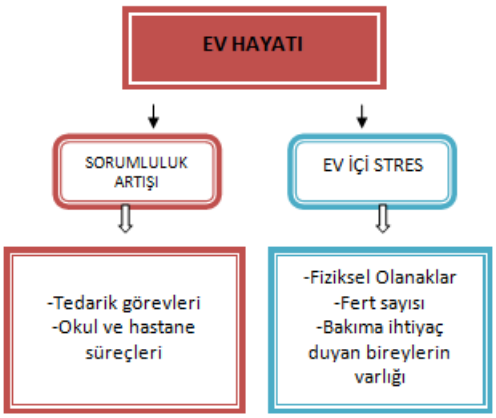
sosyal ve araçsal destek olanakları birincil derecede önemli görülmektedir. Bu kaynaklara erişimi olmayan ve özellikle anne olan kadınlar açısından ev içi sorumlulukların *ikinci vardiya*ya dönüşebildiği gözlenmektedir. Aşağıdaki alıntı, çalışan kadınlar açısından destek mekanizmalarından yoksun olmanın yarattığı çifte yükü örneklemektedir.

> Samira*:Mesela kocası olan kadınlar, ona yemek yapacak, onun yanında olacak, yani zor. Belki işten dönecek ve kocasını sinirli bulacak yani. Hatta o da çalışmışsa mesela. İşten gelecek bana bunu yap bana bunu getir. Hatta kadın da senin gibi yorgun. Ama bazı erkekler bunu takdir etmez. Evet, o da benim gibi çalıştı yorgun demezler. İki üç çocuğu olur hem bakacak hem çalıştıracak onları, yedirecek uyutacak. Yani ikinci bir işe başlıyor gibi.Hatta bu ikinci mesai. Annem ben eve geldiğimde, haydi ikinci mesain başladı derdi.* (Yaş 43; Tekstil)

3.2.4.2.Ücretli Çalışmayan Kadınların Ev Hayatı

Ücretli bir işte çalışmayan katılımcıların tamamı evlidir ve en az bir çocuk sahibidir. Gündelik rutinleri sorulduğunda katılımcıların, *ücretsiz bir mesai* olarak evle ilişkili sorumluluklarını ve bakım görevlerini vurguladıkları görülmektedir. Bu başlık altında ele aldığımız, *sorumluluk artışı* ve *ev içi stres* olarak adlandırdığımız temalar kapsamında beliren örüntülerin iyi oluşla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Temalar ve ilişkili kodlar Şekil 10'da gösterildiği gibidir.

Şekil 10:Ücretli Çalışmayan Katılımcıların Ev Hayatı Kapsamındaki Temalar ve İlişkili Kodlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sorumluluk Artışı: Suriye'deki gündelik yaşamdan farklı olarak Türkiye'de ücretli bir işte çalışmasa da kadınların birtakım yeni sorumluluklar üstlendiği anlaşılmaktadır. Göç öncesinde ailenin erkek üyelerinin yerine getirmekle yükümlü olduğu alışveriş, fatura ödeme, okul ve hastane ihtiyaçları gibi evin dışındaki görevlerin kadınlara devredildiği ifade edilmektedir. Ailenin erkek üyelerinin ağır koşullar altında ve uzun mesai saatleriyle çalışması, evin tedarik işlerinin kadınlarla paylaşılmasına yol açmıştır. Yanı sıra Suriye'den farklı olarak eğitim ve sağlık ihtiyaçlarına cevap veren ve zaman zaman maddi destek sağlayan valilik, göç idaresi, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları gibi kurumlar, Suriyeli kadınların gündelik hayatının bir parçası haline gelmiştir. Bütün bu değişimler, kadınların ev ile ilişkili ancak evin dışında yerine getirilen sorumluluklarını artırmıştır. Yukarıda değindiğimiz *değişim* alt temasıyla benzer şekilde, bu yeni sorumlulukların iyi oluşa katkı ve yükleri kişinin kadın cinsiyet rolleriyle ilişkili tutumlarına ve birtakım bireysel değişkenlere bağlı olarak değişmektedir. Nitekim bu sorumluluk artışı kadınların ev dışında geçirdiği zamanı artırmakta, hareket alanını ve temas çevresini genişletmekte; ancak bir diğer açıdan kadınların iş yükünü ve fiziksel yorgunluğunu artırmaktadır. Özellikle çok sayıda, küçük yaşta çocuğa sahip olmak, evde bakımıüstlenilen yaşlı, hasta aile üyelerinin varlığı gibi bireysel değişkenlerin etkisi katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır.Bu anlamda katılımcıların argümanlarına sorumluluk artışı hem iyi oluşa katkısı hem de yükleri ekseninde yansımaktadır. Her iki durumu örnekler nitelikte alıntılara aşağıda yer verilmiştir.

> Meryem: *Şimdi sizin burada kadın erkekten daha çok çalışıyor. Burada kadın daha çok çalışıyor. Suriye'de kadın evi ve çocukları sadece. Ailesine ziyarete gider, gezmeye gider. Burada yok, kadının hastanelere gitmesi lazım, doktorlara gitmesi lazım, kurumlara gitmesi lazım, işe, her şeye. Yani ben burada çok sorumluluk aldım çok. Sorumluluklar, çocukları hastaneye ben götüreceğim, gidip çocuklarıma yemek getireceğim. Erzak getireceğim, yardım getireceğim. Yani ben mecburum. Ahhh…*"

Sabah: " Kendim için bizzat hayata açılmak-açıklık konusunda burası daha iyi. Burada fatura yerleri nerede bilirim. Çocukları bırakacağım yerleri bilirim. Market nerede bilirim. Yani belki de İzmir'de bildiğim yerler Suriye'de bildiğim yerlerden daha fazla." (28 yaş. Çalışmıyor. Evli ve 3 çocuklu.)

Ev İçi Stresin Kaynakları: Ev içi stresin kaynakları teması kapsamında evde yaşayan birey sayısı, özel gereksinimli bireylerin varlığı, evin fiziksel koşullarının, ailenin ihtiyaçlarına cevap vermemesi gibi faktörleri kapsamına almaktadır. Ev içi stresin önemli bir kaynağının da s*orumluluk artışı* temasında işlenen gelişmelerden ileri geldiği anlaşılmakadır. Evin sorumluluklarının aile üyeleri arasında nadiren paylaşıldığı, barınılan evlerin bakımsız ve olumsuz koşullara sahip olduğu sıklıkla ifade edilmektedir. Bu koşullar altında ev işlerinin ve bakım görevlerinin ve aile ilişkilerinin kadınlar açısından stres yaratabildiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan katılımcıların daha çok aile üyelerinin ihtiyaçlarını önplanda tuttuğu ve bunun kendi ihtiyaçlarını ikinci plana atmasıyla sonuçlandığı; bir diğer taraftan ücretli bir işte de çalışmayan kadınların evde yanlızlaştığı, toplumsal yaşamdan kopuk bir gündelik rutin sürdüğü görülmektedir. Bütün bu tablo içerisinde evlerin kadınlar açısından kişisel alana ve zamana imkan tanımadığı anlaşılmaktadır. Ev içi stres kaynaklarını örnekleyen alıntılar aşağıdaki gibidir:

> Fadya: *Vallahi yok, işlerimi bitiyorum, biraz sonra onlara ne yemek yapacağımı düşünüyorum. Pişiriyorum. Bu işte, sadece. Yani bana has bir hayat yok. Hepsi onların, hepsi onlar için dolu. Eskiden Suriye'deyken vaktimizin sınırları belliydi, ama burada belirli değil. Hep iş. Daha zor*. (Yaş, 35, Çalışmıyor).
> Zeyneb: K*ocam çok sinirli ve burada daha da arttı. O psikolojik olarak da iyi değil, bunun için arttı. Kabul de etmiyor gidip bir psikologa müracaat etmeyi. Susuyorum bazen, bazen ağlıyorum. Bazen terk edeceğim diyorum, sonra dönüp düşünüyorum çocukların psikolojisi daha çok bozulur. Oğlum bu sene lisede. Hatta bazen sorun olur evden çıkar kocam, Oğlum üzülür ağlar.* (Yaş 51, Çalışmıyor)
> Majida : *Günlerimin nasıl geçtiğini Ooo hiç hissetmiyorum sürekli iş halindeyim. iş sürekli, sürekli. Yani namaz kılmayı unututum. Bazen gece uyanıyorum, ya ben neden uyandım diyorum. Aç olduğum için. Boş değilim oturup yemek yiyeyim. Anladın mı? İşim sürekli. Kız yok yardım etsin, ya da komşu ya da herhangi biri. Tek başınayım tek başına.* (Yaş, 41, Çalışmıyor).

3.3. BULGULARIN ÖZETİ VE TARTIŞMA

Suriyeli kadınların iyi oluşunu etkileyen sosyal ve psikolojik faktörleri araştırdığımız bu çalışmada analiz bulgularımızın işaret ettiği temalar *Göç Evreleri, Kültürleşme, Çalışmaya Yönelik Tutumlar* ve *Çalışma Hayatına Karşı Ev Hayatı* olmak üzere dört temel başlık altında toplanmıştır.

Göç evreleri başlığı altındaki, *savaş öncesi Suriye* temasında, köken kültürün sosyal kodları ve yaşam şartları önplana çıkarılmaktadır. Göç sonrasındaki yaşam koşullarının katılımcılar tarafından nasıl değerlendirildiği ve kadının istihdamına ilişkin görüşler büyük ölçüde savaş öncesi Suriye koşullarına referansla ifade edilmiştir. Bir diğer ifade ile göç sonrası yeniden yerleşme sürecindeki değişimler göç edenlerin içinden geldiği sosyal ve ekonomik şartlarla birlikte düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. Kadınlar içine doğup yetiştiği, bir üyesi olduğu Suriye toplumunun geleneksel normlarını benimseme düzeyi ve göç sonrasında bu normları sürdürme motivasyonu bakımından şüphesidir ki birbirinden farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmada kadınların bulunduğu sosyal statü, gelir grubu, eğitim düzeyi, yaş, kuşak ve aile yapısının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda göçle birlikte yaşam koşulları, sorumluluk sınırları ve etkinlik alanındaki değişimleri olumlu karşılayan ve güvenlik, yeni bir hayat, uyum ve kendini geliştirme vurgusunda bulunan katılımcıların iyi oluşunun bu gelişmelerden olumlu yönde etkilendiği açıkça görülmektedir. Öte yandan sorumluluk artışı ve evin dışına taşan görevlerle kendini gösteren değişimlerin stresli bir deneyim olarak algılanmasında yasal ve sosyal statünün de etkili olduğu, özellikle dil faktörünün ev dışındaki süreci zorlaştırdığı anlaşılmaktadır.

Ücretli çalışan ve çalışmayan katılımcıların tematik haritasındaki başlıklardan ikincisi olan *kültürleşme* kapsamında beliren temalar kültürleşme sürecindeki psikolojik ve ilişkisel çıktıların iyi oluştaki etkilerine işaret etmektedir. Gruplar arası olumsuz ilişkisel çıktıların göstergesi olarak ötekileştirilme, dışlanma ve ayrımcılık gibi deneyimler; psikolojik çıktılardaysa kültürleşme stresi, kaygı ve yabancılık duygusu ön plana çıkarılmaktadır.

Çalışmaya yönelik tutumlar (a) ücretli çalışan kadınların çalışmaya yönelik tutumları, (b) ücretli çalışmayan kadınların çalışmaya yönelik tutumları ve (c) ücretli çalışan kadınların çalışmasına yönelik yakınlarının tutumu olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır. Ücretli çalışan katılımcıların istihdama atfettikleri anlam geleneksel görüşten beslendiğinde, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü vurgulanmakta, istihdama katılımı mecburi şartlar belirlemektedir. Bu durumda çalışmaya yönelik tutumların da olumsuz seyrettiği görülmektedir. Diğer taraftan istihdamın kadınların yaşamına sunduğu ekonomik getiri, dil, sosyal hayat gibi

katkılar veya istihdama giden yoldaki eğitim ve ilgi gibi yatırımların altı çizildiğinde bunu çalışmaya yönelik olumlu tutumlar takip etmektedir. Ücretli çalışan kadınların çalışmasına yönelik aile üyelerinin, özellikle erkek eşin, tutumlarında dört temel tema belirmektedir. Bu tutum uzlaşma olduğunda kadının çalışma hayatındaki varlığı onaylanmaktadır, bu anlamda kadının çalışmasına ilişkin tutumlar da olumludur. Mecburiyet temasında kadın evin tek gelir sağlayıcısıdır ya da kadının sağlayacağı ek gelire duyulan ihtiyaç vazgeçilmezdir. Kadının çalışmasına yönelik tutumlar olumsuz olduğu halde ekonomik şartlar kadının istihdama katılımını zorunlu kılmıştır. Çatışma teması iki temel örüntü üzerine kuruludur. Aile üyelerinin kadının çalışmasına yönelik olumsuz tutumu kadınları çalıştığını gizlemeye yönlendirebilmektedir. Aksi yöndeki çatışmaysa kadının istemediği halde ve istemediği koşullarda çalışmaya mecbur bırakılması durumunda ortaya çıkmaktadır. Son olarak kadının çalışmasına yönelik olumsuz tutumlarda koruma teması, aile üyelerinin korumacı cinsiyetçi tavrından ileri gelmekte ve kadının istihdama katılımının cinsiyetler arasındaki hiyerarşik dengeleri bozacağı fikrinden beslenmektedir. Son olarak ücretli bir işte çalışmayan kadınların çalışmaya yönelik argümanları iki ayrı tema oluşturmaktadır. Bunlardan beklentiler teması katılımcıların ücretli bir işte çalışmak yoluyla dil öğrenmek, meslek edinmek, ekonomik kazanç ve bağımsızlık elde etmek gibi beklentilerini ifade etmektedir. Bariyerler teması ise arzu ettikleri halde çalışmaktan alıkoyan bakım görevleri, dil eksikliği ve yakınların çalışmaya yönelik olumsuz tutumları gibi engelleri kapsamaktadır.

Son olarak *çalışma hayatına karşı ev hayatı* başlığı (a) ücretli çalışan kadınların çalışma hayatı ve (b) ücretli çalışmayan kadınların ev hayatı olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır. Çalışan kadınların çalışma hayatına ilişkin argümanları iyi oluşlarını etkileyen süreçlere ilişkin örüntüleri üç tema halinde ele almayı mümkün kılmıştır. Çalıştığı işteki statüsü, işin sürekliliği, fiziksel yükü, eğitim ve kariyer düzeyiyle uyumu, işten elde ettiği gelir düzeyi gibi unsurlar işin niteliği temasını teşkil etmektedir. Kimlik temasında kadın ve göçmen kimliğine bağlı ücrette eşitsizlik, ayrımcılık, ötekileştirme ve cinsel taciz gibi dezavantajlılıkları kapsamaktadır. İş-ev etkileşimi temasında ise mevcut işin ev sorumluluklarıyla etkileşimi ve kadınların bu süreçte sahip olduğu sosyal ve araçsal destek olanakları

işlenmektedir. Diğer yandan ücretli bir işte çalışmayan katılımcıların ev hayatına ilişkin süreçleri sorumluluk artışı ve ev içi stres temalarını dâhil etmektedir. Göç sonrası artan sorumluluklar ve fiziksel olanaklar, fert sayısı, bakıma ihtiyacı olan bireylerin varlığına bağlı ev içi stres unsurları bu iki temada incelenmiştir.

Bu veriler bir arada ele alındığında göç sonrasındaki yaşamını daha etkin olmak, yeni sorumluluklar almak, güvenli bir hayata erişmiş olmak bakımından göç öncesine göre daha olumlu değerlendirmenin hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınların iyi oluşuna katkı sunduğu anlaşılmaktadır. Gündelik hayatta gruplar arası ilişkilerde ayrımcılık ve ötekileştirilme gibi deneyimlerin olumsuz etkilerinin iyi oluşa olumsuz yansıdığı anlaşılmaktadır. Ücretli çalışan kadınlar açısından çalışmanın getirileri çalışmaya yönelik tutumları olumlu kılması itibariyle iyi oluşla paralellik göstermekteyken, düşük ücretle, güvencesiz ve ağır çalışma koşullarının iyi oluş üzerinde tersi bir etki yarattığı açıktır. Ücretli bir işte çalışmayan kadınlardaysa çalışma hayatının yerini ev sorumluluklarına harcanan zaman ve emek almaktadır. Bu sorumlulukların düzeyi, bir iş bölümü çerçevesinde yerine getirilip getirilmediği, ev sorumluluklarının ve bakım görevlerinin kadınlar tarafından nasıl algılandığı iyi oluş üzerinde belirleycidir.

Bütün bu bulgulardan hareketle çalışmanın ikinci basamağında yürüteceğimiz anket çalışmasında öznel iyi oluş üzerinde etkisi olduğunu tematik analizler sonucu saptadığımız değişkenleri ölçmeyi olanaklı kılan araçların dahil edildiği bir soru formu hazırlanmıştır. Göç sonrası yeniden yerleşme sürecinde göçmenlerin ev sahibi ve etnik kimlik üyeleri ve kültürüyle kurduğu ilişkileri incelemek amacıyla modelde kültürleşme, algılanan ayrımcılık, iç grupla özdeşleşme, uyum değişkenlerine yer verilmektedir. İstihdam dahil olmak üzere kadınların rol, sorumluluk ve faaliyet sınırlarına ilişkin görüşlerini ölçmek amacıyla toplumsal cinsiyet algısı ve ailenin toplumsal cinsiyet tutumlarına yönelik algı değişkenlerinden yararlanılmaktadır. Ev ile ilişkili süreçlerin olumlu ve olumsuz değerlendirmesini içeren ev sorumluluklarına ilişkin tutum değişkenine yer verilmiştir. Göç sonrasındaki yaşam koşullarını geçmiş koşullara ve ilgili gruplara referansla nasıl değerlendirdiği sosyal karşılaştırma değişkeniyle ve son olarak sahip olduğu destek mekanizmalarını değerlendirmek amacıyla sosyal destek algısı değişkeni ikinci çalışmaya dahil edilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ÇALIŞMA I: ÜCRETLİ ÇALIŞAN VE ÇALIŞMAYAN SURİYELİ KADINLARLA ANKET ÇALIŞMASI

Araştırmanın ilk basamağında Suriyeli kadınların iyi oluşunda etkili olan sosyal, psikolojik ve demografik değişkenlerin derinlemesine bir betimlemesi sunulmuştur. İkinci aşamasında yürütülen çalışmanın temel amacıysa ücretli çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınların iyi oluş süreçlerini nicel olarak araştırmaktır. Nitel bulguların ve alan yazın bilgilerinin işaret ettiği bu değişkenler bir dizi düzenlenmiş aracılık modeliyle incelenmektedir. Sınanan modellerde Suriyeli kadınların iyi oluş düzeylerinin, iyi oluşu etkileyen faktörlerin ve bu faktörler arası ilişkilerin ücretli çalışmaya bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı üzerinde durulmaktadır.

Kuramsal çerçevede ve nitel analiz bulgularında belirtildiği gibi, göçmen kadınların öznel iyi oluşu etnik ve cinsiyet kimliği özelliklerinden ve bu kimliklerin dezavantajlı konumundan etkilenmektedir (Cole, 2009; DeBlaere, 2014). En genel anlamıyla kişilerin yaşamları hakkındaki olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerini ifade eden öznel iyi oluş, göçle ilişkili süreçlerden (Hashemi ve diğerleri, 2019; Tip ve diğerleri, 2018), toplumsal cinsiyete bağlı statüden (Boyd ve Grieco, 2003, Jibeen ve Hynie, 2012) ve istihdam süreçlerinden (Amit, 2013; Paillard-Borg ve Hallberg, 2018) etkilenmektedir. Giriş bölümünde ve üçüncü bölümde aktarıldığı üzere istihdamın göçmen kadınların öznel iyi oluşuna etkileri konusunda bir fikir birliğinden söz edilememekte, bunun çok yönlü ve çok boyutlu olarak ele alınması gereken bir soru olduğu kanaatine ulaşılmaktadır.

Öznel iyi oluşu etkilediği hem alanyazın bulguları hem de tematik analizler yoluyla saptanan bir dizi bağımsız değişken açısından sınayacağımız Hayes'in Process Makrosunda düzenlenmiş aracılık modelinde (Model 59), öznel iyi oluş *yaşam doyumu ölçeği* ile ölçülmektedir. Bu değişkenlerin *neden ve ne şekilde yaşam doyumunu etkileyeceği* sorusuna da öznel iyi oluş ile yakından ilişkisi (Connor ve Davidson, 2003) ve travmatik yaşantıların muhtemel olumsuz sonuçlarını tamponlayarak öznel iyi oluşu desteklemesi itibariyle (Kimhi, 2014) *dayanıklılıkdeğişkenin aracı (mediator) etkisiyle* cevabı verilmektedir. Kavramsal modellerde bağımsız değişken olarak yer alan değişkenlerin yaşam doyumunu

dayanıklılık aracılığıyla etkileyeceği beklentisinde örneklemin özellikleri de belirleyici olmuştur. Zorunlu göçle Türkiye'ye yerleşmiş ve zorlu yaşamsal olaylardan geçmiş olan Suriyeli kadınların yaşantıları şüphesiz travma barındırmaktadır ve dayanıklılık ile travma arasında oldukça iyi açıklanmış bir ilişki söz konusudur. Bu araştırma kapsamında Suriyelilikle özdeşleşme, Türkiyelilikle özdeşleşme, kültürleşmede bütünleşme yönelimini benimseme, algılanan bireysel ayrımcılık, kadın kimliğine dönük algılanan ayrımcılık, toplumsal cinsiyet rollerini benimseme, ailenin toplumsal cinsiyet tutumuna yönelik algı, ev sorumluluklarına ilişkin tutumlar,sosyal destek algısı, sosyal karşılaştırma, zamansal karşılaştırma değişkenlerinin sırasıyla bağımsız değişken olarak eklendiği 11 farklı kavramsal model analiz edilmektedir. Ücretli bir işte çalışıp çalışmamak düzenleyici (moderatör) değişken olarak dahil edilmekte, bu yolla sınanan modellerin ücretli çalışmaya bağlı farklılık ve benzerliklerini incelemek amaçlanmaktadır.

Ele aldığımız ilişkilerin çok boyutlu yapısı ve bu ilişkileri doğrudan test eden araştırma örneklerine rastlanamamış olması, test edilecek on bir bağımsız değişkenin dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumu üzerinde göstereceği etkilerde, ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar açısından beklenen farklılaşmalara ilişkin çok açık ve spesifik hipotezler üretilmesini güçleştirmektedir. Ancak hem alanyazın bilgilerinden hem de tematik analiz bulgularından yararlanarak birtakım öngörülerde bulunmak mümkün görünmektedir.

1. Ücretli bir işte çalışan kadınların iş ortamlarının etnik bakımdan karma özellik göstermesi,diğer kültürel grupların üyeleriyle daha yoğun temaslara zemin sağlamaktadır. Ücretli bir işte çalışmayan kadınlardan farklı olarak bu deneyim, ücretli çalışan kadınlara etnik kimliğinin yeniden ve yeniden hatırlatıldığı bağlamlar yaratmaktadır. Bu durumda içgrupla özdeşleşme, ücretli çalışan Suriyeli kadınlar açısından önemli hale gelmekte; olumsuz deneyimlerin muhtemel sonuçlarıyla baş etmenin bir yolu olarak iç grupla özdeşleşmeye işaret edilmektedir (Bilewicz ve diğerleri, 2021). Bu nedenle hem Suriyelilikle hem de Türkiyelilikle özdeşleşme arttıkça dayanıklığın da artması ve bunun yaşam doyumunu yükseltmesi beklenmektedir.
2. Diğer yandan bütünleşmenin, kültürleşme profilleri içinde olumlu çıktıları en iyi yordayan yönelim olduğu vurgulanmaktadır (Berry ve diğerleri, 2006). Bu

nedenle kültürleşmede bütünleşmeye dönük bir yönelim benimseme düzeyi artıkça dayanıklılığın da artması ve bu yolla yaşam doyumunun yükselmesi beklenmektedir.

3. Algılanan ayrımcılığın (hem bireysel hem de kadın kimliğine dönük) iyi oluş üzerindeki olumsuz etkileri açık şekilde gösterilmektedir (Heim ve diğerleri, 2011; Falcon ve Tucker, 2000). Algılanan ayrımcılık arttıkça dayanıklılığın ve bu yolla yaşam doyumunun azalması beklenmektedir. Suriyelilikle özdeşleşme, Türkiyelilikle özdeşleşme ve algılanan ayrımcılık değişkenleri için bu üç etkinin ücretli çalışan kadınlarda daha belirgin olması, bu nedenle iki grup arasında farklılaşması beklenmektedir.
4. Ücretli bir işte çalışan kadınlarda toplumsal cinsiyet rollerini benimseme düzeyi ve ailenin toplumsal cinisyet rollerinde benimsediği tutumun geleneksel olduğuna ilişkin algı arttıkça dayanıklılığın azalması ve dolayısıyla yaşam doyumunun da düşmesi beklenmektedir. Nitekim toplumsal cinsiyet rollerini yüksek düzeyde benimseyen ve ailesinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumunun geleneksel olduğunu düşünen kadınların aynı zamanda ücretli bir işte çalışıyor olması, benimsenen normlarla bir çatışma yaratacak, bu nedenle dayanıklılığı ve dolayısıyla iyi oluşu olumsuz yönde etkileyecektir.
5. Tematik analiz bulgularında da belirdiği üzere ücretli bir işte çalışmayan kadınlar etkinlik alanı açısından büyük ölçüde alternatifsizdir. Bu açıdan ücretli bir işte çalışmayan kadınlar açısından ev ve bakım görevleri oldukça merkezi bir yerde durmaktadır ve bu alana harcadıkları emek görünmezdir. Artan yüklerle baş edemediğine ilişkin algı ve bunun paralelinde ev sorumluluklarına ilişkin olumsuz tutum geliştirmiş olmak, ücretli çalışmayan kadınlarda kaçınılmaz olarak olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Ev sorumluluklarına ilişkin tutum olumsuzlaştıkça dayanıklılığın azalması ve böylece yaşam doyumunun da düşmesi; bu ilişkinin ücretli bir işte çalışmayan kadınlarda daha belirgin olması beklenmektedir.
6. Son olarak sosyal destek, sosyal karşılaştırma ve zamansal karşılaştırma, *2. Bölüm'*deki ilgili başlıklarda değinildiği gibi, iyi oluş üzerinde hem tampon etkisi hem de ana etkisinden söz edilen, iyi oluşu doğrudan ya da dolaylı

olarak etkileyebildiği anlaşılandeğişkenlerdedir ve bu değişkenlerin sınandığı modellerdeücretli bir işte çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında bir farklılaşma olup olmadığına yönelik spesifik bir beklentimiz bulunmamaktadır.

4.1. YÖNTEM

Önerilen modellerin test edilebilmesi amacıyla bir anket çalışması yürütülmüştür.

4.1.1. Katılımcılar ve İşlem

Veri toplama işlemleri Hatay'ın Antakya, İskenderun, Arsuz ve İzmir'in Konak, Bornova, Buca ilçelerinde kağıt-kalem yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmada, 228'i ücretli bir işte çalışan ve 223'ü ücretli bir işte çalışmayan 451 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcılara ulaşma konusunda kartopu örnekleme yönteminden yararlanılmış, gerekli durumlarda sivil toplum kuruluşlarının desteğine başvurulmuştur. Uygulama öncesinde katılımcılara anket çalışması hakkında bilgi verilmiş, gönüllü katılım ve bilgi formunu okumaları sağlanmış ve onayları alınmıştır. Bu araştırma TÜBİTAK 1002 Hızlı Destek Projesi kapsamında desteklenmektedir (Proje kodu 221K282). Bu kapsamda anket çalışmamızda katılımcı teşviki uygulanmış, katılım karşılığında katılımcılara 50 lira ücret ödenmesi ya da 50 lira değerinde hediye çeki verilmesi planlanmıştır. 200 katılımcıya hediye çeki, 138 katılımcıya ücret ödenirken, 133 kişi katılım karşılığında verilen herhangi bir teşviki kabul etmemiş, çalışmada gönüllü olarak yer almıştır. Anket formunun ilk sayfasını oluşturan "Gönüllü Katılımcı Onay Formu"nda katılımcılara ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınların iyi oluşunun araştırıldığı, psikoloji alanında yürütülen bir anket çalışmasına katılacakları bilgisi verilmiştir.

4.1.2. Ölçüm Araçları

Bu çalışmada kullanılan veri toplama araçlarının belirlenmesi sürecinde öncelikle alanyazında Arapça geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış ölçek arayışına gidilmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin büyük bir kısmına ilişkin Arapça ölçüm araçlarına erişilemediğinden ikinci seçenek olarak Türkçe ya da İngilizce ölçekler arasından Arapçaya çevirileri ve güvenirlik çalışmaları bu çalışma kapsamında yapılmak üzere uygun araçlar seçilmiştir. Araştırma problemine ve örnekleme uygun nitelikte ölçüm aracı bulunamadığı durumlarda, mevcut ölçeklerden de esinlenerek yeni ölçüm araçları üretilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Değişkenlere ilişkin ölçüm aracı oluşturma sürecinde ölçek maddeleri alanında uzman araştırmacılarca üretilmiş, maddelerin ölçülmek istenen değişkeni ölçüp ölçmediği konusu farklı uzmanlarca değerlendirilmiş ve en uygun maddeler üzerinde uzlaşılmıştır. Üretilen ölçeklerin ve Arapça olmayan ölçüm araçlarının Arapçaya çeviri çalışmalarında iki yeminli tercüman ve Arapçaya hâkim, alanında uzman bir araştırmacıdan oluşan bir ekiple çalışılmıştır. Çeviri sürecinde gerekli usuller gözetilmiş, en uygun çeviriler konusunda fikir birliğine gidilmiştir. Arapça formun anlaşılırlığı ve uygulanabilirliği bir pilot çalışma ile değerlendirilmiştir. Alanyazından temin edilen ölçüm araçlarının kullanımı konusunda ölçek yazarlarından gerekli izinler mail yoluyla alınmıştır.

Demografik Soru Formu:Yaş, eğitim, gelir düzeyi, aile bilgileri, Türkiye'ye geliş tarihi, yasal statü, dil becerileri, geçmiş çalışma deneyimleri, sosyal, maddi ve hukuksal destek olanakları gibi konularda bilgi toplamak amacıyla çeşitli sorular hazırlanmıştır. Sorular kısa cevaplı, açık uçlu ve Evet/Hayır gibi kategorik cevap seçenekli olmak üzere çeşitlilik göstermektedir.

Çalışan Kadınlara Yönelik Soru Formu: Örneklemin çalışan grubuna yönelik hazırlanan bir grup soru aracılığıyla çalışmakta oldukları iş hakkında bilgi toplamak amaçlanmaktadır. Mevcut işteki mesai saatleri, görev tanımları, aylık kazanç, resmi izin hakları, sosyal güvence gibi konularda açık uçlu, kısa cevaplı ve kategorik seçenekli sorular oluşturulmuştur.

Psikolojik Kültürleşme Ölçeği (Psychological Acculturation Scale): Bireylerin bir kültüre psikolojik olarak bağlanma ve bu kültüre ait olma duygusunun

değerlendirilmesi amacıyla Tropp ve diğerleri tarafından geliştirilmiş (1999), iki dilli Latin Amerikalılar örnekleminde (107 katılımcı, yaş ortalaması 27.9) geliştirilmiştir. Tek faktörden oluşan ölçeğin güvenirlik analizleri Cronbach alfa değerinin .77 olduğunu göstermektedir. 10 maddeli ölçek 1 ve 9 arasında değişen 9'lu likert tipinde (Örneklemimiz için 1=Sadece Suriyeliler, 9= Sadece Türkiyeliler) puanlanmaktadır ve ölçeğin orta noktası iki kültürlü bir yönelime işaret etmektedir. Örneklemimizden elde edilen verilere dayanan analizler, PAS'ın tek faktörlü yapısını doğrulamaktadır. Bu tek faktörün açıkladığı varyans oranı % 46.45 özdeğeri 4.64 olarak bulunmuştur ve madde faktör yükleri .57 ile .76 arasında değişmektedir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı ise .87 olarak bulunmuştur. Ölçeğe ilişkin istatistikler Tablo 3'te sunulduğu gibidir.

Tablo 3: Psikolojik Kültürleşme Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıladıklağı Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri

(α = .87); (özdeğer=4.30); (açıklanan varyans oranı = %47.75)	**Faktör Yükü**
1.En çok hangi toplulukla inançlarınızın ve değerlerinizin ortaklaştığını düşünüyorsunuz.	.64
2. En çok ortak noktanız olduğunu hissettiğiniz topluluk hangisidir.	.68
3.Kimlerle (hangi toplulukla) birlikteyken kendinizi daha rahat hissediyorsunuz.	.69
4.Size göre, sizin görüşlerinizi/fikirlerinizi (düşünme şeklinizi) en iyi anlayan topluluk hangisidir.	.72
5.Hangi kültürün bir parçası olmaktan gurur duyuyorsunuz.	.57
6.Hangi kültürde işlerin nasıl yürüdüğünü biliyor ve bu işleri kolayca halledebildiğinizi hissediyorsunuz.	.72
7.Hangi kültürde nasıl davranmanız gerektiğini bildiğinizden eminsiniz.	.75
8.Sizce en iyi anladığınız insan grubu (topluluk) hangisidir.	.76
9. Hangi kültürde bir insandan çeşitli durumlarda neler beklendiğini biliyorsunuz.	.62
10. Hakkında en çok şeyi bildiğiniz (örneğin tarihini, gelenek ve göreneklerini) kültür hangisidir.	.65

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Algılanan Grup Ayrımcılığı Ölçeği (Perceived Group Discrimination Scale): Suriyeli kadınların etnik kimliğine dönük algıladıkları ayrımcılığı grup düzeyinde ölçmek amacıyla kullanılan bu ölçek,Ruggiero ve Taylor (1995) tarafından geliştirilmiştir ("*Türkiye'deki Suriyeliler iş ararken ayrımcılığa uğruyorlar*"). Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Baysu (2007) tarafından Hollanda'da yaşayan Türkler örnekleminde 161 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın gerçekleştirildiği örneklemin yaş ortalaması 23'tür. 5'li likert tipinde (1= Hiçbir zaman, 5= Her zaman), 4 madde ve tek faktörden oluşan ölçeğin güvenirlik analizi Cronbach Alfa değerinin .73 olduğunu göstermektedir.

Analizler, ölçeğin örneklemimizdeki Cronbach alfa güvenirlik katsayısının .88 ve benzer şekilde tek faktörlü bir yapıda olduğunu göstermektedir. Ölçeğin toplam varyansının % 73'ü bu tek faktör tarafından açıklanmaktadır. Faktörün özdeğeri 2.92 olarak bulunmuştur. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .84 ile .87 arasında değişmektedir. Ölçeğe ilişkin istatistikler Tablo 4'te sunulduğu gibidir.

Tablo 4: Algılanan Grup Ayrımcılığı Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıladıklağı Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri

(α = .88); (özdeğer = 2.92); (açıklanan varyans oranı = %73)	**Faktör Yükü**
1.Türkiye'deki Suriyeliler iş ararken ayrımcılık yaşıyorlar.	.84
2.Türkiye'deki Suriyeliler ev ararken ayrımcılık yaşıyorlar.	.84
3.Türkiye'deki Suriyeliler sokakta alışveriş yaparken ayrımcılık yaşıyorlar.	.87
4.Türkiye'deki Suriyeliler okulda ya da işyerinde ayrımcılık yaşıyorlar.	.87

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bireysel Afektif Ayrımcılık Ölçeği (Individual Affective Discrimination Scale):Suriyeli kadınların etnik kimliğine dönük algıladıkları ayrımcılığı birey düzeyinde ölçmek amacıyla kullanılan bu ölçek, Ruggiero ve Taylor (1995) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Baysu (2007) tarafından Hollanda'da yaşayan ikinci kuşak Türk göçmenler örnekleminde 161 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın gerçekleştirildiği örneklemin yaş

ortalaması 23'tür. 5'li likert tipinde (1= Hiçbir zaman, 5= Her zaman), 4 madde ve tek faktörden oluşan ölçeğin güvenirlik analizi Cronbach Alfa değerinin .85 olduğunu göstermektedir. Ölçeğin "*Türk olduğum için dalga geçildim ve hakarete uğradım*" maddesi bu çalışma kapsamında hazırladığımız Arapça versiyonunda, "*Suriyeli olduğum için aşağılandım*." ve "*Suriyeli olduğum için hakarete uğradım*" olmak üzere iki ayrı maddeye dönüştürülerek kullanılmıştır.

Analizler, 5 maddeye dönüştürdüğümüz ölçeğin benzer şekilde tek faktörlü bir yapıda olduğunu göstermektedir. Ölçeğin toplam varyansının % 63'ı bu tek faktör tarafından açıklanmaktadır. Faktörün özdeğeri 3.18 olarak bulunmuştur ve ölçek maddelerinin faktör yükleri .73 ile .86 arasında değişmektedir. Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .86 Olarak bulunmuştur. Ölçeğe ilişkin istatistiksel bilgiler Tablo 5'te sunulduğu gibidir.

Tablo 5: Bireysel Afektif Ayrımcılık Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açılanan Varyans Oranı Ve Maddelerin Faktör Yükleri

(α = .86); (özdeğer = 3.18); (açıklanan varyans oranı = %63)	**Faktör Yükü**
1.Türkler tarafından kabul görmediğimi hissediyorum	.73
2.Türklerin bana karşı olduklarını hissediyorum.	.78
3.Suriyeli olduğum için hakarete uğradım.	.86
4.Suriyeli olduğum için aşağılandım.	.85
5. Suriyeli olduğum için insanlar benden uzaklaştı ya da beni aralarına almadılar	.75

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kadın Kimliğine Yönelik Algılanan Ayrımcılık Ölçeği: Suriyeli kadınların cinsiyet kimliğine dönük algıladıkları ayrımcılığı birey düzeyinde ölçmek amacıyla kullanılan bu ölçeği maddeleri, Bireysel Affektif Ayrımcılık ölçeğinden esinlenerek bu çalışma kapsamında oluşturulmuştur ("*Kadın olduğum için Türkiye'de ayrımcılığa uğradım*"). 5'li likert tipinde (1 = Hiçbir zaman, 5 = Her zaman) ve 3 maddeden oluşan ölçek tek faktörlü bir yapı göstermektedir. Ölçeğin toplam

varyansının % 80'i bu tek faktör tarafından açıklanmaktadır. Faktörün özdeğeri 2.42 olarak bulunmuştur. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .82 ile .93 arasında değişmektedir ve Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .87 olarak bulunmuştur. Ölçeğe ilişkin istatistiksel bilgiler Tablo 6'da sunulduğu gibidir.

Tablo 6: Kadın Kimliğine Yönelik Algılanan Ayrımcılık Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri

(α = .87); (özdeğer = 2.42); (açıklanan varyans oranı = %80)	**Faktör Yükü**
1.Kadın olduğum için Türkiye'de ayrımcılığa uğradım.	.82
2.Kadın olduğum için Türkiye'de hakarete uğradım.	.93
3.Türkiye'de kadın olduğum için aşağılandım.	.93

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Toplumsal Cinsiyet Rollerini Benimseme Ölçeği: Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerini benimseme düzeyinin ölçülmesi amacıyla, Altınova ve Duyan (2013) tarafından geliştirilen Toplumsal Cinsiyet Algısı ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek geliştirme çalışmaları çocuğu ilköğretime devam eden anne ve babalardan oluşan örneklemde, 443 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın gerçekleştirildiği örneklemin yaş ortalaması 38'dir. 25 madde ve tek boyuttan oluşan ölçeğin güvenirlik analizi Cronbach Alfa değerinin .87 olduğunu göstermektedir. Ölçeğin araştırmanın amacına ve örneklemine uygun olarak 5 maddesi seçilmiştir. Yanı sıra bu çalışma kapsamında alanında uzman araştırmacılarca 4 ilave madde hazırlanarak ölçek madde sayısı 9'a dönüştürülmüştür. 5'li likert tipinde (1= Hiç katılmıyorum, 5= Tamamen katılıyorum) ve 9 maddeli bu ölçeğe ilişkin faktör ve güvenirlik analizleri neticesinde sonradan eklenen maddelerden birinin (madde 1) ölçekten çıkarılması uygun bulunmuştur. 8 maddeli nihai ölçeğin analiz sonuçları bu sekiz maddenin tek bir faktöre yüklendiğini ve Cronbach alfa güvenirlik katsayısının .88 olduğunu göstermektedir. Ölçeğin toplam varyansının % 54'ü bu tek faktör tarafından açıklanmaktadır ve faktörün özdeğeri 4.33' dir. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .52 ile .82 arasında değişmektedir. Ölçeğe ilişkin istatistikler Tablo 7'de sunulduğu gibidir.

Tablo 7: Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı Ve Maddelerin Faktör Yükleri

(α = .88); (özdeğer = 4.33); (açıklanan varyans oranı = %54)	**Faktör Yükü**
1.Bence kadınların geçimi erkekler tarafından sağlanmalıdır.	.52
2.Bence evin dışında çalışmak bir kadının kaldıramayacağı kadar ağır bir yüktür.	.73
3.Bence evin dışı tehlikelerle dolu olduğundan kadınlar için en güvenli yer evleridir.	.81
4.Bence kadınlar anne olduktan sonra çalışmamalıdır.	.77
5. Bence kadınlar evlendikten sonra çalışmamalıdır.	.82
6. Bence çalışma hayatı kadının ev işlerini aksatmasına neden olur.	.74
7. Bence kadın, kocası izin vermiyorsa çalışmamalıdır.	.71
8.Bence kadınların birinci görevi ev işleridir.	.75

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ailenin Toplumsal Cinsiyet Tutumlarına Yönelik Algı Ölçeği: Aile üyelerinden oluşan yakın çevrenin toplumsal cinsiyete ilişkin tutumlarının kişi tarafından nasıl algılandığını ölçmek amacıyla Toplumsal Cinsiyet Algısı ölçek maddeleriyle aynı doğrultuda 8 maddeli 5'li likert tipinde (1= Hiç uygun değil, 5= Tamamen uygun) oluşturulmuş ikinci bir ölçüm aracıdır. Bu ölçek aracılığıyla evli katılımcılardan eşlerinin; evli olmayanlardansa ailelerinin görüşlerini değerlendirmeleri istenmiştir. ("*Bence kadınlar anne olduktan sonra çalışmamalıdır*." "*Aileme/Eşime göre kadınlar anne olduktan sonra çalışmamalıdır*."). Analiz sonuçlarına göre, Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğine benzer şekilde ailenin/eşin toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin de tek bir faktörlüdür ve Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .88'dir. Ölçeğin toplam varyansının % 54'ü bu tek faktör tarafından açıklanmaktadır ve faktörün özdeğeri 4.38' dir. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .49 ile .82 arasında değişmektedir. Ölçeğe ilişkin istatistiklerTablo 8'de sunulduğu gibidir.

Tablo 8: Ailenin Toplumsal Cinsiyet Tutumlarına Yönelik Algı Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri

(α = .88); (özdeğer = 4.38); (açıklanan varyans oranı = %54)	**Faktör Yükü**
1.Aileme/Eşime göre kadınların geçimi erkekler tarafından sağlanmalıdır.	.49
2.Aileme/Eşime göre evin dışında çalışmak bir kadının kaldıramayacağı kadar ağır bir yüktür.	.75
3.Aileme/Eşime göre evin dışı tehlikelerle dolu olduğundan kadınlar için en güvenli yer evleridir.	.77
4.Aileme/ Eşime göre kadınlar anne olduktan sonra çalışmamalıdır.	.82
5. Aileme/ Eşime göre kadınlar evlendikten sonra çalışmamalıdır.	.82
6. Aileme/ Eşime göre çalışma hayatı kadının ev işlerini aksatmasına neden olur.	.76
7. Aileme/ Eşime göre kadın, kocası izin vermiyorsa çalışmamalıdır.	.73
8.Aileme/ Eşime göre kadınların birinci görevi ev işleridir.	.72

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yaşam Doyumu Ölçeği-Arapça Form (Satisfaction With Life Scale-Arabic Form): Diener ve diğerleri (1985) tarafından geliştirilen ölçeğin Arapça geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Abdallah (1988) tarafından 864 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın gerçekleştirildiği örneklemin yaş ortalaması 21'dir. 5'li likert tipinde (1=Hiç katılmıyorum, 5=Tamamen katılıyorum), 5 madde ve tek boyuttan oluşan ölçeğin güvenirlik analizi Cronbach Alfa değerinin .79 olduğunu göstermektedir. Örneklemimize dayanan veri analizleri, ölçeğin orijinalindeki faktör yapısını doğrulamaktadır. Ölçeğin toplam varyansının % 58'i bu tek faktör tarafından açıklanmaktadır ve faktörün özdeğeri 2.93'tür. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .59 ile .83 arasında değişmektedir. Güvenirlik analizlerine göre Cronbach alfa katsayısı .82'dır.Ölçeğe ilişkin istatistikler Tablo 9'da sunulduğu gibidir.

Tablo 9: Yaşam Doyumu Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri

(α = .82); (özdeğer = 2.93); (açıklanan varyans oranı = %58)	**Faktör Yükü**
1.İdeallerime yakın bir yaşantım var.	.76
2.Yaşam koşullarım mükemmeldir.	.81
3.Yaşamımdan memnunum.	.82
4. Şimdiye kadar yaşamdan istediğim önemli şeylere sahip oldum.	.83
5.Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.	.59

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Connor-Davidson Dayanıklılık Ölçeği Arapça Form (Connor-Davidson Resilience Scale CD-RISC): Ölçek Connor ve Davidson (2003) tarafından geliştirilmiş 25 maddeden oluşan 5'li likert tipinde (1= Hiçbir zaman, 5 = Her zaman) bir ölçektir. Ölçeğin yönergesinde katılımcılardan her bir ifadeyi yanıtlarken son 30 günlük süreci değerlendirmeleri istenmektedir. Pek çok dile çevrilen ölçeğin, çalışmamızda 10 maddeden oluşan Arapça kısa formundan yararlanılmıştır. Ölçeğin Arapça uyarlama çalışmaları Toma ve diğerleri tarafından (2017) nitel bir çalışma ile gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin geliştirildiği çalışmada Cronbach Alfa güvenirlik değeri .89 olarak kaydedilmektedir. Çok sayıda örneklemden elde edilen veriler, ölçeğin 10 maddeden oluşan formunun tek faktörlü bir yapıda olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonuçları orijinal ölçeğin tek faktörlü yapısını doğrular niteliktedir ve ölçeğin toplam varyansının % 40'ı bu tek faktör tarafından açıklanmaktadır. Faktörün özdeğeri 4.04 olarak bulunmuştur. Maddelerin faktör yükleri .52 ile .75 arasında değişmektedir. Ölçeğin örneklemimizdeki Cronbach alfa katsayısı .83 olarak bulunmuştur. Ölçeğe ilişkin istatistikler Tablo 10'da sunulduğu gibidir.

Tablo 10:CD- Dayanıklılık Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri

(α = .83); (özdeğer = 4.04); (açıklanan varyans oranı = %40)	**Faktör Yükü**
Madde 1	.61
Madde 2	.70
Madde 3	.56
Madde 4	.62
Madde 5	.61
Madde 6	.66
Madde 7	.65
Madde 8	.52
Madde 9	.75
Madde 10	.66

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ulusal Özdeşleşme Ölçeği:Sindic ve Reicher (2009) tarafından geliştirilmiş, 4 maddeden oluşan 5'li likert tipinde (1=Hiç katılmıyorum, 5=Tamamen katılıyorum) tek faktörlü bir ölçektir. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Yangın (2017) tarafından yapılmıştır. Uyarlama çalışmalarının gerçekleştirildiği örneklem yaş ortalaması 21 olan 302 öğrenciden oluşmaktadır. Söz konusu çalışmada ölçeğe ilişkin Cronbach alfa değeri .88 olarak bulunmuştur. Bu ölçeğin araştırmamızın amaçları doğrultusunda seçilen 3 maddesinden yararlanılmıştır. Bu yolla Suriyelilikle özdeşleşmeye ilişkin 3 (*Suriyeli olmak benim için önemlidir*.) ve Türkiyelilikle özdeşleşmeye ilişkin 3 (*Türkiyeli olmak benim için önemlidir*.) maddeden oluşan birbirine paralel her biri tek boyutlu iki ayrı ölçek elde edilmiştir. Türkiyelilikle özdeşleme ölçeğinin faktör analizleri toplam varyansın % 65'inin bu tek faktör tarafından açıklandığını göstermektedir. Bu değer Suriyelilikle özdeşleşme ölçeği için % 62 olarak bulunmuştur. Türkiyelilikle ve Suriyelikle özdeşleşme ölçeklerinin faktörlerinin özdeğerleri sırasıyla 1.97 ve 1.86; Cronbach Alfa değerleri .74 ve .69 olarak bulunmuştur. Maddelerin faktör yükleri Türkiyelilikle özdeşleşme ölçeği için .71 ile .86 arasında; Suriyelilikle özdeşleşme ölçeği içinse .77 ile .82 arasında

değişmektedir. Ölçeklere ilişkin istatistikler Tablo 11 ve Tablo 12'de sunulduğu gibidir.

Tablo 11: Türkiyelilikle Özdeşleşme Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri

(α =.74); (özdeğer = 1.97); (açıklanan varyans oranı = %65)	**Faktör Yükü**
1.Kendimi Türkiyeli olarak görüyorum	.84
2.Türkiyelilerle aramda güçlü bağlar hissediyorum.	.71
3.Türkiyeli olmak benim için çok önemlidir.	.86

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 12: Suriyelilikle Özdeşleşme Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri

(α = .69); (özdeğer = 1.86); (açıklanan varyans oranı = % 62)	**Faktör Yükü**
1.Kendimi Suriyeli olarak görüyorum	.77
2.Diğer Suriyelilerle aramda güçlü bağlar hissediyorum.	.77
3.Suriyeli olmak benim için çok önemlidir.	.82

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kendini Zamansal Karşılaştırma Ölçeği: Göç öncesine gore katılımcıların Türkiye'ye yerleştikten sonraki süreçte *kaygılı, çaresiz, yabancı* gibi olumsuz durumlarında; *uyumlu, mutlu, rahatlamış* gibi olumlu durumlarında hangi yönde değişiklikler yaşadıklarının, kendilerini daha olumlu değerlendirip değerlendirmediklerinin anlaşılması amacıyla 7 maddeden oluşan 5'li likert tipinde (1= Hiç uygun değil, 5= Tamamen uygun) bir ölçek oluşturulmuştur. Faktör analizleri, ölçeğin iki boyutlu bir yapıda olduğunu göstermektedir. 4 maddeli birinci faktör uyumlu, mutlu, rahatlamış gibi olumluluklarla zamansal karşılaştırmaya işaret eden olumlu durumların arttığını (Türkiye'ye geldiğim ilk günlere göre şu anda kendimi daha uyumlu hissediyorum); 3 maddeli ikinci faktörse kaygılı, çaresiz,

yabancı gibi olumsuz durumların azaldığını (Türkiye'ye geldiğim ilk günlere göre kendimi ifade etmektedir. Böylece ölçekten alınan yüksek puanların olumlu zamansal karşılaştırmaya işaret ettiği söylenebilir. Bu nedenle analizlerde iki faktörün ortalamasından oluşan tek bir ölçek puanından yararlanılmıştır. Analizler ölçeğin toplam varyansının % 48'inin birinci, % 68'ininse ikinci faktör tarafından açıklandığını; birinci faktörün özdeğerinin 3.39, ikincininse 1.38 olduğunu göstermektedir. Birinci faktöre ait dört maddenin faktör yükleri .62 ile .86 arasında değişmekteyken, ikinci faktöre ait üç madde için bu değerler .73 ile .87 arasındadır. Son olarak birinci faktörün Cronbach alfa değeri .81, ikincininse .79 olarak bulunmuştur. Ölçeğe ilişkin istatistikler Tablo 13'te sunulduğu gibidir.

Tablo 13: Kendini Zamansal karşılaştırma Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri

Faktör 1:Olumluluklarla Karşılaştırma (α = .81); (özdeğer= 3.39); (açıklanan varyans oranı = %48)	**Faktör Yükü**
4. Türkiye'ye ilk geldiğim günlere göre şu anda kendimi daha uyumlu hissediyorum.	.62
5.Türkiye'ye ilk geldiğim günlere göre şu anda kendimi daha mutlu hissediyorum.	.86
6.Türkiye'ye ilk geldiğim günlere göre şu anda kendimi daha rahatlamış hissediyorum	.86
7. Türkiye'de yaşamaktan memnunum	.74
Faktör 2: Olumsuzluklarla Karşılaştırma (α = .79); (özdeğer=1.38); (açıklanan varyans oranı = %68)	**Faktör Yükü**
1.Türkiye'ye ilk geldiğim günlere göre şu anda kendimi daha az kaygılı hissediyorum.	.85
2.Türkiye'ye ilk geldiğim günlere göre şu anda kendimi daha az çaresiz hissediyorum.	.87
3.Türkiye'ye ilk geldiğim günlere göre şu anda kendimi daha az yabancı hissediyorum	.73

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ev Sorumluluklarına İlişkin Tutum Ölçeği: Evle ilişki sorumluluklara ve ev işlerine yönelik tutumların anlaşılması amacıyla 10 maddeden oluşan 5'li likert tipinde (1 = Hiç katılmıyorum, 5 = Tamamen katılıyorum) bir ölçek oluşturulmuştur. Maddelerin içeriğini evle ilgili sorumlulukların paylaşımı ve kadınların bu sürece ilişkin olumlu ve olumsuz değerlendirmeleri oluşturmaktadır. Güvenirlik ve faktör analizleri sonrasında maddelerden birinin (madde 5) ölçekten çıkarılması gerekli görülmüş, kalan dokuz maddenin iki faktöre ayrıldığı bulunmuştur. Faktörlerden birincisi ev işlerine ilişkin olumsuz görüşlere ve sorumluluk artışına işaret eden 6 maddeden (*Evin işleriyle baş edemediğimi hissediyorum*) ve ikinci faktörse ev sorumluluklarına ilişkin olumlu görüşlerin ifade edildiği 3 maddeden (*Ev işleri kadınların doğal görevleridir*) oluşmaktadır. Birinci faktörün özdeği 2.32 ve açıkladığı varyans oranı %25, ikincininse 1.95 ve %21 olarak bulunmuştur. Birinci faktörün madde faktör yükleri .47 ile .76 , ikincininse .70 ile .79 arasında değişmektedir. Cronbah alfa değerleri olumsuz görü faktörü için .63, olumlu görüş faktörü içinse .69 olarak bulunmuştur. Ölçeğe ilişkin istatistikler Tablo 14'te sunulduğu gibidir.

Tablo 14: Ev Sorumluluklarına İlişkin Tutum Ölçeği'nin Faktörlerinin Cronbach Alfa Değerleri, Özdeğerleri, Açıklanan Varyans Oranları ve Maddelerin Faktör Yükleri

Faktör 1: Olumsuz görüş (α = .63); (özdeğer = 2.32); (açıklanan varyans oranı = %25)	**Faktör Yükü**
1.Türkiye'ye geldikten sonra evle ilgili sorumluluklarım arttı.	.47
2.Ev işleriyle baş edemediğimi hissediyorum.	.48
3. Günlerim ev işleri ve ailemin ihtiyaçlarını karşılamakla geçiyor.	.48
4. Evin içinde gösterdiğim çabam ailem tarafından takdir edilmiyor.	.65
6.Evle ilgili bütün işleri tek başına yapıyorum	.67
7. Ev işlerinden bıktığımı-bunaldığımı hissediyorum.	.76
Faktör 2: Olumlu görüş (α =.69);(özdeğer = 1.95); (açıklanan varyans oranı = %21)	**Faktör Yükü**

8.Evle ilgili işleri severek yapıyorum.	.79
9. Ev işlerini düzenli olarak yapmak benim için kolay.	.77
10. Ev işleri kadınların doğal görevleridir.	.70

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Algılanan Sosyal Destek Ölçeği: Katılımcıların aileden ve arkadaşlardan algıladıkları maddi ve psikolojik destek düzeyi, 5'li likert tipinde (1=Hiç uygun değil, 5=Tamamen uygun) 2 soru ile ölçülmüştür. Ölçekten alınan yüksek puanlar yüksek sosyal destek algısına işaret etmektedir. Faktör analizi sonuçları ölçeğin tek faktörlü bir yapıda olduğunu ve toplam varyansın % 73'ünün bu tek faktör tarafından açıklandığını göstermektedir. Faktörün özdeğeri 1.47 olarak bulunmuştur. Maddelerin faktör yükleri her iki madde için .86 ve Cronbach alfa katsayısı .64'dir. Ölçeğe ilişkin istatistiksel bilgiler Tablo 15'te sunulduğu gibidir.

Tablo 15: Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri

(α = .64);(özdeğer = 1.47); (açıklanan varyans oranı = %73)	**Faktör Yükü**
1.Psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğumda manevi destek alabileceğim ailem ve arkadaşlarım var.	.86
2. Ekonomik olarak zora düştüğümde maddi destek alabileceğim ailem ve arkadaşlarım var.	.86

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sosyal Karşılaştırma Ölçeği: Katılımcıların mevcut yaşam şartlarını savaş öncesi Suriye'deki hayatlarına; Türkiye'deki Türkiyeli kadınların yaşam şartlarına ve Türkiye'deki diğer Suriyeli kadınların yaşam şartlarına kıyasla ne kadar olumlu değerlendirdiklerinin ölçülmesi amacıyla 3 maddeli 5'li likert tipinde (1 = Çok daha kötü), 5 = Çok daha iyi) bir ölçek oluşturulmuştur. Ölçekten alınan yüksek puanlar kendini olumlu değerlendirmeye işaret etmektedir. Faktör analizi sonuçları ölçeğin tek faktörlü bir yapıda olduğunu ve toplam varyansın % 48'inin bu tek faktör

tarafından açıklandığını göstermektedir. Faktörün özdeğeri 1.47 olarak bulunmuştur. Maddelerin faktör yükleri .39 ile .82 arasında değişmektedir ve Cronbach alfa katsayısı .44'dir. Ölçeğe ilişkin istatistiksel bilgiler Tablo 16'da sunulduğu gibidir.

Tablo 16: Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'nin Cronbach Alfa Değeri, Özdeğeri, Açıklanan Varyans Oranı ve Maddelerin Faktör Yükleri

(α = .44);(özdeğer = 1.47); (açıklanan varyans oranı = %48)	**Faktör Yükü**
1.Savaş öncesinde Suriye'deki yaşamınız şu anda Türkiye'deki yaşamınıza göre nasıldı?	.39
2.Türkiye'deki yaşamınız Türkiyeli kadınlara göre nasıldır?	.80
3.Türkiye'deki yaşamınız şu anda Türkiye'de yaşayan çoğu Suriyeli kadına göre nasıldır?	.82

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.2. ÖRNEKLEMİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Ücretli çalışan ve çalışmayan katılımcıların yaş, aile yapısı, eğitim ve dil becerileri, meslek bilgileri gibi demografik veriler aşağıda sunulduğu gibidir.

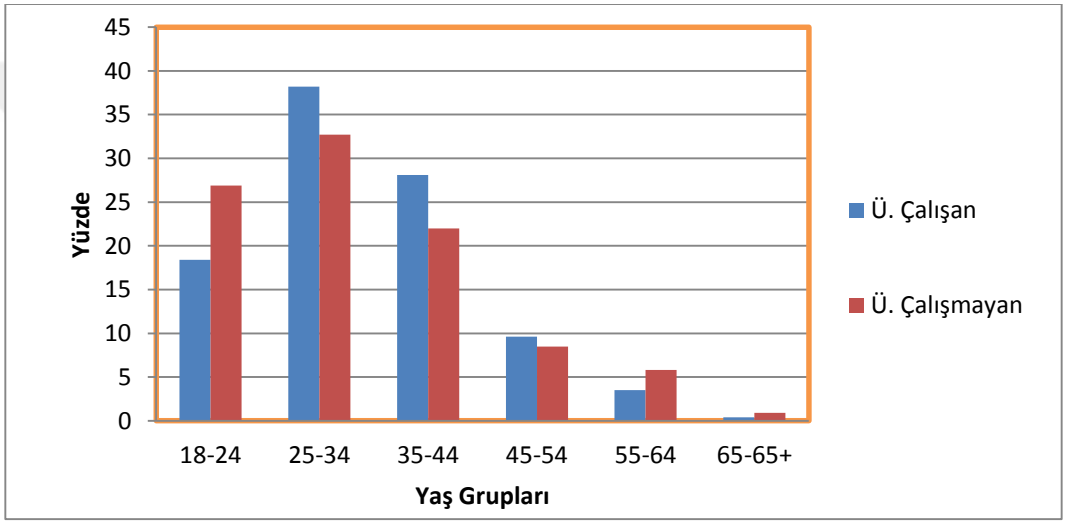
4.2.1. Yaş

Ücretli bir işte çalışan 228 katılımcının yaş aralığı 18 ile 66 arasında değişmektedir ve yaş ortalaması 33.5'tir (SS = 9.65). 42 katılımcı 18-24 yaş aralığında; 87 katılımcı 25-34 yaş aralığında; 64 katılımcı 35-44 yaş aralığında; 22 katılımcı 45-54 aralığında; 8 katılımcı 55-64 yaş aralığındadır ve 1 katılımcı 65 yaşın üzerindedir. Bu anlamda genç katılımcıların oranı yüksek, neredeyse tamamı aktif olarak tanımlanan yaş aralığında bulunmak itibariyle istihdama katılabilir durumdadır. Türkiye'de bulunma süreleriyse 2 ile 13 yıl arasında değişmektedir ve ortalama 7.5 yıldır. Ücretli bir işte çalışan katılımcılar arasında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı almış olanların oranı %18.9'tür (43 katılımcı).

Ücretli bir işte çalışmayan 223 katılıcının yaş aralığıysa 18 ile 77 arasında değişmektedir ve yaş ortalaması 32.7'dir (SS = 11.53). 18-24 yaş grubunda 60 katılımcı; 25-34 yaş grubunda73 katılımcı; 35-44 yaş grubunda 49 katılımcı; 45-54

aralığında 19 katılımcı; 55-64 yaş aralığında13 katılımcı yer almaktadır ve 2 katılımcı 65 yaşın üzerindedir. Ücretli çalışan katılımcıların yaş özelliklerine benzer biçimde genç ve istihdama katılabilir katılımcıların oranı yüksektir. Türkiye'de bulunma süreleriyse 1 ile 17 yıl arasında değişmektedir ve ortalama 7.2 yıldır. Ücretli bir işte çalışmayan katılımcılar arasında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı almış olanların oranı %9.4 'tür (21 katılımcı).

Şekil 11:Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Kadınlarda Yaş Özellikleri Grafiği

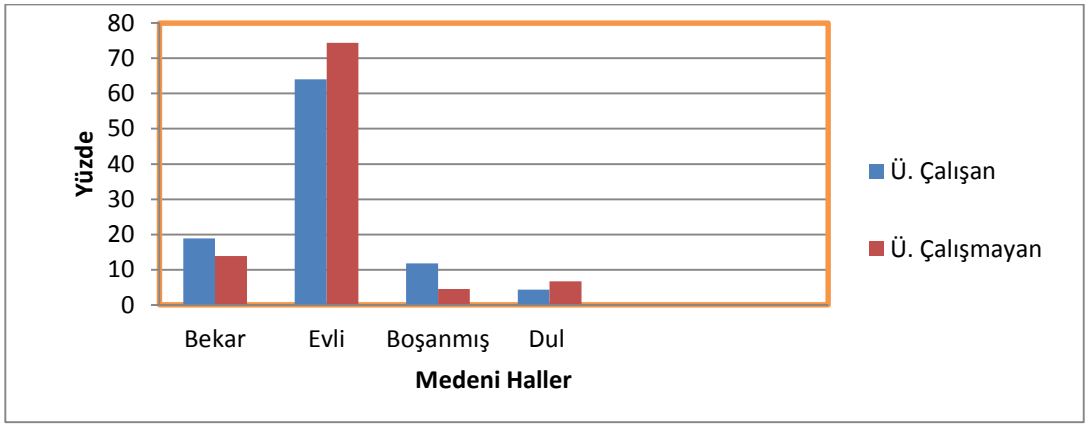

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.2.2. Medeni Durum ve Çocuk

Ücretli bir işte çalışan katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında 43 katılımcının bekâr, 146 katılımcının evli, 27 katılımcının eşinden boşanmış ve 10 katılımcının eşinin vefat etmiş olduğu görülmektedir. Ücretli bir işte çalışmayan 31 katılımcı bekâr, 166 katılımcı evli, 10 katılımcı eşinden boşanmış ve 15 katılımcının eşi vefat etmiştir.

Şekil 12:Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Kadınlarda Medeni Haller Grafiği

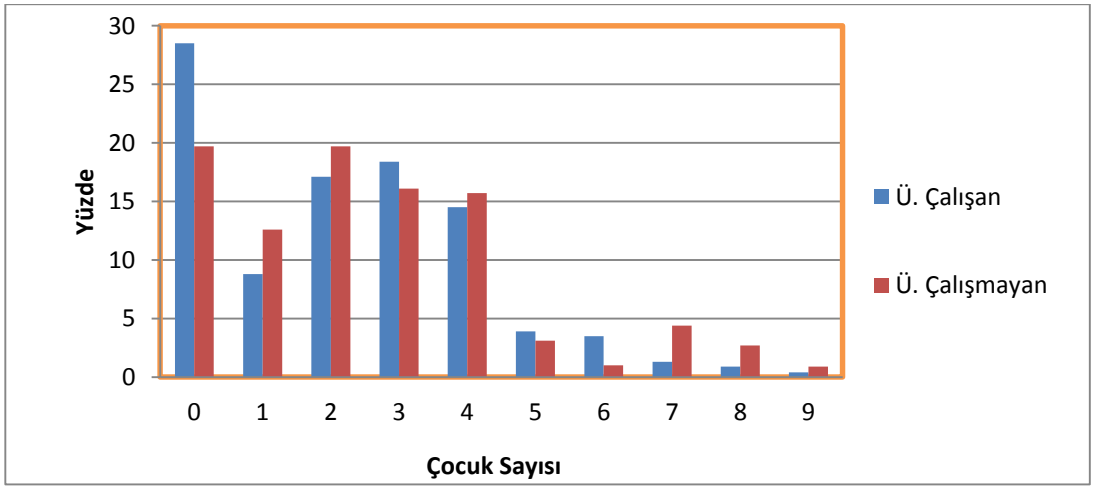

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Katılımcıların büyük bir bölümünün en az bir çocuğu vardır. Ücretli çalışan 65 katılımcının çocuğu yoktur. 20 katılımcının tek çocuğu, 39 katılımcının 2, 42 katılımcının 3, 33 katılımcının 4, 9 katılımcının 5, 8 katılımcının 6 çocuğu vardır. 6 katılımcınınsa çocuk sayısı 7 ve üzerindedir.

Ücretli çalışmayan 44 katılımcının çocuğu yoktur. 28 katılımcının tek çocuğu, 44 katılımcının 2, 36 katılımcının 3, 35 katılımcının 4, 7 katılımcının 5, 7 katılımcının 6 çocuğu vardır. 14 katılımcınınsa çocuk sayısı 7 ve üzerindedir.

Şekil 13: Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Kadınların Çocuk Sayısı Grafiği

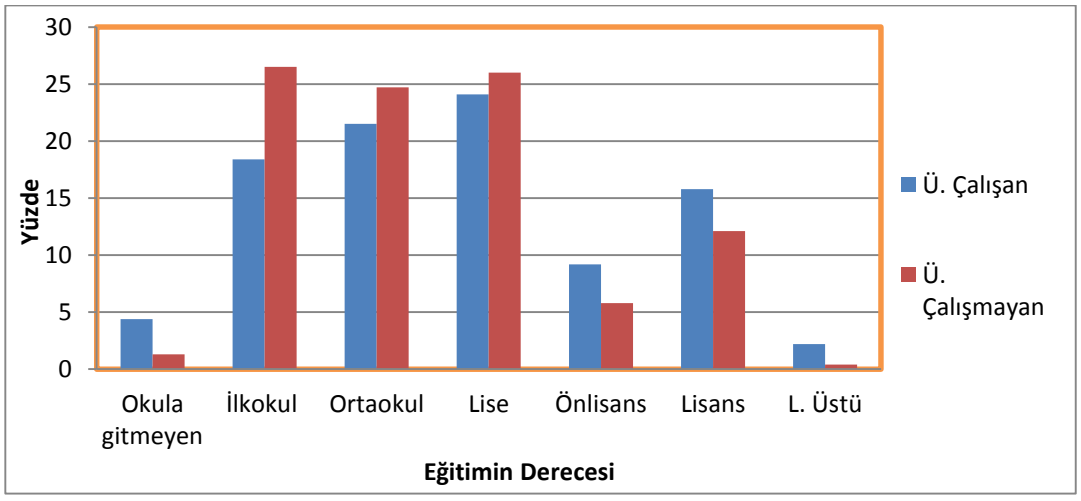

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.2.3. Eğitim ve Türkçe Dil Becerisi

Ücretli bir işte çalışan katılımcıların 10'u herhangi bir okul bitirmediğini ifade etmektedir. 42 katılımcı ilkokul, 49 katılımcı ortaokul, 55 katılımcı lise, 21 katılımcı önlisans, 36 katılımcı lisans ve 5 katılımcı lisansüstü düzeyde eğitimini tamamladığını bildirmektedir. Ücretli bir işte çalışmayan katılımcılarda herhangi bir okul bitirmemiş 3 katılımcı bulunmaktadır. 59 katılımcı ilkokul, 55 katılımcı ortaokul, 58 katılımcı lise, 13 katılımcı önlisans, 27 katılımcı lisans ve 1 katılımcı lisansüstü düzeyde eğitimini tamamladığını bildirmektedir. Suriye'de öğretmenlik gibi nitelik gerektiren alanlarda faaliyet gösterebilmek için lise düzeyinde eğitimi tamamlamış olmanın yeterli olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu bilgi beyaz yakalı işlerde çalışan kadınların oranının lisans eğitimini tamamlamış kadınların oranından yüksek olmasını açıklamaktadır. Ücretli çalışan katılımcıların 36'sı (%15.8) Türkçe dil becerisini zayıf, 101'i (%44.3) orta ve 88'i (%38.6) yüksek olarak tanımlamıştır. Ücretli çalışmayanlarda ise 56 katılımcı (%25.1) Türkçe bilgisini zayıf, 108 katılımcı (48.4) orta ve 58 katılımcı (%26) yüksek olarak değerlendirmiştir.

Şekil 14:Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Kadınlarda Eğitim Düzeyi Grafiği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

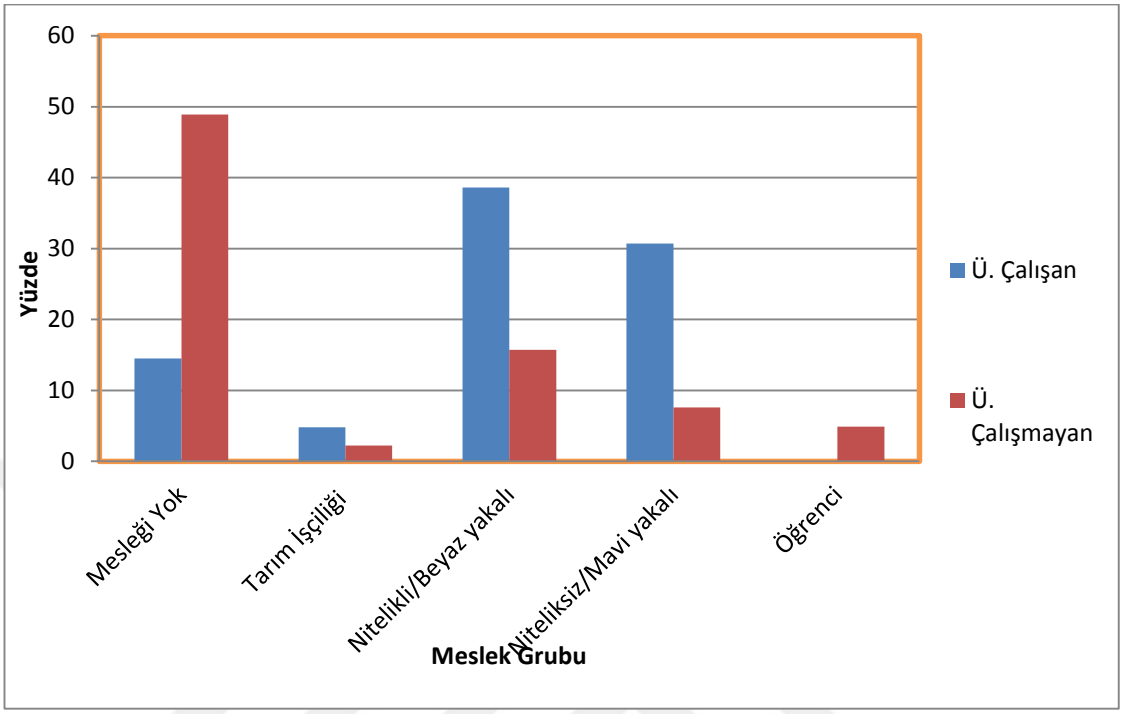
4.2.4. Mesleki Arkaplan

Katılımcıların ücretli çalışma deneyimleri meslek bilgileri, Suriye'deki ücretli çalışma geçmişleri ve göç sonrasında Türkiye'deki ücretli çalışma süreçleri ölçeğinde incelenmiştir. Bu amaçla katılımcılara *Mesleğiniz nedir?,Suriye'de bulunduğunuz süreçte herhangi bir işte çalıştınız mı, (evetse) ne iş yaptınız*?, *Şu anda ücretli bir işte çalışıyor musunuz, (evetse) ne iş yapıyorsunuz*? soruları yöneltilmiştir. İşgücüne katılımın sınıflamasında üç temel kategori gözetilmiştir. İş kolunun formel eğitim gerektirip gerektirmediği ayrımından hareketle *nitelik gerektiren* ve *nitelik gerektirmeyen* meslek grupları sınıflamasına gidilmiştir. Diğer yandan tarım işçiliğine bağımsız bir kategori olarak yer verilmiştir.

Ücretli bir işte çalışan katılımcıların 33'ünün herhangi bir mesleği bulunmamaktadır; 11 katılımcıysa mesleğini tarım işçiliği olarak tanımlamaktadır. 88 katılımcı avukat, bankacı, mühendis, tercüman, psikolog, öğretmen, sağlık personeli gibi niteliklilik gerektiren mesleklere; 70 katılımcı terzi, ev hizmetlisi, bakıcı, işçi, kuaför, esnaf gibi mavi yaka meslek gruplarına mensuptur. 26 katılımcı (katılımcıların %11.4'ü) mesleğinin ne olduğu sorusuna herhangi bir yanıt bildirmemiştir.

Ücretli bir işte çalışmayan katılımcılardan 35'inin nitelik gerektiren, 17'si mavi yakalı mesleklerden birine mensuptur. 5 katılımcı çiftçi, 11 katılımcı öğrencidir. 109 katılımcınınsa herhangi bir mesleği bulunmamaktadır.

Şekil 15: Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Kadınların Meslek Grubu Grafiği

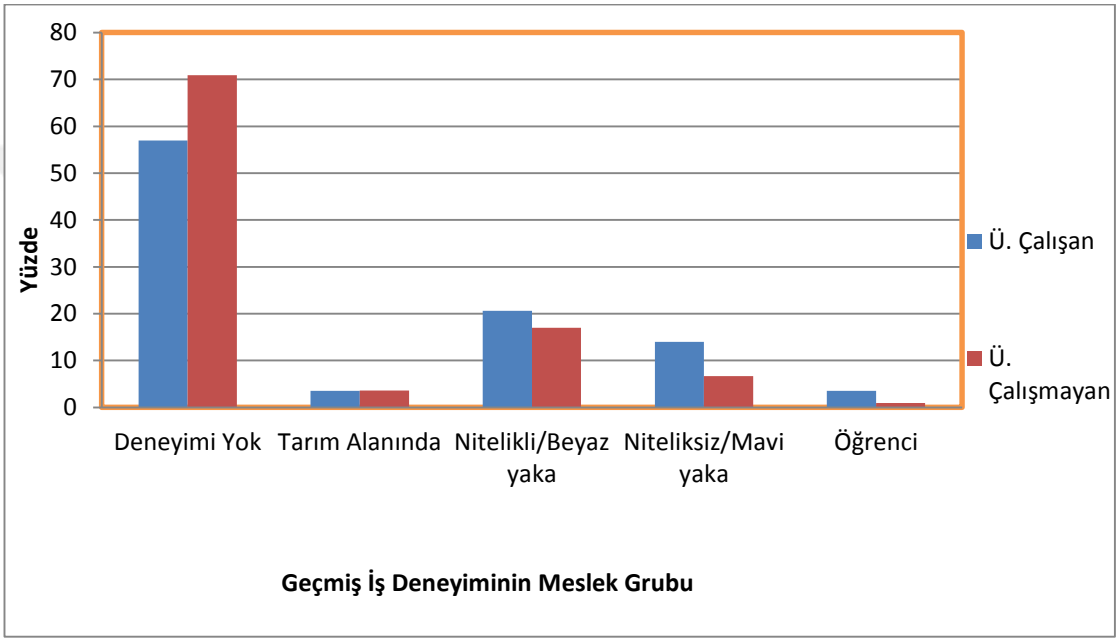

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.2.5. Göç Öncesi Ücretli Çalışma Deneyimi

Suriye'deki ücretli çalışma deneyimleri hakkındaki veriler, örneklemimizin ücretli çalışan grubundan 130 katılıcının Suriye'de bulunduğu süreçte herhangi bir alanda istihdama katılmadıklarını göstermektedir. 8 katılımcı Suriye'de tarım alanında çalışmış olduğunu bildirmiştir. Suriye'deki tarımsal faaliyetlerin genellikle hanenin mülkiyetindeki arazilerde yürütüldüğü ifade edilmektedir. Bu bakımdan tarımla uğraşan katılımcıların göç öncesi süreçte istihdamdaki konumunu ücretsiz aile işçiliği ile tanımlamak mümkün görünmektedir. 47 katılımcı eğitim, sağlık, ruh sağlığı, mühendislik, idarecilik gibi alanlarda nitelik gerektiren pozisyonlarda çalışmış olduklarını ifade etmişlerdir. 32 katılımcı kuaförlük, terzilik gibi esnaflık faaliyetleri yürüttüklerini ya da nitelik gerektirmeyen sektörlerde ücretli işçi olarak çalıştıklarını ifade etmektedir. Son olarak 8 katılımcının göç öncesi süreçte öğrenci olduğu görülmektedir.

Ücretli bir işte çalışmayan katılımcıların Suriye'deki çalışma deneyimlerine bakıldığında göç öncesinde herhangi bir işte çalışmamış katılımcıların sayısının 158 olduğu görülmektedir. Sekiz katılımcının çiftçi, 38 katılımcının nitelik gerektiren, 15 katılımcının nitelik gerektirmeyen alanlarda ücretli çalışma deneyimleri bulunmaktadır. İki katılımcıysa göçten önce Suriye'de öğrenci olduğunu bildirmiştir.

Şekil 16: Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Kadınların Suriye'deki Çalışma Geçmişi Grafiği

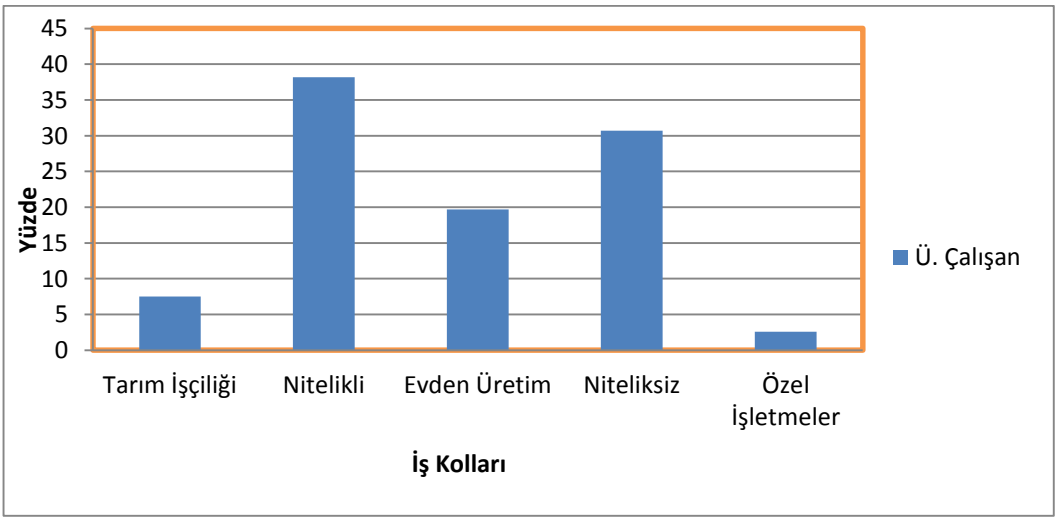

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.2.6. Ücretli Çalışan Katılımcıların Türkiye'deki Çalışma Deneyimleri

Örneklemimizdeki ücretli çalışan 228 katılımcıdan tarım alanında faaliyet gösteren 17 katılımcının tamamına Hatay'ın Arsuz ilçesinde ulaşılmıştır. İlçede yürütülen alan araştırmasından elde edilen veriler, bu bölgedeki Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğunun geçimini tarım işçiliğiyle sağladığını göstermektedir. Çalışan kadınlardan 87 katılımcı nitelik gerektiren beyaz yakalı işlerde çalışmaktadır. Bu işler arasında eğitmenlik, öğretmenlik, çevirmenlik, idarecilik, sağlık alanındaki hekimlik, hemşirelik, hasta ve yaşlı bakımı, sivil toplum örgütlerindeki proje asistanlığı, saha görevliliği gibi kurumsal faaliyetler ön plana çıkmaktadır. Formal eğitim gerektirmesi ölçütüyle oluşturduğumuz bu kategoriye dahil ettiğimiz

katılımcılardan bir kısmı, bir sağlık kurumunda yaşlı ve hasta bakımı göreviyle çalışmaktadır. Bir istihdam programı kapsamında, bir mesleki eğitim süreci sonrasında başladıklarını ifade ettikleri bu iş için belirli bir eğitim seviyesi ya da sağlık alanında edinilmiş bir diploma aranmadığı anlaşılmaktadır. Bu program, bir mesleği ya da lisans düzeyinde eğitimi bulunmayan ve göç öncesinde herhangi bir ücretli işte çalışmamış katılımcıların dahi, sağlık alanında bir kariyer edinmesine olanak tanıması bakımından önem arz etmektedir. 70 katılımcının oluşturduğu bir diğer işkolu ise, nitelik gerektirmeyen ya da *mavi yakalı* olarak tarif edilebilecek işlerde çalışan katılımcıları kapsamaktadır. Bu işler arasında lokanta, terzi, kuaför, giyim, gıda ve kozmetik dükkânı gibi esnaflık faaliyetleri yürüten işletmelerde ücretli işçilik, ev hizmetleri, geri dönüşüm işçiliği yer almaktadır. Yanı sıra 6 katılımcı Türkiye'de kendi işini kurmuştur. Bunlar kuaför, kozmetik dükkânı ve gıda satışı yapan işletmeler olarak çeşitlenmektedir. 45 katılımcıysa sigara sarma, ayakkabıcılık, defneyaprağı temizleme, boncuk işleme, terzilik, çevrimiçi satış, kuaförlük, sipariş üzerine gıda ürünleri satışı gibi faaliyetleri evlerinden yürüttüklerini bildirmişlerdir. Düşük gelirli, düzensiz, esnek çalışma saatli bir deneyim olan evden üretim faaliyetlerinden elde edilen gelir parça başı sağlanmaktadır. Çalışan katılımcıların %53.1'i (121 katılımcı) bundan önce ücretli bir işte çalışmamıştır, mevcut işleri ilk çalışma deneyimleridir.

Şekil 17: Ücretli Çalışan Kadınların Türkiye'de Çalıştıkları İş Kolları Grafiği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Katılımcıların meslek ve Türkiye'de çalışmakta oldukları iş kollarına ilişkin grafikler incelendiğinde, belirli meslek grubunu teşkil eden katılımcı sayısı ile aynı meslek grubunun faaliyet alanında çalışan katılımcı sayısının birebir eşit olmayabildiği göze çarpmaktadır. Ücretli tarım işçiliği örneği üzerinden ele alındığında mesleğini tarım işçisi olarak tanımlayan kadınların sayısı 11, Suriye'de tarım işçisi olarak çalıştığını ifade eden kadınların sayısı 8, çalıştığı mevcut işi tarım işçiliği olarak bildiren kadınların sayısı 17'dir. Bu farklılıklar katılımcıların *mesleğiniz nedir* sorusuna vermiş oldukları cevaplarda mevcut işlerini ya da Suriye'deki ekonomik faaliyet alanlarını bir meslek olarak tanımlayıp tanımlamadıklarından ileri gelmektedir. Öyle ki, hâlihazırda ücretli tarım işçisi olarak çalışan bazı katılımcılar bu faaliyeti Suriye'den itibaren sürdürmediği için tarım işçiliğini meslek olarak tanımlamazken, bazılarıysa ilk defa göç sonrasında dâhil olduğu bu ekonomik faaliyeti meslek olarak bildirmektedir.

Katılmacıların %7.5'i (17 katılımcı) çalıştığı işin düzenini *evden*, 47.4'ü (108 katılımcı) *düzenli-maaşlı*, %19.7'si (45 katılımcı) *iş buldukça,* %6.1'i (14 katılımcı) *kendi işim*, %14'ü (32 katılımcı) *parça başı* olarak tanımlamaktadır.

4.2.6.1. Kariyer Dönüşümü

Göçmen işçiliğinin göz ardı edilemeyecek özelliklerinden biri olan eğitim ve kariyer düzeyleriyle uyumlu olmayan işlerde çalışmanın örneklemimizde de yaygın olduğu görülmektedir. Eğitim arka planı, Suriye'deki çalışma geçmişi ve Türkiye'de istihdama hangi alanda dahil olduğu birlikte değerlendirildiğinde katılımcıların önemli bir bölümünün mesleki ve eğitime bağlı niteliklerini göç sonrasında ücretli çalışma deneyimine aktaramadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki ücretli çalışan 26 katılımcı (%11.4), eğitim düzeyi yüksek, beyaz yakalı bir meslek grubuna mensup ve Suriye'de nitelik gerektiren işlerde çalışmış olmasına karşın Türkiye'de nitelik gerektirmeyen, kariyer ve eğitim düzeyini yansıtmayan işlerde çalışmaktadır. 28 katılımcıysa (% 12.3) kariyer dönüşümü sürecini aksi yönde tecrübe etmiş, bir mesleği bulunmadığı ya da Suriye'de nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştığı halde Türkiye'de almış olduğu mesleki ve formel eğitimler neticesinde beyaz yakalı işlerde çalışabilecek vasıflar edinmişlerdir. Bu katılımcıların önemli bir bölümünü yukarıda

bahsi geçen yaşlı ve hasta bakım programı kapsamında meslek edinen katılımcılar oluşturmaktadır. Yanı sıra, Türkçe dil eğitimleriyle birlikte Arapça – Türkçe alanında çevirmenlik vasfı kazanarak sivil toplum kuruluşlarında çalışan kadınları bu grupta değerlendirmek mümkündür. Nitekim bahsi geçen alanlarda istihdama katılan kadınların görece daha yüksek gelirli, güvenceli ve düzenli çalışma koşullarına sahip olduğu görülmektedir.

Katılımcıların 35'i (%15.4) herhangi bir mesleği olmadığını ifade etmekte ve nitelik gerektirmeyen iş kollarından birinde çalışmaktadır. Bir diğer taraftan 228 katılımcının 135'inin (%59.2'sinin) meslek, eğitim düzeyi, Suriye'deki çalışma geçmişi ve göç sonrası süreçte çalıştığı iş kolu arasında herhangi bir uyumsuzluk bulunmamaktadır. Bir diğer ifadeyle, Suriye'de nitelik gerektiren bir işte çalışmış, eğitim seviyesi yüksek, beyaz yakalı mesleklerden birine mensup ve Türkiye'ye göç ettikten sonra nitelik gerektiren bir işte çalışan katılımcılar bu grubu oluşturmaktadır. Ya da Suriye'de nitelik gerektirmeyen bir işte çalışmış olan, eğitim düzeyi düşük, mavi yakalı olarak tanımlayabileceğimiz bir mesleğe mensup ve Türkiye'de de benzer özelliklerde bir işte ücretli çalışan kadınlar da bu gruba dâhil edilmektedir.

4.2.6.2. İşin Etnik ve Cinsiyet Bağlamı

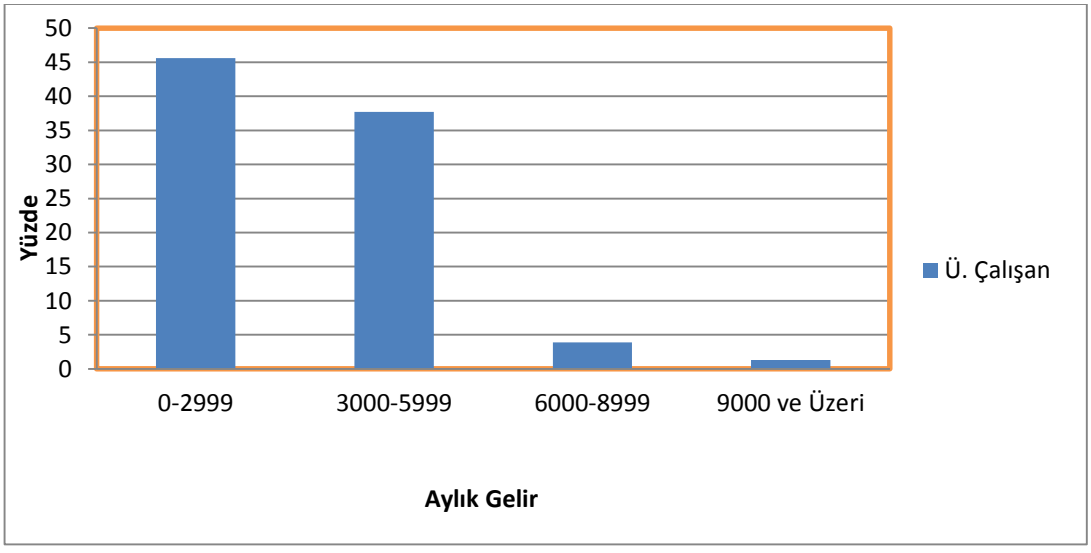
Çalışma ortamını paylaşan işveren ve elemanların kadın/ erkek ve Türkiyeli/ Suriyeli olmak bakımından çeşitlilik gösterip göstermediği ölçeğinde ele aldığımız işin etnik ve cinsiyet özellikleri, iş kolları arasında belirgin şekilde farklılaşmaktadır. Üretime evden katılan kadınların çalışma mekânları ve işin niteliği genelde herhangi bir etkileşim zemini barındırmamakta, bu nedenle işyerinin cinsiyet ve etnik bağlamından söz edilememektedir. Bunun dışında kalan, evin dışında bir mekanda çalışan 130 katılımcı (ücretli çalışan bütün katılımcıların % 57'si) en az bir Türkiyeli çalışan ve/ya işverenin bulunduğu bir iş ortamında çalışmaktadır. 31 katılımcınınsa (ücretli çalışan bütün katılımcıların %13.6'sı) çalışma ortamını sadece Suriyeli çalışan ve/ya işverenler oluşturmaktadır. Diğer yandan 138 katılımcı (ücretli çalışan bütün katılımcıların %60.5'i) cinsiyet bakımından karma mekânlarda çalışmaktadır. 25 katılımcı ise (ücretli çalışan bütün katılımcıları % 11'i) iş ortamını sadece kadın çalışan ve/ya işverenlerle paylaşmaktadır. Etnik ve cinsiyet bakımından tek tip

özellik gösteren işyerlerinin en tipik örneğinin kuaför dükkânları olduğu söylenebilir. Karma yapılar gösteren iş ortamlarının başında ise hastaneler, göçmen sağlığı merkezleri ve sivil toplum kuruluşları gelmektedir. Bahsi geçen kurumlar, farklı kültür ve cinsiyet gruplarını bir araya getirmelerinin yanı sıra çok sayıda personeli bulunması bakımından da dikkat çekmektedir.

4.2.6.3. Gelir, Çalışma Düzeni, Ücret Biçimi

Ücretli çalışan kadınların çalıştıkları işlerden elde ettikleri gelirler düşük ücretle çalışanların ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Aylık kazançlar 150 lira ile 11 bin lira arasında değişmektedir ve ortalama 2851 liradır. Verilerin toplandığı Ocak-Mayıs 2022'de 1 dolar 13-14 Türk Lirası bandında seyretmektedir ve asgari ücret 5500 Türk Lirasıdır. 104 katılımcının (% 45,6) 0 ile 2999 lira arasında, 86 katılımcının (%37.7) 3000 ile 5999 lira arasında, 9 katılımcının (% 3.9) 6000 ile 8999 lira arasında, 3 katılımcının (% 1.3) 9000 lira ve üzeri aylık gelir elde ettiği görülmektedir.

Şekil 18: Ücretli Çalışan Kadınların Aylık Geliri Grafiği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Katılımcıların mevcut işlerinde çalışma süreleri en az 1 ay en fazla 12 yıl ve ortalama 2,7 yıldır. Haftalık çalışma süreleri 1 ile 7 gün arasında değişmektedir ve ortalama 5,3 gündür. Günlük çalışma saatleri 1 ile 15 saat arasında değişmektedir ve ortalama 8,1 saattir. Çalışanların % 38.2'si (87 katılımcı) resmi tatillerden faydalanamadığını; % 54.8'i (125 katılımcı) yıllık izin hakkı bulunmadığını; %61.8'i (141 katılımcı) çalışma izninin, % 66.2'si (151 katılımcı) sigortasının, %62.7 'si (143 katılımcı) herhangi bir sağlık güvencesinin olmadığını ifade etmektedir. Katılımcıların % 11.8'i (27 katılımcı) ücretini günlük, % 21.9'u (50 katılımcı) haftalık, % 46.1'i (105 katılımcı) aylık, %17.5'i (40 katılımcı) parça başı olarak almaktadır. Katılımcıların çalıştıkları işlerden elde ettikleri gelirlerin düşük, çalışma saatlerinin çalıştıkları işin niteliğine de bağlı olarak uzun olduğu görülmektedir. Güvenceli ve resmi çalışma koşullarından büyük ölçüde yoksun oldukları anlaşılmaktadır.

4.3. BULGULAR

4.3.1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Analizler öncesinde modelde kullanılan değişkenler SPSS programına veri girişlerinin doğruluğu açısından kontrol edilmiş. Her bir değişken için boş veri analizleri gerçekleştirilmiş, %5'ten az boş veri oranı gösteren değişkenlerde kayıp değerler, dağılımların ortalama değeri ile değiştirilmiştir. Normal dağılım sayıtlısını karşılayıp karşılamadığını sınamak amacıyla değişkenlerin histogramları incelenmiş, ayrıca çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılmıştır. Bu değerlerin bütün değişkenlerde +2 ve -2 aralığında olduğu ve normallik varsayımını sağladığı anlaşılmaktadır (Tabachnick ve Fidel, 2001).Değişkenlere ilişkin betimleyici bilgiler Tablo 17'de sunulduğu gibidir.

Tablo 17: Veri Setindeki Değişkenlerin Betimleyici Bilgiler Tablosu

	Ortalama (SS)		
	Toplam	Ü. Çalışan	Ü.Çalışmayan
Yaşam Doyumu	2.74 (.87)	2.84 (.84)	2.65 (.90)
Dayanıklılık	3.56 (.69)	3.65 (.63)	3.47 (.74)
Suriyelilikle Özdeşleşme	4.22 (.65)	4.18 (.66)	4.27 (.65)
Türkiyelilikle Özdeşleşme	3.06 (.88)	3.11 (.87)	3.00 (.89)
Kültürleşme	3.51 (1.42)	3.67 (1.40)	3.35 (1.42)
Bireysel Ayrımcılık	2.27(.92)	2.34 (.93)	2.20 (.90)
Kadın Kimliğine Dönük Ayrımcılık	1.62 (.91)	1.67 (.93)	1.56 (.89)
Toplumsal Cinsiyet Algısı	3.10 (.95)	2.99 (.99)	3.21 (.89)
Ailenin Toplumsal Cinsiyet Algısı	3.28 (.94)	3.14 (1.01)	3.43 (.84)
Ev Sorumluluklarına İlişkin Tutum	2.91 (.52)	2.87 (.52)	2.95 (.52)
Sosyal Destek	3.60 (1.07)	3.67 (1.06)	3.53 (1.08)
Sosyal Karşılaştırma	3.50 (.61)	3.54 (.61)	3.46 (.61)
Zamansal Karşılaştırma	3.96 (.69)	3.97 (.71)	3.94 (.67)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.3.2. Değişkenler Arası Korelâsyonlar

Çalışma kapsamında ele aldığımız değişkenler arası korelasyonlar, ücretli çalışan ve çalışmayan katılıcılar için birbirinden bağımsız iki ayrı örneklemde Pearson korelasyon katsayıları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Değişkenler arası ilişkilere ait korelasyon katsayıları, değişkenlerin puan ortalamaları ve standart sapma değerleri ücretli çalışan katılımcılar için Tablo 1, ücretli çalışmayanlar için Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablolarda da görüldüğü üzere, değişkenler arası ilişkiler ücretli çalışan ve çalışmayan örneklemler arasında farklılıklar gösterebilmektedir. Ücretli çalışan kadınlarda kültürleşme ile toplumsal cinsiyet algısı ($r = -.27$, $p < .01$) ve ailenin toplumsal cinsiyet algısı ($r = -.14$, $p < .05$) arasında olumsuz yönde anlamlı; kültürleşme ile sosyal destek algısı ($r = .14$, $p < .05$) ve yaşam doyumu ($r = .15$, $p < .05$) arasında olumlu yönde anlamlı ilişki gözlenirken bu ilişkiler ücretli çalışmayan örneklem için anlamsızdır.

Bir diğer taraftan toplumsal cinsiyet algısı ücretli çalışmayanlardan farklı olarak ücretli çalışan kadınlarda pek çok değişkenle anlamlı ilişki göstermektedir. Toplumsal cinsiyet algısı ile kültürleşme ($r = -.27$, $p < .01$), zamansal karşılaştırma ($r = -.19$, $p < .01$), sosyal destek algısı ($r = -.25$, $p < .01$), sosyal karşılaştırma ($r = -.24$, $p < .01$), yaşam doyumu ($r = -.18$, $p < .01$), Türkiyelilikle özdeşleşme ($r = -.24$, $p < .01$) gibi değişkenlerin olumsuz yönde anlamlı ilişkiler gösteriyor olması toplumsal cinsiyet algısının ücretli çalışan kadınlardaki rolünün ve etki alanının daha geniş olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde ücretli çalışan kadınlarda ailenin toplumsal cinsiyet algısı ile sosyal karşılaştırma ($r = -.21$, $p < .01$), Türkiyelilikle özdeşleşme ($r = -.21$, $p < .01$) arasında olumsuz yönde anlamlı; Suriyelilikle özdeşleşme ($r = .18$, $p < .01$) ile olumlu yönde anlamlı ilişkiler gözlenirken bu ilişkiler ücretli çalışmayanlarda anlamsızdır.

Eve sorumluluklarına ilişkin tutum ile sosyal karşılaştırma ($r = -.26$, $p < .01$) ve dayanıklılık ($r = -.23$, $p < .01$) arasındaki negatif yönlü anlamlı ilişki, ücretli çalışmayan katılımcılarda gözlenirken ücretli çalışan katılımcılar için bu ilişkiler anlamsızdır. Gruplar arasında farklılaşan ve benzerlik gösteren diğer ilişkiler Tablo 18 ve Tablo 19'da görüldüğü gibidir.

Tablo 18:Ücretli Çalışan Katılımcılarda Değişkenler Arası Korelasyon Tablosu

Değişkenler	Ort. (SS)	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1. Yaşam Doyumu	2.84 (.84)	**1**												
2.Dayanıklılık	3.65 (.63)	.24**	**1**											
3.Suriyelilikle Özdeş.	4.18 (.66)	.007	.31**	**1**										
4.Türkiyelilikle Özdeş.	3.11 (.87)	.20**	.15*	-.03	**1**									
5.Kültürleşme	3.67 (1.40)	.15*	.13*	-.25**	.51**	**1**								
6.Bireysel Ayrım.	2.34 (.93)	-.31**	-.13*	-.01	-.25**	-.10	**1**							
7.Kadın Kim. Ayrım.	1.67 (.93)	-.27**	-.05	.00	-.01	.03	.60**	**1**						
8.Toplumsal Cins.	2.99 (.99)	-.18**	-.12	.20**	-.24**	-.27	15*	.09	**1**					
9.Aile Toplumsal Cins.	3.14 (1.01)	-.12	-.05	.18**	-.22**	-.14*	.15*	.15*	.60**	**1**				
10.Ev Sorumlulukları	2.87(.52)	-.26**	-.09	-.16*	-.04	.02	.21**	.21**	.05	.18**	**1**			
11.Sosyal Destek	3.67 (1.06)	.34**	.19**	.06	.18**	.14*	-.21**	-.15*	-.25**	-.10	-.17**	**1**		
12. Sosyal Karşılaştır.	3.54 (.61)	.35**	.22**	.13	.16*	.08	-.11	-.10	-.24**	-.21**	-.19*	.17**	**1**	
13. Zamansal Karşılaş.	3.97 (.71)	.36**	.21**	.02	.23**	.18**	-.27**	-.22**	-.19**	-.02	-.12	.34**	.15*	**1**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 19:Ücretli Çalışmayan Katılımcılarda Değişkenler Arası Korelasyon Tablosu

Değişkenler	Ort. (SS)	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1.Yaşam Doyumu	2.65 (.90)	**1**												
2.Dayanıklılık	3.47 (.74)	.24**	**1**											
3.Suriyelilikle Özdeş.	4.27 (.65)	-.05	.06	**1**										
4.Türkiyelilikle Özdeş.	3.00 (.89)	.23**	.23**	.04	**1**									
5.Kültürleşme	3.35 (1.42)	.01	.14*	-.25**	.31**	**1**								
6.Bireysel Ayrım.	2.20 (.90)	-.17*	-.10	.05	-.16*	.05	**1**							
7.Kadın Kim. Ayrım.	1.56 (.89)	-.09	-.06	.01	-.07	.01	.57**	**1**						
8.Toplumsal Cins.	3.21 (.89)	-.09	-.08	.20**	-.04	-.08	.10	.06	**1**					
9.Aile Toplumsal Cins.	3.43 (.84)	-.02	-.06	.03	-.02	-.01	.15*	.14*	.56**	**1**				
10.Ev Sorumlulukları	2.95 (.52)	-.26**	-.24**	-.11	-.00	.13	.21**	.24**	.02	.14*	**1**			
11.Sosyal Destek	3.53 (1.08)	.24**	.19**	.12	.12	-.05	-.19**	-.24**	-.01	.04	-.16*	**1**		
12. Sosyal Karşılaştır.	3.46 (.61)	.43**	.25**	.05	.14*	-.04	-.17*	-.11	-.11	-.08	-.26**	.30**	**1**	
13. Zamansal Karşılaş.	3.94 (.67)	.18**	.27**	.01	.30**	.23**	-.20**	-.17*	-.03	-.07	-08	.42**	.24**	**1**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.3.3. Değişkenlerden Alınan Puanların Ücretli Çalışan ve Çalışmayan Katılımcılar Arasında Karşılaştırılması

Katılımcıların yaşam doyumu, dayanıklılık, kültürleşme, toplumsal cinsiyet algısı ve ailenin toplumsal cinsiyet tutumuna ilişkin algı, zamansal karşılaştırma, sosyal destek, sosyal karşılaştırma, ev hayatı, Suriyelilikle özdeşleşme, Türkiyelilikle özdeşleşme, bireysel ayrımcılık, kadın kimliğine dönük ayrımcılık puanları ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında bağımsız gruplar için t-test ile karşılaştırılmıştır.

Bağımsız örneklemler *t*-Testi sonuçlarına göre;

1. Ücretli bir işte çalışan kadınların (ort. =3.14, S = 1.14)*dil becerisi* puanlarının ücretli bir işte çalışmayan kadınlara (ort. = 2.74, S = 1.18) göre istatistiksel açıdan anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur (t = 3.68, p < .001)

2. Ücretli bir işte çalışan kadınların (ort. = 3.67, S = 1.40) *kültürleşme* puanlarının ücretli bir işte çalışmayan kadınlara (ort. = 3.35, S = 1.42) göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur (t = 2.38, p < .001).

3. Ücretli bir işte çalışan kadınların (ort. = 2.99, S = .99) *geleneksel toplumsal cinsiyet tutumunu benimseme* puanlarının ücretli bir işte çalışmayan kadınlara (ort. = 3.21, S= .89) göre anlamlı olarak daha düşük olduğu bulunmuştur (t = -2.46, p <.05).

4. Ücretli bir işte çalışan kadınların (ort. = 2.84, S = .83)*yaşam doyumu* puanlarının ücretli bir işte çalışmayan kadınlara (ort. = 2.64, S = .90) göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur (t = 2.41, p <.05).

5. Ücretli bir işte çalışan kadınların (ort. =3.65, S = .63)*dayanıklılık* puanlarının ücretli bir işte çalışmayan kadınlara (ort. = 3.47, S = .74) göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur (t = 2.78, p < .05).

6. Ücretli bir işte çalışan kadınların (ort. =3.14, S = 1.01) *ailenin geleneksel toplumsal cinsiyet tutumunu benimseme düzeyine yönelik algı* puanlarının ücretli bir işte çalışmayan kadınlara (ort. = 3.43, S. = .84) göre anlamlı olarak daha düşük olduğu bulunmuştur (t = -3.36, p < .05).

7. Zamansal karşılaştırma, sosyal destek, sosyal karşılaştırma, ev sorumluluklarına ilişkin tutum, Suriyelilikle özdeşleşme, Türkiyelilikle özdeşleşme, bireysel ayrımcılık ve kadın kimliğine dönük ayrımcılık puanlarının ücreti çalışan ve çalışmayan katılımcılar arasında istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmektedir. *t*-Test analizlerinden elde edilen veriler Tablo 20'de sunulduğu gibidir.

Tablo 20: Katılımcıların Ücretli Bir İşte Çalışma Durumuna Göre Değişken Puanlarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve t-Test Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	X	ss	t testi		
					t	sd	p
Kültürleşme	Ü. Çalışan	228	3.67	1.40	2.38	449	.018
	Ü.Çalışmayan	223	3.35	1.42			
Toplumsal Cinsiyet Tutumu	Ü. Çalışan	228	2.99	.99	-2.46	449	.014
	Ü.Çalışmayan	223	3.21	.89			
Ailenin T. Cinsiyet Tutumu.	Ü.Çalışan	228	3.14	1.01	-3.36	436.97	.001
	Ü.Çalışmayan	223	3.43	.84			
Yaşam Doyumu	Ü. Çalışan	228	2.84	.83	2.41	449	.016
	Ü.Çalışmayan	223	2.64	.90			
Dayanıklılık	Ü.Çalışan	228	3.65	.63	2.78	433.75	.006
	Ü.Çalışmayan	223	3.47	.74			
Zamansal karşılaştırma	Ü.Çalışan	228	3.97	.71	.38	449	.70
	Ü.Çalışmayan	223	3.94	.67			
Sosyal Destek	Ü.Çalışan	228	3.68	1.06	1.42	449	.16
	Ü.Çalışmayan	223	3.53	1.08			
Sosyal Karşılaştırma	Ü.Çalışan	228	3.54	.61	1.44	449	.15
	Ü.Çalışmayan	223	3.46	.61			
Ev Sorumlulukları	Ü.Çalışan	228	2.87	.52	-1.74	449	.08
	Ü.Çalışmayan	223	2.95	.52			
Suriyelilikle Özdeşleşme	Ü.Çalışan	228	4.18	.66	-1.45	449	.15

	Ü.Çalışmayan	223	4.28	.65			
Türkiyelilikle Özdeşleşme	Ü.Çalışan	228	3.11	.87	1.26	449	.20
	Ü.Çalışmayan	223	3.00	.89			
Bireysel Ayrımcılık	Ü.Çalışan	228	2.34	.93	1.56	449	.12
	Ü.Çalışmayan	223	2.21	.90			
Kadın Ayrımcılık	Ü.Çalışan	228	1.66	.93	1.21	449	.23
	Ü.Çalışmayan	223	1.56	.89			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.3.4. Değişkenlerden Alınan Puanların Temel Demografik Maddeler Açısından Karşılaştırılması

Medeni durum, eğitim ve gelir düzeyindeki farklılaşmaların yaşam doyumu ve dayanıklılık düzeylerinde anlamlı bir farklılığa yol açıp açmadığının incelenmesi amacıyla çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) yürütülmüştür.

Eğitim seviyesi düşük (en çok ortaokul düzeyinde eğitimi tamamlamış olmak), orta (lise ve ya önlisans düzeyinde eğitimi tamamlamış olmak) ve yüksek (lisans ve ya lisansüstü eğitimi tamamlamış olmak) olmak üzere üç kategori; medeni durum bekâr, evli ve dul ya da boşanmış olmak üzere üç kategori; gelir düzeyi düşük (0-3000 lira arası aylık gelir), orta (3000-5000 lira arası aylık gelir) ve yüksek (5000 lira ve üzeri aylık gelir) olmak üzere üç kategoride alınmıştır. Manova analizlerine ilişkin bulgular Tablo 21'de sunulduğu gibidir.

Tablo 21: Farklı Medeni Durum, Eğitim ve Gelir Gruplarının Yaşam Doyumu ve Dayanıklılık Puan Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Bağımlı Değişken	F	p	η2
Eğitim	Yaşam doyumu	.31	.73	.002
	Dayanıklılık	7.03	.001	.035
Gelir	Yaşam doyumu	1.62	.20	.008
	Dayanıklılık	.14	.87	.001
Medeni Durum	Yaşam Doyumu	2.97	.05	.015
	Dayanıklılık	.76	.47	.004

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Farklı medeni durum, gelir ve eğitim gruplarından katılımcıların yaşam doyumu ve dayanıklılık ölçeklerinden elde ettikleri puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Wilks' Lambda testi sonuçlara göre dayanıklılık eğitim durumuna göre ($F = 7.03$, $p=.001$, $\eta2 = .035$); yaşam doyumu ise medeni duruma göre farklılaşmaktadır ($F = 2.97$, $p=.05$, $\eta2 = .015$). Gelir seviyesinin herhangi bir bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Gelir, eğitim ve medeni durum demografik değişkenlerinin

arasındaki etkileşim terimlerinin hiç birinin anlamlı olmadığı, yaşam doyumu ve dayanıklık üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmektedir.

Her bir bağımlı değişkenden alınan puan ortalamalarının, bağımsız değişkenlerin alt grupları arasında anlamlı bir biçimde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Dayanıklılık ve yaşam doyumu ortalamaları arasında oluşan farkın hangi gruplardan kaynaklandığını saptayabilmek için Tukey testi yapılmıştır. Dayanıklılık ve yaşam doyumu değişkenleri için elde edilen fark puanları ve anlamlılık testi sonuçları Tablo 22 ve 23'te gösterildiği gibidir.

Tablo 22: Eğitim Düzeyine Göre Tukey Testi Sonuçları

Bağımlı değişken	Eğitim düzeyi	Eğitim düzeyi	Ortalama farkları	Standart hata	p
Dayanıklılık	Düşük	Orta	-.21	.07	.018
		Yüksek	-.40	.10	.000
	Orta	Düşük	.21	.07	.018
		Yüksek	-.18	.10	.173
	Yüksek	Düşük	.39	.10	.000
		Orta	.18	.10	.17

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 23: Medeni Duruma Göre Tukey Testi Sonuçları

Bağımlı değişken	Medeni durum	Medeni durum	Ortalama farkları	Standart hata	p
Yaşam Doyumu	Bekar	Evli	.11	.11	.605
		Dul-Boşanmış	.39	.15	.023
	Evli	Bekar	-.11	.11	.605
		Dul-Boşanmış	.28	.12	.045
	Dul -Boşanmış	Bekar	-.39	.15	.023
		Evli	-.29	.12	.045

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

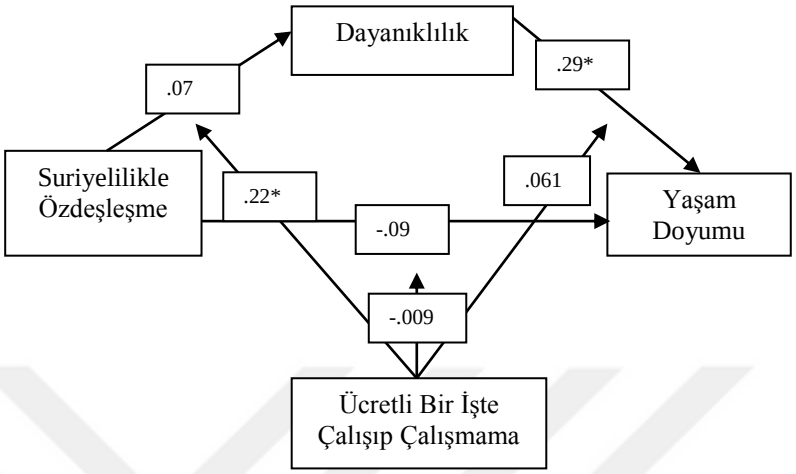
Öncül analizlerde korelasyon analizlerinden elde edilen verilerbazı değişkenlerin arasındaki ilişkilerin ücretli çalışan ve çalışmayan örneklemlerde farklılaştığını göstermektedir. Benzer şekilde t-testlerden elde edilen bulgular bazı değişkelerden alınan ortalama puanların ücretli çalışan ve çalışmayan katılımcılarda farklılık gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır. İki grup arasındaki farklılaşmalara ve benzerliklere işaret eden bu bilgilerden hareketle PROCESS Makrosundaki model 59 ile bir dizi düzenleyicili aracılı (moderated mediation) kavramsal model sınanmaktadır. Suriyelilikle özdeşleşme, Türkiyelilikle özdeşleşme, kültürleşme, bireysel ayrımcılık algısı, kadın kimliğine yönelik ayrımcılık, algılanan sosyal destek, sosyal karşılaştırma, zamansal karşılaştırma, toplumsal cinsiyet algısı ve ailenin toplumsa cinsiyet tutumuna ilişkin algı ve ev sorumluluklarına ilişkin tutum değişkenlerinin ayrı ayrı bağımsız değişken olarak atandığı 11 ayrı model test edilecektir. Bağımsız değişkenlerin yaşam doyumunu dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı ve değişkenler arası ilişkilerin Suriyeli kadınların ücretli bir işte çalışma durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığıbu modeller aracılığıyla sınanacaktır.

4.3.5. Suriyelilikle Özdeşleşme, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 1 (Moderated Mediation Model)

Suriyelilikle özdeşleşmenin yaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşacağı beklenmektedir. Spesifik olarak, bu beklentiye göre Suriyelilikle özdeşleşme ücretli çalışan kadınlarda, çalışmayan kadınlara göre, dayanıklılığı ve dolayısıyla da yaşam doyumunu arttıracaktır.

Suriyelilikle özdeşleşmenin, dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumunu yordadığı şeklindeki modelimizin hem ücretli çalışan ve hem de çalışmayan Suriyeli kadınlarda işleyip işlemediği Process Macro'da yer alan Model 59 yoluyla incelenmiştir.

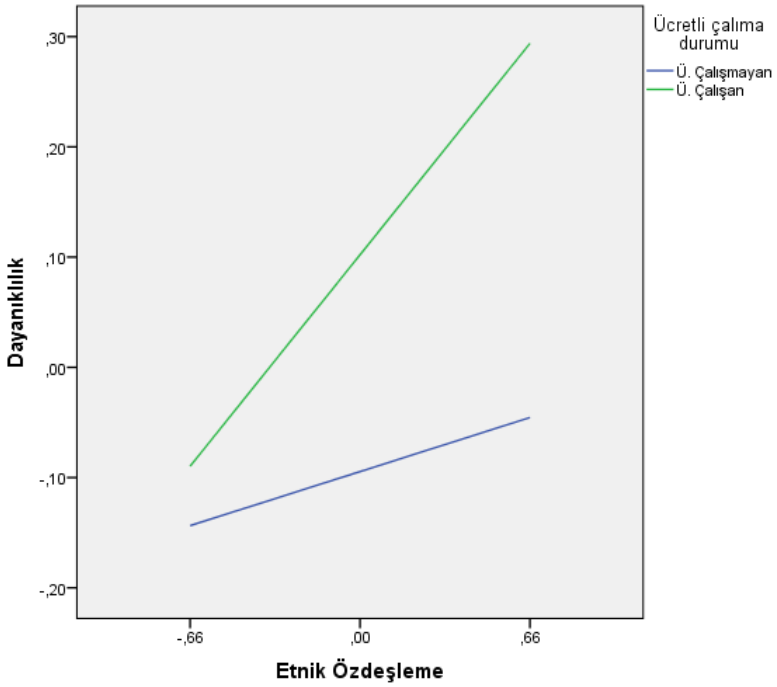
Şekil 19: Suriyelilikle Özdeşleşme, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışıp Çalışmama Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçinÖnerilen Düzenleyicili Aracılı Model 1'e ilişkin istatistiksel değerler.

Not: Şekil üzerindeki değerler her bir yol için *Beta* değerini göstermektedir, * p < .05'dir.
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, Suriyelilikle özdeşleşme veücretli çalışıp çalışmamanın dayanıklılık üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir (β = .22, SH = .10, p = 025). Suriyelilikle özdeşleşmenin dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisini incelediğimizde, çalışmayan kadınlar için bu etkinin anlamlı olmadığı (β = .075, SH = .070, 95% CI: -.062 - .212), fakat çalışan kadınlar için anlamlı olduğu görülmüştür (β = 2925, SH= .067,95% CI: .160 - .425). Yani ücretli çalışan kadınlarda Suriyelilikle özdeşleşme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmaktadır. Etkileşimin grafiği aşağıda gösterildiği gibidir.

Şekil 20:Ücretli Çalışma Durumu ve Suriyelilikle Özdeşleşmenin Dayanıklılık Üzerindeki Etkileşimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Koşullu dolaylı etkileri incelediğimizde ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar açısından dolaylı etkiler farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (*Fark katsayısı*= .08, SH= .047, 95% CI: -.009 - .178). Ancak etnik özdeşleşmenin yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı dolaylı etkinin ücretli çalışan kadınlarda anlamlı (β= .10, SH = .037, 95% CI: .041 - .186), çalışmayan kadınlarda anlamsız (β= .022, SH = .028, 95% CI: -.030 - .084) olduğu bulunmuştur. Yani ücretli bir işte çalışan kadınlarda Suriyelilikle özdeşleşme arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu da yükselmektedir.

Ücretli çalışıp çalışmamak, ne Suriyelilikle özdeşleşmenin yaşam doyumu üzerindeki etkisini, ne de dayanıklılığın yaşam doyumu üzerindeki etkisini anlamlı olarak değiştirmiştir. Diğer bir deyişle Suriyelilikle özdeşleşme ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de, dayanıklılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de kadınların ücretli bir işte çalışıp çalışmamasına göre değişmemiştir. Kısaca, ücretli bir işte çalışıp çalışmama, etnik özdeşleşme ve dayanıklılık arasındaki ilişkiyi düzenlemiş

(modere etmiş), fakat etnik özdeşleme – yaşam doyumu ve dayanıklılık-yaşam doyumu arasındaki ilişkileri düzenleyici bir rol oynamamıştır (modere etmemiştir). Yaşam doyumu üzerinde Suriyelilikle özdeşleşmenin ve dayanıklılığın ücretli çalışma durumuna bağlı koşullu etkileriyle ilişkili R^2, F, *Beta* ve *t* değerleri Tablo 24'da sunulmuştur.

Tablo 24: Yaşam Doyumu Üzerinde Suriyelilikle Özdeşleşmenin ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi

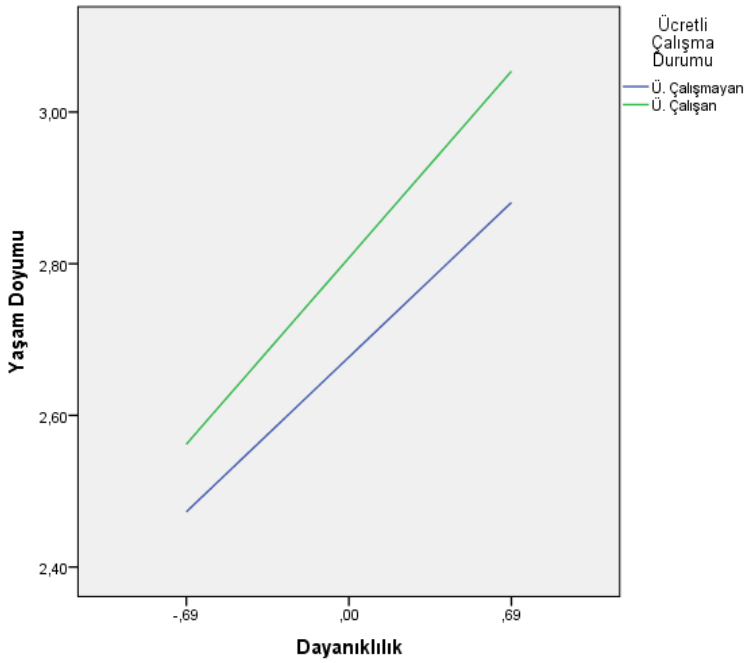
	b	*t*
X (Sr Özdeşleşme)	-.09	-.98
M (Dayanıklılık)	.30	3.84**
W (Ücretli Çalışma)	.13	1.62
Int_1 (X*W)	-.01	-.07
Int_2 (M*W)	.06	.50
R^2	.074	
F	7.15	

N=451. * p < 0.05, ** p < 0.01

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yine de, koşullu etkileri incelediğimizde, dayanıklılığın hem ücretli çalışan (β= .36, SH= .094, 95% CI: .171 - .541), hem de çalışmayan kadınlarda (β = .30, SH = .077, 95% CI: .144 - .446) yaşam doyumunu olumlu şekilde yordadığı görülmektedir. Koşullu etki grafiği aşağıda gösterildiği gibidir.

Şekil 21: Ücretli Çalışma Durumu ve Dayanıklılığın Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkileşimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

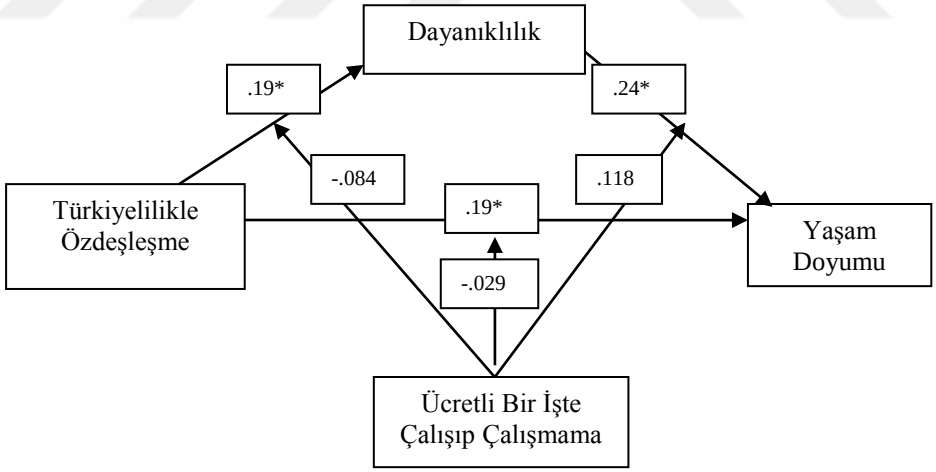
Özetle, bulgular önerilen düzenleyicili aracılı (moderated mediation) model 1'de yer alan değişkenler arasındaki bütün yolların tamamının çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlar arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Ancak Suriyelilikle özdeşleşme ve dayanıklılık arasındaki ilişkinin ücretli çalışıp çalışmamaya göre değiştiği, ücretli çalışan kadınlarda Suriyelikle Özdeşleşme yükseldikçe dayanıklılığın arttığı bulgularla ortaya konmuştur. Buna bağlı olarak yaşam doyumu üzerindeki dolaylı etkiler (Suriyelilikle özdeşleşmenin dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkiler) ücretli çalışan kadınlarda anlamlı bulunmuştur. Bir diğer ifade ile ücretli çalışan kadınlarda Suriyelilikle özdeşleşme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu yükselmektedir.

4.3.6. Türkiyelilikle Özdeşleşme, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 2

Türkiyelilikle özdeşleşmenin yaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşacağı beklenmektedir. Spesifik olarak, bu beklentiye göre Türkiyelilikle özdeşleşme ücretli çalışan kadınlarda, çalışmayan kadınlara göre dayanıklılığı ve dolayısıyla da yaşam doyumunu artıracaktır.

Türkiyelilikle özdeşleşmenin, dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumunu yordadığı şeklindeki modelimizin hem çalışan ve hem de çalışmayan Suriyeli kadınlarda işleyip işlemediği Process Macro'da yer alan Model 59 yoluyla incelenmiştir.

Şekil 22: Türkiyelilikle Özdeşleşme, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçinÖnerilen Düzenleyicili Aracılı Model 2'ye ilişkin istatistiksel değerler.

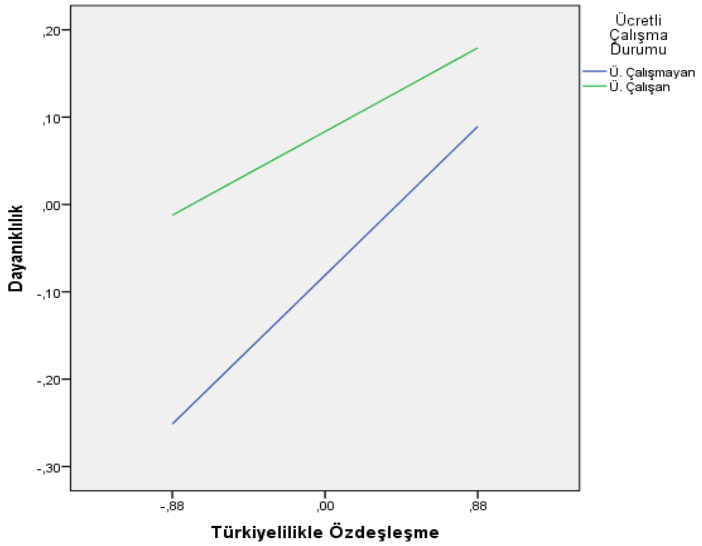

Not: Şekil üzerindeki değerler her bir yol için *Beta* değerini göstermektedir, * p < .05'dir.
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, ücretli çalışıp çalışmama ve Türkiyelilikle özdeşleşmenin dayanıklılık üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olmadığını göstermektedir (β = -.08, SH = .07, p = .242). Bunun yanında Türkiyelilikle özdeşleşmenin dayanıklılık

üzerindeki koşullu etkisini incelediğimizde, bu etkinin hem ücretli çalışan (β = .1085, SH = .051, 95% CI: .007 - .209) hem de çalışmayan kadınlar için (β = .1929, SH = .050, 95% CI: .094 - .292) anlamlı olduğu görülmektedir. Yani her iki grupta da Türkiyelilikle özdeşleşme arttıkça dayanıklılık da artmaktadır. Ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar için Türkiyelilikle özdeşleşmenin dayanıklılık üzerindeki koşullu etkilerini gösteren grafik aşağıdaki gibidir.

Şekil 23:Ücretli Çalışma Durumu ve Türkiyelilikle Özdeşleşmenin Dayanıklılık Üzerindeki Koşullu Etkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Koşullu dolaylı etkileri incelediğimizde, ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar açısından dolaylı etkiler farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (*Fark katsayısı*= -.014, SH = .029, 95% CI: -.074 - .040). Ayrıca Türkiyelilikle özdeşleşmenin yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkinin hem ücretli çalışan kadınlarda (β = 032, SH = .018, 95% CI: .002 - .074) hem de ücretli çalışmayan kadınlarda (β = 046, SH = .022, 95% CI: .010 - .10) anlamlı olduğu bulunmuştur. Yani dayanıklılık hem çalışan hem çalışmayan Suriyeli kadınlar için Türkiyelilikle özdeşleşme ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide aracı rol oynamaktadır.

Ücretli çalışıp çalışmamak, ne Türkiyelilikle özdeşleşmenin yaşam doyumu üzerindeki etkisini, ne de psikolojik dayanıklılığın yaşam doyumu üzerindeki etkisini anlamlı olarak değiştirmiştir. Diğer bir deyişle Türkiyelilikle özdeşleşme ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de, dayanıklılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de kadınların ücretli bir işte çalışıp çalışmamasına göre değişmemiştir. Kısaca, ücretli bir işte çalışıp çalışmama, Türkiyelilikle özdeşleşme- dayanıklılık arasındaki, Türkiyelilikle özdeşleşme – yaşam doyumu arasındaki ve dayanıklılık-yaşam doyumu arasındaki ilişkileri düzenlememiştir (modere etmemiştir). Yaşam doyumu üzerinde Türkiyelilikle özdeşleşmenin ve dayanıklılığın ücretli çalışma durumuna bağlı koşullu etkisiyle ilişkili R^2, F, *Beta* ve *t* değerleri Tablo 25'te sunulmuştur.

Tablo 25: Yaşam Doyumu Üzerinde Türkiyelilikle Özdeşleşmenin ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi

	b	*t*
X (Türkiyelilikle Özdeşleş.)	.19	2.95**
M (Dayanıklılık)	.24	3.05**
W (Ücretli Çalışma)	.13	1.66
Int_1 (X*W)	-.029	-.32
Int_2 (M*W)	.055	.46
R^2	.10	
F	9.89	

N=451. * p < 0.05, ** p < 0.01

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

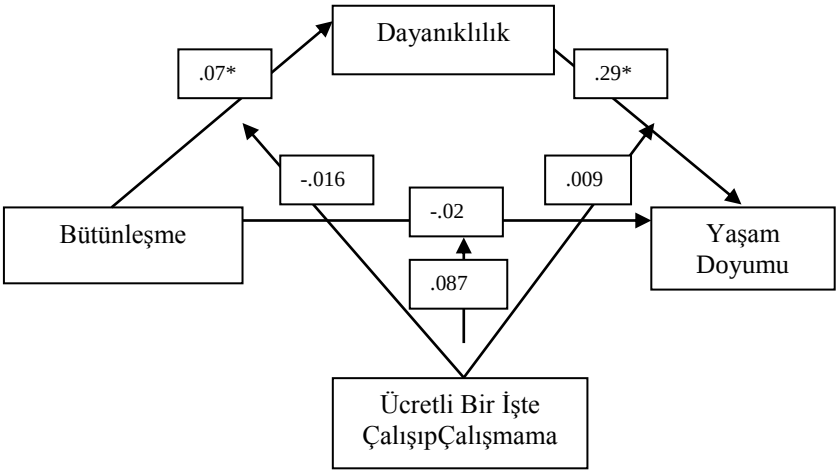
Özetle, bulgular önerilen düzenleyicili-aracılı (moderated mediation) model 2'de yer alan değişkenler arasındaki yolların ücretli çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlar arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Türkiyelilikle özdeşleşmenin dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisinin de, yaşam doyumu üzerindeki dolaylı etkilerin de (Türkiyelilikle özdeşleşmenin dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkilerin) hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda anlamlı olduğu görülmektedir. Yani hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda Türkiyelilikle özdeşleşme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmaktadır. Yine her iki grupta da Türkiyelilikle özdeşleşme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu da yükselmektedir.

4.3.7. Bütünleşme, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 3

Kültürleşmede bütünleşmeci bir yaklaşım benimsemenin, yaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı beklenmektedir. Bu üç değişken arasındaki ilişkiler, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşacaktır. Spesifik olarak, bütünleşme yönelimini benimseme ücretli çalışan kadınlarda, çalışmayan kadınlara göre dayanıklılığı ve dolayısıyla da yaşam doyumunu arttıracaktır.

Bütünleşmenin, dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumunu yordadığı şeklindeki modelimizin hem çalışan ve hem de çalışmayan Suriyeli kadınlarda işleyip işlemediği Process Macro'da yer alan Model 59 yoluyla incelenmiştir.

Şekil 24:Bütünleşme, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 3'e İlişkin İstatistiksel Değerler

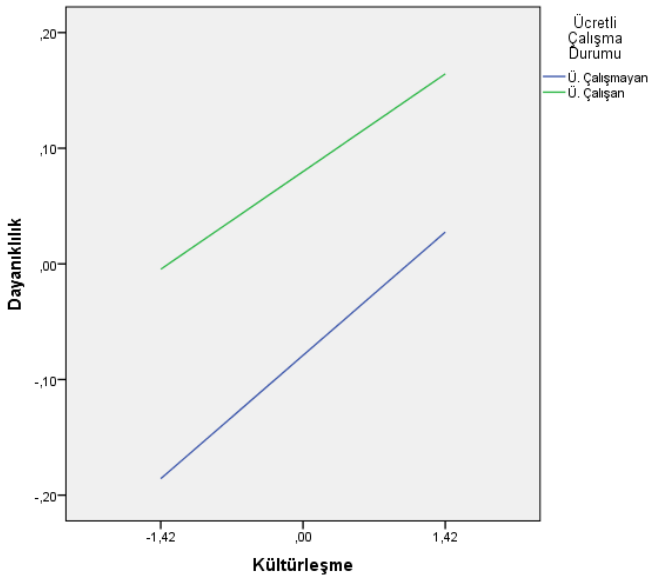

Not: Şekil üzerindeki değerler her bir yol için *Beta* değerini göstermektedir, * p < .05'dir.
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, ücretli çalışıp çalışmama ve bütünleşme yöneliminin dayanıklılık üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olmadığını göstermektedir (β= -.016, SH =

.045, p = .73). Ancak bütünleşmenin dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisini incelediğimizde, ücretli çalışan kadınlar için bu etkinin anlamsız (β = .059, SH = .032, 95% CI: -.004 - .123), fakat ücretli çalışmayan kadınlar için anlamlı olduğu görülmüştür (β = 0750, SH = .032, 95% CI: .012 - .138). Yani bütünleşme yönelimini benimseme düzeyi arttıkça ücretli çalışmayan kadınların dayanıklılık düzeyi de artmaktadır. Ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar için bütünleşmenin dayanıklılık üzerindeki koşullu etkilerini gösteren grafik aşağıdaki gibidir.

Şekil 25: Ücretli Çalışma Durumu ve Bütünleşmenin Dayanıklılık Üzerindeki Koşullu Etkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Koşullu dolaylı etkileri incelediğimizde, bütünleşmenin yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkinin hem ücretli çalışan kadınlarda(β= .018, SH= .012, 95% CI: -.002 - .045), hem de çalışmayan kadınlarda (β= .022, SH= .014, 95% CI: -.0003 - .055), anlamsız olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda bu iki grup arasındaki koşullu dolaylı etkilerin farkı da istatistiksel olarak anlamlı değildir (*Fark katsayısı* = -.004, SH = .018, 95% CI: -.043 - .031).

Ücretli çalışıp çalışmamak, ne bütünleşmenin yaşam doyumu üzerindeki etkisini, ne de dayanıklılığın yaşam doyumu üzerindeki etkisini anlamlı olarak

değiştirmiştir. Diğer bir deyişle bütünleşme ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de, dayanıklılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de kadınların ücretli bir işte çalışıp çalışmamasına göre değişmemiştir. Kısaca, ücretli bir işte çalışıp çalışmama, bütünleşme ve dayanıklılık arasındaki; bütünleşme ve yaşam doyumu arasındaki, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkileri düzenlememiştir (modere etmemiştir). Yaşam doyumu üzerinde bütünleşme ve dayanıklılığın ücretli çalışma durumuna bağlı koşullu etkisiyle ilişkili R^2, F, *Beta* ve *t* değerleri Tablo 26'de sunulmuştur.

Tablo 26: Yaşam Doyumu Üzerinde Bütünleşme ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi

	b	*t*
X (Bütünleşme)	-.015	-.38
M (Dayanıklılık)	.29	3.81**
W (Ücretli Çalışma)	.13	1.67
Int_1 (X*W)	.087	1.53
Int_2 (M*W)	.009	.076
R^2	.0769	
F	7,4096	

N=451. * p < 0.05, ** p < 0.01

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

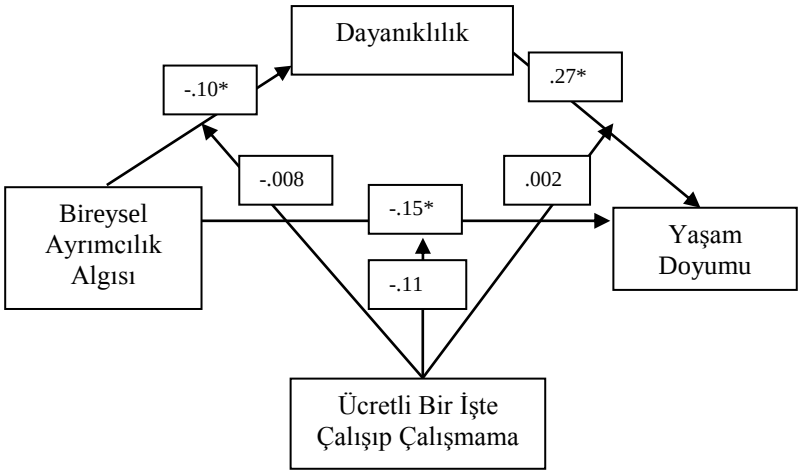
Özetle, bulgular önerilen düzenleyicili-aracılı (moderated mediation) model 3'te yer alan değişkenler arasındaki yolların çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlar arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Ancakbütünleşmenin dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisi, ücretli çalışan kadınlar için anlamsız, fakat ücretli çalışmayan kadınlar için anlamlıdır. Yani bütünleşme yönelimini benimseme düzeyi arttıkça ücretli çalışmayan kadınların dayanıklılık düzeyi de artmaktadır.

4.3.8. Bireysel Ayrımcılık Algısı, Dayanıklılık ve Yaşam DoyumuArasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 4

Bireysel ayrımcılığın yaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşacağı beklenmektedir. Spesifik olarak, bu beklentiye göre bireysel ayrımcılık algısı ücretli çalışan kadınlarda, çalışmayan kadınlara göre, psikolojik dayanıklılığı ve dolayısıyla da yaşam doyumunu azaltacaktır.

Bireysel ayrımcılık algısının dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumunu yordadığı şeklindeki modelimizin hem ücretli çalışan hem de çalışmayan Suriyeli kadınlarda işleyip işlemediği Process Macro'da yer alan Model 59 yoluyla incelenmiştir.

Şekil 26: Bireysel Ayrımcılık Algısı, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek içinÖnerilen Düzenleyicili Aracılı ModelBağımsız Değişkeni İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 4'e İlişkin İstatistiksel Değerler

Not: Şekil üzerindeki değerler her bir yol için *Beta* değerini göstermektedir, * p < .05'dir.
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, ücretli çalışıp çalışmama ve bireysel ayrımcılık algısının dayanıklılık üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olmadığını (β = -.008, SH = .07, p = .91) göstermektedir. Algılanan bireysel ayrımcılığın dayanıklılık üzerindeki

koşullu etkisini incelediğimizde, bu etkinin hem ücretli çalışan kadınlar (β = -.09, SH = .049, 95% CI: -.187 - .005) hem de ücretli çalışmayan kadınlar (β = -.083, SH = .051, 95% CI: -.183 - .016) için anlamsız olduğu görülmüştür.

Koşullu dolaylı etkileri incelediğimizde, ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar açısından dolaylı etkiler farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (*Fark katsayısı* = -.002, SH = .023, 95% CI: -.047 - .044). Ancak algılanan bireysel ayrımcılığın yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkinin ücretli çalışan kadınlarda anlamlı olduğu (β = -.025, SH = .015, 95% CI: -.061 - -.002), çalışmayan kadınlarda anlamlı olmadığı (β = -.023, SH = .017, 95% CI: -.062 - .006) bulunmuştur. Yani ücretli çalışan kadınlarda bireysel ayrımcılık algısı arttıkça dayanıklılık azalmakta ve böylece yaşam doyumu da azalmaktadır.

Ücretli çalışıp çalışmamak, ne bireysel ayrımcılık algısının yaşam doyumu üzerindeki etkisini, ne de dayanıklılığın yaşam doyumu üzerindeki etkisini anlamlı olarak değiştirmiştir. Diğer bir deyişle algılanan ayrımcılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de, dayanıklılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de kadınların ücretli bir işte çalışıp çalışmamasına göre değişmemiştir. Kısaca, ücretli bir işte çalışıp çalışmama, bireysel ayrımcılık algısı ve yaşam doyumu arasındaki, bireysel ayrımcılık algısı - dayanıklılık arasındaki ve dayanıklılık-yaşam doyumu arasındaki ilişkileri düzenlememiştir (modere etmemiştir). Yaşam doyumu üzerinde algılanan bireysel ayrımcılığın ve dayanıklılığın ücretli çalışma durumuna bağlı koşullu etkileriyle ilişkili R^2, F, *Beta* vet değerleri Tablo 27'de sunulmuştur.

Tablo 27: Yaşam Doyumu Üzerinde Algılanan Bireysel Ayrımcılığın ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi

	b	*t*
X (Bireysel ayrımcılık)	-.15	-2.41*
M (Dayanıklılık)	.27	3.61**
W (Ücretli Çalışma)	.17	2.23*
Int_1 (X*W)	-.11	-1.26
Int_2 (M*W)	.00	.014
R^2	.12	
F	11.93	

N=451. * p < 0.05, ** p < 0.01

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yine de, koşullu etkileri incelediğimizde, psikolojik dayanıklılığın hem ücretli çalışan (β = .27, SE= .09, 95% CI: .100 - .447), hem de çalışmayan kadınlarda (β = .27, SE= .07, 95% CI: .124 - .419) yaşam doyumunu olumlu şekilde yordadığı görülmektedir.

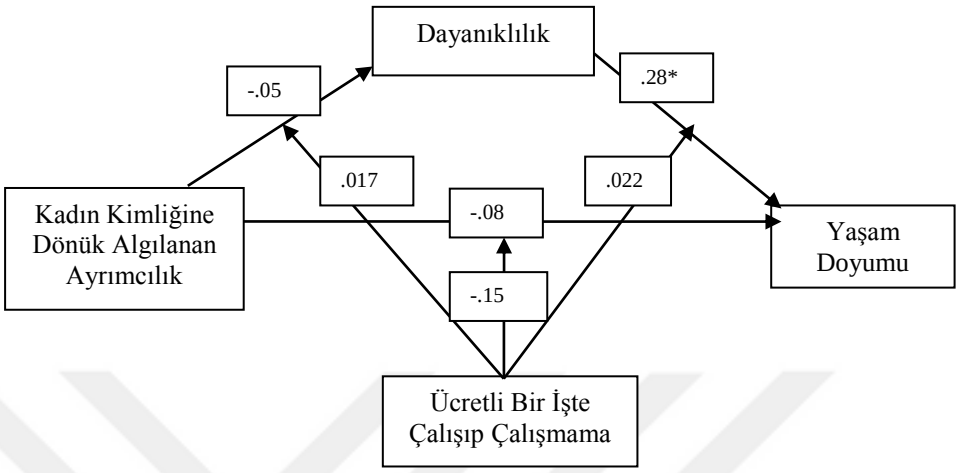
Özetle, bulgular önerilen düzenleyicili-aracılı (moderated mediation) model 3'te yer alan değişkenler arasındaki yolların ücretli çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlar arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Ancak yaşam doyumu üzerindeki dolaylı etkiler (bireysel ayrımcılık algısının dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkiler) ücretli çalışan kadınlarda anlamlı bulunmuştur. Yani ücretli çalışan kadınlarda bireysel ayrımcılık algısı arttıkça dayanıklılık azalmakta ve böylece yaşam doyumu da azalmaktadır.

4.3.9. Kadın Kimliğine Dönük Algılanan Ayrımcılık, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 5

Algılanan ayrımcılığın (kadın kimliğine dönük) yaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşacağı beklenmektedir. Spesifik olarak bu beklentiye göre, kadın kimliğine dönük algılanan ayrımcılık ücretli çalışan kadınlarda, çalışmayan kadınlara göre, psikolojik dayanıklılığı ve dolayısıyla da yaşam doyumunu azaltacaktır.

Kadın kimliğine dönük algılanan ayrımcılığın, dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumunu yordadığı şeklindeki modelimizin hem ücretli çalışan ve hem de çalışmayan Suriyeli kadınlarda işleyip işlemediği Process Macro'da yer alan Model 59 yoluyla incelenmiştir.

Şekil 27: Kadın Kimliğine Dönük Algılanan Ayrımcılık, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 5'e İlişkin İstatistiksel Değerler

Not: Şekil üzerindeki değerler her bir yol için *Beta* değerini göstermektedir, * p < .05'dir.
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, ücretli çalışıp çalışmama ve kadın kimliğine dönük algılanan ayrımcılığın dayanıklılık üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olmadığını (β = .017, SH = .07, p = .81) göstermektedir. Algılanan ayrımcılığın dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisini incelediğimizde, bu etkinin hem ücretli çalışan (β = -.037, SH = .049, 95% CI: -.133 - .059) hem de çalışmayan kadınlar için (β = -.054, SH = .051, 95% CI: -.155 - .047) anlamsız olduğu görülmüştür.

Koşullu dolaylı etkileri incelediğimizde, algılanan ayrımcılığın yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkinin hem ücretli çalışan (β = -.011, SH = .014, 95% CI: -.043 - .013) hem de çalışmayan kadınlarda (β = -.015, SH = .016, 95% CI: -.051 - .011) anlamsız olduğu bulunmuştur. Bu iki grup arasındaki koşullu dolaylı etkilerin farkının da istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir(β = .004, SH = .021, 95% CI: -.038 - .046). Yani dayanıklılık ne ücretli çalışan ne de ücretli çalışmayan Suriyeli kadınlar için kadın kimliğine dönük algılanan ayrımcılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide aracı rol oynamıştır.

Ücretli çalışıp çalışmamak, ne algılanan ayrımcılığın yaşam doyumu üzerindeki etkisini, ne de dayanıklılığın yaşam doyumu üzerindeki etkisini anlamlı

olarak değiştirmiştir. Diğer bir deyişle algılanan ayrımcılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de, dayanıklılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de kadınların ücretli bir işte çalışıp çalışmamasına göre değişmemiştir. Kısaca, ücretli bir işte çalışıp çalışmama, algılanan ayrımcılık ve dayanıklılık arasındaki ilişkiyi de etnik özdeşleme – yaşam doyumu ve dayanıklılık-yaşam doyumu arasındaki ilişkileri de düzenlememiştir (modere etmemiştir). Yaşam doyumu üzerinde algılanan ayrımcılığın ve dayanıklılığın ücretli çalışma durumuna bağlı koşullu etkileriyle ilişkili R^2, F, *Beta* ve *t* değerleri Tablo 28'da sunulmuştur.

Tablo 28: Yaşam Doyumu Üzerinde Kadın Kimliğine Dönük Algılanan Ayrımcılığın ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi

	b	*t*
X (Algılanan Ayrımcılık)	-.08	-1.25
M (Dayanıklılık)	.28	3.76**
W (Ücretli Çalışma)	.16	2.02*
Int_1 (X*W)	-.15	-1.74
Int_2 (M*W)	.02	.19
R^2	.12	
F	12.01	

N=451. * p < 0.05, ** p < 0.01

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

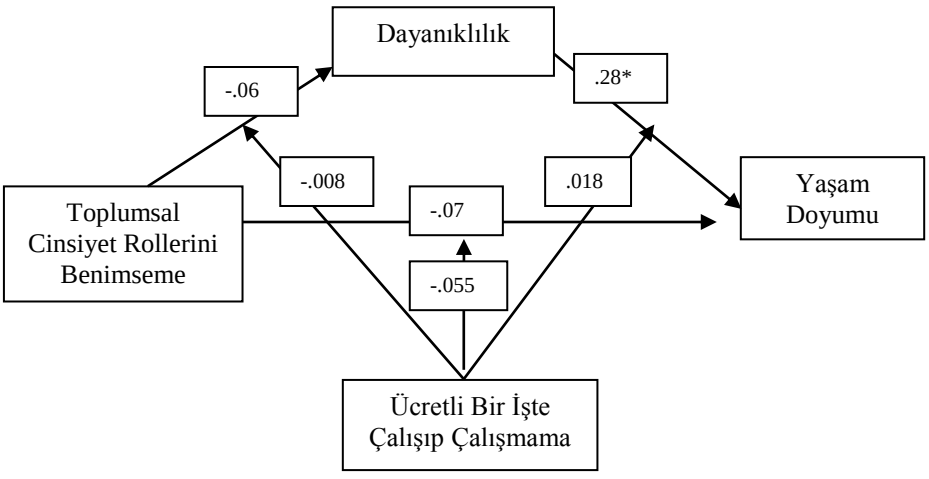
Özetle, bulgular önerilen düzenleyicili-aracılı (moderated mediation) model 5'te yer alan değişkenler arasındaki yolların ücretli çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlar arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir.

4.3.10. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Benimseme,Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 6

Toplumsal cinsiyet rollerini benimsemenin yaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşacağı beklenmektedir. Spesifik olarak, bu beklentiye göre toplumsal cinsiyet rollerini benimseme ücretli çalışan kadınlarda, çalışmayan kadınlara göre, psikolojik dayanıklılığı ve dolayısıyla da yaşam doyumunu azaltacaktır.

Toplumsal cinsiyet rollerini benimsemenin, dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumunu yordadığı şeklindeki modelimizin hem çalışan ve hem de çalışmayan Suriyeli kadınlarda işleyip işlemediği Process Macro'da yer alan Model 59 yoluyla incelenmiştir.

Şekil 28: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Benimseme,Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 6'ya İlişkin İstatistiksel Değerler

Not: Şekil üzerindeki değerler her bir yol için *Beta*değerini göstermektedir, * p < .05'dir.
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, ücretli çalışıp çalışmama ve toplumsal cinsiyet rollerini benimsemenin dayanıklılık üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olmadığını göstermektedir (β = -.008, SH = .07, p = .90). Toplumsal cinsiyet rollerini benimsemenin dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisini incelediğimizde, bu etkinin hem ücretli çalışan (β = -.073, SH = .05, 95% CI: -.162 - .017) hem de çalışmayan kadınlar için (β = -.06, SH = .05, 95% CI: -.165 - .036) anlamlı olmadığı görülmektedir.

Koşullu dolaylı etkileri incelediğimizde, toplumsal cinsiyet rollerini benimsemenin yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkinin hem ücretli çalışan kadınlarda (β = -.022, SH = .01, 95% CI: -.053 - .003)hem de ücretli çalışmayan kadınlarda (β = -.02, SH = .02, 95% CI: -.056 - .014) anlamlı olmadığı bulunmuştur. Bu iki grup arasındaki koşullu dolaylı etkilerin farkı da istatistiksel olarak anlamlı değildir (*Fark katsayısı* = -.004, SH = .023, 95% CI: -.049 - .042). Yani dayanıklılık ne ücretli çalışan ne de ücretli çalışmayan Suriyeli kadınlar için toplumsal cinsiyet rollerini benimseme ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide aracı rol oynamıştır.

Ücretli çalışıp çalışmamak, ne toplumsal cinsiyet rollerini benimsemenin yaşam doyumu üzerindeki etkisini, ne de psikolojik dayanıklılığın yaşam doyumu üzerindeki etkisini anlamlı olarak değiştirmiştir. Diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet rollerini benimseme ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de, dayanıklılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de kadınların ücretli bir işte çalışıp çalışmamasına göre değişmemiştir. Kısaca, ücretli bir işte çalışıp çalışmama, toplumsal cinsiyet rollerini benimseme- dayanıklılık arasındaki, toplumsal cinsiyet rollerini benimseme – yaşam doyumu arasındaki ve dayanıklılık-yaşam doyumu arasındaki ilişkileri düzenlememiştir (modere etmemiştir). Yaşam doyumu üzerinde toplumsal cinsiyet rollerini benimsemenin ve dayanıklılığın ücretli çalışma durumuna bağlı koşullu etkisiyle ilişkili R^2, F, *Beta* ve *t* değerleri Tablo 29'da sunulmuştur.

Tablo 29: Yaşam Doyumu Üzerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerini Benimseme ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi

	b	*t*
X (Toplumsal Cin. Rolleri)	-.07	-1.12
M (Dayanıklılık)	.28	3.70**
W (Ücretli Çalışma)	.12	1.53
Int_1 (X*W)	-.055	-.65
Int_2 (M*W)	.018	.15
R^2	.08	
F	8.04	

N=451. * p < 0.05, ** p < 0.01

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özetle, bulgular önerilen düzenleyicili-aracılı (moderated mediation) model 6'da yer alan değişkenler arasındaki yolların çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlar arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir.

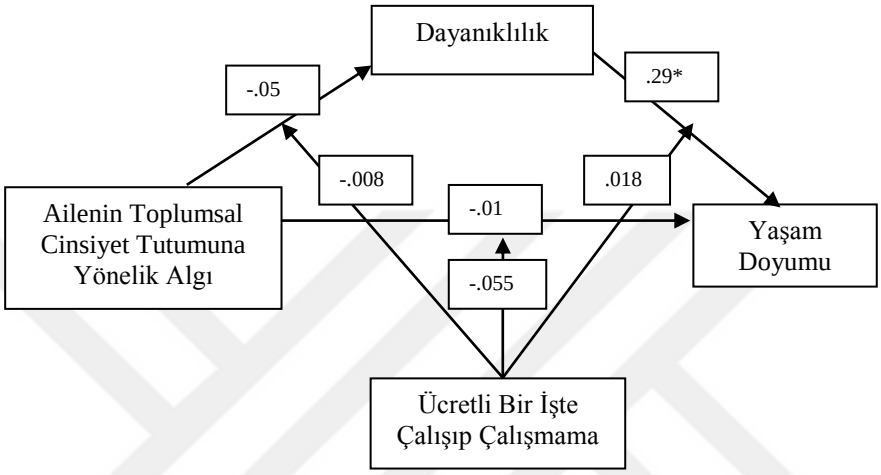
4.3.11. Ailenin Toplumsal Cinsiyet Tutumuna Yönelik AlgınınPsikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 7

Ailenin toplumsal cinsiyet tutumuna yönelik algının (ailenin cinsiyetçi bir tutum benimsediğine ilişkin görüş) yaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşacağı beklenmektedir. Spesifik olarak, bu beklentiye göre ailenin cinsiyetçi bir tutum benimsediğine yönelik algı ücretli çalışan kadınlarda, çalışmayan kadınlara göre, psikolojik dayanıklılığı ve dolayısıyla da yaşam doyumunu azaltacaktır.

Bu bağımsız değişkenin (ailenin toplumsal cinsiyet tutumuna yönelikalgının), dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumunu yordadığı şeklindeki modelimizin hem

çalışan ve hem de çalışmayan Suriyeli kadınlarda işleyip işlemediği Process Macro'da yer alan Model 59 yoluyla incelenmiştir.

Şekil 29: Ailenin Toplumsal Cinsiyet Tutumuna Yönelik Algı Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışıp Çalışmama Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 7'ye İlişkin İstatistiksel Değerler.

Not: Şekil üzerindeki değerler her bir yol için *Beta*değerini göstermektedir, * p < .05'dir.
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, ücretli çalışıp çalışmama ve bağımsız değişkenin dayanıklılık üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olmadığını göstermektedir (β = -.022, SH = .07, p = .76). Bağımsız değişkenin dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisini incelediğimizde, bu etkinin hem ücretli çalışan (β = -.034, SH = .04, 95% CI: -.122 - .054)hem de çalışmayan (β = -.06, SH = .05, 95% CI: -.164 - .052) kadınlar için anlamlı olmadığı görülmektedir.

Koşullu dolaylı etkileri incelediğimizde, bağımsız değişkenin yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkinin hem ücretli çalışan kadınlarda (β= -.01, SH = .01, 95% CI: -.04 - .014) hem de ücretli çalışmayan kadınlarda (β= -.02, SH = .02, 95% CI: -.057 - .020) anlamlı olmadığı bulunmuştur. Bu iki grup arasındaki koşullu dolaylı etkilerin farkı da istatistiksel olarak anlamlı değildir (*Fark katsayısı* = .005, SH = .02, 95% CI: -.042 - .052). Yani dayanıklılık ne ücretli çalışan ne de ücretli çalışmayan Suriyeli kadınlar için ailenin toplumsal cinsiyet tutumuna ilişkin algı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide aracı rol oynamıştır.

Ücretli çalışıp çalışmamak, ne bağımsız değişkenin yaşam doyumu üzerindeki etkisini, ne de dayanıklılığın yaşam doyumu üzerindeki etkisini anlamlı olarak değiştirmiştir. Diğer bir deyişle bu bağımlı değişken ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de, dayanıklılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de kadınların ücretli bir işte çalışıp çalışmamasına göre değişmemiştir. Kısaca, ücretli bir işte çalışıp çalışmama, bağımlı değişken ve dayanıklılık arasındaki, bağımlı değişken ve yaşam doyumu arasındaki, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkileri düzenlememiştir(modere etmemiştir). Yaşam doyumu üzerinde bubağımsız değişkenin ve dayanıklılığın ücretli çalışma durumuna bağlı koşullu etkisiyle ilişkili $R^{2,}$ F, *Beta* ve *t* değerleri Tablo 30'te sunulmuştur.

Tablo 30: Yaşam Doyumu Üzerinde Ailenin Toplumsal Cinsiyet Tutumuna Yönelik Algı ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi

	b	*t*
X (Ailenin Topl. Cins. Tutumuna Yönelik Algı	-.01	-.13
M (Dayanıklılık)	.29	3.77**
W (Ücretli Çalışma)	.13	1.59
Int_1 (X*W)	-.07	-.862
Int_2 (M*W)	.028	.235
R^2	.075	
F	7.19	

N=451. * p < 0.05, ** p < 0.01

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

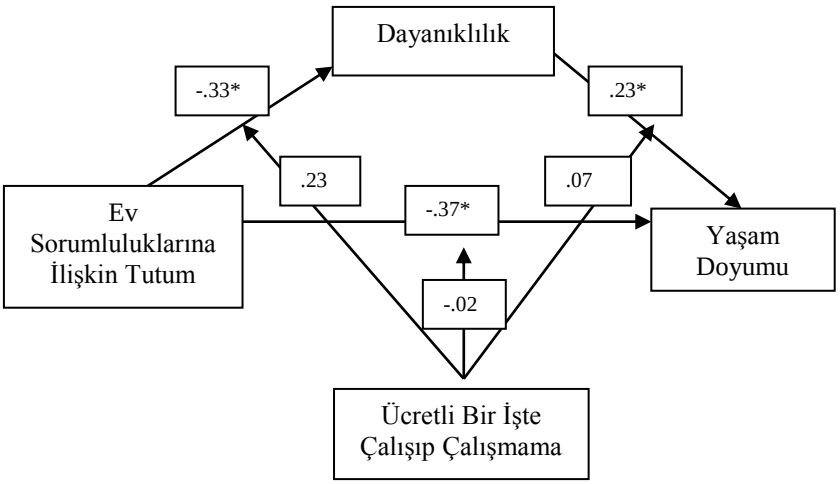
Özetle, bulgular önerilen düzenleyicili-aracılı (moderated mediation) model 7'de yer alan değişkenler arasındaki yolların çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlar arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir.

4.3.12. Ev Sorumluluklarına İlişkin Tutum, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 8

Ev sorumluluklarına ilişkin tutumun yaşam doyumunu dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşacağı beklenmektedir. Spesifik olarak, bu beklentiye göre ev sorumluluklarını olumlu değerlendirme ücretli çalışmayan kadınlarda, ücretli çalışanlara göre, dayanıklılığı ve dolayısıyla da yaşam doyumunu arttıracaktır.

Ev sorumluluklarına ilişkin tutumun, dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumunu yordadığı şeklindeki modelimizin hem ücretli çalışan ve hem de çalışmayan Suriyeli kadınlarda işleyip işlemediği Process Macro'da yer alan Model 59 yoluyla incelenmiştir.

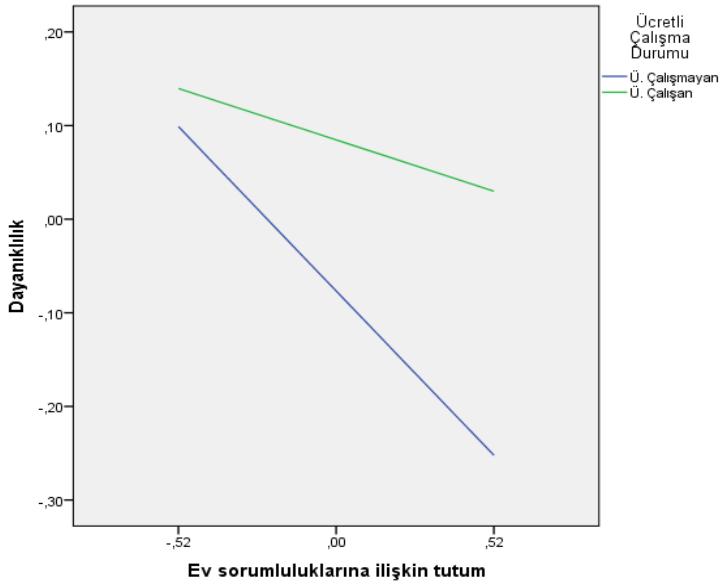
Şekil 30: Ev Sorumluluklarına Yönelik Tutum, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 8'e İlişkin İstatistiksel Değerler

Not: Şekil üzerindeki değerler her bir yol için *Beta* değerini göstermektedir, * p < .05'dir.
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, ücretli çalışıp çalışmama ve ev sorumluluklarına ilişkin tutumun dayanıklılık üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olmadığını göstermektedir (β= .23, SH = .12, p = .06).Ancak ev sorumluluklarına ilişkin tutumun dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisini incelediğimizde, ücretli çalışmayan kadınlar için bu etkinin anlamlı (β= -.33, SH = .087, 95% CI: -.507 - -.164), fakat ücretli çalışan kadınlar için anlamsız (β = -.10, SH = .085, 95% CI: -.272 - .063) olduğu görülmüştür. Yani ücretli bir işte çalışmayan kadınlarda ev sorumluluklarına ilişkin olumsuz tutum arttıkça dayanıklılık azalmaktadır. Ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar için ev sorumluluklarına ilişkin tutumun dayanıklılık üzerindeki koşullu etkilerini gösteren grafik aşağıdaki gibidir.

Şekil 31: Ücretli Çalışma Durumu ve Ev Sorumluluklarına İlişkin Tutumun Dayanıklılık Üzerindeki Koşullu Etki

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Koşullu dolaylı etkileri incelediğimizde ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar açısından dolaylı etkiler farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (*Fark katsayısı* = .046, SH = .046, 95% CI: -.040 - .141). Ancak ev sorumluluklarına ilişkin tutumun yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkinin ücretli çalışmayan kadınlarda anlamlı (β = -.08, SH = .037, 95% CI:

-.159 - -.014), ücretli çalışan kadınlarda anlamsız (β = -.031, SH = .026, 95% CI: -.088 - .013) olduğu bulunmuştur. Yani ücretli çalışmayan kadınlarda ev sorumluluklarına ilişkin olumsuz tutumlar arttıkça dayanıklılık azalmakta ve böylece yaşam doyumu da düşmektedir.

Ücretli çalışıp çalışmamak, ne ev sorumluluklarına ilişkin tutumun yaşam doyumu üzerindeki etkisini, ne de psikolojik dayanıklılığın yaşam doyumu üzerindeki etkisini anlamlı olarak değiştirmiştir. Diğer bir deyişle ev sorumluluklarına ilişkin tutum ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de, dayanıklılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de kadınların ücretli bir işte çalışıp çalışmamasına göre değişmemiştir. Kısaca, ücretli bir işte çalışıp çalışmama, ev sorumluluklarına ilişkin tutum ve dayanıklılık arasındaki, ev sorumluluklarına ilişkin tutum yaşam doyumu arasındaki ve dayanıklılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişkileri düzenlememiştir (modere etmemiştir). Yaşam doyumu üzerinde ev sorumluluklarına ilişkin tutumun ve dayanıklılığın ücretli çalışma durumuna bağlı koşullu etkileriyle ilişkili R^2, F, *Beta* ve *t* değerleri Tablo 31'de sunulmuştur.

Tablo 31: Yaşam Doyumu Üzerinde Ev Sorumluluklarına İlişkin Tutumun ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi

	b	*t*
X (Ev Sorumlulukları)	-.37	-3.35**
M (Dayanıklılık)	.23	2.98**
W (Ücretli Çalışma)	.12	1.50
Int_1 (X*W)	-.02	-.12
Int_2 (M*W)	.067	.57
R^2	.12	
F	12.01	

N=451. * p < 0.05, ** p < 0.01

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Koşullu etkileri incelediğimizde, dayanıklılığın hem ücretli çalışan (β = .30, SH= .09, 95% CI: .124 - .469), hem de çalışmayan kadınlarda (β = .23, SH= .08, 95% CI: .078 - .381) yaşam doyumunu olumlu şekilde yordadığı görülmektedir.

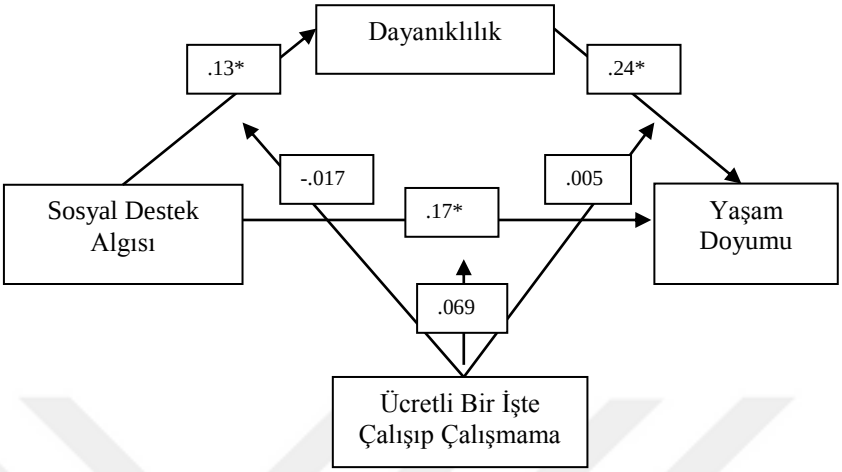
Özetle, bulgular önerilen düzenleyicili-aracılı (moderated mediation) model 8'de yer alan değişkenler arasındaki bütün yolların ücretli çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlar arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Ancak yaşam doyumu üzerindeki dolaylı etkiler (ev sorumluluklarına ilişkin tutumun dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkiler) ve ev sorumluluklarına ilişkin tutumun dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisi ücretli çalışmayan kadınlarda anlamlıdır. Yani ücretli bir işte çalışmayan kadınlarda ev ile ilişkili sorumluluklara karşı tutum olumsuzlaştıkça dayanıklılık azalmakta ve böylece yaşam doyumu da düşmektedir.

4.3.13. Sosyal Destek, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 9

Sosyal destek algısının yaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenecektir.

Sosyal destek algısının, dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumunu yordadığı şeklindeki modelimizin hem çalışan ve hem de çalışmayan Suriyeli kadınlarda işleyip işlemediği Process Macro'da yer alan Model 59 yoluyla incelenmiştir.

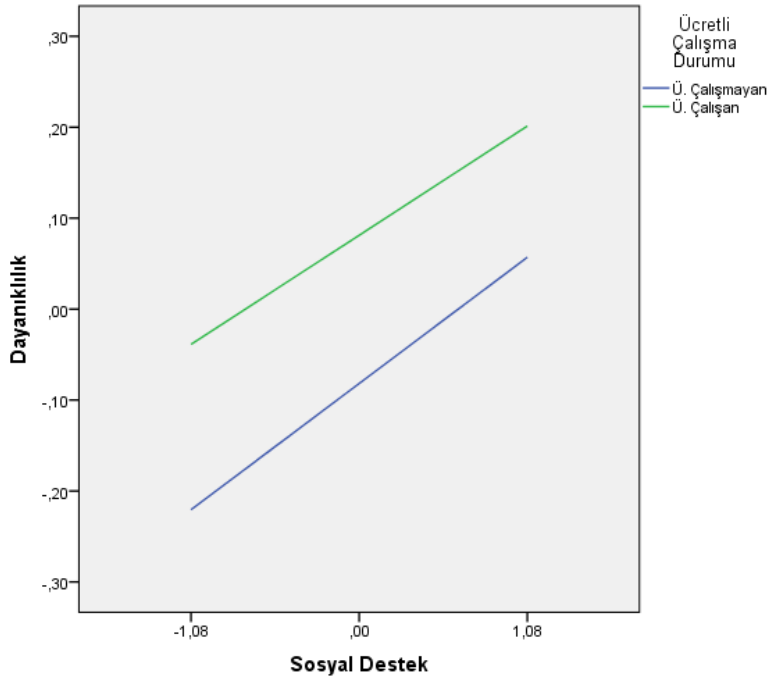
Şekil 32: Sosyal Destek Algısı,Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 9'a İlişkin İstatistiksel Değerler

Not: Şekil üzerindeki değerler her bir yol için *Beta*değerini göstermektedir, * p < .05'dir.
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, ücretli çalışıp çalışmama ve sosyal destek algısının dayanıklılık üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olmadığını göstermektedir (β = -.017, SH = .059, p = .77). Sosyal destek algısının dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisini incelediğimizdeyse, bu etkinin hem ücretli çalışan (β = 11, SE= .042, 95% CI: .029 - .194) hem de çalışmayan kadınlar için (β = 13, SE= .042, 95% CI: .047 - .211) anlamlı olduğu görülmektedir. Yani hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda sosyal destek algısı arttıkça dayanıklılık da artmaktadır. Ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar için sosyal desteğin dayanıklılık üzerindeki koşullu etkilerini gösteren grafik aşağıdaki gibidir.

Şekil 33:Ücretli Çalışma Durumu ve Sosyal Desteğin Dayanıklılık Üzerindeki Koşullu Etkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Koşullu dolaylı etkileri incelediğimizde, ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar açısından dolaylı etkiler farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (*Fark katsayısı* = -.004, SH = .022, 95% CI: -.049 - .038). Bununla beraber, sosyal desteğin yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkinin hem ücretli çalışan kadınlarda (β = .028, SH = .014, 95% CI: .004 - .061), hem de ücretli çalışmayan kadınlarda (β = .031, SH = .017, 95% CI: .005 - .070) anlamlı olduğu bulunmuştur. Bir diğer ifade ile hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda sosyal destek algısı düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu da yükselmektedir.

Ücretli çalışıp çalışmamak ise, ne sosyal desteğin yaşam doyumu üzerindeki etkisini, ne de dayanıklılığın yaşam doyumu üzerindeki etkisini anlamlı olarak değiştirmiştir. Diğer bir deyişle sosyal destek ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de, dayanıklılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de kadınların ücretli bir işte çalışıp çalışmamasına göre değişmemiştir. Kısaca, ücretli bir işte çalışıp çalışmama, sosyal

destek ve dayanıklılık arasındaki, sosyal destek – yaşam doyumu ve dayanıklılık-yaşam doyumu arasındaki ilişkileri düzenlememiştir (modere etmemiştir). Yaşam doyumu üzerinde sosyal desteğin ve dayanıklılığın ücretli çalışma durumuna bağlı koşullu etkisiyle ilişkili R^2, F, *Beta*ve *t* değerleri Tablo 32'de sunulmuştur.

Tablo 32: Yaşam Doyumu Üzerinde Sosyal Destek ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi

	b	*T*
X (Sosyal Destek)	.17	3.26**
M (Dayanıklılık)	.24	3.22**
W (Ücretli Çalışma)	.12	1.59
Int_1 (X*W)	.068	.93
Int_2 (M*W)	.005	.040
R^2	.1315	
F	13.48	

N=451. * p < 0.05, ** p < 0.01

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özetle, bulgular önerilen düzenleyicili-aracılı (moderated mediation) model 9'da yer alan değişkenler arasındaki yolların çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlar arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Sosyal desteğin dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisinin de, yaşam doyumu üzerindeki dolaylı etkilerin de (sosyal desteğin dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkiler) hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda anlamlı olduğu görülmektedir. Yanihem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda sosyal destek algısı arttıkça dayanıklılık da artmaktadır.

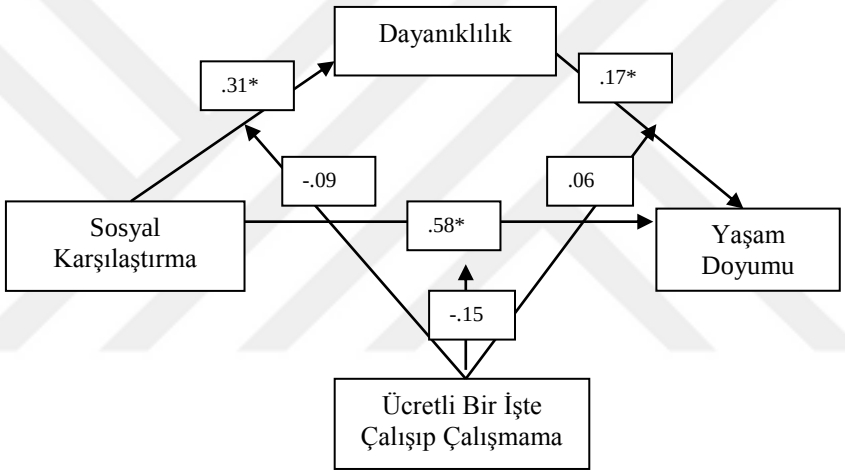
4.3.14. Sosyal Karşılaştırma, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 10

Sosyal karşılaştırmanın (katılımcıların mevcut yaşam şartlarını savaş öncesi yaşamlarına, Türkiyeli kadınların ve diğer Suriyeli kadınların yaşam şartlarına

kıyasla ne kadar olumlu değerlendirdikleri) yaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenecektir.

Sosyal karşılaştırmanın, dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumunu yordadığı şeklindeki modelimizin hem çalışan ve hem de çalışmayan Suriyeli kadınlarda işleyip işlemediği Process Macro'da yer alan Model 59 yoluyla incelenmiştir.

Şekil 34: Sosyal Karşılaştırma, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 10'a İlişkin İstatistiksel Değerler

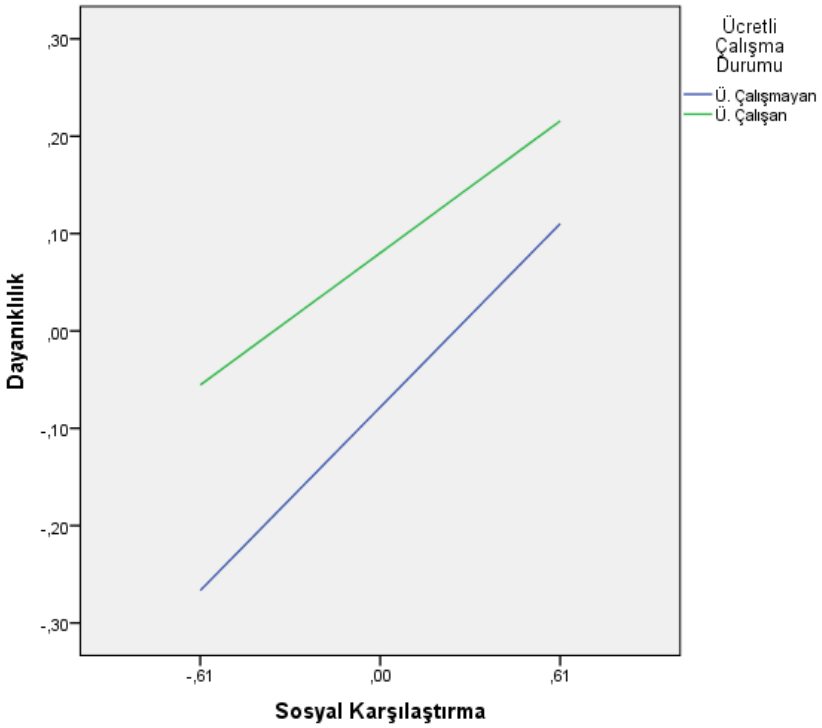

Not: Şekil üzerindeki değerler her bir yol için *Beta*değerini göstermektedir, * p < .05'dir.
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, ücretli çalışıp çalışmama ve sosyal karşılaştırmanın dayanıklılık üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olmadığını göstermektedir (β = -.086, SH = .10, p = .40). Bununla beraber, sosyal karşılaştırmanın dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisini incelediğimizde, bu etkinin hem ücretli çalışan (β = .22, SH= .072, 95% CI: .080 - .363) hem de çalışmayan kadınlar için (β = .31, SH= .074, 95% CI: .162 - .452) anlamlı olduğu görülmektedir. Ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar için sosyal karşılaştırmanın dayanıklılık üzerindeki koşullu etkilerini gösteren grafik aşağıdaki gibidir. Yani hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda olumlu yönde sosyal karşılaştırmalar (mevcut yaşamını göç öncesi yaşamından, kendini

Türkiyeli ve diğer Suriyeli kadınlardan daha olumlu değerlendirme) arttıkça dayanıklılık da artmaktadır.

Şekil 35: Ücretli Çalışma Durumu ve Sosyal Karşılaştırmanın Dayanıklılık Üzerindeki Koşullu Etkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Koşullu dolaylı etkileri incelediğimizde, ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar açısından dolaylı etkiler farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (*Fark katsayısı* = -.001, SH = .04, 95% CI: -.083 - .081). Bununla birlikte, sosyal karşılaştırmanın yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkinin hem ücretli çalışan kadınlarda (β = .052, SH = .028, 95% CI: .007 - .116), hem de ücretli çalışmayan kadınlarda (β = .052, SH = .030, 95% CI: .003 - .119) anlamlı olduğu bulunmuştur. Yani hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda olumlu yönde sosyal karşılaştırmalar arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu yükselmektedir.

Ücretli çalışıp çalışmamak, ne sosyal karşılaştırmanın yaşam doyumu üzerindeki etkisini, ne de dayanıklılığın yaşam doyumu üzerindeki etkisini anlamlı olarak değiştirmiştir. Diğer bir deyişle sosyal karşılaştırma ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de, dayanıklılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de kadınların ücretli bir işte çalışıp çalışmamasına göre değişmemiştir. Kısaca, ücretli bir işte çalışıp çalışmama, sosyal karşılaştırma ve dayanıklılık arasındaki, sosyal karşılaştırma ve yaşam doyumu arasındaki, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkileri düzenlememiştir (modere etmemiştir). Yaşam doyumu üzerinde sosyal karşılaştırmanın ve dayanıklılığın ücretli çalışma durumuna bağlı koşullu etkisiyle ilişkili R^2, F, *Beta* ve *t* değerleri Tablo 33'de sunulmuştur.

Tablo 33: Yaşam Doyumu Üzerinde Sosyal Karşılaştırmanın ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi

	b	*t*
X (Sosyal Karşılaştırma)	.58	6.46**
M (Dayanıklılık)	.17	2.29*
W (Ücretli Çalışma)	.12	1.59
Int_1 (X*W)	-.15	-1.23
Int_2 (M*W)	.064	.56
R^2	.19	
F	20.83	

N=451. * p < 0.05, ** p < 0.01

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

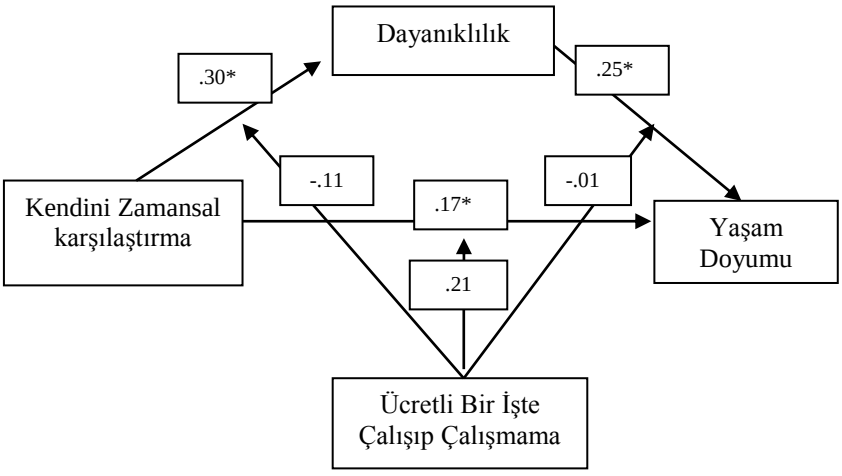
Özetle, bulgular önerilen düzenleyicili-aracılı (moderated mediation) model 10'da yer alan değişkenler arasındaki yolların çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlar arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Sosyal karşılaştırmanın dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisinin de, yaşam doyumu üzerindeki dolaylı etkilerin de (sosyal karşılaştırmanın dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkilerin) hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda anlamlı olduğu görülmektedir.

4.3.15. Zamansal karşılaştırma, Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmemesi: Düzenleyicili Aracılı Model 11

Kendini zamansal karşılaştırma (katılımcıların göç sonrasında olumsuz ve olumlu durumlarında yaşadıkları değişikliklerin değerlendirmesi) yaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenecektir.

Kendini zamansal karşılaştırmanın, dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumunu yordadığı şeklindeki modelimizin hem çalışan ve hem de çalışmayan Suriyeli kadınlarda işleyip işlemediği Process Macro'da yer alan Model 59 yoluyla incelenmiştir.

Şekil 36: Kendini Zamansal karşılaştırma, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin, Suriyeli Kadınların Çalışma Durumuna Göre Değişip Değişmediğini İncelemek İçin Önerilen Düzenleyicili Aracılı Model 11'e İlişkin İstatistiksel Değerler

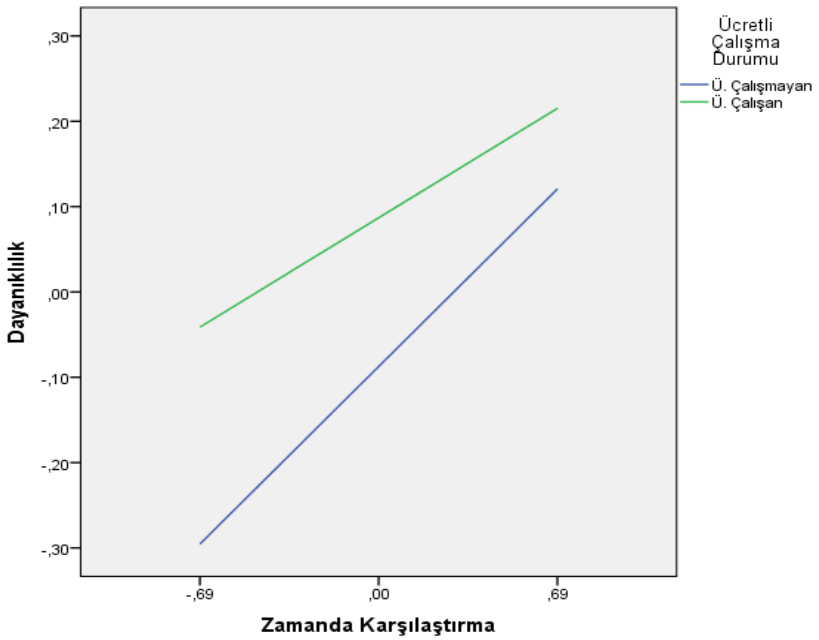

Not: Şekil üzerindeki değerler her bir yol için *Beta* değerini göstermektedir, * p < .05'dir.
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, ücretli çalışıp çalışmama ve mevcut durumunu geçmiş durumundan daha olumlu değerlendirmenin dayanıklılık üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olmadığını göstermektedir (β= -.12, SH = .09, p = .20). Kendini zamansal

karşılaştırmanın dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisini incelediğimizde, bu etkinin hem ücretli çalışan (β = .18, SH = .062, 95% CI: .064 - .307) hem de çalışmayan kadınlar için (β = .30, SH = .067, 95% CI: .169 - .432) anlamlı olduğu görülmektedir. Yani hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda kendini daha olumlu değerlendirme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmaktadır. Ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar için kendinizamansal karşılaştırmanın dayanıklılık üzerindeki koşullu etkilerini gösteren grafik aşağıdaki gibidir.

Şekil 37: Ücretli Çalışma Durumu ve Kendini Zamansal karşılaştırmanın Dayanıklılık Üzerindeki Etkileşimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Koşullu dolaylı etkileri incelediğimizde, ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar açısından dolaylı etkiler farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (*Fark katsayısı* = -.03, SH = .04, 95% CI: -.114 - .045). Ayrıca kendinizamansal karşılaştırmanın yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etkinin hem ücretli çalışan kadınlarda (β = 043, SH= .023, 95% CI: .006 - .097) hem de ücretli çalışmayan kadınlarda (β = 0746, SH = .0334, 95% CI: .019 - .150) anlamlı olduğu bulunmuştur. Yani hem ücretli çalışan hem de ücretli

çalışmayan Suriyeli kadınlar için kendini daha olumlu değerlendirme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu da yükselmektedir.

Ücretli çalışıp çalışmamak, ne kendini daha olumlu değerlendirmenin yaşam doyumu üzerindeki etkisini, ne de dayanıklılığın yaşam doyumu üzerindeki etkisini anlamlı olarak değiştirmiştir. Diğer bir deyişle zamansal karşılaştırma ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de, dayanıklılık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki de kadınların ücretli bir işte çalışıp çalışmamasına göre değişmemiştir. Kısaca, ücretli bir işte çalışıp çalışmama, zamansal karşılaştırma ve dayanıklılık arasındaki, zamansal karşılaştırma ve yaşam doyumu arasındaki, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkileri düzenlememiştir (modere etmemiştir). Yaşam doyumu üzerinde kendini zamansal karşılaştırmanın ve dayanıklılığın ücretli çalışma durumuna bağlı koşullu etkisiyle ilişkili R^2, F, *Beta*ve *t* değerleri Tablo 34'te sunulmuştur.

Tablo 34: Yaşam Doyumu Üzerinde Zamansal Karşılaştırma ve Dayanıklılığın Koşullu Etkisi

	b	*t*
X (Zamansal karşılaştırma)	.17	1.99
M (Dayanıklılık)	.25	3.20**
W (Ücretli Çalışma)	.15	1.88
Int_1 (X*W)	.21	1.78
Int_2 (M*W)	-.01	-.12
R^2	.12	
F	12.55	

N=451. * p < 0.05, ** p < 0.01

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özetle, bulgular önerilen düzenleyicili-aracılı (moderated mediation) model 11'de yer alan değişkenler arasındaki yolların çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınlar arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Kendini zamansal karşılaştırmanın dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisinin de, yaşam doyumu üzerindeki dolaylı etkilerin de (zamansal karşılaştırmanın dayanıklılık aracılığıyla

yaptığı etkilerin) hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda anlamlı olduğu görülmektedir.

Nicel analizlerden elde elde edilen temel bulgular sözelleştirilmiş ve tablolaştırılmıştır (bknz. EK 4).

BEŞİNCİ BÖLÜM
GENEL TARTIŞMA

5.1. DEĞERLENDİRME

Göç ve yeniden yerleşme süreçlerinde kadın göçmenlerin deneyimlerini, istihdam sürçlerini ele alan ve göç araştırmalarında toplumsal cinisyet perspektifi ile bilgi üreten çalışmaların sayısı giderek artmaktadır (Biehl ve Danış, 2020; Körükmez ve diğerleri, 2020; Özgür-baklacıoğlu ve Kıvılcım, 2015). Ücretli bir işte çalışmanın göçmen kadınların iyilik haline ve psikolojik sağlığına etkileri konusunda literatür tartışmalıdır ve çok sayıda sosyal, psikolojik ve demografik değişkenin olumlu ya da olumsuz etkisine işaret edilmektedir. Bu çalışmada savaş nedeniyle zorla yerinden edilmiş Suriyeli kadınların öznel iyi oluş düzeylerinin ücretli çalışmaya bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını, farklılaşan ya da benzerlik gösteren yönlerde hangi değişkenlerin aracı ve/veya düzenleyici rol oynadığını araştırdık. Bu amaçla ilk olarak nitel ikinci olaraksa nicel yöntemden yararlandığımız iki ayrı araştırma gerçekleştirdik.

Nitel çalışmanın analizlerinden elde ettiğimiz bulgular göstermektedir ki ücretli çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınların iyi oluşunu etkileyen faktörlerin bir bölümü göç deneyiminin ortak sonucudur. Diğer yandan bazı faktörlerinistihdam durumuna özgü yanlar taşıdığı, bu nedenle ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında farklılaştığı anlaşılmaktadır. *Göç Evreleri* ve *Kültürleşme* başlıkları altında ele aldığımız temalar, Suriyeli kadınların çalışma durumundan bağımsız olarak göçmen kadın olmaktan ileri gelensüreçlerin iyi oluşa etkileri hakkında fikir vermektedir. Çalışma durumuna bağlı olarak farklılaşan süreçlerse ücretli bir işte çalışan kadınlar açısından Ç*alışma Hayatı*, ücretli bir işte çalışmayanlar açısındansa *Ev Hayatı* başlıkları çerçevesinde tartışılacaktır. Son olarak *Çalışmaya Yönelik Tutumlar* başlığında ücretli çalışan ve çalışmayan kadınların çalışmaya yönelik bireysel tutumlarına ve yakın çevrelerininin bu konudakigörüşlerine yer verilmekte, söz konusu görüş ve tutumların iyi oluşla ilişkisi tartışılmaktadır.

Göç sürecinin anahtar kavramlarından kültürleşme, en temelde farklı kültürel grupların temasıyla gelişen, psikolojik ve ilişkisel sonuçları olan bir değişim

sürecidir (Berry, 2005). Bulgularımız hem ücretli bir işte çalışan hem de çalışmayan Suriyeli kadınların iyi oluşunda *Kültürleşme* başlığında değindiğimiz üzere psikolojik ve ilişkisel çıktılarının etkililiğine işaret etmektedir. Etnik ve ırksal azınlıklardan kadınlarda algılanan ayrımcılığın, dışlanmanın ve önyargılara maruz kalmanın iyi oluşla ilişkisi sıklıkla ele alınmakta, azınlık grup üyesi kadınların psikolojik sağlığına olumsuz etkileri açıklanmaktadır (Araujo-Dawson, 2009; De Snyder, 1987; Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Jaakkola ve Reuter, 2006). Elde ettiğimiz sonuçlar alanyazın bilgileriyle uyumlu şekilde,ev sahibi kültürden bireylerle kurulan ilişkilerde Suriyeli kimliğine dönük ayrımcılık algısı, dışlanma ve önyargıya maruz kalma gibi olumsuz çıktılarıniyi oluşu olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Diğer yandan kültürleşmenin psikolojik boyutunda gözlenen kültürleşme stresi, kaygı, yabancılık hissi gibi sonuçların özellikle göçün erken dönemlerinde daha çok hissedildiği ve psikolojik sağlık üzerinde olumsuz etkiler yarattığı anlaşılmaktadır.

Göç Evreleri başlığıaltında ele aldığımız temalar savaş öncesi, savaş dönemi ve göç sonrası olmak üzere dönemsel olarak ayrışmaktadır. Bu zamansal akışdeğişim sürecinianaliz etmemizi olanaklı kılmaktadır. Öncelikle *Savaş öncesi Suriye* temasında hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlar tarafından dile getirilen argümanlarda refah vurgusu önplana çıkmış, yaşam koşullarının ekonomik anlamda olumlu olduğunun altı sıklıkla çizilmiştir. Savaş öncesinde geçimin oldukça rahat olması, nitelik gerektiren bir istihdam alanında faaliyet gösterebilmek için lise düzeyinde eğitimin yeterli bulunması, tek gelirle geçinebilmenin mümkün olması gibi ayrıntılar, göç sonrasındaki zorlu yaşam koşullarıyla bir arada düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. Bir diğer yandan Suriye toplumunda gelir sağlayıcının mutlak olarak evin erkek üyesi olduğu ve istihdamda yer almanın ancak ve ancak beyaz yakalı bir işte çalışacak eğitimli kadınlar için olağan karşılandığı vurgulanmıştır. Bu anlamda savaş öncesi koşullarda kadınlara biçilen roller, ev sorumluluklarınınsınırlarını genel anlamda aşmamaktadır. Kadınlar doğal olarak ev ve çocukların bakımıyla, erkekler işle meşguldür ve Türkiye'den farklı olarak kadınları istihdama yönelten ekonomik zorlayıcılar söz konusu değildir. Sosyal çevrenin ve özellikle ailenin erkek üyelerinin denetleyici tavrı kadınlara oldukça dar bir hareket alanı tanımaktadır. Geleneksel ölçütlere göre baştan programlanmış, erken evlilik, yakın akrabalarla sınırlı çevre ve bakım görevleriyle karakterize edilen

Arap-Müslüman kadınların sosyal koşulları, bulgularımızın da ortaya çıkardığı şekilde savaş öncesi Suriye'sinde kadınlara biçilen yaşamşartlarını tarif edebilmektedir. (Charles ve Denman, 2012).

Şüphesiz hem ücretli çalışan hem de çalışmayan Suriyeli kadınların yaşamı, *göç sonrası yeniden yerleşme süreci* temasında işlendiği üzere büyük ölçüde, çeşitli biçimlerde değişime uğramıştır ve bu gelişmeler iyi oluşu olumlu ya da olumsuz etkilemiştir. En başat değişim olarak yoksullaşmaya bağlı olarak yaşam standartlarının kötüleşmesi, bu sürecin olumsuz yüzünü oluşturmaktadır. Bir diğer yandan göç öncesinden sonrasına Suriyeli kadınların yaşamındaki kritik değişimlerden bir diğerinin, cinsiyetlere biçilen rol ve sorumluluk sınırlarında ve kadınların etkinlik alanında gözlendiği anlaşılmaktadır. Öyle ki göç sonrasında güvenli, yeni bir yaşam, kadınlar açısından kişisel gelişime ve sosyal sermayeye katkı sunan olanaklar, sosyal alanda varlık göstermek gibi kazanımlar öne çıkmaktadır. Bu değişimler alanyazında da vurgulandığı gibi göçünkadınların güçlenmesine fırsat veren ve böylece iyi oluşunu pekiştiren yönünü destekler niteliktedir (Foner, 2001; Öztoraman-Adıgüzel ve Tanyaş, 2020).

Çalışma Hayatı başlığında değinilen bulguların da ortaya çıkardığı üzere ücretli bir işte çalışan kadınların çalışma hayatı *işin niteliği*, *kimlik* ve *iş-ev etkileşimi* olmak üzere üç tema çerçevesinde iyi oluşu etkilemektedir. Ücretli bir işte çalışan Suriyeli kadınların Türkiye'deki istihdam koşulları yakından incelendiğinde pek çok kadın açısından neden kadınların çalışmadığı, evlerinde doğal sorumluluklarını yerine getirirken ihtiyaçlarının da karşılandığı bir hayatın iyi bir hayat olarak algılandığı anlam kazanmaktadır. Suriyeli kadınlar açısından çalışma yaşamının hangi koşullar altında olumlu etkiler yarattığı göz önünde bulundurulduğunda, iyi oluşa katkı sunacak istihdam tarifinin mevcut koşullarda oldukça dar bir tanıma sıkıştığı gözlenmektedir. Ücretli çalışmaktan elde edilecek kazanımları ve kadınların çalışmaktan duyacağı memnuniyet düzeyini büyük ölçüde bu üç unsurun belirlediği gözlenmiştir.

Hem nitel hem de nicel araştırmada katılımcıların çalışmakta oldukları işkolları işin niteliği bakımından tarım alanında ücretli işçilik, nitelik gerektiren, nitelik gerektirmeyen, evden üretim faaliyetleri ve özel işletmelerde esnaflık faaliyetleri olarak sınıflayabileceğimiz çeşitliliktedir. Her bir iş kolunun çalışma

koşulları, iş-ev etkileşimi, etnik kimlik ve cinsiyet kimliğine bağlı olarak farklı bir çalışma deneyimi sunmaktadır. Değinildiği üzere bu işkolları formal eğitim gerektirip gerektirmemesi, çalışma düzeni ve sağladığı gelir dışında önemli birtakım farklılıklar taşımaktadır ve her bir çalışma biçiminin öne çıkan özellikleri görüşmelerde katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Bunlar arasında cüzi miktarda maddi girdi sağlayan ancak sosyal yönü bulunmayan, kayıt dışı emeğin bir örneği olarak *evden üretim* oldukça özgün bir çalışma ortamı sağlamaktadır. Gallagher tarafından da ifade edildiği üzere (2007: 240), Arap-Müslüman kadınlar arasında yaygın rastlanan evden üretim faaliyetleri, kadınların domestik görevlerini ihmal etmediği, karşı cinsiyetle etkileşim gerektirmeyen, aile içi ataerkil mekanizmalarla ters düşmeyen ve bu anlamda kabul edilebilir bir etkinlik biçimidir. Evin dışında ücretli bir işte çalışması onaylanmayan kadınların gelir elde etmesinin yegâne yolu olması itibariyle evde gelir getirici faaliyetler önemli bulunmaktadır. Ancak ücretli iş deneyiminin sağlayabileceği sosyal hayat, dil öğrenme, kültürler arası temaslar gibi muhtemel kazanımlara elverişli bir çalışma ortamı sunmayan, kadınları bu anlamda evin sınırlarında tutmaya devam eden bir faaliyet olduğu da açıktır. İkinci olarak az sayıda katılımcının Türkiye'de *özel teşebbüsler*de bulunarak kendi iş olanaklarını yarattıkları görülmektedir. Bu gibi faaliyetlerden elde edilen gelirin genelde düzensiz olduğu anlaşılmaktadır. Özel teşebbüslerle üretilen mal ve hizmetlerin genelde kendi iç grubuna, diğer Suriyelilere, hitap ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle kuaförlük, kozmetik ürün satışı gibi işler yürüten kadınların çalışma ortamı etnik bakımdan ve cinsiyet bakımından homojendir. *Ücretli tarım işçiliği*ndeyse bu faaliyetlerin gündelik ücrete tabi, mevsimsel ve fiziksel yükü ağır işler olduğu vurgulanmaktadır. Genelde ailenin birden fazla üyesinin aynı anda dâhil olduğu, etnik ve cinsiyet bakımından karma bir çalışma ortamı sağlayan tarım işçiliğinde en dikkat çekici sorun işin devamlı olmaması, bu anlamda düzenli bir gelir sağlanamamasıdır. Kırsal bölgelerde yürütülmesi itibariyle tarım alanında çalışan kadınların şehir imkânlarından yoksun olması dikkat çekmektedir. Kentsel göçmenlerden farklı olarak tarım alanında çalışan ve doğal olarak kırsal bölgelerde ikamet eden Suriyeli kadınlar, özellikle göç alanında faaliyet gösteren kurumların desteğine erişememekte ve bu kurumlarca yürütülen etkinliklere dâhil olamamaktadır. Bu nedenle sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği faaliyetlerin göçmen kadınların sosyal

sermayelerine sağlayacağı vurgulanan (KADEM, 2016; Pehlivan, 2019) muhtemel katkılardan yoksun oldukları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan ücretli çalışan katılımcıların önemli bir bölümü nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaktadır. Bu işler mesai saatleri uzun, emek yoğun, sorumluluk sınırları belirsiz, dinlenme saatleri yetersiz ancak düşük ücretli işlerdir. Son olarak nitelik gerektiren ya da beyaz yakalı mesleklerde çalışma koşulları, çalışan hakları ve gelir anlamında görece olumlu bir iş bağlamı tarif edilmektedir.Çalışma yaşamında olumlu çıktıların ve göçmenlerde yaşam doyumunun önemli bir yordayıcısı olarak sendikalılığın bir sosyal destek mekanizması olarak işlev gördüğü bilinmektedir (Kümbül Güler ve Başar Sarıipek, 2018).Bu koşullar göz önünde bulundurulduğunda, çalışma hayatında bütün kadınlarda olduğu gibi (Avcı, 2013; Dökmen, 2003) Suriyeli kadınların iyi oluşuna da en belirgin katkıyı nitelik gerektiren işlerin sağladığı açıktır. Bunun yanında çalışma hayatı işin niteliğinden bağımsız olarak cinsiyet kimliğine ve etnik kimliğe dayalı ücrette eşitsizlik, artan iş yükü, ötekileştirilme gibi pek çok ayrımcılık ve dezavantaj barındırmaktadır. Cinsel istismar, kadınların iş ortamındaki güvenliğini tehdit eden ve genelde kadınların işten ayrılmalarına neden olan olumsuzlukların başında gelmektedir. Bir diğer yandan çalışma hayatına ek olarak devam eden bakım sorumlulukları ve domestik görevler bütün kadınlarda olduğu gibi (Matud, Hernandez ve Marrero, 2002) ücretli bir işte çalışan Suriyeli kadınlar açısından artan yük ve rol karmaşası yaratabilmektedir.

Ücretli çalışan kadınların kendisinin ve yakın çevresinin cinsiyetlerin rol ve sorumluluk sınırlarını nasıl algıladıklarının, bir diğer ifade ile toplumsal cinsiyet rollerini benimseme düzeylerinin kadın istihdamına yönelik tutumlar ve dolayısıyla iyi oluş üzerinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. *Ücretli Bir İşte Çalışan Kadınların Çalışmaya Yönelik Tutumları* başlığı kapsamında ele aldığımız gibi, ücretli bir işte çalışmayı kadınlık vazifeleriyle bağdaşmaz algıladığı halde zorunlu koşullar nedeniyle istihdamda yer almak kadınların iyi oluşunu olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer yandan ücretli bir işte çalışıyor olmakla elde ettikleri maddi, sosyal ve psikolojik kazanımları vurgulayan katılımcıların çalışmaya yönelik bu olumlu tutumları, onların iyi oluşunu pekiştirmektedir. Ücretli çalışan kadınların çalışmasına yönelik ailenin ve yakın çevrenin destekleyici veya reddedici görüşlerinin de iyi oluş üzerinde aynı ölçüde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ücretli bir

işte çalışma kararı ailesinin ya da eşinin bu konudaki görüşleriyle uzlaşan kadınlarda iyi oluşun bu destek karşısında pekiştiği gözlenmektedir. Kısacası ücretli çalışan kadınlar açısından çalışmanın iyi oluş üzerindeki muhtemel katkılarını ya da yüklerini açıklayan unsurlar bir yanıyla çalışma hayatının ne şekilde tecrübe edildiğiyle diğer yanıylaysa hem kendisinin hem de ailesinin toplumsal cinsiyet tutumlarıyla ilişkilidir. Özetle nitelik gerektiren bir işte, olumlu koşullar altında, iyi bir gelirle, ayrımcılık ve ötekileştirmenin yaşanmadığı olumlu bir bağlamda çalışan; bu deneyim sayesinde çeşitli sosyal kazanımlar elde eden; çalışması yakın çevresi tarafından da olumlu karşılanan kadınların istihdamdan doyum sağladığı nitel bulgulardan elde edilen verilerle açığa çıkarılmıştır.

Suriye'de geleneksel normlara uygun şekilde gelişen rol dağılımının Türkiye'de ekonomik şartlara ve yeni yaşam koşullarına bağlı olarak değişime uğramasının yansımalarından biri Suriyeli kadınların istihdama artan katılımıysa bir diğeri de *Ev Hayatı* başlığında, *sorumluluk artışı* temasında işlendiği gibi ücretli çalışmayan kadınlarınüstlendikleri yeni sorumluluklardır. Ücretli çalışma durumu fark etmeksizin Suriyeli kadınlar göç öncesinde gündelik yaşamlarında yeri bulunmayan, göç sonrasında belirdiği anlaşılan birtakım yeni görevler üstlenmişlerdir. Önemli bir bölümü kötüleşen şartlar nedeniyle çalışma hayatına dahil olan Suriyeli göçmen kadınların dışarıyla ilişkisini de zorlaşan yaşam koşulları belirlemiş, bir anlamda sıklaştırmıştır. Göçten önce evin erkek üyesinin yerine getirmekle yükümlü olduğu ifade edilen aile bireylerinin eğitim ve sağlık ihtiyaçları, alışveriş gibi evin dışına ilişkin görevlerin göçten sonra kadınlara devredildiği anlaşılmaktadır. Bu durum en temeldegöç öncesi ve sonrası çalışma yoğunluğu arasındaki farka atfedilmektedir. Türkiye'deki çalışma koşullarında mesainin 10-12 saat arasında sürdüğü, çalışan erkeklerin iş dışında herhangi bir sorumluluğa zaman ayıramadığı ve birtakım görevleri evin kadınlarıyla paylaşmak zorunda kaldıkları ifade edilmektedir. Bir diğer taraftan*ev içi stresin kaynakları* temasında değinildiği üzere Türkiye koşullarında yaşadıklarıkonutların hem fiziksel hem de deneyimsel olarak *Suriye'deki evlerden* uzaklaştığının altı çizilmektedir.Suriyeli göçmenlerin deneyimlerine odaklanan araştırmalarda gelir yetersizliği nedeniyle aynı konutun birden fazla aile ile paylaşması, sağlıksız meskenlerde barınılması gibi tespitler öne çıkmakta, konut elverişliliğinin ve koşullarının Suriyeli kadınlar açısından her zaman

iyi nitelikte olmadığınınaltı çizilmektedir (UN Women, 2018: 21). Bir diğer yandan aile üyeleri arasında paylaşılmayan, kadınların doğal yükümlülüklerinden sayılan domestik görevler, evin fiziksel yetersizlikleri veekonomik koşullar nedeniyle bakımsızlığı, artan sorumluluklarla bir araya geldiğinde kadınlar açısından ev yaşamı stres verici bir deneyim ortaya çıkarabilmektedir. Kadınların rollerini yerine getirirken aile üyelerinin iyiliğini önceledikleri ve kendi ihtiyaçlarını geri planda tuttukları da gözlenmektedir. Kişisel zamana ve alana imkan tanımayan bu koşulların kadınların iyi oluşu üzerindeki olumsuz etkileri bu tema kapsamına aldığımız argümanlarda belirmektedir.

Ücretli bir işte çalışmayan kadınların iyi oluşu, ev yaşantısı kadar Ç*alışmak Hakkında* başlığında ele aldığımız üzere ücretli çalışmaya atfettiklerianlamlardan da etkilenmektedir. İstihdamın sağladığı dil öğrenmek, sosyal hayata dahil olmak, ekonomik bağımsızlık elde etmekgibi muhtemel kazanımları *beklentiler* temasında vurgulayankadınların arzu ettiği halde ücretli bir işte çalışmamaları iyi oluşu olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu bilgiler, ücretli bir işte çalışmayan kadınların iyi oluşunun istihdama katılamamaya bağlı olarak da etkilendiğini ortaya koyması bakımından önemlidir. İstediği halde istihdama dahil olmayan kadınların önündeki en temel *bariyerler*inse, bakım görevleri ve ailenin ya da yakın çevrenin kadınların çalışmasını onaylamayan tutumu olduğu anlaşılmaktadır.

Bu değişkenlerin yanı sıra, gelir düzeyi, medeni durum, yaş, çocuk sayısı gibi demografiklerin ve bu özelliklerin etkileşimlerinin hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınların iyi oluşu üzerinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Çocuk sayısı, ücretli çalışmayan kadınlar açısından *ev içi stres düzeyi* temasında önplana çıkan bir faktördür.Ücretli çalışan kadınlar açısındansa ikinci vardiyanın ve aşırı rol yüklemesinin yarattığı stres düzeyinin çocuk sayısındanetkilendiği anlaşılmaktadır. Anne kimliğine ek olarak evli olmak, kadınlara yeni roller tanımlaması itibariyle sorumluluklar yüklemektedir.Evli kadınların davranışları ve hareket alanı büyük ölçüde eş tarafından kontrol edilmektedir. Kadınlar arasında geleneği ve köken kültürü sürdürme, toplumsal cinsiyet rollerini benimseme motivasyonunda özellikle kuşak ve yaş nitelikleri belirgin farklılıklar yaratmaktadır. Göç sonrasında etkinlik alanının evin dışına taşmasını, kadın istihdamını daha ılımlı karşılayan ve toplumsal cinsiyet eşitliğine göndermede bulunan katılımcıların daha genç kadınlar olduğu

dikkat çekmektedir. Aynı zamanda savaş öncesi Suriye'de kadınların yaşam biçiminin ve dolayısıyla etkinlik alanının sınıflsal ve kentsel faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterebildiği anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın birinci basamağından elde ettiğimiz bu bulgular Suriyeli kadınların iyi oluşu üzerinde etkili değişkenleri ayrıntılı olarak analiz etmemize, istihdam deneyimine özgü süreçleri ayırt etmemize, göçmen kadın olmaktan doğan ortak deneyimleri ortaya çıkarmamıza olanak sağlamıştır. Bir diğer açıdan bu verilernicel çalışmamızda test edeceğimiz modellerde hangi değişkenlere odaklanmamız gerektiği hakkında yol gösterici olmuştur.

Bu bilgilerden hareketle yürütmüş olduğumuz anket çalışmamızın sonucunda elde ettiğimiz bulgular, ücretli çalışan ve çalışmayan katılımcıların verilerini farklı biçimlerde karşılaştırmalı olarak test etmemize olanak tanımıştır. Bağımsız örneklemler *t* testi sonuçlarına göre ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan Suriyeli kadınların dil becerileri, dayanıklılık, yaşam doyumu, bütünleşme, toplumsal cinsiyet rollerini benimseme ve ailenin toplumsal cinsiyet tutumuna yönelik algı puanları farklılaşmaktadır. Bulgulara göre ücretli çalışan kadınların dil becerileri daha ileri, kültürleşme sürecinde benimsedikleri tutum daha bütünleşmeci, yaşam doyumları ve dayanıklılık düzeyleri daha yüksektir. Ücretli bir işte çalışmayan kadınlardaysa toplumsal cinsiyet rollerini benimseme düzeyi daha yüksektir. Aynı zamanda aile üyelerinin toplumsal cinsiyet rollerinde geleneksel bir tutum benimsediklerine ilişkin kanı, ücretli çalışmayan kadınlarda daha yüksektir.

Dil becerilerinde ortaya çıkan farklılaşma iki açıdan açıklanabilmektedir. Alanyazın bigilerinin ve tematik analiz bulgularının da desteklediği üzere, çalışma hayatı göçmen kadınların dil becerilerine katkı sağladığı gibi; dil becerilerinden yoksun olan göçmen kadınların istihdam olanaklarının sınırlı olması da (Baklacıoğlu ve Kıvılcım, 2015) bu farklılaşmayı izah edebilir. İkinci olarak cinsiyetler arası iş bölümü, istihdamı kadınların etkinlik ve sorumluluk alanlarından biri olarak tanımamaktadır ve geleneksel değerlerin oldukça baskın olduğu bir toplum olarak Suriye toplumunda (Charles ve Denman, 2012) bu dışlayıcılık daha keskin bir biçimde kendini göstermektedir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet rollerini yüksek düzeyde benimseyen ve ailesinin görüşlerini de aynı doğrultuda normatif algılayan kadınların istihdam dışında bulunması kaçınılmazdır. Nitekim bu dinamik, tematik

analiz bulgularında da ücretli bir işte çalışmayan kadınların istihdamda yer almasının önündeki bariyerlerden biri olarak belirmiş ve tartışılmıştır. Bu da toplumsal cinsiyet rollerini benimseme düzeyi daha yüksek olan ve aynı zamanda ailesinin toplumsal cinsiyet rollerini benimseme düzeyini daha yüksek algılayan grubun ücretli çalışmayan katılımcılar olmasını açıklamaktadır. Ayrıca örneklemimizdeki ücretli çalışan kadınlar ücretli çalışmayanlara kıyasla daha genç, daha yüksek eğitimli ve gelirlidir. Toplumsal cinsiyet rollerini benimseme düzeyinin ücretli çalışan kadınlarda daha düşük olması, eğitim ve gelir düzeyi azaldıkça (Çiçek ve Çopur, 2018: 13) ve yaş arttıkça (Arıcı, 2011: 75) cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutumların azaldığını gösteren alanyazın bilgisiyle uyumludur. Bir diğer yandan kültürleşmede bütünleşme yönelimini benimseme düzeyinin ücretli bir işte çalışan kadınlarda daha yüksek düzeyde olduğu gözlenmektedir. Kültürleşmenin yarattığı değişim, tanımının da içerdiği gibi birden fazla kültürel grubun temasının bir sonucundur (Berry, 2005: 698). Bireyin hem kendi miras kültürünü hem de göç ettiği yeni kültürü benimseme ve sürdürme, her iki toplumla ilişki içinde olma eğilimini ifade eden bütünleşme yönelimi birçok çalışmanın ifade ettiği üzere göçmen kadınların psikolojik uyumuma katkı sunan (Dervişoğlu-Akpınar, 2017), göçmenlerde iyi oluşu ve psikolojik sağlığı en çok destekleyen kültürleşme profilidir (Berry ve Hou, 2016, 2017). Bu farkın ücretli çalışan ve çalışmayan kadınların yaşam biçimlerinin ve gündelik akışlarının gruplar arası etkileşimlere ve kültürel temaslara ne ölçüde fırsat yarattığından ileri geldiği düşünülmektedir. Ücretli çalışan kadınların çalıştığı işin etnik ve cinsiyet bağlamına ilişkin bulgularda da ifade edildiği gibi katlımcıların büyük çoğunluğu iş alanlarını Türkiyeli işverenler ve/ya çalışma arkadaşları ile paylaşmaktadır. Bu anlamda ücretli çalışma deneyimi göç edilen kültür ve bu kültürün üyeleri ile kaçınılmaz olarak yoğun bir etkileşim alanı açmaktadır. Ev dışında geçirilen zamanı artırması, etnik bakımdan karma iş ortamları sağlaması itibariyle istihdam, kültürleşme ilişkileri bakımından önemli bir deneyim farkı yaratmaktadır. Bu durum ücretli çalışan ve çalışmayan kadınların bütünleşme puanları arasındaki farklılaşmayı açıklamaktadır. Son olarak yaşam doyumu ve dayanıklılık düzeyinin ücretli çalışan kadınlarda daha yüksek olması istihdamın iyi oluşa katkılarına ilişkin somut bir veri sağlamaktadır.

Çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) sonuçları hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda medeni durum ve eğitim düzeyine bağlı farklılaşmaların dayanıklılık ve yaşam doyumu üzerindeki etkilerini göstermektedir.Bulgulara göre eğitim düzeyi yükseldikçe dayanıklılık düzeyi de yükselmektedir. Bir diğer taraftan yaşam doyumu medeni duruma göre farklılaşmaktadır. Bekâr ve evli kadınların yaşam doyumunun dul ya da boşanmış kadınlara göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim düzeyinin dayanıklılıkla ilişkisi çalışma durumu fark etmeksizin göçmen kadınların refahında kültürel sermayenin katkılarına işaret etmektedir (Bourdieu, 2015: 27). Diğer yandan yaşam doyumunun dul ve boşanmış kadınlarda daha düşük olmasının göç edilen ülkede *yalnız kadın* olmanın güçlüklerinden ileri geldiği düşünülmektedir. Öyle ki geleneksel toplumların bir ailenin ya da eşin refakatinden yoksun kadınlara bakış açısındaki önyargılar, bir diğer açıdansa yeni bir kültürel atmosferde tek başına aile geçimini sağlamak, eşinden boşanmış ya da eşini kaybetmiş ve muhtemelen çocuk sahibi göçmen kadınların yaşamlarını zora sokmaktadır.

Bu bilgiler ışığında dayanıklılık mekanizmasını güçlendirmesi ya da zayıflatması yoluyla yaşam doyumunu etkilemesini beklediğimiz 11 ayrı değişkenin her biri için PROCESS Makrosu ile düzenleyecili aracılı modeller sınanmıştır. Yaşamsal zorlukların ve travmaların üstesinden gelmeye yarayan bir nitelik (Bonanno, 2004), stresi yönetebilme ve uyum sağlayabilme yönünde bir kapasite (Papini ve diğerleri 2020) olarak tarif edebileceğimiz dayanıklılık, örneklemimiz açısından iyi oluşa giden yola aracılık edebilecek bir psikolojik yapıdır. Kadınların etnik ve cinisyet eşitsizliği temelinde yaşadıkları güçlüklerin (Reyes ve Constantino, 2016) ve geleneksel toplumlarda kadınlara biçilen rollerin yarattığı kısıtlamaların (Arntez ve diğerleri, 2013) dayanıklılıkla ilişkisine işaret edilmektedir. Savaş sonrası travmalar (Gizir, 2007), göç sonrasında kültürleşmeye bağlı uyum problemleri (Sossou ve diğerleri, 2008),sosyal destek olanakları (Lee ve diğerleri, 2013), istihdam yoluyla elde edilebilecek kazanımlar (Toth, 2003), olumlu ve olumsuz çalışma deneyimleri (Goodman ve diğerleri, 2017; Shishehgar ve diğerleri, 2017) vedaha birçok değişkenin dayanıklılıkla ilişkisini gösteren pek çok çalışma örneğine *Bölüm 2*'de yer verilmiştir. Bu anlamda dayanıklılık, hem öznel iyi oluş ile (Connor ve Davidson, 2003) hem de ele aldığımız bağımsız değişkenlerle ilişkisi

alanyazındaki çok sayıda çalışma ile açıklanmış bir mekanizma olması itibariyle modellerde aracı değişken olarak dayanıklılığa yer verilmesi uygun bulunmuştur.

Önerdiğimiz kavramsal modellerde ücretli bir işte çalışma durumuna düzenleyici değişken olarak yer verilmiş, bu sayede modeldeki ilişkilerinücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında *Dördüncü Bölüm'ün* giriş kısmında ifade edildiği şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Model 1

Beklentilerde ifade ediliği üzere Suriyelilikle özdeşleşmenin dayanıklılığı ve böylece yaşam doyumunu artırması ve bu etkinin ücretli bir işte çalışan kadınlarda daha belirgin bir şekilde gözlenmesi beklenmiştir. Suriyeli kadınlarda ücretli çalışmaya bağlı olarak pek çok sürecin özgün biçimde deneyimlendiği açıktır. Etnik ve cinisyet kimliğine ilişkin süreçlerin dayanıklılık ve iyi oluş üzerinde yaratacağı etkilerdeki farklılaşma bunun en önemli örneklerinden biridir. Etnik kimlikle (Suriyelilikle) özdeşleşme, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin Suriyeli kadınların çalışma durumuna göre değişip değişmediğini incelediğimiz model 1'den elde edilen bulgular, iki grup arasında bu ilişkilerin farklılaştığına işaret etmekte ve beklentimizi doğrulamaktadır. Sonuçlara göre ücretli çalışan kadınlarda Suriyelilikle özdeşleşme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu yükselmektedir ancak bu ilişki ücretli çalışmayanlarda anlamlı değildir. Bu bulgu beklentilerimizi doğrular niteliktedir. Azınlıklarda ve göçmen gruplarında, etnik kimlikle kurulan güçlü bağların olumlu psikolojik sonuçları yordadığı ve iyi oluşu desteklediğialanyazında vurgulanmaktadır (Jetten ve diğerleri, 2014). Ücretli bir işte çalışan kadınlarda etnik özdeşleşme dayanıklılığı ve bu yolla yaşam doyumunuarttırırken böyle bir ilişkinin ücretli bir işte çalışmayanlar açısından geçerli olmaması, algılanan ayrımcılık çerçevesinde tartışılacaktır.

Etnik azınlıkların maruz kaldığı ayrımcılığın ve önyargıların olumsuz sonuçlarını telafi etmesinin bir yolu da iç grupla bağlarını güçlendirmek, daha güçlü özdeşleşmektir (Schmitt, Spears ve Branscombe, 2003). Bu türden bir özdeşleşmenin zorlayıcı ve stres verici deneyimlere karşı dayanıklılık geliştirmeye yaradığı (Sanchez-Teruel ve Robles-Bello, 2022) veazınlık grup üyelerinin psikolojik sağlığını olumlu yönde etkilediği (Bilewicz, Skrodzka, Olko ve Lewinska, 2021) üzerinde durulmaktadır. Bu anlamda ücretli çalışma durumuna bağlı gelişen bu

farkın büyük ölçüde algılanan ayrımcılık ve etnik özdeşleşme ilişkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Algılanan ayrımcılığın ücretli çalışan kadınların iyi oluşunda daha kritik bir önem taşığı, model 4 kapsamında test ettiğimiz değişkenlerin ilişkisinde tartışılacaktır.

Model 2

Türkiyelilikle özdeşleşme, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin Suriyeli kadınların çalışma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelediğimiz düzenleyicili aracılı model 2'den elde edilen sonuçlara göre, hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda Türkiyellikle özdeşleşme artıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu yükselmektedir. Aynı zamanda her iki grupta da Türkiyelilikle özdeşleşme arttıkça dayanıklılık da artmaktadır. Bu sonuçlar Türkiyelilikle özdeşleşmenin dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumu üzerindeki etkisinin ücretli çalışmaya bağlı olarak farklılaşacağı yönündeki beklentimizin tam olarak karşılanmadığını göstermektedir. Etnik özdeşleşmenin dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumu üzerinde gösterdiği etki ücretli çalışmaya bağlı olarak değişmişken, Türkiyelilikle özdeşleşmenin ücretli çalışmaya bağlı bir farklılık ortaya çıkarmamış olması tartışılmalıdır.

Model 2'ye ilişkin sonuçlar incelendiğinde, Türkiyelilikle özdeşleşmenin dayanıklılık üzerindeki ve dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumu üzerindeki etkisinde gruplar arası fark çıkmamış gibi görünmekle birlikte bazı göstergeler gruplar arası farklılaşma yönünde bir eğilime işaret etmektedir. Bu gibi durumlarda çalışmanın hipotezlerinin sınanmasına dayalı olarak araştırmacının yorumuna açık olduğu Hayes tarafından da dile getirilmektedir (2018). Şekil 23'te sunulan grafiğe baktığımızda Türkiyelilikle özdeşleşmenin dayanıklılıkla ilişkisinin ücretli çalışan kadınlarda daha belirgin olduğu görülmektedir. Bir diğer açıdan bu bulgular göç edilen ülkenin ulusal kimliğiyle özdeşleşmenin istihdam durumu fark etmeksizin göçmenler açısından olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Bu araştırma kapsamında doğrudan sorgulanmamış olsa da yüz yüze görüşmelerde ve anket verilerinin toplanması sürecinde edindiğimiz izlenim, Suriyelilerin önemli bir bölümünün yaşamlarını Türkiye'de sürdürmeyi planladığı, Türkiye'de kalıcı bir düzenlerinin olduğu, özellikle çocuk sahibi kadınların çocukları için Türkiye'de bir gelecek kurguladıkları yönündedir. Bu anlamda etnik azınlıklarda iç grupla

özdeşleşmenin algılanan ayrımcılığın olumsuz etkileriyle baş etmeye yarayan bir mekanizma olarak işlev gördüğü, ücretli çalışan kadınların sosyal alanda daha çok varlık göstermesi itibariyle ayrımcılığa ve önyargılara daha yoğun bir şekilde maruz kaldığı ve sonuç olarak Suriyelilikle özdeşleşmenin ücretli çalışan kadınlarda dayanıklılığı ve bu yolla yaşam doyumunu artırdığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık Türkiyelilikle özdeşleşmenin, ücretli çalışma deneyiminden bağımsız olarak, bütünleşme yöneliminde olduğu gibi daha genel geçer bir olumlu etkisinden söz etmek mümkündür.

Model 3

Bütünleşme yönelimi, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin ücretli çalışma durumuna bağlı olarak değişip değişmediğini incelediğimiz düzeyicili aracılı model 3'ün sonuçlarına göre, ücretli bir işte çalışmayan kadınlarda bütünleşmeyönelimi arttıkça dayanıklılık düzeyi artmaktadır ve bu ilişki ücretli bir işte çalışan kadınlarda anlamlı değildir. Bütünleşmenin dayanıklılık aracılığıyla yaşam doyumu üzerindeki etkileri ise her iki grup için anlamsızdır. Bu bulgu araştırmamızın beklentileri ile uyumsuzdur. Bütünleşme yöneliminin iyi oluşla ilişkisine dair alanyazın bilgilerine yukarıda yer vermiş, kültürleşmede bütünleşmeci bir yönelim benimseme düzeyinin ücretli çalışan kadınlarda daha yüksek olduğu yönündeki analiz bulgumuzu ev sahibi kültür ve bu kültürden üyelerle kurulan yoğun etkileşim bağlamında tartışmıştık.

Ancak kültürleşme yönelimlerinin ve iyi oluşla ilişkisini kurarken göçmen gruplar kadar ev sahibi topluluğun da benimsediği yönelimi göz önünde bulundurmak gerekir. Etkileşimli kültürleşme modelinde Bourhis ve diğerleri (1997: 382) göçmen topluluğun benimsediği kültürleşme yönelimi karşısında ev sahibi topluluğun benimsediği yönelimin gruplar arasındaki ilişkililerin niteliğini belirleyeceğini savunur. Söz gelimi göçmen grup bütünleşme yönelimini benimserken ev sahibi topluluk o göçmen gruba yönelik asimilasyon yönelimini benimseyebilmekte, varlığını yok sayabilmekte ya da göçmen grubun ev sahibi toplumun değerlerini benimsemesini reddedip o grubu dışlayabilmektedir. Bir diğer ifade ile bir göçmen topluluğun göç ettiği toplumda bütünleşme yönelimini benimsemesinin ev sahibi toplulukta aynı doğrultuda bir yönelimle karşılık bulmaması ilişkileri *sorunlu* ve *uyuşmaz* hale getirecektir. Bourhis ve diğerleri (1997:

382) kültürleşme yönelimlerinde uzlaşmanın olmadığı bunun gibi durumların göçmen grup üyeleri açısından kültürleşme stresiyle sonuçlanabileceğini ifade etmektedirler. Modelden elde ettiğimiz bulguları, etkileşimli kültürleşme modelinin bu iki taraflılık vurgusundan hareketle yorumladığımızda ücretli çalışan kadınların bütünleşme talebinin mikro düzeyde iş ortamında, makro düzeyde Türkiye toplumunun genelinde nasıl karşılık bulacağı önemli hale gelecektir. Bu anlamda istihdam deneyimiyle birlikte, ev sahibi toplumla etkileşim kurabileceği ortamlara yoğun bir biçimde dâhil olan ücretli çalışan kadınlar açısından, bütünleşme yönelimi ile dayanıklılık gibi olumlu psikolojik göstergeler arasında doğrudan ilişki kurmak daha yanıltıcı olabilir. Bu anlamda bütünleşmeye dönük bir kültürleşme yönelimi benimsedikçe dayanıklılığın arttığı yönündeki bulgunun ücretli çalışmayanlarda anlamlıyken ücretli çalışanlarda anlamlı olmamasının etkileşimli kültürleşme modelindeki bu varsayımlarla izah edilebileceği kanaatindeyiz.

Bir diğer yandan beklentilerimize uygun olmayan bu sonuçların kültürleşme yönelimini ölçmek için kullandığımız ölçüm aracının maddelerinin anlaşılmasının güçlüğünden ileri gelen sınırlılıklara atfedilebilir olduğu düşünülmektedir. Nitekim veri toplama sürecinde katılımcıların *Psikolojik Kültürleşme Ölçeğinin* maddelerini anlamakta ve cevaplamakta zaman zaman zorlandıkları görülmüştür.

Model 4

Ücretli bir işte çalışan kadınlar, kamusal alanda daha çok varlık göstermekle ve gruplar arası temasları daha yoğun deneyimlemekle birlikte ayrımcılığın çeşitli tezahürleriyle karşı karşıya kalmaktadır. İlgili alanyazın kadar (Aygül ve Kaba, 2019; Baklacıoğlu ve Kıvılcım, 2015; Dinçer, 2018) tematik analiz bulgularının da işaret ettiği üzere istihihdam sürecinde Suriyeli kadınlar ücrette, çalışma koşullarında, yasal haklarda etnik ve cinisyet kimliğine dayalı pek çok dezavantajla karşı karşıyadır. Bu anlamda çalışma hayatı Suriyeli kadınlar açısından etnik kimliğin yeniden ve yeniden altının çizildiği bir ortam oluşturabilmektedir. İş bağlamında karşılaşılan bu ayrımcılık ve eşitsizliklerin daha da kırılgan hale getirdiği kadınların, mevcut dezavantajlılığın olumsuz sonuçlarıyla baş etmek için daha güçlü kaynaklara ve mekanizmalara ihtiyaç duyması kaçınılmazdır. Bu mekanizmanın Suriyelilikle özdeşleşme olduğu *Model 1*'in sonuçları kapsamında da tartışılmıştır.

Bireysel ayrımcılık algısı, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların çalışma durumuna göre değişip değişmediğini incelediğimiz model 4'ten elde edilen sonuçlar, ücretli çalışan kadınlarda bireysel ayrımcılık algısı arttıkça dayanıklılığın azaldığını ve böylece yaşam doyumunun da azaldığını ortaya koymaktadır. Bu ilişkiler ücretli bir işte çalışmayan kadınlar için anlamsızdır ve model analizlerinin ortaya çıkardığı sonuçlar beklentilerimizi karşılaşmaktadır. Ayrımcılığa maruz kalmanın olumsuz sonuçlarını önleyici işlevi vurgulanan iç grupla özdeşleşmenin düzeyi arttıkça çalışan kadınların dayanıklılığı ve bu yolla yaşam doyumu artmaktadır (Model 1). Bir diğer taraftan algılanan ayrımcılık arttıkça ücretli çalışan kadınlarda dayanıklılık ve buna bağlı olarak yaşam doyumu azalmaktadır (Model 4). Bu iki bulgu bir arada değerlendirildiğinde,etnik özdeşleşme ve ayrımcılık arasındaki etkileşimin ücretli çalışan kadınların yaşam doyumu üzerindeki ayırt edici etkisi belirginlik kazanmaktadır.

Model 5, 6, 7

Kadın kimliğine dönük ayrımcılık, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin ücretli çalışma durumuna bağlı olarak değişip değişmediğini düzeyicili aracılı model 5'te; toplumsal cinsiyet rollerini benimseme, dayanıklık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin ücretli çalışma durumuna göre değişip değişmediğini model 6'da; ailenin toplumsal cinsiyet tutumuna ilişkin algı, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkileri ise model 7'de inceledik.Tematik analiz bulgularının ve alanyazın bilgilerinin de gösterdiği üzere Suriyeli kadınların ücretli çalışma hayatında yaşadıkları ayrımcılıklarda ve dezavantajlarda cinsiyet kimliği önemli bir paya sahiptir. Bunun en belirgin kanıtı Suriyeli kadınların en düşük ücretlerle çalıştırılıyor olmasıdır. Yanı sıra ücretli çalışan kadınlar iş yerlerinde cinsiyet temelli pek çok sorunla yüz yüzedir. Bu nedenle kadın kimliğine dönük ayrımcılık algısı arttıkça dayanıklılığın azalacağı ve bu yolla yaşam doyumunun düşeceği, bu ilişkinin ücretli bir işte çalışan kadınlarda daha belirgin olacağı beklenmiştir. Diğer yandan toplumsal cinsiyet rollerini yüksek düzeyde benimseyen ve ailesinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumunun geleneksel olduğunu düşünen kadınların aynı zamanda ücretli bir işte çalışıyor olması, benimsenen normlarla bağdaşmamaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet rollerini benimseyen ve ailesinin görüşlerini de bu yönde değerlendiren kadınlar tematik analiz bulgularında da tartıştığımız üzere

çalışma hayatının içinde zorunlu şartlar nedeniyle yer almaktadır ve kadınların iyi oluşu bu koşullardan olumsuz yönde etkilenebilemektedir. Bu nedenle iki ayrı modelde sınadığımız (Model 6 ve 7) toplumsal cinsiyet rollerini benimseme ve ailenin toplumsal cinisyet rollerine ilişkin görüşlerini geleneksel değerlendirme düzeyi arttıkça dayanıklılığın azalması ve dolayısıyla yaşam doyumunun da düşmesi; bu etkinin ücretli bir işte çalışan kadınlarda daha belirgin olması beklenmiştir.

Bu üç ayrı modelden elde edilen sonuçlar, sınadığımız ilişkilerin tamamının her iki grup için de anlamsız olduğunu göstermektedir. Bir diğer ifade ile kadın kimliğine dönük ayrımcılık algısı, toplumsal cinsiyet rollerini benimseme ve ailenin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşlerini geleneksel değerlendirmenin dayanıklılık ve dayanıklılık yoluyla yaşam doyumu üzerinde her iki grup için de herhangi bir etki göstermediği anlaşılmaktadır. Suriye toplumunungeleneksel yapısından ileri gelen cinsiyet rollerine ilişkin inançlar, eşitlikten çok uzaktır ve bu değerler göç sonrasında da büyük ölçüde sürdürülmektedir. Tematik analiz bulgularımızda da beliridği üzere göç sonrasında Suriyeli kadınlarınistihdama katılım,yeni sorumluluklar edinme, sosyal hayatın içinde ve karar mekanizmalarında daha çok yer almak gibi yeni birtakım talepler yükseltmektedirler. Göç ve istihdam kadınlar açısından özgürleştirici, kadınlara statü, aile içinde müzakare gücü ve bağımsızlık kazandıran bir deneyim olarak değerlendirilmektedir (Ahmad ve diğerleri, 2004; Foner, 2001). Ancak cinisyet eşitliğine ilişkin değerlerin ve algının geleneksel toplumlara mensup kadınların zihninde ve yaşamlarında da kurumsallaşması uzun zaman isteyen bir süreçtir. Aynı zamanda tematik analizlerde de tartışıldığı üzere kadınların talepleriyle yakın çevrenin kadınlardan yerine getirmesini beklediği roller arasında her zaman uyum gözlenmemektedir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet rollerini benimseme düzeyi üzerinden bu ilişkilerin kurulamamış olmasını açıklayabilmektedir. Bir diğer taraftan algılanan ayrımcılığın kadın kimliğinden çok Suriyeli kimliğini hedef aldığına ilişkin kanı kadın kimliğine dönük ayrımcılığın bireysel ayrımcılığı sınadığımız modelden farklı sonuçlar ortaya çıkarmasını açıklayabilmektedir. Algılanan ayrımcılığın hangi kimliğe dönük olduğu ekseninde düşünüldüğünde önyargı ve ayrımcılıktan muzdarip olunan kimlik belirgin şekilde Suriyeliliktir. Aynı zamanda *yerli* bir araştırmacı tarafından yürütülen bir anket çalışmasında yer almak dahi tek başına etnik kimliği önplana çıkaran bir etki

yaratma potansiyeline sahiptir. Bütün bu nedenler kadın kimliğini dahil eden modellerin anlamlı sonuçlar vermemiş olmasını anlaşılır kılmaktadır.

Model 8

Bir diğer taraftan ev sorumluluklarına ilişkin tutum, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların çalışma durumuna göre değişip değişmediğini incelediğimiz model 8'in sonuçları, ücretli bir işte çalışmayan kadınlarda ev ile ilişkili sorumluluklara karşı tutum olumsuzlaştıkça dayanıklılığın ve böylece yaşam doyumunun azaldığını göstermektedir. Bu ilişki beklentilerimizle uyumlu olarak, ücretli bir işte çalışan kadınlarda anlamlı değildir. Kadınların ev içinde harcadıkları emeğin ücretlendirilmemiş bir mesai olduğu vurgulayan yaklaşım, bu çabanın *görünmezliği* yönündeki görüşü destekler niteliktedir (Acar-Savran ve Demiryontan, 2016). Tematik analiz bulgularının da ortaya çıkardığı üzere Suriyeli *ev kadınları*, Türkiye'ye yerleştikten sonra, göç öncesinde yaşamlarında yeri olmayan pek çok yeni sorumluluk yüklenmektedirler. Bu yeni yaşam koşulları, evle ilişkili süreçlere yükümlülüklerin artışı ve maddi olanaklardaki yetersizliğin ev yaşantısında gündeme getirdiği problemler olarak kendini göstermektedir. Her ne kadar ücretli çalışan Suriyeli kadınların da eve ilişkin yükümlülükleri ve bakım görevleri devam etse de, busorumluluklar gününü bütünüyle o mekanda geçiren kadınlar açısından kaçınılmaz olarak daha merkezi bir önem taşır. Bunun yanısıra kadınlar açısından bakım görevlerinin ve eve ilişkin sorumlulukların engel teşkil edip etmediği istihdama katılımın en temelbelirleyicilerindendir. Bu anlamda ücretli bir işte çalışan kadınların, hali hazırda bakım görevleri bulunmayan (bekar olmak, bakım çağında çocuk sahibi olmamak) ya da bakım sorumluluklarını devredebilmiş (evde sorumlulukları devam ettirebilecek yetişkinin varlığı) kadınlar olması beklenmektedir. Örneklemimizin ücretli bir işte çalışmayan grubunda evli ve çok çocuklu katılımcının görece fazla olması bu beklentiyi doğrular niteliktedir. Özetle eve ilişkin sorumlulukların ücretli bir işte çalışmayan kadınların hayatında daha merkezi bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Model 9, 10, 11

Sosyal destek algısı, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin Suriyeli kadınların çalışma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını düzenleyicili aracılı model 9'da ; sosyal karşılaştırma, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin Suriyeli kadınların çalışma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını düzenleyicili aracılı model 10'da ; zamansal karşılaştırma, dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin Suriyeli kadınların çalışma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını düzenleyicili aracılı model 11'de inceledik.

Sonuçlara göre bu üç modelde sınadığımız ilişkilerin hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda anlamlı olduğunu göstermektedir. Bir diğer ifade ile sosyal destek algısıartıkça hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu yükselmektedir. İkinci olarak hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınların mevcut durumunu Türkiyeli kadınlardan ve diğer Suriyeli kadınlardan daha olumlu değerlendirme (olumlu sosyal karşılaştırma) düzeyi artıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu yükselmektedir.Son olarak hem ücretli çalışan hem de çalışmayan kadınlarda bugünkü durumunu geçmişteki durumundan daha olumlu değerlendirme (olumlu zamansal karşılaştırma) düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu yükselmektedir. *Dördüncü Bölüm*'ün girişinde de izah edildiği gibi bu ilişkilerin ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında ne şekilde farklılaşacağına ilişkin kesin beklentilerde bulunmak güçtür.

Her ne kadar göçmen kadınların deneyimleri pek çok açıdan özgünlük taşısa da sosyal desteğin varlığı hem genel popülasyonda hem de göçmen örnekleminde yürütülmüş çalışmalarda bireyin iyi oluşunu desteklediği (Hoppe, 2011 ;Pitt, Sherman ve Macdonald, 2015) ve dayanıklılığını artırdığı (Bonanno ve diğerleri, 2007; Lee ve diğerleri, 2013) bilinen en temel değişkenlerden biridir. Bu çalışmada her ne kadar ücretli çalışma durumunun Suriyeli kadınlarda iyi oluşunu çerçevesinde ele aldığımız değişkenler arasındaki ilişkileri farklılaştırmasını beklesek de, göç etmiş olmak ve *göçmen kadın* olmak istihdam faktöründen bağımsız olarak Suriyeli kadınların deneyimlerini önemli ölçüde ortaklaştırmaktadır.

Suriyeli kadınların istihdama katılmak dâhil olmak üzere, eriştikleri yeni yaşam koşullarına ve değişime yükledikleri anlamların çeşitli faktörlere bağlı olarak

farklılaştığını tematik analiz bulguları çerçevesinde ayrıntılı biçimde tartışmıştık. Değinmiş olduğumuz üzere, göç öncesinden göç sonrasına yaşanan değişimin iyi oluşa olumsuz etkilerini vurgulayan argümanlarda göç öncesi *rahat* koşulların kaybedildiği görüşü ön plana çıkarken, diğer uçta istihdama katılım, sorumluluk ve failliğin artışı gibi değişimler kadınlar açısından birer kazanım olarak tarif edilmişti. Değişime ilişkin bütün bulgular birlikte göz önünde tutulduğunda göç sonrasında erişilen somut koşullar kadar bu koşulların Suriyeli kadınların kendisi tarafından nasıl yorumlandığının iyi oluş üzerinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer ifade Suriyeli kadınların mevcut yaşam koşullarını göç öncesine, diğer Suriyeli ve Türkiyeli kadınların yaşamına kıyasla nasıl değerlendirdiklerinin önemi önplana çıkmaktadır. Model 10 ve 11'den elde ettiğimiz sonuçlara göre ücretli çalışma durumundan bağımsız olarak yaşam koşullarını geçmiş yaşam koşullarına ve diğer kadınlara kıyasla olumlu değerlendirme düzeyini ifade eden zamansal ve sosyal karşılaştırmalarda kendini olumlu değerlendirme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu da yükselmektedir.

5.2. ARAŞTIRMANIN KATKILARI VE SINIRLILIKLARI

Bu araştırmada ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan göçmen kadınların öznel iyi oluşunu etkileyen sosyal ve psikolojik faktörleri Tükiye'ye zorunlu göç etmiş Suriyeli kadınlar örnekleminde incelemek hedeflenmiştir. Alanyazın bilgileri istihdama katılımın göçmen kadınların refahına sağladığı katkılar kadar ve gündelik yaşamlarına eklediği yüklere de işaret etmektedir.Suriyeli kadınların iyi oluşlarını birçok farklı açıdan ve farklı şekillerde etkilediği anlaşılan göç ve istihdam süreçlerinin çok boyutlu ve karmaşık yapısı, psikoloji alanında bu deneyimleri derinlemesine ve geniş kapsamlı ele alacak araştırmalara duyulan ihtiyaca işaret etmektedir. Bu anlamda çalışmamızın, toplumsal cinsiyet, istihdam ve göç başlıklarını bir araya getirecek yeni psikoloji araştırmalarına davet niteliği taşıyacağı öngörülmektedir.Böylesi çok boyutlu ve dinamik bir araştırma problemine ilişkin bulgular sunması bu çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır.Bu nedenle bu çalışmadan elde edilecek bilimsel çıktıların psikoloji, toplumsal cinsiyet ve göç alanyazınına sunacağı veriler, Türkiye'de yaşayan Suriyeli kadınların çalışma ve göç

tecrübelerine ilişkin üretilecek akademik bilgi birikimine katkı sunması bakımından değerli bulunmaktadır.

Göç ve istihdam gibi toplumsal cinsiyete dair dinamiklerden bağımsız tecrübe edilemeyeceğine kani olduğumuz süreçler, bu perspektifi yansıtabilecek ve cinsiyete özgü deneyimleri ortaya çıkarabilecek bir metodolojiyi gerekli kılmaktadır. Çalışmamızın ilk basamağında yararlandığımız nitel analizlerle hem göç hem de toplumsal cinsiyet araştırmalarında ihtiyaç duyulan detayda ve nitelikte veriyi sağlamış olmak, çalışmayı yöntemsel olarak olgunlaştırmıştır. Çalışmamızın ikinci basamağında test ettiğimiz kavramsal modeller, nitel verilerin işaret ettiği çok sayıda değişkenin etkileşimini bir arada analiz etmeyi mümkün hale getirmiştir. Anket çalışmasıyla ulaştığımız örneklem, veri toplamanın güç olduğu böylesi özgün bir grup için yeterli genişliği ve profil bakımından çeşitliliği sağlayabilmiştir.

Bir araştırmada, problemin belirlenmesinden verilerin yorumlanmasına kadarki sürece araştırmacının özelliklerinin ve kimliğinin araştırma sürecini nasıl etkilediğine dikkat çekilmektedir. Özellikle araştırmaların özneleriyle yoğun etkileşim barındıran veri toplama süreçlerinde katılımcılarla kurulan ilişkinin niteliğinin, araştırmacı ile katılımcının birbirine göre aldığı konumun ve araştırmacı kimliğinin çalışmaya nasıl yansıdığı üzerinde daha fazla durulduğu gözlenmektedir (Altunkaynak-Vodina, 2020). Bu çalışmanın veri toplama sürecine ilişkin deneyimleri ve araştırmacının özelliklerini kısaca tarif etmek faydalı olacaktır. Araştırmacı Arapça diline hâkimdir ve derinlemesine görüşmeleri çevirmen olmaksızın yürütmüştür. Bu durumun katılımcının kendini rahat hissetmesi, iletişimin aracısız ve dolaysız gerçekleşmesi, her ne kadar veri olarak doğrudan işlenmese de katılımcının duyguları ve sözcüklerin ötesindeki anlamların, kültürel birtakım ifade ve tepkilerin anlaşılmasını olanaklı kılmıştır. Diğer yandan araştırmacının geçmişte bir sivil toplum kuruluşu çalışanı olması katılımcılara ulaşacak bağlantıları kurmayı kolaylaştırması bakımından avantajlar sağlamıştır. Ancak bir dezavantaj olarak araştırmacının İzmir sahasındaki bir STK çalışanı olarak tanınır olması katılımcıların maddi ihtiyaçlarını vurgulamasına ya da enformasyonel taleplerde bulunmasına neden olmuştur. Bunun gibi durumlarda araştırmacı mevcut çalışmasını ve görüşmelerin amacını aktarmış ve veri toplama sürecinin sağlıklı yürütülmesi için gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. Bunun yanında araştırmacıya

yöneltilen sorulara veri toplama sürecinin sonunda ve çalışmanın asıl amacını zedelemeyecek ölçekte, araştırmacı bilgisi dâhilinde cevaplar sağlamıştır. Son olarak aratırmacının *yerli* toplumun üyesi olmasının, katılımcıların etnik kimliğini önplana çıkarması ya da ayrımcılık deneyimlerini olduğu gibi akratamaması gibi sınırlılıklara yol açmış olabileceği tahmin edilmektedir.

Göç, istihdam, toplumsal cinsiyet ve iyi oluş ilişkisini incelemesi; ülkemizin ve dünyanın gündeminde önemli yer tutan göç konusuna ücretli çalışan ve çalışmayan kadın göçmenler açısından ışık tutan tartışmalar yürütülmesi ve bu yolla göç alanındaki sosyal, siyasal ve ekonomik politikalara katkı sunabilecek veriler elde etmesi çalışmanın güçlü yönlerine işaret etmektedir.Küresel çapta önem arz eden göç meselesi Suriyelilerin göçleri ile birlikte ülkemizin sosyal ve politik gündeminin de önemli bir başlığı haline gelmiştir. Bu çalışma, Türkiye'de yaşayan göçmenlere ilişkin üretilecek akademik bilgi birikimine katkı sunması bakımından değerli bulunmaktadır. Araştırmanın, istihdama katılan Suriyeli kadınların deneyimlerine yer vermesi itibariyle, ülkenin işgücü potansiyelinin önemli bir unsuru haline gelen göçmenlerin çalışma koşullarını betimlemesi açısından da önemli görülmektedir. İşgücü piyasasında yer alan göçmen kadınların iyi oluşunun hangi sosyal psikolojik unsurlardan etkilediği ve nasıl artırılabileceği; ücretli bir işte çalışmayan kadınların istihdama katılımını engelleyen faktörlerin tespit edilebilmesi, göçmen ve cinsiyet kimliği kesişiminde yaşanan çoklu ayrımcılık ve dezavantajlılıklar gibi toplumsal meselelere ilişkin veriler sunması çalışmanın katkıları arasında sayılabilir.

Bütün bu güçlü yanlara ve sunduğu katkılara rağmen çalışmanın bazı muhtemel sınırlılıklarına da değinmek gereklidir. Her ne kadar geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları tatmin edici sonuçlanmış olsa da çalışmada kullanılan ölçüm araçlarının birçoğunun katılımcıların anadiline ve kültürüne uyarlanmamış olması sınırlılıklardan biridir. İkinci olarak araştırmanın Suriyeli kadınlara göre dış grup üyesi bir araştırmacı tarafından yürütülmüş olması yukarıda da ifade edildiği üzere bir diğer sınırlılık olarak sayılabilir. Görüşmeler ve anket çalışması esnasında kurulan temaslarda hiyerarşik bir ilişki kurulmaması yönünde gayret gösterilmişse de, araştırmacı göç edilen ülkedeki *başat* toplumun bir üyesidir ve araştırmacı – katılımcı arasındaki mesafenin kısa süreli bir ilişkide üstesinden gelinmesi her zaman olası değildir.

Gelecek çalışmalara öneri olarak göçmen kadınların yanısıra ücretli bir işte çalışan, çalışmayan göçmen olmayan kadınların da bu araştırmaya dahil edilmesi, benzer modellerin bu örneklemlerde de sınanması böyle bir araştırmayı zenginleştirecektirecektir.

SONUÇ

Göçmen kadınların iyi oluşunu ve çalışma deneyimlerini ele alan bu araştırmada toplumsal cinsiyet bakış açısı benimsenmektedir. Kadınların çalışma yaşamında görünürlüğü artmış olmasına rağmen, iş hayatında fırsat eşitliği sağlanamamıştır. Çalışma hayatında karşılaşan pek çok problemin dilsel, kültürel, statüye ilişkin engeller ve göçmenlere yönelik tutumlar ölçeğinde göçmen kadınlar için daha aşılmaz olduğu görülmektedir. Suriyeli kadınlar örneği üzerinden cinsiyet ve göçmen kimliğine dönük dezavantajlara ve kadınların istihdama katılım süreçlerine ilişkin derinlemesine analizler sunmuştur. Bu anlamda istihdam süreçlerinde göçmen ve kadın kimliği kesişiminde ortaya çıkan sosyal psikolojik süreçler çok yönlü, çok boyutlu bir araştırma problemi oluşturmaktadır. Bu çalışmada psikoloji ve göç alanyazınındaki bu çok boyutlu souya cevap aramak amaçlanmıştır. Bulgular ele aldığımız sosyal psikolojik süreçlerde ücretli çalışan ve çalışmayan kadınlar arasındaki farklılaşmaların önemli bir bölümünün işgüne katılım faktörüne atfedilebileceğini göstermektedir. Ancak farklılılaşmalar kadar benzerlik gösteren özellik ve ilişkilerin de ücretli çalışan ve çalışmayan göçmen kadınların en önemli ortak noktası olan göç deneyiminden kaynaklandığı da aşikârdır.

Bu çalışmanın göç deneyimin kadınların zihinsel dünyalarında ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin süreçlerde değişimlerin anlaşılmasına katkıları önemsenmektedir. Bunun yanı sıra kadınların kendini gerçekleştirmesinin, yaşam doyumunu artırmasının, toplumun karar mekanizmalarında bir özne olarak yer alabilmesinin yolunu açabilecek faktörlerden biri üretimde var olmaktır. Nitelikli istihdam göçmen kadınların eylemleri kadar, inanç ve tutumlarını farklılaştırabilen; ekonomik ve kültürel kaynaklarını, zihniyet dünyalarını zengileştiebilen bir unsurdur. Bu çalışmanın ortaya çıkardığı bulguların, kadınların üretim faaliyetlerde yer almasının önünde engel teşkil eden unsurların tespit edilmesi ve önlenmesi konusunda somut veriler sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Abdallah, T. (1998). The Satisfaction with Life Scale (SWLS): Psychometric properties in an Arabic-speaking sample. *International journal of Adolescence and Youth*, *7*(2), 113-119. 10.1080/02673843.1998.9747816

Abu-Assab, N. (2017). Destabilising gender dynamics: Syria post-2011. *A gendered approachto the Syrian refugee crisis,* Routledge, 16-25.

Abuzahra, K. G. (2004). *Understanding Resilience in Muslim-American Immigrant Women: An Examination of Protective Processes*. (Unpublished Doctoral Thesis). San Diego: Alliant International University.

Acar-Savran, G. ve Demiryontan, N. T. (2016). Kadının Görünmeyen Emeği. Maddeci Bir Feminizm Üzerine. 3. Basım. Yordam Kitap, İstanbul.

Addai, I., Opoku-Agyeman, C. ve Amanfu, S. K. (2013). Exploring predictors of subjective well-being in Ghana: A micro-level study. *Journal of Happiness Studies*, *15*(4), 869-890.https://doi.org/10.1007/s10902-013-9454-7

Adewunmi, O. (2015). *Acculturation stress and the coping strategies of Nigerian immigrant women in the United States* (Doctoral dissertation, Walden University).

Ahmad, F., Riaz, S., Barata, P. ve Stewart, D. E. (2004). Patriarchal beliefs and perceptions of abuse among South Asian immigrant women. *Violence against women*, *10*(3), 262-282.

Akçagöz, H. (2017). Çalışan Kadınların, Benlik Kavramı ile Depresyon Durumunun İncelenmesi Benlik Kavramı ve İdeal Benlik Kavramı Arasındaki Fark ile Depresyon Durumunun Değişkenler Açısından Belirlenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akçam, F. (1996). Çalışan Eşlerin, "Kadının Ev Dışında Çalışması"yla, Erkeklerin, "Ev Dışında Çalışan Eşleri"yle ve Çalışan Kadınların "Kendileriyle" İlgili Görüşleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Albert, S. (1977). Temporal comparison theory. *Psychological review*, *84*(6), 485.

Al-Krenawi, A.,& Graham, J. R. (2000). Culturally sensitive social work practice with Arab clients in mental health settings. *Health & Social Work*, *25*(1), 9-22.

Altınova, H. H.,& Duyan, V. (2013). Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *24*(2), 9-22.

Altunkaynak Vodina, S. (2020). Toplumsal Cinsiyet Araştırmalarında Araştırmacının Konumsallığı: "Patriarkal Pazarlık" Kıskacında 'Kız Başına' Araştırma Yapmak. K. Biehl &D. Danış (Der.), *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları* içinde (ss. 122-142). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi ve Göç Araştırmaları Derneği

Amit, K., Riss, I. The Subjective Well-Being of Immigrants: Pre- and Post-migration. *Soc Indic Res* 119, 247–264 (2014). https://doi.org/10.1007/s11205-013-0492-7.

Antecol, H., Barcus, V. E. ve Cobb-Clark, D. (2009). Gender-biased behavior at work: Exploring the relationship between sexual harassment and sex discrimination. *Journal of Economic Psychology*, *30*(5), 782-792.

Araújo, B. & Borrell, L. (2006). Understanding the link between discrimination, life chances and mental health outcomes among Latinos. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences, 28*, 245-266.

Araújo-Dawson, B. (2009). Discrimination, stress, and acculturation among Dominican immigrant women. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, *31*(1), 96-111.

Arcury, T. A., Grzywacz, J. G., Chen, H., Mora, D. C. ve Quandt, S. A. (2014). Work organization and health among immigrant women: Latina manual workers in North Carolina. *American journal of public health*, *104*(12), 2445-2452.

Arıcı, F. (2011). Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılar ve psikolojik iyi oluş. (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arnetz, J., Rofa, Y., Arnetz, B., Ventimiglia, M. ve Jamil, H. (2013). Resilience as a protective factor against the development of psychopathology among refugees. *The Journal of nervous and mental disease*, *201*(3), 167.

Aroian, K. J.,& Norris, A. E. (2000). Resilience, stress, and depression among Russianimmigrants to Israel. Western Journal of Nursing Research, 22(1), 54–67.

Aston, J.,& Lavery, J. (1993). The health of women in paid employment: Effects of quality of work role, social support and cynicism on psychological and physical well-being. *Women & health*, *20*(3), 1-25.

Avcı, S. (2013), *Farklı Mesleklerde Çalışan Kadınların Yaşam Doyumu, İş Doyumu, Tükenmişlik Ve Algılanan Cinsiyet Ayrımcılığı Düzeylerinin Depresyon İle İlişkisinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayala, E. S., ve Dalouh, R. (2014). Moroccan immigrant women in Spain: problems of identity and emotional well-being. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *132*, 222-228.

Aydın, Z. B. (2020). Suriyeli Bireylerin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin Algılanan Sosyal Destek ve Başa Çıkma Stilleri Açısından İncelenmesi. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Aygül, H. H.,& Kaba, E. M. (2019). Suriyeli Kadınların İşgücüne Katılımı ve Deneyimleri (İstanbul-Sultanbeyli Örneği). *Social Sciences*, *14*(4), 1255-1275.

Babatunde-Sowole, O., Power, T., Jackson, D., Davidson, P. M. ve DiGiacomo, M. (2016): Resilience of African migrants: An integrative review,Health Care for Women International, DOI: 10.1080/07399332.2016.1158263

Baird, M. B. (2012). Well-being in refugee women experiencing cultural transition. *Advances in Nursing Science*, *35*(3), 249-263.

Barnett, R. C., Marshall, N. L. ve Singer, J. D. (1992). Job experiences over time, multiple roles, and women's mental health: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, *62*(4), 634.

Başoğul, K. K.& Korkut, Y. (2020). Suriyeli sığınmacı kadınlarda depresyonla ilişkili değişkenlerin incelenmesi. *Klinik Psikoloji Dergisi*, *4*(2), 124-135.

Baysu, G. (2007). The Effects of Intergroup Perceptions and Ingroup Identifications on the Political Participation o the Second-Generation Turkish Migrants in the Netherlands. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Bebekoğlu, G. & Wasti, S. A. (2002). Çalışan kadınlara yönelik cinsiyet temelli düşmanca davranışların sebepleri ve sonuçları üzerine bir araştırma. *Yönetim Araştırmaları Dergisi (Yönetim Alanında Bilimsel Yaklaşım ve Yöntem Sorunları Özel Sayısı)*, *2*(2), 215-238.

Becker, D. (2010). Women's work and the societal discourse of stress. *Feminism & Psychology*, *20*(1), 36-52.

Beirens, K.,& Fontaine, J. R. (2011). Somatic and emotional well-being among Turkish immigrants in Belgium: Acculturation or culture?. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *42*(1), 56-74.

Beiser, M. N. M. N.,& Hou, F. (2006). Ethnic identity, resettlement stres and depressive affect among Southeast Asian refugees in Canada. *SocialScience & Medicine, 63,* 137–150.

Bernas, K. H. & Major, D. A. (2000). Contributors to stress resistance: Testing a model of women's work-family conflict. *Psychology of Women Quarterly*, *24*(2), 170-178.

Berry, J. W. (1997). Lead article: Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied psychology: An international review*, *46*(1), 5-68.

Berry, J. W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of social issues*, *57*(3), 615-631.

Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International journal of intercultural relations*, *29*(6), 697-712.

Berry, J. W. (2006). Mutual attitudes among immigrants and ethnocultural groups in Canada. *International journal of intercultural relations*, *30*(6), 719-734.

Berry, J. W., Kim, U., Minde, T. ve Mok, D. (1987). Comparative studies of acculturative stress. *International migration review*, *21*(3), 491-511.

Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L. ve Vedder, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity, and adaptation. *Applied psychology*, *55*(3), 303-332.

Berry, J. W.,& Hou, F. (2016). Immigrant acculturation and wellbeing in Canada. *Canadian Psychology/psychologie canadienne*, *57*(4), 254.

Berry, J. W.,& Hou, F. (2017). Acculturation, discrimination and wellbeing among second generation of immigrants in Canada. *International Journal of Intercultural Relations*, *61*, 29-39.

Berry, J. W.,& Sam, D. L. (1997). Acculturation and adaptation. *Handbook of cross-cultural psychology*, *3*(2), 291-326.

Berry, J. W. and Kim, U. (1988). "Acculturation and mental health". In *Health and cross-cultural psychology: Towards applications,* Edited by: Dasen, P., Berry, J. and Sartorius, N. 207–236. Beverly Hills, CA: Sage.

Biehl, K., ve Danış, D. (2020). Giriş: Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları. K. Biehl & D. Danış (Der.), *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları* içinde (ss. 8-17). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi ve Göç Araştırmaları Derneği.

Bilewicz, M., Skrodzka, M., Olko, J. ve Lewińska, T. (2021). The double-edged sword of identification. The divergent effects of identification on acculturation stress among Ukrainian immigrants in Poland. *International Journal of Intercultural Relations*, *83*, 177-186.

Bilgin, M. (2021). Göç'ü Güç'e Çeviren Kadınlar: Antakya, Gaziantep ve İstanbul'da Çalışan Suriyeli Göçmen Kadınlarla Yapılan Niteliksel Bir Araştırma.

(Yaynlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü: İstanbul.

Bonanno G (2005) Resilience in the face of potential trauma. *Current Directions in Psychological Science* 14(3): 135–138.

Bonanno G, Galea S, Bucciarelli A, ve Vlahov, D. (2007). What predicts psychological resilience after disaster? The role of demographics, resources, and life stress. Journal of Consulting and Clinical Psychology 75(5): 671–682. https://doi.org/10.1037/0022-006X.75.5.671.

Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events?. *American psychologist*, *59*(1), 20.

Bora, A. (2010). Kadınların Sınıfı. Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası. 3. Bakı. İletişim Yayınları, İstanbul.

Bourdieu, P. (2015). *Ayrım. Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi.*çev. Derya Fırat ve Günce Berkkurt. Heretik Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Bourhis R. Y., Moise L.C., Perreault, S. ve Senecal, S. (1997): Towards an Interactive Acculturation Model: A Social Psychological Approach, International Journal of Psychology, 32:6, 369-386. http://dx.doi.org/10.1080/002075997400629.

Bourhis, R.Y. & Montreuil, A. (2016). *Methodological issues related to the Host Community Acculturation Scale (HCAS) and the Immigrant Acculturation Scale (IAS): An update*. UQAM Working Paper, Département de Psychologie, Université du Québec à Montréal. (Updated: January 2016).

Boyd, M.,& Grieco, E. (2003). Women and migration: Incorporating gender into international migration theory.Migration Information Source,1(35), 28.

Brailovskaia, J., Schönfeld, P., Kochetkov, Y. *et al.* What Does Migration Mean to Us? USA and Russia: Relationship Between Migration, Resilience, Social Support, Happiness, Life Satisfaction, Depression, Anxiety and Stress. *Curr Psychol* 38, 421–431 (2019).

Brajša-Žganec, A., Kaliterna-Lipovčan, L. ve Hanzec, I. (2018). The relationship between social support and subjective well-being across the lifespan. *Društvena Istraživanja*,*27*(1), 47–45. https://doi.org/10.1007/s11205-013-0361-4

Branscombe, N. R., Schmitt, M. T. ve Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of personality and social psychology*, *77*(1), 135.

Braun, V.,& Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, *3*(2), 77-101.https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa.

Brescoll, V. L.,& Uhlmann, E. L. (2005). Attitudes toward traditional and nontraditional parents. *Psychology of women quarterly*, *29*(4), 436-445.

Brewer, M. B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and social psychology bulletin*, *17*(5), 475-482.

Brewer, M. B. (2001). In-group identification and inter-group conflict: When does in-group love become out-group hate?, RD Ashmore, L. Jussim, and D. Wilder (Eds.) içinde (17-41). *Social Identity, Inter-group Conflict, and Conflict Resolution*.

Brown, R. J. ve Zagefka, H. (2006). Choice of comparisons in intergroup settings: The role of temporal information and comparison motives. *European Journal of Social Psychology, 36*(5), 649–671.

Browne, A., Salomon, A. ve Bassuk, S. S. (1999). The impact of recent partner violence on poor women's capacity to maintain work. *Violence against women, 5*(4), 393-426.

Çakır, S. G.,& Yerin Güneri, O. (2011). Exploring the factors contributing to empowerment of Turkish migrant women in the UK. *International Journal of Psychology, 46*(3), 223-233.

Cameron, J. E. (2004). A three-factor model of social identity. *Self and Identity : the Journal of the International Society for Self and Identity, 3*(3), 239–262. https://doi.org/10.1080/13576500444000047

Cannings, K.,& Montmarquette, C. (1991). The attitudes of subordinates to the gender of superiors in a managerial hierarchy. *Journal of economic psychology*, *12*(4), 707-724.

Casimiro, S., Hancock, P. ve Northcote, J. (2007). Isolation and insecurity: Resettlement issues among Muslim refugee women in Perth, Western Australia. *Australian journal of social issues*, *42*(1), 55-69.

Castles, S. ve Miller, M. J.(1998). "The Age of Migration - International Population Movements in the Modern World", İkinci Baskı Giriş Bölümü (1-18). Macmillan Press LTD, Londra.

Cejka, M. A.,& Eagly, A. H. (1999). Gender-stereotypic images of occupations correspond to the sex segregation of employment. *Personality and social psychology bulletin*, *25*(4), 413-423.

Çelebi, Ö. (2018). "*Yarının kadınları" Suriyeli kadınlarla özgün bir kendine yardım grup çalışması*. (Bilim Uzmanlığı Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ruhsal Travma Programı: Kocaeli.

Çetin, F., Yeloğlu, H. O. ve Basım, H. N. (2015). Psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında beş faktör kişilik özelliklerinin rolü: Bir kanonik ilişki analizi. *Türk Psikoloji Dergisi, 30*(75), 81-92.

Charles, L. & Denman, K. (2012). "Every knot has someone to undo it." Using the capabilities approach as a lens to view the status of women leading up to the Arab Spring in Syria. *Journal of International Women's Studies, 13*(5), 195-210.

Chen, B., Luo, L., Wu, X., Chen, Y. ve Zhao, Y. (2020). Are the lower class really unhappy? Social class and subjective well-being in Chinese adolescents: Moderating role of sense of control and mediating role of self-esteem. *Journal of Happiness Studies, 22*, 825-843.

Choi, J., Miller, A. ve Wilbur, J. (2009). Acculturation and depressive symptoms in Korean immigrant women. *Journal of immigrant and minority health*, *11*(1), 13-19.

Choi, Y. J. (2016). Immigrant women's acculturation stress and coping strategies in Korea: A qualitative analysis. *International Journal of Intercultural Relations*, *55*, 79-85.

Christopher, A. N.,& Wojda, M. R. (2008). Social dominance orientation, right-wing authoritarianism, sexism, and prejudice toward women in the workforce. *Psychology of Women Quarterly*, *32*(1), 65-73.

Çiçek, B. ve Çopur, Z. (2018). Bireylerin Kadınların Çalışmasına ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları. *International Journal of Eurasian Education and Culture, 3*(4), 1-21.

Cohen, S. ve Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological bulletin*, *98*(2), 310.

Cole, E. R. (2009). Intersectionality and research in psychology. *American psychologist*, *64*(3), 170.

Collins, R. L. (1996). For better or worse: The impact of upward social comparison on self-evaluations. Psychological Bulletin, 119, 51-69.

Connor, K. M. & Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor- Davidson resilience scale (CD- RISC). *Depression and anxiety*, *18*(2), 76-82.

Coser, L. A. (1974). *Greedy institutions; patterns of undivided commitment*. Free Press.

Coşkun, E., Sarıalioğlu, Ö.& Dinçer, C. G. (2020). Göç Araştırmalarında Söylem, Yöntem ve Etik: Feminist Bir Yöntem Mümkün Mü?. *Fe Dergi*, *12*(1), 70-81.

Costigan, C. L., Koryzma, C. M., Hua, J. M. ve Chance, L. J. (2010). Ethnic identity, achievement, and psychological adjustment: Examining risk and resilience among youth from immigrant Chinese families in Canada. *Cultural diversity and ethnic minority psychology*, *16*(2), 264.

Darvishpour, M. (2002). Immigrant women challenge the role of men: How the changing power relationship within Iranian families in Sweden intensifies family conflicts after immigration. *Journal of comparative family studies*, *33*(2), 271-296.

De Snyder, V. N. S. (1987). The role of ethnic loyalty among Mexican immigrant women. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, *9*(3), 287-298.

de Vroome, T., Hooghe, M. (2014). Life Satisfaction among Ethnic Minorities in the Netherlands: Immigration Experience or Adverse Living Conditions?. *J Happiness Stud* **15**, 1389–1406. https://doi.org/10.1007/s10902-013-9483-2

DeBlaere, C., Brewster, M. E., Bertsch, K. N., DeCarlo, A. L., Kegel, K. A., ve Presseau, C. D. (2014). The protective power of collective action for sexual minority women of color: An investigation of multiple discrimination experiences and psychological distress. *Psychology of Women Quarterly*, *38*(1), 20-32.https://doi.org/10.1177/0361684313493252

Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye'de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *66*(01), 27-48. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002193.

Dedeoğlu, S., ve Gökmen-Ekiz, Ç. (2020). "Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri", "Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları, İçinde:18-37.

Dervişoğlu-Akpınar, H. (2017). İç Göç ve Aile Bağlamında Kadınların İyi Oluş ve Dayanıklılığı. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bursa.

Diaz, T.,& Bui, N. H. (2017). Subjective well-being in Mexican and Mexican American women: The role of acculturation, ethnic identity, gender roles, and perceived social support. *Journal of Happiness Studies*, *18*, 607-624.

Diego-Rosell, P., Tortora, R. ve Bird, J. (2016). International determinants of subjective well-being: Living in a subjectively material world. *Journal of Happiness studies*, *19*, 123-143.

Diener, E. (2009). Subjective Well-Being**.** *The Science of Well-Being: The Collected Works of Ed Diener*, Social Indicators Research Series 37, içinde (11-58). Springer

Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, *49*(1), 71-75.

Diener, E., Oishi, S. ve Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual review of psychology*, *54*(1), 403-425.

Diener, E., Sandvik, E., Seidlitz, L. ve Diener, M. (1993). The relationship between income and subjective well-being: Relative or absolute? *Social Indicators Research*, 28, 195–223.https://doi.org/10.1007/BF01079018

Diener, E.,& Ryan, K. (2009). Subjective well-being: A general overview. *South African journal of psychology*, *39*(4), 391-406.https://hdl.handle.net/10520/EJC98561.

Dinçer, C. G. (2018). "Türkiye'de Mülteci Olmak". Ayrımcılığın Yüzleri, (Der.) Ülkü Doğanay. (136-145), Ankara.

Dion, K. K.,&Dion, K. L. (2001). Gender and cultural adaptation. *Journal of Social Issues*, *57*, 511-521.

Dökmen, Z. Y. (2003). Çalışma durumları farklı üç grup kadında ruh sağlığı, kontrol odağı inancı ve cinsiyet rolü. *Türk psikoloji dergisi*, *18*(51), 111-124.

Dominguez-Fuentes, J. M.,& Hombrados-Mendieta, M. I. (2012). Social support and happiness in immigrant women in Spain. *Psychological reports*, *110*(3), 977-990.

Eagly, A. H. (1987). *Sex differences in social behavior: A social-role interpretation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Eagly, A. H., Wood, W. ve Diekman, A. B. (2000). Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal. *The developmental social psychology of gender*, *12*, 174.

Eagly, A.; Wood, W; Schmidt, M. (2004). Social Role Theory of Sex Differences and Similarities. Alice H. Eagly, Anne E. Beall ve Robert J. Sternberg (Ed.) The Psychology of Gender içinde (s. 269-295) The Guılford Press 2. Baskı.

Eagly, A.H. and Karau, S.J. (2002). Role congruity theory of prejudice toward female leaders. *Psychological Review*, *109*, 573–598.

Eagly, A.H., Makhijani, M.G. & Klonsky, B.G. (1992). Gender and the evaluation of leaders: A metaanalysis. Psychological Bulletin, 111, 3-22.

Eccles, J. S., Wong, C. A. ve Peck, S. C. (2006). Ethnicity as a social context for the development of African-American adolescents. *Journalof School Psychology, 44,* 407–426.

Ellemers, N., Kortekaas, P. ve Ouwerkerk, J. W. (1999). Self- categorisation, commitment to the group and group self- esteem as related but distinct aspects of social identity. *European journal of social psychology*, *29*(2- 3), 371-389.

Emmons, R. A.,& Diener, E. (1985). Personality correlates of subjective well being. *Personality and Social Psychology Bulletin, 11*(1), 89-97.

Eskici, H. S. (2019). *Savaş ve iltica: travmatik olaylara maruz kalmış geçici koruma statüsündeki Suriyeli kadınlara yönelik inceleme ve psikolojik müdahale*.

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı: İstanbul.

Esmer, Y. (2012). World Value Survey, Turkey Political Science Department Bahcesehir University.

Evans, M. D. R.,& Lukic, T. (1998). The impact of resources and family-level cultural practices on immigrant women's workforce participation. Gender Issues, 16, 52–83.

Evers, A.,& Sieverding, M. (2014). Why do highly qualified women (still) earn less? Gender differences in long-term predictors of career success. *Psychology of Women Quarterly, 38*(1), 93-106.

Falcon, L.,& Tucker, K. L. (2000). Prevalence and correlates of depressive symptoms amongHispanic elders in Massachusetts. *Journal of Gerontology, 55*, 108-116.

Farré, L. ve Vella, F. (2013). The intergenerational transmission of gender role attitudes and its implications for female labour force participation. *Economica*, *80*(318), 219-247.

Fernández, I., Silván-Ferrero, P., Molero, F., Gaviria, E. ve García-Ael, C. (2015). Perceived discrimination and well-being in Romanian immigrants: The role of social support. *Journal of Happiness Studies*, *16*, 857-870.

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human relations*, *7*(2), 117-140.

Filipek, K. ve Polkowska, D. (2020). The latent precariousness of migrant workers: A study of Ukrainians legally employed in Poland. *Journal of International Migration and Integration, 21*, 205-220.

Finch, B. K., Kolody, B. ve Vega, W. A. (2000). Perceived discrimination and depression among Mexican-origin adults in California. *Journal of Health and Social Behavior, 41*, 295-304.

Fiskeci, H. (2019). *Suriyeli kadınların akademik çalışmalarda görünürlüğü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı: Ankara.

Fitzgerald, L. F., Drasgow, F., Hulin, C. L., Gelfand, M. J. ve Magley, V. J. (1997). Antecedents and consequences of sexual harassment in organizations: a test of an integrated model. *Journal of Applied psychology*, *82*(4), 578.

Foner, N. (2001). Benefits and Burdens: Immigrant Women and Work in New York City. (Ed.) Rita James Simon. İmmigrant Women içinde. (s.1-20).Taylor &Francis Group

Gallagher, S. K. (2007). Agency, resources, and identity: Lower-income women's experiences in Damascus. *Gender & Society*, *21*(2), 227-249.

Garcia, D.,& Erlandsson, A. (2011). The relationship between personality and subjective well-being: different association patterns when measuring the affective component in frequency and intensity. *Journal of Happiness Studies*, *12*, 1023-1034.

Gee, G. C., Ro, A., Shariff-Marco, S. ve Chae, D. (2009). Racial discrimination and health among Asian Americans: evidence, assessment, and directions for future research. *Epidemiologic reviews, 31*(1), 130-151.

Gezici, M.,& Güvenç, G. (2003). Çalışan kadınların ve ev kadınlarının benlik-algısı ve benlik-kurgusu açısından karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, *18*(51), 1-14.

Gibbons, F. X. ve Buunk, B. P. (1999). Individual differences in social comparison: development of a scale of social comparison orientation. *Journal of personality and social psychology*, *76*(1), 129-142.

Ginesini, G. (2018). Forced migration: Trauma, faith, and resilience. *Social Work & Christianity*, *45*(4), 98-121.

Gizir, C. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, *3*(28), 113-128.

Glick, P.,& Fiske, S. T. (1997). Hostile and benevolent sexism: Measuring ambivalent sexist attitudes toward women. *Psychology of women quarterly*, *21*(1), 119-135.

Goldberg, P. (1968). Are women prejudiced against women? *Transaction*, *5*, 316–322.

Golding, J. M. (1990). Division of household labor, strain, and depressive symptoms among Mexican Americans and Non- Hispanic Whites. *Psychology of Women Quarterly*, *14*(1), 103-117.

Goode, W. J. (1960). A theory of role strain. *American sociological review*, 483-496.

Goodman, R. D., Vesely, C. K., Letiecq, B. ve Cleaveland, C. L. (2017). Trauma and resilience among refugee and undocumented immigrant women. *Journal of Counseling & Development*, *95*(3), 309-321.

Gowayed, H. (2019). Diverging by gender: Syrian refugees' divisions of labor and formation of human capital in the United States. *Gender & Society*, *33*(2), 251-272.

Greenwood, R. M., Adshead, M. ve Jay, S. (2017). Immigrant women's experiences of acculturative stress: Ordinary privileges, overt discrimination, and psychological well-being. *Psychology of women quarterly*, *41*(4), 497-512.

Gross, H.,& Pattison, H. (2001). Pregnancy and working: A critical reading of advice and information on pregnancy and employment. *Feminism & Psychology*, *11*(4), 511-525.

Guba, E. G. ve Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology Journal*, 30 (4), 233-252.

Güdül, Ö. T., (2018). *Suriyeli kadın göçmenlerin travmatik yaşantıya bağlı ruh sağlığı sorunlarının ve sosyal destek süreçlerinin incelenmesi*. (Bilim Uzmanlığı Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ruhsal Travma Programı: Kocaeli.

Gutek, B. A.,& Morasch, B. (1982). Sex-ratios, sex-role spillover, and sexual harassment of women at work. *Journal of Social Issues, 38*(4), 55–74.

Hammer, L. B., Barnett, R. C., Grandey, A. A., Kossek, E. E., Rothausen, T. J., Williams, K. J. ve Zedeck, S. (1999). *Theory, or lack thereof, in work-family research.* Panel discussion conducted at the 14th Annud Conference of the Society of Industrial and Organizational Psychology, Atlanta, GA.

Haran, S., Özgüven, H. D., Ölmez, Ş. ve Sayıl I. (1997). Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastaneleri ve Ankara Numune Hastanesinde Çalışan Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik Düzeyleri. *Kriz Dergisi*, *6*(1).

Hartmann, J. ve Steinmann, J. P. (2021). Do gender-role values matter? Explaining new refugee women's social contact in Germany. *International Migration Review*, *55*(3), 688-717.

Hashemi, N., Marzban, M., Sebar, B. ve Harris, N. (2019). Acculturation and psychological well-being among Middle Eastern migrants in Australia: The mediating role of social support and perceived discrimination. *International Journal of Intercultural Relations*, *72*, 45-60.

Hashemi, N., Marzban, M., Sebar, B. ve Harris, N. (2020). Perceived discrimination and subjective well-being among Middle Eastern migrants in Australia: The moderating role of perceived social support. *International Journal of Social Psychiatry*, *67*(2), 110-119.

Hashemi, N., Marzban, M., Sebar, B. ve Harris, N. (2021). Perceived discrimination and subjective well-being among Middle Eastern migrants in Australia: The moderating role of perceived social support. *International Journal of Social Psychiatry*, *67*(2), 110-119.

Haw, C. E. (1995). The family life cycle: a forgotten variable in the study of women's employment and well-being. *Psychological Medicine*, *25*(4), 727-738.

Hawkes, C., Norris, K., Joyce, J. ve Paton, D. (2020). Resilience factors in women of refugee background: a qualitative systematic review. *Community Psychology in Global Perspective*, *6*(2/1), 101-127.

Hayes, A. (2018). Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach. Guilford Press 2. Baskı.

Heim, D., Hunter, S. C. ve Jones, R. (2011). Perceived discrimination, identification, social capital, and well-being: Relationships with physical health and psychological

distress in a UK minority ethnic community sample. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *42*(7), 1145-1164.

Hentschel, S., Eid, M. ve Kutscher, T. (2016). The influence of major life events and personality traits on the stability of affective well-being. *Journal of Happiness Studies*, *18*(3), 719-741.https://doi.org/10.1007/s10902-016-9744-y.

Hochschild, A. (1989). *The second shift: Working parents and the revolution at home*. New York: Viking.

Hooberman, J., Rosenfeld, B., Rasmussen, A. ve Keller, A. (2010). Resilience in trauma- exposed refugees: The moderating effect of coping style on resilience variables. *American journal of orthopsychiatry*, *80*(4), 557.

Hoppe, A. (2011). Psychosocial working conditions and well-being among immigrant and German low-wage workers. *Journal of occupational health psychology*, *16*(2), 187.

Hughes, M., Kiecolt, K. J., Keith, V. M. ve Demo, D. H. (2015). Racial identity and well-being among African Americans. *Social Psychology Quarterly*, *78*(1), 25-48.

Hutchinson, M.,& Dorsett, P. (2012). What does the literature say about resilience in refugee people? Implications for practice. *Journal of Social Inclusion*, *3*(2), 55-78.

Im, E. O.,& Meleis, A. I. (2001). Women's work and symptoms during midlife: Korean immigrant women. *Women & health*, *33*(1-2), 83-103.

İsaoğlu, J., ve Tuzcuoğlu, A. (2021). Suriye uyruklu üniversite öğrencilerinde psikolojik dayanıklılık, yalnızlık ile kaygı arasındaki ilişkide bilişsel üçlünün aracı rolü. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *53*(53), 399-424.

Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K. ve Solheim, E. (2009). To identify or not to identify?: National disidentification as an alternative reaction to perceived ethnic discrimination. *Applied Psychology, 58*(1), 105–128. https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2008.00384.x.

Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., Jaakkola, M. ve Reuter, A. (2006). Perceived discrimination, social support networks, and psychological well-being among three immigrant groups. *Journal of cross-cultural psychology*, *37*(3), 293-311.

Jetten, J., Branscombe, N. R., Schmitt, M. T. ve Spears, R. (2001). Rebels with a cause: Group identification as a response to perceived discrimination from the mainstream. *Personality & Social Psychology Bulletin, 27*(9), 1204–1213. https://doi.org/10.1177/0146167201279012.

Jetten, J., Haslam, C., Haslam, S. A., Dingle, G. ve Jones, J. M. (2014). How groups affect our health and well-being: The path from theory to policy. *Social Issues and Policy Review, 8*(1), 103–130. https://doi.org/10.1111/sipr.12003.

Jibeen, T.,& Hynie, M. (2012). Perceptions of autonomy and life satisfaction in Pakistani married immigrant women in Toronto, Canada. *Sex roles, 67*, 1-16. https://doi.org/10.1007/s11199-012-0130-x

Jin, L., Wen, M., Fan, J. X. ve Wang, G. (2012). Trans-local ties, local ties and psychological well-being among rural-to-urban migrants in Shanghai. *Social science & medicine*, *75*(2), 288-296.

Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) (2016). "Kadınlar Göç Yolunda Projesi. Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar: Sosyoekonomik ve Hukuki Sorunlar." (Hazırlayanlar) Ahmet Oğuz Demir ve Muhammad Moiz.

Kanas, A. ve Müller, K. (2021). Immigrant women's economic outcomes in Europe: The importance of religion and traditional gender roles. *International Migration Review*, *55*(4), 1231-1264.

Karaaslan, G.(2015). *Çalışan Kadınlarda Tükenmişlik*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karataştan, D. (2021). *Suriyeli Sığınmacılarda Ağlanma Biçimlerinin Travma Sonrası Büyüme ve Psikolojik Dayanıklılık Üzerine Etkileri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Khan, S. & Watson, J. C. (2005). The Canadian immigration experiences of Pakistani women: Dreams confront reality. *Counselling Psychology Quarterly*, *18*(4), 307-317.

Kimhi, S. (2016). Levels of resilience: Associations among individual, community, and national resilience. *Journal of health psychology*, *21*(2), 164-170.

King, R. (2018). Context-Based Qualitative Research and Multi-sited Migration Studies in Europe. (Ed.) Zapata-Barrero, R. ve Yalaz, E. *Qualitative research in European migration studies* içinde (s.35-57). Springer Open.

Kira, I. A., Amer, M. M. ve Wrobel, N. H. (2014). Arab refugees: Trauma, resilience, and recovery. *Biopsychosocial perspectives on Arab Americans: Culture, development, and health*, 175-195.

Koberg, C. S.,& Chusmir, L. H. (1989). Relationship between sex role conflict and work-related variables: Gender and hierarchical differences. *The Journal of social psychology*, *129*(6), 779-791.

Koert, E., Borgen, W. A. ve Amundson, N. E. (2011). Educated immigrant women workers doing well with change: Helping and hindering factors. *The Career Development Quarterly*, *59*(3), 194-207.https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2011.tb00063.x

Köroğlu, M. A. & Dural, F. N. (2020). Türkiye'ye göç etmiş Suriyeli kadınların toplumsal cinsiyete ilişkin deneyimleri ve sosyal hizmet. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 20 (1), 1-34.

Körükmez, L., Karakılıç, İ. Z. ve Danış, D. (2020). Mecburiyet, Müzakere, Değişim: Suriyeli Kadınların Çalışma Deneyimleri ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. Göç Araştırmaları Derneği Kitap Serisi, No: 2

Kunst, J. R.,& Sam, D. L. (2014). "It's on time that they assimilate"—Differential acculturation expectations towards first and second generation immigrants. *International Journal of Intercultural Relations, 39,* 188–195. https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2013.10.007.

Kümbül Güler, B. ve Sarıipek, D. B. (2018). Göç ile Sendika Üyeliği Etkileşiminin Yaşam Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: Kocaeli Örneği. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, *9*(1), 1-23.

Lee JE., Sudom K. ve Samorskin MA. (2013). Longitudinal analysis of psychological resilience and mental health in Canadian military personnel returning from overseas deployment. *Journal of Occupational Health Psychology* 18(3): 327–337.

Lee, E. (2022). Factors predicting the use of different coping strategies among Korean immigrant women in the United States. *International Journal of Intercultural Relations, 88,* 57-65.

Lee, H. K. (2013). Employment and life satisfaction among female marriage migrants in South Korea. *Asian and Pacific migration journal, 22*(2), 199-230.

Lee, K. H.,& GlenMaye, L. F. (2014). Stressors, coping resources, functioning, and role limitations among older Korean immigrants: Gender differences. *Journal of Women and Aging, 26*(1), 66–83. https://doi.org/10.1080/08952841.2014.858578.

Lenette, C., Brough, M. ve Cox, L. (2013). Everydayresilience: Narratives of single refugee women with children. Qualitative Social Work,12,637–653.

León- Pérez, G., Richards, C. ve Non, A. L. (2021). Precarious work and parenting stress among Mexican immigrant women in the United States. *Journal of Marriage and Family*, *83*(3), 881-897.https://doi.org/10.1111/jomf.12761.

Lockwood, N. (2004). *The glass ceiling: Domestic and international perspectives* (pp. 1-10). Alexandria, VA: Society for Human Resource Management.

Lopez-Zafra, E.,& El Ghoudani, K. (2014). The influence of culture of honor and emotional intelligence in the acculturation of Moroccan immigrant women. *The Spanish journal of psychology*, *17*, E49.

Lynch, S. M.,& Graham-Bermann, S. A. (2004). Exploring the relationship between positive work experiences and women's sense of self in the context of partner abuse. *Psychology of Women Quarterly*, *28*(2), 159-167.

MacKinnon, C. A. (1983). Feminism, Marxism, method, and the state: Toward feminist jurisprudence. *Signs*, *8*, 653-658.

Macmillan, R.,& Gartner, R. (1999). When she brings home the bacon: Labor-force participation and the risk of spousal violence against women. *Journal of Marriage and the Family*, 947-958.

Madi, D., Bobowik, M., Verkuyten, M. ve Basabe, N. (2022). Social intergroup and temporal intrapersonal comparisons: Responses to perceived discrimination and protective mechanisms of eudaimonic well-being. *International Journal of Intercultural Relations*, *86*, 74-84.

Man, G. (2004). Gender, work and migration: Deskilling Chinese immigrant women in Canada. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 27, No. 2, pp. 135-148). Pergamon.

Mangrio, E., Zdravkovic, S. ve Carlson, E. (2019). Refugee women's experience of the resettlement process: a qualitative study. *BMC women's health*, *19*(1), 1-6.

Marks, S. R. (1977). Multiple roles and role strain: Some notes on human energy, time and commitment. *American sociological review*, 921-936.

Masten, A.S. ve Reed, M. J. " Resilience in Development". Handbook of Positive Psychology (Ed. C. R. Snyder, Shane J. Lopez), Oxford University Press, 2002, s. 74.

Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American psychologist*, *56*(3), 227.

Masten, A. S., Powell, J. L. "A resilience framework for research, policy, and practice". Resilience and Vulnerability: Adaptation in the Context of Childhood Adversities (Ed. Suniya S. Luthar), Cambridge University Press, 2003, s. 1.

Matud, M. P., Hernandez, J. A. ve Marrero, R. J. (2002). Work role and health in a sample of Spanish women. *Feminism & Psychology*, *12*(3), 363-378.

McCauley, C. (2001). The psychology of group identification and the power of ethnic nationalism. InD. Chirot & M. Seligman (Eds.), *Ethnopolitical warfare:*

Causes, consequences, and possiblesolutions (pp. 343–362). Washington: APA Books.

McCutcheon, J. M. & Morrison, M. A. (2017). It's "like walking on broken glass": Pan-Canadian reflections on work–family conflict from psychology women faculty and graduate students. *Feminism & Psychology*, *28*(2), 231-252.

McFarland, C. ve Alvaro, C. (2000). The impact of motivation on temporal comparisons: coping with traumatic events by perceiving personal growth. *Journal of personality and social psychology*, *79*(3), 327.

McLaren, A. T.,& Dyck, I. (2004, January). Mothering, human capital, and the "ideal immigrant". In *Women's Studies International Forum* (Vol. 27, No. 1, pp. 41-53). Pergamon.

Memiş, E.,& Özay, Ö. (2011). Eviçi uğraşlardan iktisatta karşılıksız emeğe: Türkiye üzerine yapılan çalışmalara ilişkin bir değerlendirme. *Birkaç arpa boyu*, *21*, 239-268.

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). An Expanded Sourcebook. Qualitative Data Analysis (2nd Edition). Sage Publisher, New Delhi.

Miller, A. M.,& Chandler, P. J. (2002). Acculturation, resilience, and depression in midlife women from the former Soviet Union. Nursing Research, 51(1), 26–32.

Miller, M. J., Kim, J. ve Benet-Martínez, V. (2011). Validating the riverside acculturation stress inventory with Asian Americans. *Psychological Assessment*, *23*(2), 300.

Moghaddam, F. M., Ditto, B. ve Taylor, D. M. (1990). Attitudes and attributions related to psychological symptomatology in Indian immigrant women. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *21*(3), 335-350.

Moskalenko, S., McCauley, C. ve Rozin, P. (2006). Group identification under conditions of threat: College students' attachment to country, family, ethnicity, religion, and university before and after September 11, 2001. *Political Psychology*, *27*(1), 77-97.

Mossakowski, K. N.,& Zhang, W. (2014). Does social support buffer the stress of discrimination and reduce psychological distress among Asian Americans?. *Social Psychology Quarterly*, *77*(3), 273-295.

Noh, S., Wu, Z., Speechley, M. ve Kaspar, V. (1992). Depression in Korean immigrants in Canada: II. Correlates of gender, work, and marriage. *Journal of Nervous and Mental disease*.

Noh, Samuel, et al. "Depression in Korean immigrants in Canada: I. Method of the study and prevalence of depression." *Journal of Nervous and Mental Disease* (1992).

Noor, N. M. (2004). Work-family conflict, work-and family-role salience, and women's well-being. *The Journal of social psychology*, *144*(4), 389-406.

Oflas, S. G. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin Toplumsal Cinisyet Rollerine, Kültürlerarası Duyarlılığa ve Risk Faktörlerine Göre Yordanması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

O'Mahony, J. M.,& Donnelly, T. T. (2013). How does gender influence immigrant and refugee women's postpartum depression help- seeking experiences?. *Journal of psychiatric and mental health nursing*, *20*(8), 714-725.

Oxman-Martinez, J.,& Abdool, S. N. (2000). Immigration, women and health in Canada. *Canadian Journal of Public Health*, *91*(5), 394.

Özgür-Baklacıoğlu, N.,& Kıvılcım, Z. (2015). *Sürgünde toplumsal cinsiyet: İstanbul'da Suriyeli kadınlar ve LGBTİ mülteciler*. İstanbul: Derin Yayınları.

Özkaplan, N. (2013). Kadın akademisyenler: Cam tavanlar hala çok kalın. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, *12*(1), 1-23.

Öztoraman-Adıgüzel, S. Ö.,& Tanyaş, B. (2020). Suriyeli Mülteci Kadınların Göç Deneyimleri: Zorunlu Göç, Gündelik Yaşam ve Uyum Üzerine Nitel Bir Çalışma. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, *6*(2), 173-210.

Özüdoğru B. (2018). Yalnız yaşayan Suriyeli kadınlar: Adana örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1133-1162.

Paillard-Borg, S.,& Hallberg, D. (2018). The other side of the mirror: An analytic journalistic approach to the subjective well-being of Filipino women migrant workers in Japan. *Sage Open*, *8*(1), 2158244018757288.

Pak, Ş. (2019). Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Yetişkin Suriyelilerde Psikolojik Dayanıklılık ve İlişkili Etkenler. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Palas, P. ve Sevde, A. K. S. U. (2020). Sağlık hizmetleri öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, *4*(7), 91-100.

Papini, N., Kang, M., Ryu, S., Griese, E., Wingert, T. ve Herrmann, S. (2021). Rasch calibration of the 25-item Connor-Davidson resilience scale. *Journal of Health Psychology*, *26*(11), 1976-1987.

Pavlish, C. (2007). Narrative inquiry into life experiences of refugee women and men. *International Nursing Review*, *54*(1), 28-34.

Pehlivan, K. STK'ların Suriyeli Göçmen Kadınların 'Güçlenmesine' Etkileri: Hatay Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Pereira, M. C.,& Coelho, F. (2013). Untangling the relationship between income and subjective well-being: The role of perceived income adequacy and borrowing constraints. *Journal of Happiness Studies, 14*(3), 985-1005.

Pietrzak, R. H.,& Southwick, S. M. (2011). Psychological resilience in OEF-OIF Veterans: Application of a novel classification approach and examination of demographic and psychosocial correlates. Journal of Affect Disorders, 133(3), 560-568.

Pitt, R. S., Sherman, J. ve Macdonald, M. E. (2015). Low-income working immigrant families in Quebec: Exploring their challenges to well-being. *Canadian Journal of Public Health, 106*, e539-e545.

Pratto, F. ve A.Walker, A. (2004). The Bases of Gendered Power. Alice H. Eagly, Anne E. Beall ve Robert J. Sternberg (Ed.). The Psychology of Gender içinde (s. 242-265) The Guılford Press 2. Baskı.

Pschiuk, L. (2018). Resilience and Posttraumatic Growth of Refugee Women: Impacts and Challenges. *Recuperado 15 agosto, 2018, de https://www. socialnet. de/materialien/attach/427. pdf*.

Pulvirenti, M.,& Mason, G. (2011). Resilience and survival: Refugee women and violence. *Current Issues in Criminal Justice. 23*(1), 37-52.

Rashid, R.,& Gregory, D. (2014). 'Not giving up on life': a holistic exploration of resilience among a sample of immigrant Canadian women. *Canadian ethnic studies, 46*(1), 197-214.

Reyes, A. T.,& Constantino, R. E. (2016). Asian American women's resilience: An integrative review. *Asian/Pacific Island Nursing Journal*, *1*(3), 105-115.

Rivas-Drake, D., Hughes, D. ve Way, N. (2009). Public ethnic regard and perceived socioeconomic stratification: Associations with well-being among Dominican and Black American youth. *Journal of Early Adolescence,29,* 122–141. doi:10.1177/0272431608324479

Rizzo, H., Abdel-Latif, A. H. ve Meyer, K. (2007). The relationship between gender equality and democracy: A comparison of Arab versus non-Arab Muslim societies. *Sociology*, *41*(6), 1151-1170.

Rodriguez, C. (2001). Latinos in the U.S. race structure. In C. Rodriguez (Ed.), *Changingrace: Latinos, the census, and the history of ethnicity in the United States* (pp. 3-26). NewYork: New York University Press.

Rodriguez, M. S. ve Cohen, S. (1998). Social support. *Encyclopedia of mental health*, *3*(2), 535-544.

Rout, U. R., Cooper, C. L. ve Kerslake, H. (1997). Working and non-working mothers: A comparative study. *Women in Management review*, *12*(7), 264-275.

Rudman, L. ve Glick, P. (2008). Sexism in the Workplace. (Ed.) Fiske, S.T. The Social Psychology of Gender içinde (s.178-203). The Guilford Press, New York London.

Ruggiero, K. M.,& Taylor, D. M. (1995). Coping with discrimination: Howdisadvantaged group members perceive the discrimination that confronts them. *Journal of Personality and Social Psychology, 68* (5), 826-838.

Rydzik, A.,& Anitha, S. (2020). Conceptualising the agency of migrant women workers: resilience, reworking and resistance. *Work, Employment and Society*, *34*(5), 883-899.

Safi, M. (2010). Immigrants' life satisfaction in Europe: Between assimilation and discrimination. *European sociological review*, *26*(2), 159-176.

Sakallı-Uğurlu, N. & Beydoğan, B. (2002). Turkish college students' attitudes toward women managers: The effects of patriarchy, sexism, and gender differences. *The Journal of psychology*, *136*(6), 647-656.

Sam, D. L. (2006). Acculturation of immigrant children and women. Sam D. L. Ve Berry, J. W. (Ed.) Acculturation Psychology. İçinde (s.403-418) *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. Cambridge University Press 1. Baskı.

Sam, D. L.,& Berry, J. W. (1995). Acculturative stress among young immigrants in Norway. *Scandinavian journal of psychology*, *36*(1), 10-24.

Sam, D. L.,& Berry, J. W. (Eds.). (2016). Cambridge handbook of acculturation psychology. Cambridge: Cambridge University Press.

Sánchez-Teruel, D., Robles-Bello, M.A. Predictive variables of resilience in young Moroccan immigrant. *Current Psycholgy* **41**, 6303–6313 (2022). https://doi.org/10.1007/s12144-020-01126-z.

Sayan, K. (2021). *Zorunlu Göç Deneyimi ve Psikolojik Dayanıklılık İlişkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Schmitt, M. T., Branscombe, N. R., Postmes, T. ve Garcia, A. (2014). The consequences of perceived discrimination for psychological well-being: a meta-analytic review. *Psychological bulletin, 140*(4), 921.

Schmitt, M. T., Spears, R. ve Branscombe, N. R. (2003). Constructing a minority group identity out of shared rejection: The case of international students. *European Journal of Social Psychology, 33*(1), 1–12. https://doi.org/10.1002/ejsp.131.

Schmitt, M. T.,& Branscombe, N. R. (2002). The meaning and consequences of perceived discrimination in disadvantaged and privileged social groups. *European review of social psychology, 12*(1), 167-199. http://dx.doi.org/10.1080/14792772143000058.

Şeker, D., ve Uçan, G. (2016). "Göç Sürecinde Kadın", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Beşeri Bilimler Sayısı, *1*(14): 119-214.

Sevlü, H. (2020). Günlük direniş deneyimleri: Gaziantep'te Suriyeli kadınlar. K. Biehl & D. Danış (Der.), *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları* içinde (ss. 56-79). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi ve Göç Araştırmaları Derneği

Sheldon, K. M.,& Hoon, T. H. (2007). The multiple determination of well-being: Independent effects of positive traits, needs, goals, selves, social supports, and cultural contexts. *Journal of Happiness Studies, 8*(4), 565-592.https://doi.org/10.1080/14792772143000058

Shishehgar, S., Gholizadeh, L., DiGiacomo, M., Green, A. ve Davidson, P. M. (2017). Health and socio-cultural experiences of refugee women: an integrative review. *Journal of immigrant and minority health, 19*, 959-973.

Şimşek, D. ve İçduygu, A. (2017) Giriş: Uluslararası Göç, Politika ve Güvenlik. Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 140, 6-11.

Sindic, D.,& Reicher, S. D. (2009). 'Our way of life is worth defending': testing a model of attitudes towards superordinate group membership through a study of Scots' attitudes towards Britain. *European Journal of Social Psychology, 39*(1), 114-129.

Sossou, M. A., Craig, C. D., Ogren, H. ve Schnak, M. (2008). A qualitative study of resilience factors of Bosnian refugee women resettled in the southern United States. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work, 17*(4), 365-385.

Steele, C. M. (1997). A threat in the air: How stereotypes shape intellectual identity and performance. American Psychologist, 52, 613–629.

Steven M. Southwick, George A. Bonanno, Ann S. Masten, Catherine Panter-Brick & Rachel Yehuda (2014) Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinaryperspectives, European Journal of Psychotraumatology, 5:1, 25338.

Suls, J. & Wheele, L. (2012). "Social Comparison Theory", Handbook of Theories of Social Psychology, Ed. Van Lange, P.A.M., Kruglanski, A. W., Higgins, E. T. Sage, London. Volume 1, pp. 460-482.

Szymanski, D. M. (2006). Does internalized heterosexism moderate the link between perceived heterosexist events and lesbians' psychological distress? Sex Roles, 54, 227–234.

Szymanski, D. M.,& Gupta, A. (2009). Examining the relationships between multiple oppressions and Asian American sexual minority persons' psychological distress. Journal of Gay & Lesbian Social Services: Issues in Practice, Policy & Research, 21, 267–281.

Szymanski, D. M.,& Meyer, D. (2008). Racism and heterosexism as correlates of psychological distress in African American sexual minority women. Journal of LGBT Issues in Counseling, 2, 94–108.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., ve Osterlind, S. J. (2001). *Using MultivariateStatistics*. ABD: Pearson Press.

Tajfel, H., 1978. ‘‘Social Categorization, Social Identity and Social Comparison.’’ 61–76 in Differentiation Between SocialGroups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations, edited by H. Tajfel. London: Academic Press.

Tajfel, H.,& Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In *Political psychology* (pp. 276-293). Psychology Press.

Tanyaş, B. (2014). Nitel araştırma yöntemlerine giriş: Genel ilkeler ve psikolojideki uygulamaları. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, *5*(1), 25-38.

Tappis, H., Biermann, E., Glass, N., Tileva, M., ve Doocy, S. (2012). Domestic violence among Iraqi refugees in Syria. *Health care for women international*, *33*(3), 285-297.

Taris, T. W., Beckers, D. G. J., Verhoeven, L. C., Guerts, S. A. E., Kompier, M. A. J. ve van der Linden, D. (2006). Recovery opportunities, work-home interference, and well-being among managers. European Journal of Work and Organizational Psychology, 15, 139–157.

Tastsoglou, E. & Miedema, B. (2005). “Working Much Harder and Always Having to Prove Yourself”: Immigrant Women's Labor Force Experiences in the Canadian Maritimes. In *Gender realities: Local and global* (Vol. 9, pp. 201-233). Emerald Group Publishing Limited.

Tastsoglou, E.,& Preston, V. (2005). Gender, immigration and labour market integration: Where we are and what we still need to know. *Atlantis: Critical Studies in Gender, Culture & Social Justice, 30*(1), 46-59.

Tegegne, M. A.,& Glanville, J. L. (2019). The immigrant-native gap in subjective well-being in Western European countries: Assessing the role of social capital. *International Migration Review, 53*(2), 458-485. https://doi.org/10.1177/0197918318769309

Timberlake, E. M., Farber, M. Z., Wall, S. M., Taylor, N. E. ve Sabatino, C. A. (2003). Resettlement challenges in the "Land of Opportunity": The experience of economically disadvantaged immigrant women. *Social Thought, 22*(4), 75-94.

Tip, L. K., Brown, R., Morrice, L., Collyer, M. ve Easterbrook, M. J. (2019). Improving refugee well-being with better language skills and more intergroup contact. *Social Psychological and Personality Science, 10*(2), 144-151.

Todd, J. L. ve Worell, J. (2000). Resilience in low-income, employed, African American women. Psychology of Women Quarterly, 24, 119–128.

Toksöz, G. (2021). Emanet Emek. Göç Yollarında Kadınlar. 1. Baskı. Dipnot Yayınları, Ankara.

Tolman, R. M.,& Wang, H. C. (2005). Domestic violence and women's employment: Fixed effects models of three waves of women's employment study data. *American journal of community psychology, 36*(1-2), 147-158.

Toma, G., Guetterman, T. C., Yaqub, T., Talaat, N. ve Fetters, M. D. (2017). A systematic approach for accurate translation of instruments: Experience with translating the Connor–Davidson Resilience Scale into Arabic. *Methodological Innovations, 10*(3), 2059799117741406.

Torres-Saillant, S.,& Hernandez, R. (1999). *The Dominican Americans.* Westport, CT: Greenwood Press.

Toth S. J. (2003). The Experience of Migrant and Refugee Women. (Unpublished Master's Thesis). University of Manitoba: Canada.

Tropp, L. R., Erkut, S., Coll, C. G., Alarcon, O. ve García, H. A. V. (1999). Psychological acculturation: Development of a new measure for Puerto Ricans on the US mainland. *Educational and psychological measurement, 59*(2), 351-367.

Uman˜a-Taylor, A. J., Gonzales-Backen, M. A. ve Guimond, A. B. (2009). Latino adolescents' ethnic identity: Is there a developmental progression progression and does growth in ethnic identity predict growth in self-esteem? *Child Development, 80,* 391–405. doi:10.1111/j.1467-8624.2009.01267.

UN Women ve Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği "Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocukların İhtiyaç Analizi". (2018) Ankara.

Ünlütürk-Ulutaş, Ç., ve Kalfa, A. (2009). "Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri", Fe Dergi, 1(2): 13-28.

Ünüvar, P. ve Tagay, Ö. (2015). Çalışan Evli Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rolleri, Yaşam, İş Doyumu ve Evlilik Uyumlarının İncelenmesi. *Kadin/Woman 2000, 16*(1).

Üstübici, A. (2020). Türkiye'de Zorunlu Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Suriyeli Mülteciler Hakkındaki Veriler Üzerine bir Değerlendirme. *Kadin/Woman 2000, 21*(2).

Vahud, D. (2021). *Türkiye'de Suriyeli Sığınmacılarının Başa Çıkma Stillerinin Psikolojik Dayanıklılık Ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkilerini*

İncelemesi.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Van De Vijver, F. J. (2007). Cultural and gender differences in gender-role beliefs, sharing household task and child-care responsibilities, and well-being among immigrants and majority members in the Netherlands. *Sex Roles, 57*, 813-824.

Van der Ham, A. J., Ujano-Batangan, M. T., Ignacio, R. ve Wolffers, I. (2014). Toward healthy migration: An exploratory study on the resilience of migrant domestic workers from the Philippines. *Transcultural psychiatry*, *51*(4), 545-568.

Von Hippel, C., Sekaquaptewa, D. ve McFarlane, M. (2015). Stereotype threat among women in finance: Negative effects on identity, workplace well-being, and recruiting. *Psychology of Women Quarterly*, *39*(3), 405-414.

Willig, C. (2013). Introducing Qualitative Research in Psychology. 3rd Edition. Open University Press, New York.

Willness, C. R., Steel, P. ve Lee, K. (2007). A meta- analysis of the antecedents and consequences of workplace sexual harassment. *Personnel psychology*, *60*(1), 127-162.

Wills, T. A. (1981). Downward comparison principles in social psychology. Psychological Bulletin, 90, 245-271.

Wilson, A. E. ve Shanahan, E. (2020). Temporal comparisons in a social world. In J. Suls, R. L. Collins ve L. Wheeler (Eds.), *Social comparison, judgment, and behavior* (pp. 309–343). Oxford University Press.

Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in clinical gerontology*, *21*(2), 152-169doi:10.1017/S0959259810000420.

Winter, D. A., Brown, R., Goins, S., Mason, C. (2016). Trauma, survival and Resilience in War Zones. The Psychological Impact of War in Sierra Leone and Beyond. Routledge Taylor a Francis Group: London and New York.

Wood, J. V. (1996). What is social comparison and how should we study it?. *Personality and social psychology bulletin*, *22*(5), 520-537.

Wood, W.,& Eagly, A. H. (2002). A cross-cultural analysis of the behavior of women and men: implications for the origins of sex differences. *Psychological bulletin*, *128*(5), 699.

Wright, M. O., Masten, A. S., Narayan, A. J. (2012) Resilience processes in development:Four waves of research on positive adaptation in the context of adversity. In S. Goldstein,R. B. Brooks (Eds.), *Handbook of resilience in children* (pp. 15–39). New York: Kluwer/Academic Plenum.

Yaman, M. (2018). Suriyeli Kadın "Mültecilerin" 1 Emek Ve İstihdam Koşulları. *Toplum ve Hekim*, *33*(4), 306-313.

Yammine, M. I. (2020). Gendered realities and resilience in displacement: Narratives of Syrian refugee women in Lebanon. *Migration Letters*, *17*(6), 781-798.

Yangın, E. (2017). Suriyeli Göçmenlere Yönelik Kültürleşme Stratejilerini Etkileyen Sosyal ve Psikolojik Fakötlerin İncelenemesi: Hatay Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

Zapata-Barrero, R.& Yalaz, E. (2018). Introduction: Preparing the way for qualitative research in migration studies. (Ed.) Zapata-Barrero, R. ve Yalaz, E. *Qualitative research in European migration studies* içinde (s.1-8). Springer Open.

Zheng, X., Sang, D. ve Wang, L. (2004). Acculturation and subjective well-being of Chinese students in Australia. *Journal of Happiness Studies, 5*, 57-72.

EKLER

EK 1: Etik Kurul İzin Belgesi

Çok İvedi

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Hukuk Müşavirliği

Sayı : E-87347630-640.99-77648 02/07/2021
Konu : Esen YANGIN

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 08.06.2021 tarih ve E-57485104-300.99-65721 sayılı yazınız.

İlgide kayıtlı yazınıza istinaden Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 15.06.2021 tarihli toplantısında alınan 9 sayılı karar ile Enstitünüz Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Doktora Programı öğrencisi Esen YANGIN'ın "Çalışan ve Çalışmayan Göçmen Kadınların İyi Oluşunda Sosyal ve Psikolojik Kaynakların Rolü" adlı tez çalışmasının etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiş olup, alınan karar Makamımızca onaylanmıştır
Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Nükhet HOTAR
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Evrağın http://dogrulama.deu.edu.tr linkinden C3C987222XD kodu ile doğrulayabilirsiniz.

Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü
Adres: Cumhuriyet Bulvarı No:144 35210 Alsancak / İZMİR
Tel: 0(232) 412 1212 Elektronik Ağ: www.deu.edu.tr
Kep Adresi: dokuzeyluluniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi İçin İrtibat:
Merve ÇUBUK
Dahili:
E-Posta: merve.curuk@deu.edu.tr

EK 2:İzmir Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğünden Alınan Araştırma İzni

SDB - 00.99 - Genel
Evrak No : 23708841-00 99-43943
Evrak Tarihi : 02-04-2020

T.C.
İZMİR VALİLİĞİ
İl Göç İdaresi Müdürlüğü

Sayı : 86830649-000-E.14713
Konu : Araştırma İzni (Esen Yangın)

17/03/2020

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : 05/03/2020 tarihli ve E.24913 sayılı yazınız.

İlgi yazı ile Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Doktora programı öğrencisi Esen YANGIN'ın "Çalışan ve Çalışmayan Göçmen Kadınların İyi Oluşunda Sosyal ve Psikolojik Kaynakların Rolü" başlıklı çalışması kapsamında anket uygulama izin talebi bulunmaktadır.

Bahsi geçen çalışma 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 94 üncü maddesi ile 2014/6883 karar sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği 51 inci maddesinde belirtilen gizlilik ilkesine gerekli hassasiyetin gösterilmesi, çalışmaya konu kişilerden ve/veya aile üyelerinden ***ad, soyad, din, mezhep, telefon ve adres bilgilerinin*** istenmemesi ve çalışma esnasında fotoğraf, ses/video kaydı alınmaması, çalışma sonuçlarının çalışma amacı dışında kullanılmaması doğrultusunda Genel Müdürlüğümüzce uygun değerlendirilmiştir.

Bilgi ve gereğini arz ederim.

Hüseyin HAVUZ
İl Göç İdaresi Müdür V.

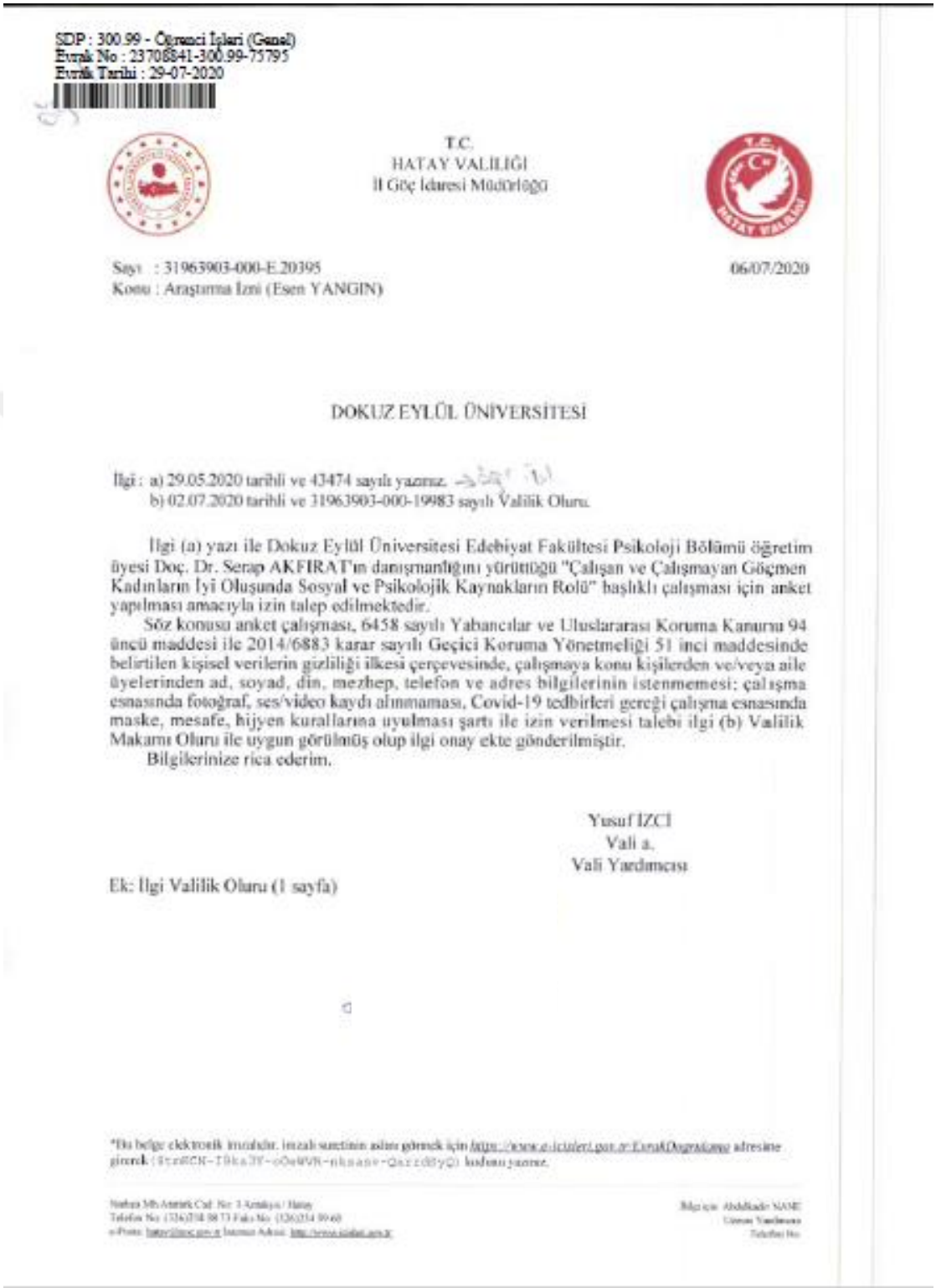
*Bu belge elektronik imzalıdır. imzalı suretinin adres görmek için https://esube.e-icisleri.gov.tr/EvrakDogrulama adresine girerek [ADHSen-cKIoYk+/DKo/V+YxcZ0N+43tXjkmR] kodunu yazınız.

651 Sok. No:40/ A Konaklı - Konak/ İzmir
Telefon No: (232)402 44 62 Faks No: (232)484 32 70
e-Posta: [illegible] İnternet Adresi: [illegible]

Bilgi için: Deniz DAĞLIOĞLU
İl Göç Uzmanı
Telefon No:

Bu belge 5070 sayılı e-İmza Kanununa göre Metin CAĞLAR tarafından 28.04.2020 tarihinde e-imzalanmıştır.
Evrağın http://dogrulama.deu.edu.tr/ linkinden 396A108708 kodu ile doğrulayabilirsiniz.

EK 3: Hatay Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğünden Alınan Araştırma İzni

SDP : 300.99 - Öğrenci İşleri (Genel)
Evrak No : 23708841-300.99-75795
Evrak Tarihi : 29-07-2020

T.C.
HATAY VALİLİĞİ
İl Göç İdaresi Müdürlüğü

Sayı : 31963903-000-E.20395 — 06/07/2020
Konu : Araştırma İzni (Esen YANGIN)

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İlgi : a) 29.05.2020 tarihli ve 43474 sayılı yazınız.
b) 02.07.2020 tarihli ve 31963903-000-19983 sayılı Valilik Oluru.

İlgi (a) yazı ile Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Serap AKFIRAT'ın danışmanlığını yürüttüğü "Çalışan ve Çalışmayan Göçmen Kadınların İyi Oluşunda Sosyal ve Psikolojik Kaynakların Rolü" başlıklı çalışması için anket yapılması amacıyla izin talep edilmektedir.

Söz konusu anket çalışması, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 94 üncü maddesi ile 2014/6883 karar sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği 51 inci maddesinde belirtilen kişisel verilerin gizliliği ilkesi çerçevesinde, çalışmaya konu kişilerden ve/veya aile üyelerinden ad, soyad, din, mezhep, telefon ve adres bilgilerinin istenmemesi; çalışma esnasında fotoğraf, ses/video kaydı alınmaması, Covid-19 tedbirleri gereği çalışma esnasında maske, mesafe, hijyen kurallarına uyulması şartı ile izin verilmesi talebi ilgi (b) Valilik Makamı Oluru ile uygun görülmüş olup ilgi onay ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

Yusuf İZCİ
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek: İlgi Valilik Oluru (1 sayfa)

*Bu belge elektronik imzalıdır. İmzalı suretinin aslını görmek için https://www.e-icisleri.gov.tr/EvrakDogrulama adresine girerek (5tzHCN-I0ka3Y-cOeWVR-nkuaa-Qazd8yQ) kodunu yazınız.

Nafıza Mh.Atatürk Cad. No: 3 Antakya / Hatay
Telefon No: (326)258 88 73 Faks No: (326)214 39 60
e-Posta: hatay@goc.gov.tr İnternet Adresi: http://www.iigdaat.gov.tr

Bilgi için: Abdülkadir NAMİ
Görevi: Yardımcısı
Telefon No:

EK 4: Bulguların Özeti Tablosu

GRUPLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR (*t* Test Analizleri)	**Ücretli Çalışan**	**Ücretli Çalışmayan**
Yaşam doyumu düzeyi	Daha yüksek	Daha düşük
Dayanıklılık düzeyi	Daha yüksek	Daha düşük
Dil becerileri	Daha yüksek	Daha düşük
Bütünleşme yönelimini benimseme düzeyi	Daha yüksek	Daha düşük
Toplumsal cinsiyet algısı	Daha az geleneksel	Daha çok geleneksel
Ailenin toplumsal cinsiyet tutumuna ilişkin değerlendirmesi	Daha az geleneksel	Daha çok geleneksel
DÜZENLEYİCİLİ ARACILI MODELLER	**Ücretli Çalışan**	**Ücretli Çalışmayan**
Model 1 Suriyelilikle özdeşleşme veücretli çalışıp çalışmamanın dayanıklılık üzerindeki etkisi	Anlamlı. Suriyelilikle özdeşleşme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmaktadır	Anlamsız.
Model 1 Suriyelilikle özdeşleşmenin yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı dolaylı etki	Anlamlı. Suriyelilikle özdeşleşme arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu da yükselmektedir.	Anlamsız.
Model 2 Türkiyelilikle özdeşleşmenin dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisi	Anlamlı. Türkiyelilikle özdeşleşme arttıkça dayanıklılık da artmaktadır.	Anlamlı. Türkiyelilikle özdeşleşme arttıkça dayanıklılık da artmaktadır.
Model 2 Türkiyelilikle özdeşleşmenin yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etki	Anlamlı. Türkiyelilikle özdeşleşme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu da yükselmektedir	Anlamlı. Türkiyelilikle özdeşleşme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu da yükselmektedir
Model 3 Bütünleşmenin dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisini	Anlamsız.	Anlamlı. Bütünleşme düzeyi arttıkça dayanıklılık düzeyi de artmaktadır.
Model 3 Bütünleşmenin yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla	Anlamsız.	Anlamsız.

yaptığı etki		
Model 4 Algılanan bireysel ayrımcılığın dayanıklılık üzerindeki etkisi	Anlamsız.	Anlamsız.
Model 4 Algılanan bireysel ayrımcılığın yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etki	Anlamlı. Bireysel ayrımcılık algısı arttıkça dayanıklılık azalmakta ve böylece yaşam doyumu da azalmaktadır.	Anlamsız.
Model 5 Kadın kimliğine dönükalgılanan ayrımcılığınyaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşacağı beklentisi.	Bütün ilişkiler anlamsız	Bütün ilişkiler anlamsız
Model 6 Toplumsal cinsiyet rollerini benimsemenin yaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşacağı beklentisi.	Bütün ilişkiler anlamsız	Bütün ilişkiler anlamsız
Model 7 Ailenin toplumsal cinsiyet tutumuna yönelik algının yaşam doyumunu, dayanıklılık aracılığıyla yordayacağı, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin, Suriyeli kadınların ücretli çalışıp çalışmamalarına göre farklılaşacağı beklentisi.	Bütün ilişkiler anlamsız	Bütün ilişkiler anlamsız
Model 8 Ev sorumluluklarına ilişkin tutumun dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisi	Anlamsız.	Anlamlı. Ev sorumluluklarına ilişkin olumsuz tutum arttıkça dayanıklılık

		azalmaktadır
Model 8 Ev sorumluluklarına ilişkin tutumun yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etki	Anlamsız.	Anlamlı. Ev sorumluluklarına ilişkin olumsuz tutumlar arttıkça dayanıklılık azalmakta ve böylece yaşam doyumu da düşmektedir.
Model 9 Sosyal destek algısının dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisi	Anlamlı. Sosyal destek algısı arttıkça dayanıklılık da artmaktadır.	Anlamlı. Sosyal destek algısı arttıkça dayanıklılık da artmaktadır.
Model 9 Sosyal destek algısının yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etki	Anlamlı. Sosyal destek algısı arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu da yükselmektedir.	Anlamlı. Sosyal destek algısı arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu da yükselmektedir.
Model 10 Sosyal karşılaştırmanın dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisi	Anlamlı. Olumlu yönde sosyal karşılaştırmalar arttıkça dayanıklılık da artmaktadır.	Anlamlı. Olumlu yönde sosyal karşılaştırmalar arttıkça dayanıklılık da artmaktadır.
Model 10 Sosyal karşılaştırmanın yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etki	Anlamlı. Olumlu yönde sosyal karşılaştırmalar arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu yükselmektedir.	Anlamlı. Olumlu yönde sosyal karşılaştırmalar arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu yükselmektedir.
Model 11 Zamansal karşılaştırmanın dayanıklılık üzerindeki koşullu etkisi	Anlamlı. Kendini daha olumlu değerlendirme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmaktadır.	Anlamlı. Kendini daha olumlu değerlendirme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmaktadır.
Model 11 Zamansal karşılaştırmanın yaşam doyumu üzerinde dayanıklılık aracılığıyla yaptığı etki	Anlamlı. Kendini daha olumlu değerlendirme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu da yükselmektedir.	Anlamlı. Kendini olumlu değerlendirme düzeyi arttıkça dayanıklılık da artmakta ve böylece yaşam doyumu da yükselmektedir.